

**Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II**

**Wydział Teologii**

**Instytut Nauk Teologicznych**

**Ks. mgr lic. Adam Michał Bajer vel Bojer**

**Nr albumu 142435**

**Formacja eucharystyczna dorosłych**

**do czynnego udziału we mszy św.**

**w świetle wypowiedzi członków grup parafialnych w Łodzi**

Rozprawa doktorska

przygotowana pod kierunkiem

ks. dr. hab. Piotra Kulbackiego

**Lublin 2023**



## SPIS TREŚCI

|                                                                                                          |     |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| Wykaz skrótów.....                                                                                       | 5   |
| Wstęp.....                                                                                               | 7   |
| <b>Rozdział I</b> Opis badań i charakterystyka respondentów.....                                         | 15  |
| 1.1. Metoda i opis badań .....                                                                           | 15  |
| 1.1.1 Metoda zastosowana w pracy .....                                                                   | 16  |
| 1.1.2 Opis prowadzenia pracy badawczej .....                                                             | 21  |
| 1.2 Struktura społeczno-demograficzna respondentów .....                                                 | 26  |
| <b>Rozdział II</b> Stosunek badanych do obowiązku uczestniczenia<br>w niedzielnej mszy świętej.....      | 37  |
| 2.1. Niedzielny obowiązek w ocenie badanych .....                                                        | 37  |
| 2.2. Częstotliwość uczestnictwa we mszy świętej niedzielnej .....                                        | 46  |
| 2.3 Motywacja do uczestnictwa w Eucharystii .....                                                        | 50  |
| 2.4 Powody nieuczestnictwa we mszy świętej .....                                                         | 60  |
| 2.5 Odniesienie respondentów do mszy świętej sprawowanej<br>w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego. .... | 64  |
| <b>Rozdział III</b> Eucharystia w świadomości członków grup w parafiach w Łodzi.....                     | 73  |
| 3.1 Istota i struktura mszy świętej .....                                                                | 73  |
| 3.2 Zewnętrzne sposoby udziału we mszy świętej .....                                                     | 91  |
| 3.3 Wewnętrzne postawy świadomego udziału we mszy świętej.....                                           | 100 |
| 3.4 Znaczenie mszy świętej dla rozwoju życia duchowego<br>i formacji chrześcijańskiej .....              | 112 |

## **Rozdział IV** Formy sprawowania mszy świętej aktywizujące

|                                                                                                     |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| członków grup parafialnych .....                                                                    | 127 |
| 4.1 Dialogiczna forma mszy świętej .....                                                            | 127 |
| 4.2 Posługi liturgiczne aktywizujące uczestników grup łódzkich parafii .....                        | 147 |
| 4.3 Znaczenie form obrzędowych i oprawy estetycznej dla świadomego udziału<br>we mszy świętej ..... | 155 |
| 4.4 Znaczenie postaw, gestów, znaków i symboli dla świadomego udziału<br>we mszy świętej .....      | 168 |

## **Rozdział V** Formacja postaw wewnętrznego udziału w Eucharystii .....

|                                                                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| 5.1 Kształtowanie postawy nawrócenia i poczucia braterstwa z innymi .....                                       | 183 |
| 5.2 Znaczenie liturgii słowa w formacji chrześcijańskiej .....                                                  | 198 |
| 5.3 Ofiarowanie mszalne jako wyraz świadomego uczestnictwa wiernych<br>i oddania się Bogu przez Chrystusa ..... | 213 |
| 5.4 Częsta komunika jako znak pogłębionego uczestnictwa we mszy świętej.....                                    | 225 |
| 5.5 Wezwanie uczestników mszy świętej. do misyjnej odpowiedzialności<br>za zbawienie świata .....               | 241 |

## **Rozdział VI** Kondycja formacji liturgicznej członków grup parafialnych Łodzi

|                                                                                           |     |
|-------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| – próba syntezy .....                                                                     | 253 |
| 6.1 Bogactwo Kościoła łódzkiego .....                                                     | 254 |
| 6.2 Niedzielna Eucharystia miejscem spotkania z Bogiem i z człowiekiem .....              | 255 |
| 6.3 Wspólnota a indywidualizm .....                                                       | 256 |
| 6.4 Nadzwyczajna Forma Rytu Rzymskiego – troska o tradycję<br>a zagrożenie jedności ..... | 257 |
| 6.5 Rola katechezy parafialnej .....                                                      | 259 |

## **Zakończenie**.....

## **Bibliografia**.....

## WYKAZ SKRÓTÓW

|       |                                                                                                                        |
|-------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| AAS   | „Acta Apostolicae Sedis”, Roma 1909-                                                                                   |
| ASS   | „Acta Sanctae Sedis”, Roma 1865-1908.                                                                                  |
| AL    | Franciszek, Adhortacja <i>Amoris laetitia</i> (19 III 2016).                                                           |
| BKUL  | Biblioteka Uniwersytecka KUL.                                                                                          |
| ChL   | Jan Paweł II, Adhortacja <i>Christifideles laici</i> (30 XII 1988).                                                    |
| CT    | Jan Paweł II, Adhortacja apostolska <i>Catechesi tradendae</i> (16 X 1979).                                            |
| DC    | Jan Paweł II, List apostolski <i>Dominicae Cenae</i> (24 II 1980).                                                     |
| DD    | Jan Paweł II, List apostolski <i>Dies Domini</i> (31 V 1998).                                                          |
| DV    | Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym <i>Dei verbum</i> (18 XI 1965).                                             |
| EdE   | Jan Paweł II, Encyklika <i>Ecclesia de Eucharistia</i> (17 IV 2003).                                                   |
| EDK   | <i>To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła</i> , oprac. J. Miazek, Warszawa 1987.              |
| EG    | Franciszek, Adhortacja <i>Evangelii gaudium</i> (24 XI 2013).                                                          |
| EM    | Kongregacja Obrzędów, Instrukcja <i>Eucharisticum mysterium</i> (25 V 1967).                                           |
| EN    | Paweł VI, Adhortacja <i>Evangelii nuntiandi</i> (8 XII 1975).                                                          |
| EWPSA | <i>Eucharystia w wypowiedziach papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.</i> , red. R. Rak, Londyn 1987. |
| FC    | Jan Paweł II, Adhortacja <i>Familiaris consortio</i> (22 XI 1981).                                                     |
| GS    | Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym <i>Gaudium et spes</i> (7 XII 1965).                       |
| KKK   | Katechizm Kościoła Katolickiego (11 X 1992).                                                                           |
| KPK   | Kodeks Prawa Kanonicznego (25 I 1983).                                                                                 |
| LF    | Franciszek, Encyklika <i>Lumen fidei</i> (29 VI 2013).                                                                 |
| LG    | Konstytucja dogmatyczna o Kościele <i>Lumen gentium</i> (21 XI 1964).                                                  |
| MD    | Pius XII, Encyklika <i>Mediator Dei</i> (20 XI 1947).                                                                  |
| MF    | Paweł VI, Encyklika <i>Mysterium Fidei</i> (3 IX 1965).                                                                |
| MRDP  | Mszał rzymski dla diecezji polskich, Poznań 2013.                                                                      |
| NFRR  | Nadzwyczajna Forma Rytu Rzymskiego.                                                                                    |
| OWMR  | Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego, Poznań 2004.                                                                 |
| PPK   | Posoborowe Prawodawstwo Kościelne, red. E. Szafrowski, T. 1-12, Warszawa 1968-1983.                                    |
| RBL   | „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, Kraków 1948-.                                                                           |

|      |                                                                                            |
|------|--------------------------------------------------------------------------------------------|
| RH   | Jan Paweł II, Encyklika <i>Redemptor hominis</i> (4 III 1979).                             |
| RM   | Jan Paweł II, Encyklika <i>Redemptoris missio</i> (7 XII 1990).                            |
| SD   | Franciszek, Motu proprio <i>Spiritus Domini</i> (10 I 2021).                               |
| SC   | Konstytucja o liturgii świętej <i>Sacrosanctum Concilium</i> , (4 XII 1963).               |
| SCar | Benedykt XVI, Adhortacja <i>Sacramentum caritatis</i> (22 II 2007).                        |
| SW   | Sobór Watykański II, <i>Konstytucje. Dekrety. Deklaracje</i> , Poznań 2008.                |
| TC   | Franciszek, List apostolski <i>Traditionis custodes</i> (16 VII 2021).                     |
| WdL  | <i>Wprowadzenie do liturgii</i> , red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, Poznań 1967. |
| VD   | Benedykt XVI, Adhortacja <i>Verbum Domini</i> (30 XI 2010).                                |

## WSTĘP

Rozwijająca się w danej epoce samoświadomość Kościoła i jego koncepcja determinuje w pewien sposób rozumienie liturgii i jej miejsce w duszpasterstwie Kościoła<sup>1</sup>. Sobór Watykański II dostrzegł pojawiające się trudności życia Kościoła po II wojnie światowej, choć to już wiek XIX przyniósł wiele niepokoju. Dziewiętnastowieczny świat żył myśleniem indywidualistycznym. Ludzie końca XIX wieku rozpaczliwie pragnęli ocalić coś, co dawało im poczucie *sacrum*, zakrojony wymiar wartości uniwersalnych odkrywanych w życiu prywatnym czy świeckim<sup>2</sup>. Przekaz biblijny zauważalnie ścierał się z wizją świata i człowieka proponowaną przez nauki empiryczne. Teocentryzm zostawał często zastępowany antropocentryzmem. Problemy życia świata robotniczego, które stawały się coraz poważniejsze, były często ignorowane i zepchnięte w polityczno-społeczny cień<sup>3</sup>.

Kościół asekuracyjnie opowiedział się za stanowiskiem neoscholastycznym. Trzeba przy tym zaznaczyć, że nurty liberalne, neoromantyczne i modernistyczne rozwijały się wewnątrz Kościoła, choć niekiedy w formie nieoficjalnej, wręcz konspiracyjnej i tajnej. Świat i Kościół nie do końca nawzajem się rozumiały. Potrzeby świata robotniczego nie znajdowały odpowiedniego zaspokojenia w nauce i działalności Kościoła. Napięcia w Kościołach lokalnych w kwestii społecznej prowadziły wprost do przeciwstawiania się polityce i nauce Rzymu, stanowiąc tym samym zagrożenie dla prymatu papieża<sup>4</sup>.

Po II wojnie światowej świat został zdominowany przez społeczne kategorie myślenia. Socjalizm, neokapitalizm, imperializm stworzyły nową mapę myśli światowej. Religia wydała się zbędna lub wręcz przeszkadzająca dla osiągnięcia celu życia człowieka. Sprowadzono ją do roli tradycji, elementu przeszłości, muzealnego reliktu.

Nie można jednak pomijać sytuacji, które wewnątrz Kościoła tworzyły grunt dla reform. Od połowy XIX budził się ruch ku odnowie Kościoła. Zostają zwoływane i organizowane międzynarodowe kongresy eucharystyczne. Rozbudzony ruch liturgiczny

---

<sup>1</sup> Por. A. Żądło, *Z nauczaniem II Soboru Watykańskiego o Kościele w trzecim tysiącleciu*, „Collectanea Theologica” 72 (2002), nr 4, 123-125.

<sup>2</sup> Zob. W. Gutowski, *Pokusy nicości i tajemnice Pełni. Młodopolskie obrazy eschatologii*, [w:] *W kręgu Młodej Polski. Prace ofiarowane Marii Podrazie - Kwiatkowskiej*, red. M. Stala, F. Ziejka, Kraków 2001, s. 13-46.

<sup>3</sup> Por. Cz. Bartnik, *Vaticanium II jako wydarzenie historyczne i doktrynalne*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja-doświadczenia-perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1967, s. 41-43.

<sup>4</sup> Por. Tamże, s. 43.

obfitował studiami, sympozjami, kongresami, powoływaniem instytutów i ośrodków liturgicznych.

Działalność Piusa X (1903-1914) w znaczący sposób wpisała się w rozwój ruchu liturgicznego. Jego motu proprio *Tra le sollecitudini*<sup>5</sup>, choć w głównej mierze dotyczyło muzyki kościelnej, to w swej treści niosło wiele wskazówek dla należytego celebrowania Eucharystii i zawierało wiele odniesień istoty liturgii<sup>6</sup>. Do dokumentów świadczących o rozwoju ruchu liturgicznego należą dekret Kongregacji Soboru o codziennej Komunii świętej<sup>7</sup> oraz dekret Kongregacji dla Spraw Sakramentów Świętych o wcześniejszym dopuszczeniu dzieci do pierwszej Komunii Świętej<sup>8</sup>.

Początki wieku XX dały impulsy do pojawienia się idei ekumenizmu międzywyznaniowego. Zagrożenie ateizmem powodowało zaistnienie dialogu międzyreligijnego. Walka z wszechobecną sekularyzacją, a także spór z protestantami o sens Objawienia dały rozwój studiów nad Biblią. W odpowiedzi na rodzące się trudności Pius XII wydał encyklikę o Kościele *Mystici Corporis Christi*<sup>9</sup>. Znaczącą wartość miała również jego encyklika *Mediator Dei*<sup>10</sup>.

Na takim tle społeczno-kulturowym, w świecie targanym sprzecznościami wyrosła myśl Soboru Watykańskiego II, który na nowo określił rolę Kościoła we współczesnym świecie. Sobór poddał pod dyskusję problemy, które uznał za najbardziej naglące. Wśród nich znalazły się: liturgia, mass media, ekumenizm, rola biskupa w Kościele, odnowienie życia zakonnego, wychowanie i wykształcenie kapłanów, kwestia religii niechrześcijańskich, wychowanie chrześcijańskie, objawienie Boże, apostołstwo świeckich, wolność religijna, misje Kościoła, życie kapłanów, a także rola Kościoła we współczesnym świecie<sup>11</sup>. Jak można zauważyć reforma soborowa wpłynęła na wiele płaszczyzn życia Kościoła. Jedną z nich była liturgia, której została poświęcona pierwsza soborowa konstytucja *Sacrosanctum Concilium*.

Liturgia z jednej strony jest ukazaniem „misterium wiary, z drugiej stanowi jej największe świadectwo”<sup>12</sup>. Liturgika będąc dyscypliną teologiczną może być ujmowana

---

<sup>5</sup> Pius X, Motu proprio *Tra le sollecitudini*. (22 XI 1903), Płock 1904.

<sup>6</sup> Por. S. Cichy, *Ruch liturgiczny jako przejście Ducha świętego w Kościele*, „Seminare” 2005, nr 21, s. 175-176.

<sup>7</sup> Kongregacja Soboru, Dekret *Sacra Tridentina Synodus* (20 XII 1905), ASS 38 (1906), s. 400-404, EWPSA s. 31-36.

<sup>8</sup> Kongregacja dla Spraw Sakramentów Świętych, Dekret *Quam singulari* (8 VIII 1910), AAS 2 (1910), s. 577-583, EWPSA s. 37-44.

<sup>9</sup> Pius XII, Encyklika *Mystici Corporis* (29 VI 1943), Wrocław 2001.

<sup>10</sup> Pius XII, Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947), Kielce 1948.

<sup>11</sup> Por. Cz. Bartnik, *Vaticanum II jako wydarzenie historyczne i doktrynalne*, s. 43.

<sup>12</sup> Por. S. Araszczyk, *Paradygmat liturgiczny w ujęciu prof. Jerzego Józefa Kopcia CP*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne, 4/60 (2013), s. 9-10.

w kilku aspektach. Jeśli jest spojrzeniem na celebrację liturgii jako miejsca wiary będzie określana jako systematyczna. Liturgika historyczna patrzy na liturgię z perspektywy historii, natomiast praktyczny aspekt liturgii objęty jest liturgiką pastoralną<sup>13</sup>. Liturgika zakłada sobie za cel rozumienie ale i pokazanie istoty liturgii w ujęciu biblijnym, patrystycznym, dogmatycznym oraz pastoralnym. Co więcej wyjaśnia obrzędy w perspektywie teologicznej<sup>14</sup>. Obserwując rozwój dyscyplin teologicznych, ich coraz szerszą interdyscyplinarność, a także wciąż żywe i aktywne życie Kościoła powraca pytanie o właściwą i ugruntowaną formację eucharystyczną, a co za tym idzie recepcję soborowej odnowy liturgicznej<sup>15</sup>. Zauważalne w Kościele wpływy myśli postmodernistycznej, a z drugiej strony silnie rozwijające się ruchy odnowy charyzmatycznej, każą spojrzeć ponownie na stan przygotowania wiernych do uczestnictwa we mszy świętej. Skoro konstytucja *Sacrosanctum Concilium* podkreśliła szczególne miejsce Eucharystii w życiu Kościoła, zrodził się postulat badań naukowych obejmujących formację liturgiczną wiernych.

Realizacji tego postulatu<sup>16</sup> podjęli się wykładowcy i studenci liturgiki w ramach kolejno powoływanych struktur: Instytutu Teologii Pastoralnej<sup>17</sup>, Instytutu Liturgiczno-Homiletycznego<sup>18</sup> oraz Instytutu Liturgiki i Homiletyki<sup>19</sup>, a obecnie Sekcji Liturgiki i Homiletyki Instytutu Nauk Teologicznych<sup>20</sup> Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Środowisko akademickie, skupione w tzw. lubelskiej szkole badań nad liturgią, zapoczątkowało pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Jerzego Józefa Kopcia CP badania naukowe dotyczące świadomości liturgicznej młodzieży z różnych środowisk, ze szczególnym uwzględnieniem mszy świętej, formacji liturgicznej tej grupy wiernych Kościoła, jak również percepcji zmian posoborowych w dziedzinie liturgii<sup>21</sup>. W ciągu ostatnich 30 lat, w ramach wspomnianego projektu badawczego, powstało na KUL wiele prac

---

<sup>13</sup> Por. B. Nadolski, *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, T. 1, Poznań 1989, s. 74.

<sup>14</sup> Por. B. Migut, *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007, s. 29.

<sup>15</sup> Zob. J.J. Kopeć, *Formacja liturgiczna w warunkach Kościoła Polskiego*, [w:] *Wprowadzenie Soborowej Odnowy Liturgicznej*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole 1999, s. 95-122.

<sup>16</sup> Por. S. Dyk, B. Migut, Z. Głowacki, *Instytut Liturgiki i Homiletyki*, [w:] *100 lat teologii na KUL*, red. S. Nowosad, J. Mastej, Lublin 2018, s. 117-119.

<sup>17</sup> Instytut został utworzony w roku 1968 z trzema specjalizacjami: socjologiczno-pastoralną, liturgiczno-homiletyczną i katechetyczno-pedagogiczną. Istniał do roku 2009.

<sup>18</sup> Instytut istniał w latach 2001-2005.

<sup>19</sup> Instytut istniał w latach 2005-2019.

<sup>20</sup> Sekcja została powołana do istnienia z dniem 1 października 2019 r.

<sup>21</sup> Por. E. Stencel, *Niedzielną Mszą św. w świetle wypowiedzi młodzieży*, RBL 47 (1994), nr 3, s. 212.

doktorskich<sup>22</sup> oraz prac magisterskich i licencjackich, przygotowanych zarówno w lubelskiej uczelni, jak i w innych ośrodkach naukowych w Polsce.

Formacja jest wywieraniem trwałego wpływu przez osobę, grupę lub instytucję na osobowość innego człowieka. Istotne jest w niej podmiotowe traktowanie formowanego człowieka, który w wolności wyraża zgodę na współformowanie. Celem formacji ma być ukształtowanie człowieka, według przyjętego modelu, struktur poznawczo-oceniających oraz internalizacji przyjętego systemu przekonań i wartości<sup>23</sup>. Formacja liturgiczna zmierza do pogłębionego, czynnego i owocnego uczestnictwa w liturgii Kościoła, „jest zatem formacją «do liturgii» i «przez liturgię» obejmującą zarówno katechezę o liturgii, jak i udział w celebracjach liturgicznych”<sup>24</sup>.

W przedłożonej dysertacji dokonano analizy formacji eucharystycznej katolików - członków grup parafialnych w mieście Łodzi. Badania przeprowadzono w liczbie 404 osób, 258 kobiet i 146 mężczyzn. Ankiety udostępniono w formie papierowej. Udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy. Opis zebranego materiału oraz metody badawczej został zamieszczony w pierwszym rozdziale tej pracy. Pozyskane dane empiryczne zestawiono z nauczaniem Kościoła.

---

<sup>22</sup> E. Stencel, *Formacja liturgiczna młodzieży akademickiej do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi studentów związanych z ośrodkiem duszpasterstwa akademickiego „Emaus” w Bydgoszczy-Fordonie*, Lublin 1991, [BKUL mps]; Z. Janiec, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1993, [BKUL mps]; P. Kulbacki, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi uczniów klas III liceów ogólnokształcących miasta Łodzi*, Lublin 1996, [BKUL mps]; M. Czenczek, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów Rzeszowa*, Lublin 1997, [BKUL mps]; S.M. Vansačova, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Košic*, Lublin 2000, [BKUL mps]; M. Miłek, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Konina*, Lublin 2001, [BKUL mps]; R. Kotlimowski, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi uczniów klas IX-XII w Grodnie na Białorusi*, Lublin 2004, [BKUL mps]. Promotorem tych prac był ks. prof. dr hab. Jerzy Józef Kopeć. Pod kierunkiem ks. dra hab. Waldemara Pałęckiego, profesora KUL powstało opracowanie: A. Noworyta, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Suchej Beskidzkiej*, Lublin 2015, [BKUL mps]. Ostatnio pod kierunkiem ks. prof. dr hab. Bogusława Miguta powstała praca: R. Markuszewski, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Białegostoku*, Lublin 2021 [BKUL mps] Opublikowane zostały m. in. Z. Janiec, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1994; P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, Łódź 1998; M. Miłek *Eucharystia w życiu młodych uczniów Pana*, Włocławek 2003; R. Kotlimowski, *Eucharystia a młodzież*, Grodno 2005, A. Noworyta, *Eucharystyczna świadomość młodzieży*, Kraków 2015; M. Czenczek, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów Rzeszowa*, Lublin 1997.

<sup>23</sup>Por. Z. Chlewiński, *Formacja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, T. 5, Lublin 1989, kol. 389.

<sup>24</sup>S. Szczepaniec, *Liturgiczna formacja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, T. 10, Lublin 2004, kol. 1219.

Pierwszą grupą tekstów stanowiących podstawę doktrynalną dla omówienia szczegółowych kwestii niniejszej pracy były wypowiedzi Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, w tym dokumenty Soboru Watykańskiego II<sup>25</sup>. Jako dokument podstawowy wskazano konstytucję *Sacrosanctum Concilium*. Istotne miejsce zajęło nauczanie papieży<sup>26</sup>. W badaniach odnoszono się także do *Mszалу Rzymskiego* zawierającego nowe *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*<sup>27</sup> oraz do *Katechizmu Kościoła Katolickiego*<sup>28</sup>. Podstawy jurystyczne dla opracowania danych zaczerpnięto z *Kodeksu Prawa Kanonicznego*<sup>29</sup>. Materiału źródłowego dostarczyły także dokumenty Konferencji Episkopatu Polski<sup>30</sup>.

Powyższe źródła ukazują katolicką naukę o liturgii i stanowią podstawę doktrynalną w kwestiach, które stanowią przedmiot dysertacji. Do opracowań zagadnień szczegółowych wchodzących w skład pracy wykorzystano publikacje autorów krajowych. Pomocne okazały się teksty patrystyczne<sup>31</sup>, materiały z zakresu socjologii<sup>32</sup> czy pedagogiki<sup>33</sup>.

Reforma liturgiczna była przedmiotem zainteresowania wielkich polskich teologów okresu posoborowego. Wymienić tu można: Franciszka. Blachnickiego<sup>34</sup>, Wojciecha Danielskiego<sup>35</sup>, Stanisława Czerwika<sup>36</sup>, Wacława Schenka<sup>37</sup>, Helmuta Sobeczkę<sup>38</sup>, Bogusława Nadolskiego<sup>39</sup> i innych.

---

<sup>25</sup> SC, SW, s. 48-107.

<sup>26</sup> Pius XII, Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947); Jan XXIII, Encyklika *Mater et magistra* (15 V 1961); Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei* (3 IX 1965); tenże, Adhortacja *Evangelii nuntiandi* (8 XII 1975). Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4 III 1979); tenże, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (16 X 1979); tenże, List apostolski *Dominicae cenae* (24 II 1980); tenże, Adhortacja *Familiaris consortio* (22 XI 1981); tenże, *Homilia w czasie Mszy świętej połączonej z udzieleniem Komunii Świętej*; Łódź 13 czerwca 1987; tenże, Adhortacja *Christifideles laici* (30 XII 1988); tenże, Encyklika *Redemptoris missio* (7 XII 1990); tenże, List *Gratissimam sane* (2 II 1994); tenże, List apostolski *Dies Domini* (31 V 1998); tenże, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17 IV 2003); Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis* (22 II 2007); tenże, Adhortacja *Verbum Domini* (30 XI 2010); Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* (29 VI 2013); tenże Adhortacja *Evangelii gaudium* (24 XI 2013); tenże, Motu proprio *Spiritus Domini* (10.01.2021), tenże, List apostolski *Traditionis custodes* (16 VII 2021); tenże, List apostolski *Desiderio desideravi* (29 VI 2022).

<sup>27</sup> MRDP, Poznań 2013.

<sup>28</sup> KKK, Poznań 2020.

<sup>29</sup> KPK, Poznań 2022.

<sup>30</sup> Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* (9 III 2005), „Anamnesis” 42 (2005), s. 25-34.

<sup>31</sup> M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, T. 1, Warszawa 1975.

<sup>32</sup> S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970; *Encyklopedia Socjologii*, T. 3, Warszawa 2000; W. Piwowarski, *Socjologia religii*, Lublin 1996; *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, red. Z. Sawiński, Warszawa 1992; J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984.

<sup>33</sup> W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998; T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1977; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 2003.

<sup>34</sup> F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, Lublin 1970; tenże, *Teologia pastoralna ogólna*, Cz. 2, Warszawa 2015; tenże, *Eucharystia pokarm na śmierć i życie*, Kraków 2004; tenże, *Kościół jako wspólnota*, Lublin 1994.

<sup>35</sup> W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra” 1 (1995), nr 1-2, s. 19-30.

Pomocne okazały się artykuły, omawiające kwestie szczegółowe, bądź będące typowo pomocniczymi w aspekcie całości pracy. Ich wykaz znajduje się w bibliografii zamieszczonej na końcu rozprawy.

Prowadzone poszukiwania naukowe miały na celu zbadanie, na podstawie danych ankietowych i w świetle nauczania Kościoła, w jaki sposób członkowie grup parafialnych zostali uformowani do czynnego uczestnictwa we mszy świętej. Należało zbadać jaki stan formacji liturgicznej ujawniają członkowie zespołów/grup parafialnych. Czy formacja, której byli lub są uczestnikami, przygotowuje ich do czynnego uczestnictwa we mszy świętej? Czy w ramach formacji ankietowani zdobyli wiedzę teologiczną na temat mszy świętej. W jaki sposób wpłynęło to na ich uczestnictwo we Mszy świętej i postawienie Eucharystii w centrum ich życia.

Celem badań był także problem realizacji założeń posoborowej nauki o liturgii oraz przygotowanie wiernych do czynnego, pełnego i owocnego uczestnictwa we mszy świętej. Wśród zagadnień szczegółowych poruszanych w analizach zwrócono uwagę na odbiór i zrozumienie przez wiernych struktury mszy świętej, znaków, gestów i postaw, które w niej występują. Badano stopień zaangażowania wiernych w posługi liturgiczne, wpływ czynników zewnętrznych i wewnętrznych na przeżywanie liturgii, stosunek do samego udziału w Eucharystii. Przewidziano także możliwość wypowiedzi opartych na przeżyciach własnych respondentów i podania sugestii dotyczących takiego sposobu celebracji, by był bardziej angażujący dla uczestników liturgii. Przeprowadzane analizy posłużyły do wyciągnięcia wniosków pastoralnych.

Kwestionariusz ankiety koresponduje ze schematami badań stosowanymi w sekcji liturgiki KUL, korzystającymi, między innymi, z układu paradygmatu pastoralnego. Ankieta zawiera pytania, a także zestaw odpowiedzi do wyboru. Typizuje potrzebne wyjaśnienia, do których dąży się w drodze analizy<sup>40</sup>. Praca zbudowana na podstawie danych ankietowych i ich analizie nie koncentruje się na wskaźnikach *dominantes* i *communicantes* w mieście

---

<sup>36</sup> S. Czerwik, *Pojęcie i natura liturgii*, [w:] *Euntes docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993; tenże, *Liturgia Eucharystii - zagadnienia wybrane*, [w:] *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, red. J. Kudasiewicz, Warszawa 1981, s.233-370.

<sup>37</sup> W. Schenk, *Komunia pod dwiema postaciami*, [w:] *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, Poznań 1967, s. 322-334; tenże, *Liturgika-Liturgia-Kult*, [w:] *WdL* s. 9-18; tenże, *Zanim złożysz Bogu ofiarę*, *Znak* 18 (1966), nr 141; tenże, *Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny*, Lublin 1960.

<sup>38</sup> H. Sobeczko, *Podstawy wewnętrzne i zewnętrzne w czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy świętej*, *RBL* 12 (1989), nr 3, s. 207-224.

<sup>39</sup> B. Nadolski, *Komunia święta "na rękę"*, Kraków 2005; tenże, *Msza święta*, Kraków 2003; tenże, *Ukościć Mszę świętą*, Warszawa 1987; tenże, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004.

<sup>40</sup> Por. S. Araszczyk, *Paradygmat liturgiczny w ujęciu prof. Jerzego Józefa Kopcia CP*, „*Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne*”, 4/60 (2013), s. 7-20.

Łodzi, ale wskazuje na ile i w jakich elementach soborowa nauka o świadomym, czynnym i pełnym uczestnictwie w liturgii eucharystycznej jest przedmiotem rozpoznania w ankietowanej grupie członków wspólnot parafialnych miasta Łodzi.

Całość rozprawy składa się z sześciu rozdziałów. Struktura została oparta o schemat paradygmatu pastoralno-liturgicznego. Pierwszy rozdział przedstawia metodologię badań oraz szczegółową charakterystykę demograficzno-społeczną grupy badawczej. Tutaj przeanalizowano strukturę populacji co do płci, środowiska zamieszkania, wykształcenia, środowiska pochodzenia. W tym rozdziale poddano analizie stosunek respondentów do wiary oraz praktyk religijnych, a także ich identyfikację z grupami parafialnymi.

Kolejne rozdziały dysertacji poświęcone są analizom szczegółowym. Drugi rozdział omawia zagadnienia związane ze stosunkiem członków grup parafialnych Łodzi do uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii. Wzięto pod uwagę regularność i częstotliwość oraz motywację do udziału we mszy świętej. W rozdziale tym poddano szczegółowej analizie także wypowiedzi respondentów, na temat uczestnictwa we mszy świętej sprawowanej według Mszału Rzymskiego z 1962 roku.

W rozdziale trzecim zostaną uporządkowane dane dotyczące wiedzy o mszy świętej, a także zewnętrznych i wewnętrznych postaw świadomego uczestnictwa w Eucharystii, uwzględniając przy tym współczesną naukę Kościoła. Badanie miało za cel ukazanie jakie znaczenie ma Eucharystia dla rozwoju duchowego oraz formacji chrześcijańskiej respondentów.

Czwarty rozdział pracy poświęcony jest zagadnieniom obejmującym formy sprawowania Eucharystii angażujące ankietowanych. W tym rozdziale zostanie ukazane kształtowanie się dialogicznej formy mszy świętej. Omówieniu podlegać będą: dialogiczna forma sprawowania mszy świętej, posługi liturgiczne, znaczenie form obrzędowych i oprawy estetycznej dla czynnego udziału wiernych. Poruszony zostanie także problem kształtowania świadomego uczestnictwa we mszy poprzez właściwe rozumienie i stosowanie postaw, symboli i gestów liturgicznych.

Piąty rozdział zostanie oparty na analizach dotyczących formacji postaw wewnętrznego udziału w liturgii eucharystycznej. Opracowana zostanie tematyka kształtowania postaw nawrócenia i poczucia braterstwa ze współmiernymi, znaczenie liturgii słowa dla formowania dojrzałego chrześcijanina. Podjęty zostanie problem kształtowania postawy ofiarniczej (współofiarnowanie), misyjny wymiar liturgii, a także częstotliwość przystępowania do Komunii świętej w szeroko zakrojonej perspektywie zagadnienia pogłębionej formacji do czynnego przeżywania Eucharystii.

Rozdział szósty zaprezentuje próbę syntezy zebranych wyników badań.

Zakończenie będzie zawierało podsumowanie zebranych wniosków. W oparciu o rzeczowe i szczegółowe analizy zgromadzonego materiału zostaną uwypuklone postulaty pastoralne dla formacji eucharystycznej w grupach parafialnych.

## ROZDZIAŁ I

### Opis badań i charakterystyka respondentów

Celem, jaki stawia sobie niniejsza praca, jest ukazanie w jaki sposób członkowie grup parafialnych w mieście Łodzi są formowani do pełnego i czynnego uczestnictwa we mszy świętej. By dokonać tej obserwacji w sposób jak najpełniejszy, należy odwołać się do pojęcia doświadczenia religijnego, bowiem można w nie wpisać udział w Eucharystii. Religijność człowieka jest określona wieloma czynnikami. Próba ujednolicenia schematu przeżywania religii wydaje się niemożliwa. Doświadczenie religijne dotyczy człowieka, nie religii. To w jaki sposób podchodzimy do religii, jak ją przeżywamy, jak aplikujemy jej treści w dużej mierze dotyczy sfery ludzkiej. Zgodnie z naturą człowieka, doświadczenie może być zmienne, elastyczne, dostosowujące się do ludzkiego poznania i preferencji. Doświadczenie religijne jest osadzone w środowisku społeczno-kulturowym i związane z czasem i przestrzenią<sup>1</sup>. Z tego powodu badania prowadzone dla realizacji określonego w dysertacji celu uwzględniły czynniki zewnętrzne, które warunkują postawy danej grupy badawczej. Osoby zaproszone do udziału w badaniu ankietowym należą do wspólnot i grup parafialnych.

By lepiej poznać specyfikę środowiska badanego w pierwszym rozdziale niniejszej dysertacji zostanie omówiona metodologia i opis badań, będzie przedstawiona struktura społeczno-demograficzna respondentów oraz ich stosunek do wiary i praktykowania religii.

#### 1.1. Metoda i opis badań

Problem badawczy domaga się zastosowania określonych metod, współmiernych do zakresu omawianego tematu. Odpowiedni ich dobór zapewnia nie tylko konkretyzację badanego zagadnienia, ale będzie w stanie ukazać cały proces zmierzający do ścisłej syntezy wniosków<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Por. W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977, s. 92.

<sup>2</sup> Por. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, Łódź 1998, s. 26.

### 1.1.1 Metoda zastosowana w pracy

Metoda pozyskania wiedzy musi być dostosowana do przedmiotu i celu poznania. Odgrywa ona istotną rolę w procesie poznania naukowego odróżniającego go od innych typów poznania<sup>3</sup>. Podstawą poznania teologicznego jest Objawienie. Prócz tego jednak teologia posługuje się wieloma metodami pomocniczymi, stosowanymi w innych naukach. Teologia pastoralna poprzez swój paradygmat praktyczny zespala niejako poznanie ściśle teologiczne z innymi, dając tym samym obraz rzeczywistości życia wspólnoty Kościoła oparty z jednej strony na Objawieniu i Tradycji, z drugiej strony korzysta z dorobku innych dziedzin nauki np. nauk społecznych. Nie dziwi zatem, że badania naukowe prowadzone w zakresie liturgiki pastoralnej domagają się zastosowania kombinacji kilku metod.

Natura poznania, której dotyczy liturgista-pastoralista, wyznacza mu drogę do poznania o charakterze swoistego uniwersum, bazującego na Objawieniu. Poznanie to obejmuje całe życie społeczności Kościoła opisywane przez nauki teologiczne i inne dyscypliny nauk.

Konstytucja *Lumen gentium* Soboru Watykańskiego II wskazuje na złożoność tajemnicy Kościoła. Pierwszym punktem odniesienia jest prezentacja Kościoła jako znaku i narzędzia zbawienia, zgromadzenia wierzących w Chrystusa i jedności całego rodzaju ludzkiego<sup>4</sup>. Ma on charakter nadprzyrodzony i rządzi się innymi zasadami niż tylko działanie świeckie. Drugi punkt odniesienia to świadomość, że Kościół zbudowany jest z ludzi połączonych więzami społecznymi, kulturalnymi i technicznymi<sup>5</sup>. Obie te perspektywy określają dynamizm teologii pastoralnej oraz liturgii pastoralnej. W ich obrębie obserwować można różne konotacje między tym, co określić należy jako życie nadprzyrodzone, a działalnością eklezjalną *ad intra* i *ad extra*, zadaniami pastoralnymi, hierarchią, osobami konsekrowanymi i świeckimi<sup>6</sup>.

Jan Paweł II, w swojej pierwszej encyklice *Redemptor hominis* podkreślał z całą stanowczością: „Kościół, jako ludzka społeczność, może być również badany i określany w tych kategoriach, jakimi posługują się nauki o każdym ludzkim społeczeństwie. Jednakże kategorie te nie wystarczają”<sup>7</sup>. W teologii pastoralnej odwołuje się do aksjologii i powinności określonych w różnorodnych działach teologii systematycznej. Mowa głównie o teologii fundamentalnej, moralnej i dogmatycznej. Wskazuje to zatem szczegółową drogę dla

---

<sup>3</sup> Por. C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 2002, s. 78.

<sup>4</sup> Por. LG 2.

<sup>5</sup> Por. LG 1; W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 10 (2009), s. 25.

<sup>6</sup> Zob. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, s. 32.

<sup>7</sup> RH 21.

liturgisty, którego badania powinny odwoływać się na wskazaniach teologii systematycznej. Takie podejście rodzi zasadniczo jedno wyzwanie, swoistą konieczność syntezy w wnioskach praktycznych przeróżnych kategorii myślowych i zastosowanie „trzech rodzajów języka naukowego: teologii, antropologii i historii”<sup>8</sup>.

Spojrzenie na aktualną działalność Kościoła stawia szereg wymagań, dotyczących głównie umiejętności trafnego korzystania z podstawowych źródeł teologii. Należą do nich Pismo Święte i Tradycja<sup>9</sup>. Prócz tego, potrzebna jest jeszcze wiedza o współczesnych uwarunkowaniach działalności zbawczej Kościoła. Z tego też względu teologia praktyczna w swym warsztacie wykorzystuje zarówno źródła Objawienia i dokumenty Magisterium Kościoła ale korzysta także z doświadczenia poszczególnych chrześcijan oraz grup religijnych<sup>10</sup>.

Objawienie i dokumenty Magisterium badane są za pomocą metod dedukcyjnych. Doświadczenia ludzkie stawiają przed badaczem konieczność zastosowania metod indukcyjnych. Potrzebne jest tu współdziałanie teologii z innymi dyscyplinami naukowymi, co do doboru adekwatnych metod i paradygmatów badawczych. Stajemy przed pytaniem: Jak teologia praktyczna doprowadza do formułowania wskazań, dyrektyw, które z założenia winny być uzasadnione i kompetentne, a swym zadaniem wskazać mają moment, funkcję w którym Kościół samourzeczywistnia się w określonym miejscu i czasie historycznym<sup>11</sup>.

Ogólnie przyjętym i akceptowalnym okazuje się paradygmat kard. Josefa Cardijna, nazwany przez niego jako „metoda konfrontacji życia z Ewangelią”<sup>12</sup>. Opiera się on na trzech określeniach, wyrażających zasadniczo kolejność działania badacza: widzieć – oceniać – działać. Paradygmat Cardijna został zaakceptowany przez papieża Jana XXIII w encyklice *Mater et magistra*<sup>13</sup>. Metoda ta nakazuje wprawdzie zbadanie danego zjawiska, następnie

---

<sup>8</sup> Por. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 27; zob. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 285.

<sup>9</sup> Napiórkowski rozróżnia tradycję pisaną przez duże „T” oraz tradycję pisaną przez małe „t”. Pisaną przez duże „T” rozumie jako „Tradycję konstytutywną oraz najbardziej autorytatywne tradycje interpretujące, jak symbole wiary, dogmatyczne sformułowania soborów i definicje ex cathedra. (...) tradycja przez małe „t” oznacza inne tradycje, które mogą być tradycjami Kościołów lub tradycjami w Kościołach. (...) Kościół rzymskokatolicki wyróżnia swoją tradycję mocnych struktur kościelnych, silnie rozbudowanego prawa przy raczej „ascetycznej” liturgii, nie dorównującej bogactwem prawosławiu”. Por. C. Napiórkowski, *Jak uprawiać teologię*, s. 123.

<sup>10</sup> Zob. R. Kamiński, *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007, s. 9-10.

<sup>11</sup> Zob. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, s. 287.

<sup>12</sup> Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, s. 33.

<sup>13</sup> „Zasady nauki społecznej wprowadza się zazwyczaj w życie w trzech kolejnych etapach: najpierw bada się, jaki jest rzeczywisty stan rzeczy, następnie dokonuje się wnikliwej oceny tego stanu w świetle wspomnianych zasad, a wreszcie ustala się, co można i należy uczynić, by podane zasady wprowadzić w życie odpowiednio do okoliczności miejsca i czasu. Te trzy etapy postępowania określa się nieraz słowami: zbadać, ocenić, działać”. Jan XXIII, Encyklika *Mater et magistra* (15 V 1961), nr 236.

wskazuje na ocenę tych obserwacji w oparciu o kryteria teologiczne, by w finalnym etapie podjąć stosowne działania<sup>14</sup>.

J. Müller, niemiecki pastoralista, paradygmat trzech kroków definiuje w słowach; diagnoza – refleksja – akcja. Według jego koncepcji działania badawcze należy rozpocząć od postawienia diagnozy. Zastrzega jednak, by nie było to jedynie krytyczne spojrzenie na rzeczywistość, a stanowisko połączone z uchwyceniem duchowego wymiaru problemu, zagadnienia. Wymaga to od badacza zachowania postawy otwartej. Z niej też rodzi się krok drugi czyli refleksja. Ma ona być nie tyle oceną moralną, co ścieżką poszukiwania podmiotu i metody, które znajdą zastosowanie w podejmowaniu wyzwań wynikłych z obserwacji danej sytuacji. Kiedy już takowe będą odnalezione i nazwane można podjąć krok trzeci polegający na przygotowaniu odpowiedniego działania, akcji<sup>15</sup>.

Poprawne zbadanie zjawiska z założenia winno wykazywać się obiektywizmem, który nakazuje sięgnięcie po obserwacje i badania empiryczne. Proces ten został zakwalifikowany przez Sobór Watykański II jako odczytywanie znaków czasu<sup>16</sup>: „Kościół zawsze ma obowiązek badać znaki czasów<sup>17</sup> i wyjaśniać je w świetle Ewangelii, tak aby mógł w sposób dostosowany do mentalności każdego pokolenia odpowiadać ludziom na ich odwieczne pytania dotyczące sensu życia obecnego i przyszłego oraz wzajemnego ich stosunku do siebie. Należy zatem poznawać i rozumieć świat, w którym żyjemy, a także jego nieraz dramatyczne oczekiwania, dążenia i właściwości”<sup>18</sup> Prócz tego Sobór wysunął postulat: „W duszpasterstwie należy uznać i stosować w dostatecznej mierze nie tylko zasady teologiczne, lecz także zdobycze nauk świeckich, zwłaszcza psychologii i socjologii, tak aby prowadzić wiernych do czystszej i dojrzalszej życia wiary”<sup>19</sup>. Wskazanie te dają jednoznaczną dyrektywę, według której obowiązkiem Kościoła jest badanie znaków czasu i ich wyjaśnianie w świetle Ewangelii, nie zapominając przy tym o duszpasterskiej wrażliwości na zaktualizowane problemy i potrzeby współczesnego człowieka<sup>20</sup>.

---

<sup>14</sup> Zob. B. Mierzwiński, *Teologia pastoralna czy teologia praktyczna. Spór o nazwę czy o koncepcję?* „Ateneum Kapłańskie” 144 (2005), nr 576, s. 230-231.

<sup>15</sup> Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 10 (2009), s. 34.

<sup>16</sup> Zob. GS 4.

<sup>17</sup> *Leksykon teologii pastoralnej* definiuje znaki czasu jako: „(...) zjawiska, wydarzenia i procesy, w których przejawia się działanie Ducha Świętego, ingerującego w dzieje ludzkości przez pobudzanie i oświecanie ludzkich serc, które wymagają konfrontacji z nauką ewangeliczną i zaangażowania chrześcijan”. Por. S. Bielecki, *Znaki czasu*, [w:] *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 923-926.

<sup>18</sup> GS 4.

<sup>19</sup> GS 62.

<sup>20</sup> Zob. J. Majka, *Sens „znaków czasu”*, „Chrześcijanin w Świecie” 5 (1973), nr 1, s. 3-12; S. Bielecki, *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 223-247.

Idąc za nurtem soborowym, warto wskazać jeszcze jeden paradygmat pastoralny powstały z eklezjologicznego nurtu teologii pastoralnej. Zgodnie z paradygmatem analizy teologiczno-pastoralnej pracę badawczą należy podzielić na trzy etapy.

Pierwszym z nich jest etap kryteriologiczny (eklezjologiczny). Na tym poziomie przeprowadzona zostaje refleksja nad samą istotą Kościoła i zasadniczymi metodami jego zbawczej działalności. Kolejny etap, kariologiczny bazuje na analizach teologiczno-socjologicznych lub teologiczno-psychologicznych bieżącej działalności zbawczej Kościoła. Wykorzystuje przy tym wyniki badań empirycznych. Etap trzeci, prakseologiczny (strategiczny) daje wnioski i formułuje postulaty, tworzy modele, zasady i dyrektywy będące wskazaniem działalności zbawczej Kościoła w czasie obecnym i przyszłym<sup>21</sup>. Ukazane elementy treściowe, prócz swej wartości normatywnej wyznaczają również tożsame etapy postępowania badawczego, z przynależnymi każdemu metodami<sup>22</sup>. Należy tu zaznaczyć, że przedstawiony paradygmat trzech etapów analizy teologiczno-pastoralnej stosowany jest szczególnie w badaniach ukierunkowanych na wypracowanie aktualnych modeli pastoralnych<sup>23</sup>.

Sam paradygmat teologiczno-pastoralny został rozpowszechniony i dostosowany do potrzeb polskiej myśli pastoralnej przez ks. Władysława Piwowarskiego i ks. Ryszarda Kamińskiego. Kamiński zaznacza, że pierwszy etap opiera się z założenia na zbudowaniu solidnych podstaw dla potrzebnych „form działalności zbawczej Kościoła”<sup>24</sup> bazując oczywiście na analizie wskazanych źródeł biblijnych i dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Tutaj zastosowanie znajduje rozumowanie dedukcyjne, oddając pierwszeństwo metodzie pozytywnej, porównawczej, redukcyjnej, egzegezie i interpretacji tekstu<sup>25</sup>. Drugi etap nie może ograniczać się jedynie do analizy sytuacji współczesnego świata opartej na naukach świeckich. Kamiński wskazuje na potrzebę zauważenia aspektu teologicznego, który stanowi dialog, odezwę Boga do swego Kościoła. Nie jest więc niczym innym, jak interpretacją pozyskanych danych w zestawieniu z istotą Kościoła i Bożych planów wobec tegoż Kościoła. Stąd także kierunek stawiania pytań, gdzie wpierw koncertujemy się na aspekcie teologicznym, a następnie socjologicznym, psychologicznym czy antropologicznym. Trzeci etap koncentruje swe działania na ustaleniu aktualizowanych reguł działalności

---

<sup>21</sup> Por. R. Kamiński, *Metody teologii pastoralnej*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 24-26.

<sup>22</sup> Zob. R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*, Lublin 1987, s. 18-19.

<sup>23</sup> Zob. A. Przybecki, *Pojęcie modelu duszpasterstwa w teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 9 (2008), s. 127-135.

<sup>24</sup> Por. W. Przygoda, *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, s. 37.

<sup>25</sup> Zob. R. Kamiński, *Metody teologii pastoralnej*, s. 25.

zbawczej Kościoła oraz propozycji pastoralnych, według których działalność ta ma być prowadzona. Podstawowymi stają się metody: analizy i syntezy, jak również porównanie, interpretacja czy klasyfikacja<sup>26</sup>.

Każdy ze wskazanych etapów stanowi odrębny przedmiot naukowego zainteresowania. Stąd istnieją trzy elementy treściowe, które wymagają od badacza osobnego podejścia i doboru odpowiednich metod, dostosowanych i adekwatnych do podjętego działania.

Niniejsza dysertacja poświęcona jest zagadnieniu pastoralnemu, które zaszczerpione zostało do badań liturgicznych nad formacją dorosłych członków grup parafialnych do czynnego udziału we mszy świętej. Biorąc pod uwagę, iż liturgika posiada własne źródło poznania należało dostosować postępowanie badawcze. Stąd precyzja sformułowania paradygmatu jako pastoralno-liturgicznego. Temat podjęty w przedłożonym opracowaniu zakłada rozpoznanie na trzech płaszczyznach. Pierwsza, to rozpoznanie eklezjologiczno-kryteriologiczne, druga to analiza prakseologiczno-socjologiczna. Trzecią płaszczyzną okazało się wskazanie zasad prakseologiczno-strategicznych<sup>27</sup>.

Początkowy etap prac skupił uwagę badacza na analizach posoborowych wskazań dotyczących formacji wiernych do czynnego uczestnictwa we mszy świętej. Drugi etap skoncentrowany został na socjologicznym zdiagnozowaniu faktycznego przygotowania i świadomości eucharystycznej badanych. Ostatnią część badań stanowiła praca teoretyczno-praktyczna polegająca na wyciągnięciu wniosków, które określiły aktualny stan tejże formacji oraz wysunęły postulaty dla praktyki duszpasterskiej.

Tak zakrojony obszar prac wymagał zastosowania wielu metod, zapożyczonych niekiedy z nauk pomocniczych teologii. Wszelka praca badawcza liturgisty i pastoralisty winna zakładać nie tylko wykorzystanie metod i technik wypracowanych na polu świeckiego dowodzenia. Ważne, by badaniom towarzyszyła głęboka refleksja o realizowaniu się Kościoła przede wszystkim w wymiarze duchowym<sup>28</sup>. Dlatego też pierwszy etap prac stanowił gruntowną analizę wykładni teologicznej wyprowadzonej z Objawienia, a w pierwszej kolejności z nauczania Kościoła. Ta podstawa dała możliwość wyprowadzenia, dzięki metodzie indukcyjno-dedukcyjnej, wskazówek dla przeprowadzenia dalszych analiz

---

<sup>26</sup> R. Kamiński, *Metody teologii pastoralnej*, [w:] *Teologia pastoralna*, s. 25.

<sup>27</sup> Por. Z. Janiec, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1994, s. 23; P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 29; R. Kamiński, *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, s. 101-103.

<sup>28</sup> Zob. R. Kamiński, *Duszpasterstwo jako działalność zorganizowana*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 423-443.

zagadnienia będącego przedmiotem dysertacji<sup>29</sup>. Na tym etapie możliwe było również kontynuowanie powziętych ustaleń w oparciu o metodologię hermeneutyczną, mającą zastosowanie w badaniach liturgistów<sup>30</sup>, jak również analizy historyczne i semiotyczne. Dane, wyciągnięte z analiz powstałych w czasie badania formacji eucharystycznej wiernych stały się podstawą formułowania wniosków. Drugi etap badań został oparty o analizę o charakterze socjologicznym, diagnozującą stan faktyczny formacji liturgicznej. By praca posiadała charakter eksploracyjno-weryfikacyjny do jej tworzenia zastosowano wykładnię empiryczną, z zastosowaniem metody porównawczej oraz interpretacji socjologicznej<sup>31</sup>. Analiza właściwa formacji liturgicznej została oparta o metodę hermeneutyczno-liturgiczną oraz pastoralno-liturgiczną. Dane pozyskane w wyniku eksploracji materii empirycznej poddanej analizie socjologicznej, uzyskały naddaną wartość teologiczną. Dzięki takiej kolejności działań badawczych możliwe było zinterpretowanie uzyskanych wyników badań w kontekście realizacji Bożych zamiarów w Kościele czasów współczesnych. Etap trzeci, końcowy, poprzez analizę wyprowadzonych uprzednio interpretacji pozwolił na sformułowanie adekwatnych wniosków i innowacyjnych postulatów dla duszpasterstwa Kościoła w Polsce.

Reasumując trzeba podkreślić, że wszystkie trzy etapy pracy badawczej były ze sobą ściśle połączone. Ich jedność wpływała z sekwencji kroków analitycznych. Sytuacja formacji liturgicznej w Kościele w czasie teraźniejszym nakazała wcześniejsze odniesienie refleksji nad samą istotą Kościoła oraz życia liturgicznego. Wnioski pastoralne obierają uprzednią refleksję oraz analizę stanu teraźniejszego życia liturgicznego jako przesłanki<sup>32</sup>.

### **1.1.2 Opis prowadzenia pracy badawczej**

Niniejsza dysertacja oparta została na badaniach przeprowadzonych wśród 404 osób będących członkami wspólnot dorosłych funkcjonujących w parafiach miasta Łodzi. Zebrane ankiety zostały zakodowane symbolami: dla kobiet literą K i numerem (od 1 do 258) dla mężczyzn literą M i numerem (od 1 do 146). Załedwie kilka ankiet dysfunkcyjnych nie zostało tu uwzględnionych<sup>33</sup>. Ankietowanie<sup>34</sup> rozpoczęto w maju 2019 roku, a zakończono we

---

<sup>29</sup> Zob. R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej*, s. 19.

<sup>30</sup> Por. J. Majka, *Metodologia nauk teologicznych*, s. 294-299.

<sup>31</sup> Zob. R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej*, s. 19-20.

<sup>32</sup> Zob. R. Kamiński, *Metoda teologii pastoralnej*, s. 96.

<sup>33</sup> Por. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży...*, s. 33-34.

<sup>34</sup> Tadeusz Pilch definiuje ankietę jako „technikę gromadzenia informacji polegającą na wypełnianiu najczęściej samodzielnie przez badanego specjalnych kwestionariuszy na ogół o wysokim stopniu standaryzacji”. Wincenty Okoń pisze o ankiecie jak o metodzie „badania zjawisk masowych na podstawie odpowiednio opracowanego kwestionariusza”. Z kolei Władysław Zaczynski mówi o ankiecie jako „technice pośredniego zdobywania

wrześniu 2019 roku. Rozpiętość czasowa uwarunkowana była dostępnością i kontaktem z zespołami ankietowanych wiernych, którzy skupieni są we wspólnotach w wielu różnych parafiach Łodzi.

Źródłem informacji potrzebnych dla formułowania problemów i analiz niniejszej pracy były wyniki badań przeprowadzonych w oparciu o kwestionariusz ankiety, zgodny z wzorcem wypracowanym w Katedrze Liturgiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Podstawą jej stworzenia stały się dokumenty Soboru Watykańskiego II, publikacje posoborowej odnowy liturgicznej oraz obrzędy mszy świętej. Badanie przeprowadzono od czerwca do października 2019 roku. Pierwszym krokiem tworzenia grupy badawczej było pozyskanie respondentów, członków grup parafialnych, którzy byli osobiście znani przez prowadzącego badania. Ankieterzy byli odpowiedzialni za organizację miejsca i czasu spotkania, którego celem było wypełnienie kwestionariusza. Ich zadaniem było także zachęcenie potencjalnych respondentów do wypełnienia ankiety. Następnie przekazywali wypełnione kwestionariusze prowadzącemu badania.

Zastosowanie metody ankiety dało możliwość przebadania dość szerokiej grupy respondentów, w możliwie krótkim czasie. Ankieta została opracowana na potrzeby szczegółowego zbadania formacji liturgicznej członków wspólnot parafialnych. Sposób jej opracowania, dobór i kształt pytań ma niewątpliwy wpływ na jakość uzyskanych danych. Dlatego też, przed przystąpieniem do badań właściwych zdecydowano się na przeprowadzenie badania pilotażowego. Jego celem była obserwacja reakcji respondentów na podane w ankiecie zapytania. Pilotaż przeprowadzono na kilkudziesięciosobowej grupie członków Domowego Kościoła i Asyście Parafialnej. W wyniku tego zabiegu ankieta została uzupełniona, a także poddana niewielkim korektom. Uwagi respondentów pilotażowych przyczyniły się także do czytelniejszego rozpracowania ankiety w postaci graficznej<sup>35</sup>. Dla zapewnienia komfortu badanych ankieta miała charakter anonimowy. To także było czynnikiem motywującym ankietowanych do szczerych wypowiedzi i osobistych refleksji<sup>36</sup>. We wprowadzeniu poinformowano respondentów o anonimowym charakterze ankiety oraz o wykorzystaniu jej tylko w celach naukowych, a także podkreślono autorytet naukowy organu nadrzędnego prowadzącego badania. Myśl wstępną zwieńczyła prośba o wypełnienie kwestionariusza. Na zakończenie pytań podziękowano ankietowanym za realizację zadania.

---

informacji przez pytania stawiane wybranym osobom za pośrednictwem drukowanej listy pytań – kwestionariusza”. Por. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1977, s. 46; W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 2003, s. 146; W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 22.

<sup>35</sup> Zob. *Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, red. Z. Sawiński, Warszawa 1992, s. 12.

<sup>36</sup> Zob. J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984, s. 93.

Trzeba podkreślić jednak, iż ankieta jako forma badania respondentów nie jest narzędziem w pełni doskonałym. Należy uzmysłwić sobie niemożność dostosowania poziomu trudności ankiety do indywidualnych predyspozycji respondenta, poziomu jego zaangażowania i skonkretyzowanej znajomości prezentowanych treści. Prócz tego można było zauważyć pewną trudność w formułowaniu wypowiedzi pisemnych. Przy ocenie należało także zwrócić uwagę na możliwość błędnego zinterpretowania postawionych pytań.

Respondentom przedstawiono 93 pytania. Pierwszych 6 było podstawą do stworzenia charakterystyki demograficzno-społecznej, kolejne 3 definiowały formację duchową respondentów i ich przynależność do wspólnot parafialnych. Pytania pozostałe ściśle dotyczyły stosunku respondentów do wiary, ich formacji, znajomości przedstawionego zagadnienia. Ankieta obejmowała 30 pytań otwartych i 63 pytania zamknięte. W niektórych pytaniach zamkniętych istniała możliwość uzasadnienia czy uzupełnienia odpowiedzi. Pytanie ostatnie 93 stanowiło ewaluację ankiety i brzmiało: *Co sądzisz o powyższej ankiecie i celowości stawiania takich pytań?* Odpowiedzi skategoryzowano i przedstawiono w poniższej tabeli 1.

Tabela 1  
Ewaluacja kwestionariusza ankietowego<sup>37</sup>

| Ankieta:                                                                            | płeć |       |    |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                     | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                     | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| jest trudna                                                                         | 43   | 16,67 | 21 | 14,38 | 64    | 15,84 |
| zbyt trudna, zbyt szczegółowa                                                       | 25   | 9,69  | 14 | 9,59  | 39    | 9,65  |
| za długa, zbyt obszerna, za dużo pytań                                              | 50   | 19,38 | 30 | 20,55 | 80    | 19,80 |
| dobra i głęboka, ma sens, twórcza, ciekawa, potrzebna                               | 43   | 16,67 | 31 | 21,23 | 74    | 18,32 |
| daje możliwość poznania i poszerzenia swojej wiedzy, kształtuje postawy i duchowość | 55   | 21,32 | 16 | 10,96 | 71    | 17,57 |
| jest przydatna w celach naukowych                                                   | 9    | 3,49  | 10 | 6,85  | 19    | 4,70  |
| inne                                                                                | 5    | 1,94  | 4  | 2,74  | 9     | 2,23  |
| jest niepotrzebna                                                                   | 1    | 0,39  | 1  | 0,68  | 2     | 0,49  |
| nie mam zdania                                                                      | 10   | 3,88  | 8  | 5,48  | 18    | 4,45  |
| brak odpowiedzi                                                                     | 55   | 21,32 | 23 | 15,75 | 78    | 19,31 |

<sup>37</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Odsetki liczone względem ilości respondentów.

Trzeba przyznać, że respondenci z powagą podeszli do ewaluacyjnego pytania, bowiem tylko 19,31% badanych je opuściło nie zostawiając żadnej odpowiedzi, a 4,45% uznało, że nie ma zdania w zadanej kwestii. Pytanie miało charakter otwarty, każdy ankietowany mógł wyrazić swoje subiektywne zdanie, które były podzielone. Dla prawie 1/5 - 19,80% wszystkich badanych ankieta *jest za długa, zbyt obszerna, za dużo pytań*. Tak odpowiedziało 19,38% kobiet i 20,55% mężczyzn. Spośród wypowiedzi można przywołać następujące: *stanowczo zbyt długa, czuję się jak na egzaminie* (K33); *za dużo pytań, litości.... nie dałam rady odpowiedzieć na wszystkie* (K54); *ankieta trochę za długa* (M4).

Dla 15,84% badanych ankieta była *zbyt trudna*, a dla 9,65% *zbyt trudna i zbyt szczegółowa*. Dla przykładu: *nie wiem czy ta ankieta jest dobrym pomysłem. Nie napisałam odpowiedzi na większość pytań opisowych, bo nie czuję się na siłach, by oceniać i proponować zmiany w liturgii* (K60).

Ewaluacja ukazała grupę respondentów 18,32%, którzy docenili właśnie taką formę i złożoność ankiety podkreślając, że *jest ona dobra i głęboka, ma sens, twórcza, ciekawa, potrzebna*. Przykładowo: *ankieta pozwoliła mi zastanowić się nad tym w jaki sposób ja podchodzę do tematyki, której ankieta dotyczy. Uważam, że pytania użyte w ankiecie mają sens* (M8); *ankieta jest bardzo interesująca, uświadomiła mi moje braki dotyczące znajomości poszczególnych części mszy świętej* (K14); *trudne pytania obnażają małą wiedzę na temat samej liturgii i znaczenia poszczególnych czynności kapłana, części mszy świętej. Doczytałem na ten temat. Nikt nas tego nie uczył w szkole, rodzice wiedzą jeszcze mniej...* (K234); *są to pytania które zmuszają do zastanawiania nad swoim postępowaniem* (M76); *ankieta bardzo ciekawa, choć momentami dość trudna i w formie pytań jak i rozumieniu. Muszę przyznać, że sprawiła mi sporo trudności ale co nie znaczy, że wypełniłam ją niechętnie, może po prostu za mało zajmuję się taką tematyką na co dzień, pora na zmiany. Celowość pytań jak najbardziej na tak!* (K56).

Badani (17,57%) podkreślili, że ankieta *daje możliwość poznania i poszerzenia swojej wiedzy, kształtuje postawy i duchowość*. Tutaj zakwalifikowano wypowiedzi typu: *ankieta była bardzo szczegółowa, uświadomiła mi że nad pewnymi sprawami nigdy się nie zastanawiałam i dopiero teraz mogłam nad tym pomyśleć i podzielić się, dziękuję* (K44); *ważna, bo odpowiadającemu na pytania ankiety pozwala spojrzeć na swoją postawę jako człowieka wierzącego i daje możliwość jej skorygowania* (K92); *ankieta jest w formie trudna. Co do celowości – mnie zmotywowała, by przeczytać OWMR, bo mimo tego, że kiedyś w trakcie formacji się znało odpowiedzi na te pytania wymagające wiedzy, to po kilku latach sporo się jednak zatarło. Więc myślę że celowość jest taka, że uświadamia ile nie wiemy*

*o Eucharystii (K238); muszę sobie kupić katechizm, mam braki wiedzy (K5); stawianie takich pytań wymagało ode mnie zaangażowania, trochę szukania odpowiedzi, czasu. Od czasu do czasu dobrze to człowiekowi robi (M23).*

Znalazły się osoby (4,70%), które zauważyły przydatność ankiety dla celów badawczych. Tu można wskazać odpowiedzi: *uważam, że jest to cenna informacja dla określenia pobożności w danej parafii, dodatkowe źródło w kształceniu księży (M60); jeżeli te badania odkryją sposób na przyciągnięcie chociaż kilku osób do kościoła, dawajcie następne (M55); a także takie, które wskazują na możliwość udoskonalenia kwestionariusza: pytanie 87 i 88 nie uwzględnia sytuacji rodzinnej, gdy współmałżonek jest osobą niewierzącą, jeśli uczestniczy we mszy świętej, to jest tylko obserwatorem. W takich sytuacjach obie osoby są na różnym etapie rozwoju duchowego, nie ma pod względem religijnym przeżywania mszy świętej żadnej więzi (K77).*

Tylko 2 osoby (0,49%) uznały ją za niepotrzebną: *kolejny bubel, który i tak nic nie zmieni w życiu Kościoła, po co tracić czas na rzeczy, które i tak nic nie zmienią (M3).*

Podsumowanie ewaluacji nasuwa pewne wnioski. Ankieta faktycznie jest dość długa. Choć pomocna była konstrukcja zachowująca ciąg logiczny pytań, konsekwentnie penetrujących dany zakres problematyki trzeba przyznać, że dla niektórych ankietowanych jej obszerność była demotywująca. Widać to było w kwestionariuszach wypełnianych dość chaotycznie, wrywkowo, a także tam gdzie obserwowano dość szczegółowe odpowiedzi na pierwsze 30 pytań, a w miarę upływu stron zwiększała się wybiórczość odpowiedzi. Respondenci zdecydowanie częściej opuszczali odpowiedzi na pytania otwarte, wymagające ujawnienia ich wiedzy w danym zakresie. Zdecydowanie chętniej odpowiadali na pytania otwarte pozwalające na swobodne wypowiedzi. Do takich pytań zaliczyć można: *Dlaczego msza święta winna zajmować centralne miejsce w życiu i formacji chrześcijańskiej? Jakie korzyści dla swego życia religijnego i moralnego odnosisz z uczestnictwa we mszy świętej? Opisz mszę świętą, która zrobiła na Tobie największe wrażenie. Dlaczego? Czy widzisz sens istnienia we mszy świętej chwil milczenia; w których momentach są one według Ciebie najbardziej stosowne?. Co Ci się nie podoba w treści i formie homilii lub kazania? Co najbardziej odpowiada Ci w czasie mszy świętej w parafii? Co nie odpowiada Ci, irytuje Cię w czasie sprawowania mszy świętej ? Co chciałbyś zmienić lub wprowadzić do sposobu sprawowania mszy świętej?*

Na te pytania respondenci wypowiadali się w sposób bardzo zaangażowany, osobisty. Na tej podstawie można założyć, że wypowiedzi były szczere, oparte na konkretnych jednostkowych doświadczeniach, wydarzeniach, faktach. Biorąc pod uwagę, że badaną grupę

stanowią członkowie wspólnot parafialnych, ich zdanie, nierzadko krytyczne, można uzasadnić troską o wspólnotę. Wypowiedzi negatywne, obnażające pewne słabości Kościoła względem organizacji, jakości homilii, działalności duszpasterskiej mogą być potraktowane jako zwrócenie uwagi badanych na niezaspokojenie ich zindywidualizowanych potrzeb duszpasterskich. Tu ankieta posłużyła jako forum dla głosu wspólnot parafialnych.

Reasumując, uzyskanie 404 wypełnionych ankiet, nawet jeśli część z nich jest niepełna, dostarcza niezbędnego i ważnego materiału badawczego służącego szczegółowemu opisowi formacji eucharystycznej dorosłych członków grup parafialnych w Łodzi do czynnego udziału we mszy świętej.

## 1.2 Struktura społeczno-demograficzna respondentów

Podejmując się badania formacji liturgicznej członków wspólnot działających przy parafiach miasta Łódź koniecznym jest odwołanie do analizy cech społeczno-demograficznych badanej społeczności. Należą do nich: płeć, wiek, wykształcenie, typ środowiska, oraz pochodzenie społeczne<sup>38</sup>.

Strukturę płci respondentów przedłożonego badania ankietowego obrazuje tabela nr 2.

Tabela 2  
Struktura płci respondentów

| Struktura płci: | N   | %     |
|-----------------|-----|-------|
| kobiety         | 258 | 63,86 |
| mężczyźni       | 146 | 36,04 |
| razem           | 404 | 100   |

Jak już wspomniano badanie ankietowe zostało przeprowadzone na grupie 404 osób, z tego 258 kobiet i 146 mężczyzn. Nietrudno zauważyć, że w grupie badawczej przewagę liczebną utrzymują kobiety, stanowiąc 63,86%. Mężczyźni to 36,04% wszystkich respondentów. Tak duża przewaga kobiet nad mężczyznami wśród ankietowanych nie zaskakuje, bowiem odpowiada zwiększonej liczbie kobiet w życiu religijnym. Można wnioskować, że jest to związane z kulturą społeczną minionych dziesięcioleci - kobiety opiekowały się domem, który jest ostoją religijności, były przekaznikami wiary i tradycji. Przekazywanie wiary umacnia nie tylko osobę, która tę wiarę przyjmuje, ale również tę, którą głosi. Jan Paweł II dał wyraz temu stanowisku przybywając w 1987 roku do Łodzi.

<sup>38</sup> W. Piwowarski, *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977, s. 112.

W przemówieniu skierowanym do łódzkich włókniaerek podkreślał: „Kobieta bowiem, jak uczy doświadczenie, jest nade wszystko sercem wspólnoty rodzinnej. Ona daje życie – i ona też pierwsza wychowuje. Oczywiście wspomagana przez męża i dzieląc z nim systematycznie cały zakres powinności rodzicielskich i wychowawczych. Jednakże wiadomo, że organizm ludzki przestaje żyć, gdy zabraknie pracy serca. Analogia jest dość przejrzysta. Nie może zabraknąć w rodzinie tej, która jest sercem rodziny”<sup>39</sup>. Religijność polska, to w dużej mierze religijność matriarchalna. Dopiero ostatnie dziesięciolecia zaczęły mocniej akcentować rolę mężczyzny w wychowaniu dziecka, także wychowaniu religijnym<sup>40</sup>.

W celu uzyskania danych dotyczących wieku respondentów poproszono o wpisanie konkretnej liczby oznaczającej wiek. Być może to, że większość pośród ankietowanych stanowiły kobiety, było przyczyną braku odpowiedzi w przypadku kilkudziesięciu ankiet. Dla usystematyzowania wyników analiz wprowadzono przedziały wiekowe. Średnią wieku respondentów przedstawia tabela 3.

Tabela 3  
Wiek respondentów

| Przedział wiekowy:    | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                       | K    |       | M   |       |       |       |
|                       | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poniżej 25 roku życia | 10   | 3,87  | 3   | 2,05  | 13    | 3,21  |
| 26-40 lat             | 24   | 9,30  | 29  | 19,86 | 53    | 13,11 |
| 41-60 lat             | 84   | 32,55 | 33  | 22,60 | 117   | 28,96 |
| 61 i więcej           | 79   | 30,62 | 28  | 19,17 | 107   | 26,48 |
| brak odpowiedzi       | 61   | 23,64 | 53  | 36,30 | 114   | 28,21 |
| razem                 | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Badanie ankietowe z założenia dotyczyło formacji liturgicznej członków wspólnot parafialnych grupujących dorosłych. Jak prezentuje wskazana powyżej tabela ankietowanych poniżej 25 roku życia odnotowano 13 osób, co stanowi zaledwie 3,21% wszystkich respondentów. Przedział 26-40 lat jest reprezentatywny dla 53 ankietowanych, czyli 13,11% całości. W tej grupie jest znacznie mniej kobiet (9,30%) niż mężczyzn (19,86%). Największa ilość badanych skupiła się w grupach dwóch przedziałów wiekowych. Grupę 41-60-latków

<sup>39</sup>Por. Jan Paweł II, *Przemówienie do włókniaerek z Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. Obrońców Pokoju „Uniontex”*, [w:] *Trzecia Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia. Dokumentacja*, red. M. Nowaczyńska, D. Strzałko, Poznań 1987, s. 166.

<sup>40</sup> Zob. M. Wolicki, *Rola ojca w rodzinie według nauczania Jana Pawła II*, [w:] *Katecheza w ujęciu Jana Pawła II*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 81; V. E. Frankl, *Homo patiens*, Warszawa 1984, s. 115; J. Augustyn, *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999, s. 319.

reprezentowało 117 osób. W tej grupie przewagę stanowiły kobiety (32,55%), mężczyzn odnotowano 22,60 %. Osoby zlokalizowane w tym przedziale wiekowym stanowiły największą część badanych respondentów, bo 28,96% ogółu. Druga grupa, w przedziale 61 lat i powyżej, to w sumie 107 osób (26,48%), w tym - 79 kobiet (30,62%) i znacznie mniej - 28 mężczyzn (19,17%). Aż 114 osób, czyli 28,21% całości nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

Kolejnym krokiem zbliżającym do nakreślenia wyraźnego obrazu socjometrycznego badanych członków wspólnot parafialnych jest wskazanie ich miejsca zamieszkania do 18 roku życia. Wyniki analizy przedstawia tabela 4.

Tabela 4  
Środowisko zamieszkania do 18 roku życia

| Środowisko zamieszkania do 18 r.ż.:  | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                      | K    |       | M   |       |       |       |
|                                      | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| wieś (do 10 tys. mieszk.)            | 41   | 15,89 | 10  | 6,85  | 51    | 12,62 |
| małe miasto (do 10 tys. mieszk.)     | 16   | 6,20  | 1   | 0,68  | 17    | 4,21  |
| średnie miasto (do 100 tys. mieszk.) | 26   | 10,07 | 14  | 9,59  | 40    | 9,90  |
| duże miasto (ponad 100 tys. mieszk.) | 173  | 67,05 | 120 | 82,20 | 293   | 72,52 |
| brak odpowiedzi                      | 2    | 0,76  | 1   | 0,68  | 3     | 0,74  |
| razem                                | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Z założenia ankiety wynika, że badanymi są mieszkańcy Łodzi<sup>41</sup>. Jednak środowisko ich zamieszkania do 18 roku życia mogło mieć wpływ na kształtowanie postaw społecznych i religijnych. Stąd za zasadne uznano postawienie takiego pytania. Wyniki jednoznacznie wskazują, że większość respondentów spędziła swoje młode lata w dużym mieście (ponad 100 tys. mieszkańców). Takiej odpowiedzi udzieliło 173 ankietowanych kobiet i 120 mężczyzn. Ten wynik dał 72,52% wszystkich ankietowanych. Można przypuszczać, że są to rodowici Łodzianie. W skali procentowej pozostałe wskaźniki wydają się być niskie. Dorastanie na wsi zadeklarowało 51 respondentów, co stanowi 12,62% całości. Na małe miasto (do 10 tys. mieszkańców) wskazało jedynie 17 osób, co dało procentowy wskaźnik 4,21%. W średnim mieście do 18 roku życia mieszkało 40 ankietowanych - 9,90% wszystkich ankietowanych. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliły 3 osoby. Wskaźniki demograficzne

<sup>41</sup> Zob. A. Ochocki, *Zastępowalność pokoleń, migracje i przekształcenia struktury wieku ludności w archidiecezji łódzkiej*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, red. W. Zdaniewicz i in., Łódź 2002, s. 13-20.

wskazują jednoznacznie, że w większości notuje się pochodzenie respondentów ze środowiska typowo wielkomiejskiego, choć co ósmy wychował się na wsi.

Chcąc zgłębić charakterystykę respondentów poproszono ich o wskazanie pochodzenia społecznego. Ma to znaczenie zwłaszcza w odniesieniu do miejsca pochodzenia respondentów do 18 roku życia, a później do dostępności, w młodych latach, do katechizacji i innych form kształcenia religijnego. Odpowiedzi na pytanie o pochodzenie społeczne ilustrują wskaźniki w tabeli 5.

Tabela 5  
Pochodzenie społeczne respondentów

| Pochodzenie społeczne: | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                        | K    |       | M   |       |       |       |
|                        | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| robotnicze             | 90   | 34,88 | 50  | 34,24 | 140   | 34,65 |
| chłopskie              | 33   | 12,79 | 5   | 3,42  | 38    | 9,40  |
| inteligencje           | 84   | 32,55 | 50  | 34,24 | 134   | 33,17 |
| rzemieślnicze          | 13   | 5,03  | 7   | 4,79  | 20    | 4,95  |
| robotniczo-chłopskie   | 29   | 11,24 | 14  | 9,58  | 43    | 10,64 |
| wolne zawody           | 6    | 2,32  | 8   | 5,47  | 14    | 3,47  |
| brak danych            | 3    | 1,16  | 12  | 8,21  | 15    | 3,71  |
| razem                  | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Biorąc pod uwagę łódzkie środowisko respondentów nie dziwi fakt, że aż 34,65% badanych deklaruje robotnicze pochodzenie społeczne. Na ten punkt wskazywały głównie osoby z przedziału wiekowego 41-60 lat. Niewiele mniej, bo 33,17% zadeklarowało pochodzenie z rodziny inteligenckiej. W tej grupie skoncentrowały się głównie osoby z przedziału wiekowego 26-40 lat. Pochodzenie chłopskie wskazały 33 kobiety i 5 mężczyzn, co w sumie dało 9,40% wszystkich badanych. To na ogół osoby deklarujące zamieszkanie do 18 roku życia na terenie wsi. Pochodzenie rzemieślnicze zaznaczyło 13 kobiet i 7 mężczyzn, czyli 4,95% wszystkich respondentów. Pochodzenie robotniczo-chłopskie jest udziałem 43 respondentów, co dało obraz procentowy w granicach 10,64%. Jest to specyficzna konsekwencja migracji zarobkowej ludności wiejskiej do większych miast. Warto zauważyć, że na wolne zawody rodziców wskazywali respondenci z przedziału wiekowego poniżej 25 roku życia, a także deklarujący swój wiek w przedziale 26-30 lat.

Z pochodzeniem społecznym koreluje również poziom wykształcenia. Dlatego zadano pytanie mające na celu wykazanie stopnia wykształcenia respondentów. Wyniki potrzebne do tej analizy przedstawia tabela 6.

Tabela 6  
Poziom wykształcenia respondentów

| Wykształcenie: | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                | K    |       | M   |       |       |       |
|                | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| podstawowe     | 14   | 5,43  | 3   | 2,05  | 17    | 4,21  |
| gimnazjalne    | 0    | 0     | 1   | 0,68  | 1     | 0,25  |
| zawodowe       | 27   | 10,47 | 26  | 17,80 | 53    | 13,12 |
| średnie        | 78   | 30,23 | 45  | 30,82 | 123   | 30,45 |
| licencjat      | 17   | 6,59  | 5   | 3,42  | 22    | 5,45  |
| wyższe         | 120  | 46,51 | 66  | 45,20 | 186   | 46,04 |
| brak danych    | 2    | 0,78  | 0   | 8,21  | 2     | 0,50  |
| razem          | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Spośród wszystkich respondentów 17 osób (4,21%), wskazało na wykształcenie podstawowe. Tę kategorię wybrali w większości ankietowani pochodzący ze środowisk wiejskich. Wykształcenie gimnazjalne, będące efektem zmian edukacyjnych w Polsce na przełomie stuleci, wskazał jeden respondent. Wykształcenie zawodowe wykazało 53 ankietowanych, co dało 13,12% wszystkich ankietowanych, natomiast wykształcenie średnie zadeklarowało 123 badanych, czyli 30,45% całości. Największy odsetek badanych wśród zaangażowanych w grupy parafialne wskazał na wykształcenie wyższe. Do niego przyznało się aż 120 kobiet i 66 mężczyzn, czyli blisko połowa respondentów (46,04% całości).

Dla poszerzenia mapy socjologicznej badanych respondentów poproszono ich także o wskazanie stanu cywilnego. Zagadnienie to wydaje się niezwykle istotne biorąc pod uwagę choćby kształtowanie formacji. Ankietowani należą do grup otwartych dla każdego człowieka, jak również do wspólnot, których członkami są osoby o określonym stanie cywilnym. Mowa tu np. o grupie Spotkań Mażeńskich, Domowym Kościele, społeczności formowanej w duszpasterstwie małżeństw niesakramentalnych czy wspólnocie wdów konsekrowanych. Zaobserwowana mnogość wspólnot parafialnych wskazuje na bogactwo Kościoła Powszechnego, dającego możliwość formacji i kształtowania postaw bez względu na sytuację życiową wiernych. Poproszono o określenie: *stanu cywilnego*. Ankietowani mieli do wyboru siedem propozycji. Zestawienie przedstawia tabela 7.

Tabela 7  
Stan cywilny respondentów

| Stan cywilny:            | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                          | K    |       | M   |       |       |       |
|                          | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| kawaler/panna            | 52   | 20,16 | 33  | 22,60 | 85    | 21,04 |
| małżeństwo sakramentalne | 143  | 55,43 | 98  | 67,12 | 241   | 59,65 |
| wdowiec/wdowa            | 47   | 18,22 | 2   | 1,36  | 49    | 12,13 |
| separacja                | 0    | 0     | 1   | 0,68  | 1     | 0,2   |
| rozwiedziony             | 11   | 4,26  | 11  | 7,53  | 22    | 5,46  |
| związek niesakramentalny | 4    | 1,55  | 1   | 0,68  | 5     | 1,24  |
| brak danych              | 1    | 0,39  | 0   | 0     | 1     | 0,2   |
| razem                    | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Ponad połowa spośród badanych - 59,65%, stanowią małżonkowie będący w związku sakramentalnym. Po względem ilościowym, drugą grupą są panny i kawalerowie, czyli osoby stanu wolnego. Stanowią one 21,04% wszystkich respondentów. Ten stan cywilny deklarowali ankietowani ze wszystkich przedziałów wiekowych. W ankiecie uczestniczyło także 49 respondentów, którzy utracili swojego współmałżonka – 47 wdów i 2 wdowców – w sumie 12,13% wszystkich badanych. Na stan separacji wskazał 1 ankietowany. Rozwiedzionych respondentów odnotowano 5,46%. W związku niesakramentalnym żyje 1,24% wszystkich respondentów.

Nietrudno zauważyć, że badana część społeczeństwa Łodzi zaangażowana w grupy parafialne ma różnorodną strukturę - począwszy od rozpiętości wieku badanych, poprzez ich pochodzenie, wykształcenie czy stan cywilny.

Istotnym dla procesu formowania się jest okres młodości. Dlatego też wśród pytań zamkniętych znalazło się zapytanie o udział w katechizacji w wieku uczęszczania do szkoły średniej/ponadgimnazjalnej. Katecheza wróciła do szkół w 1990 roku na mocy porozumienia Rządu RP z Kościołem. Patrząc na wiek respondentów ankiety należy stwierdzić, że ich udział w lekcjach religii realizował się przede wszystkim w salkach katechetycznych na terenie parafii. Zapytano: *Czy uczestniczyłeś w katechizacji w szkole średniej (ponadgimnazjalnej)?* Ankietowani przyjęli to pytanie w formie określenia udziału w katechezie w wieku szkolnym, nie przykładając tym samym uwagi do miejsca, w którym odbywała się katechizacja. Wyniki analizy przedstawia tabela 8.

Tabela 8  
 Udział w katechizacji szkolnej

| Częstotliwość:    | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                   | K    |       | M   |       |       |       |
|                   | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| systematycznie    | 188  | 72,87 | 102 | 69,86 | 290   | 71,78 |
| niesystematycznie | 18   | 6,98  | 16  | 10,95 | 34    | 9,41  |
| rzadko            | 7    | 2,71  | 7   | 4,79  | 14    | 3,47  |
| wcale             | 38   | 14,73 | 20  | 13,69 | 58    | 14,36 |
| brak danych       | 7    | 2,71  | 1   | 0,68  | 8     | 1,90  |
| razem             | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Zdecydowana większość respondentów systematycznie uczęszczała na katechizację w szkole średniej. Taki stan rzeczy zadeklarowało 188 kobiet i 102 mężczyzn, czyli 71,78% respondentów. Zdecydowanie mniejsza część przyznała, że na katechizację uczęszczała niesystematycznie 9,41% ogółu badanych i rzadko 3,47% spośród wszystkich ankietowanych. W katechizacji nie uczestniczyło 14,36 % respondentów. Widać zatem wpływ katechezy na zaangażowanie wiernych, którzy nadal formują się we wspólnocie parafialnej.

Taki wynik może mieć związek ze świadomym wyborem rodziców lub samych ankietowanych. Brak katechezy w szkole nie był równoznaczny z brakiem możliwości uczestniczenia w pełnej katechizacji w ogóle. Istniała bowiem sieć punktów katechetycznych, które lokalizowano przy kościołach parafialnych i w innych miejscach. W momencie powrotu katechezy do placówek oświatowych każdy może uczestniczyć w lekcjach religii. Udział w katechezie pozostaje nadal kwestią indywidualnego wyboru dokonanego przez rodzica lub ucznia.

Z formacją katechetyczną w sposób równoległy rozwijała się formacja duchowa respondentów w grupach parafialnych. Zdecydowano się zdobyć informacje dotyczące członkostwa ankietowanych w grupach parafialnych w przeszłości. Postawiono pytanie: *Czy kiedyś uczestniczyłeś i otrzymałeś formację w następujących grupach...?* Zebrane wyniki przedstawia tabela 9.

Tabela 9  
Dotychczasowa formacja we wspólnotach parafialnych<sup>42</sup>

| Rodzaj grupy:          | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                        | K    |       | M  |       |       |       |
|                        | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| ministranci lub schola | 34   | 13,18 | 58 | 39,72 | 92    | 22,77 |
| oaza młodzieżowa       | 53   | 20,54 | 28 | 19,17 | 81    | 20,05 |
| oaza rodzin            | 46   | 17,83 | 45 | 30,82 | 91    | 22,52 |
| Odnowa w Duchu Świętym | 81   | 31,40 | 32 | 21,91 | 113   | 27,97 |
| neokatechumenat        | 7    | 2,71  | 5  | 3,42  | 12    | 2,97  |
| KSM                    | 1    | 0,39  | 3  | 2,05  | 4     | 0,99  |
| inne /jakie/           | 89   | 34,50 | 40 | 27,39 | 122   | 30,20 |
| nie                    | 19   | 7,36  | 4  | 2,73  | 23    | 5,70  |
| brak danych            | 30   | 1163  | 6  | 4,10  | 43    | 10,64 |

Kategorie zaproponowane przez ankietatorów klasyfikowały wcześniejszą formację w następujących wspólnotach parafialnych: *ministranci lub schola*, *oaza młodzieżowa*, *oaza rodzin*, *Odnowa w Duchu Świętym*, *neokatechumenat*, *KSM*. W grupie *ministrantów* lub *scholi* uczestniczyło 34 kobiety i 58 mężczyzn. Tradycyjnie można przyjąć, że grupa ministrancka składała się tylko z chłopców. Szlify formacyjne w *oazie młodzieżowej* odebrało 81 respondentów, o 10 więcej w *oazie rodzin*. Formację w *Odnowie w Duchu Świętym* deklarowało 113 respondentów. *Neokatechumenat* to wspólnota, którą wskazało 12 osób. Do *KSM* (Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży) należało 4 respondentów.

Analiza wyników pytania pozwala przy okazji stworzyć obraz innych wspólnot parafialnych działających na terenie Łodzi. Odpowiedź *inne* wskazało łącznie 122 respondentów. Z tego 7 mężczyzn i 8 kobiet nie nazwało wspólnoty, w której odbierali formację. Pozostała grupa 107 osób wskazała, poza uwzględnionymi w kwestionariuszu, następujące grupy parafialne: *Krąg Biblijny* (8 osób), *Domowy Kościół* (3 osoby), *Stowarzyszenie Pomocników Mariańskich* (1 osoba), *Wspólnota Krwi Chrystusa* (2 osoby), *Duszpasterstwo Akademickie* (22 osoby), *Wspólnota przy zgromadzeniu Sióstr Misjonarek Miłości* (8 osób), *Asysta* (15 osób), *Żywa Róża (żeńska)* (12 osób), *Stowarzyszenie bł. Edmunda Bojanowskiego* (2 osoby), *Szkoła Nowej Ewangelizacji* (1 osoba), *Nadzwyczajni Szafarze Komunii Świętej* (1 osoba), *wspólnota chóru parafialnego* (5 osób), *Koinonia Jana Chrzciciela* (3 osoby), *Akcja Katolicka* (2 osoby), *Stowarzyszenie Rodzin Katolickich*

<sup>42</sup> Ankietowani wymieniali czasem po kilka grup, dlatego procenty nie sumują się.

(5 osób), *Legion Małych Dusz* (4 osoby), *Caritas* (2 osoby), *Trzeci Zakon św. Franciszka* (1 osoba), *Wspólnota św. Franciszka Salezego* (1 osoba), *Przymierze Rodzin „Mamre”* (1 osoba), *Spotkania Małżeńskie* (2 osoby), *Alpha* (1 osoba), *New Pastoral* (1 osoba), *Koło Przyjaciół Radia Maryja* (1 osoba), *Wspólnota Wdów Konsekrowanych* (3 osoby), *koło misyjne* (1 osoba), *Apostolat Maryi* (1 osoba), *kurs lektorski* (1 osoba), *Wieczernik Modlitw za Kapłanów* (1 osoba). Jeden ankietowany (M89) jako źródło wczesnej formacji wskazał w kategorii *inne* dom rodzinny. Niby odpowiedź oczywista, ale na tle wskazanych grup wydaje się być wyjątkowa. Spośród ankietowanych mężczyzn (6 osób) i kobiet (30 osób) nie wskazało żadnej odpowiedzi.

Część badanych nadal uczestniczy w życiu wskazywanych przez siebie wspólnot. Inni wspólnoty zmienili, lub formują się w kilku. Dlatego zadano zamknięte pytanie: *Czy aktualnie bierzesz udział w spotkaniach duszpasterskich przy parafii?* Obecny udział respondentów w spotkaniach duszpasterskich w parafii przedstawia tabela 10.

Tabela 10

Aktualne uczestnictwo respondentów w spotkaniach duszpasterskich w parafii<sup>43</sup>

| Rodzaj grupy:                          | płeć |       |    |       | razem |       |
|----------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                        | K    |       | M  |       |       |       |
|                                        | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| służba liturgiczna mężczyzn lub kobiet | 10   | 3,87  | 25 | 17,12 | 35    | 8,66  |
| oaza dorosłych                         | 6    | 2,32  | 3  | 2,05  | 9     | 2,22  |
| oaza rodzin                            | 58   | 22,48 | 41 | 28,08 | 99    | 24,50 |
| Odnowa w Duchu Świętym                 | 51   | 19,76 | 22 | 15,06 | 73    | 18,06 |
| neokatechumenat                        | 16   | 6,20  | 2  | 1,36  | 18    | 4,45  |
| chór                                   | 18   | 6,97  | 4  | 2,73  | 22    | 5,44  |
| Akcja Katolicka                        | 9    | 3,48  | 4  | 2,73  | 13    | 3,21  |
| Stowarzyszenie Rodzin Katolickich      | 21   | 8,13  | 13 | 8,90  | 34    | 8,41  |
| inne                                   | 101  | 39,14 | 55 | 30,82 | 156   | 38,61 |
| brak danych                            | 0    | 0     | 3  | 8,90  | 3     | 0,74  |

Jak można zauważyć przy okazji wskazanego pytania pojawiły się kategorie, których kwestionariusz nie uwzględnił w prośbie o podanie informacji dotyczącej formacji wcześniejszej. W kategoriach kwestionariuszowych znalazł się *chór*, *Akcja Katolicka* oraz *Stowarzyszenie Rodzin Katolickich*. Odpowiedź *inne*, bez podania nazwy wspólnoty, wskazało 16 mężczyzn i 7 kobiet. Nazwę wspólnoty w kategorii *inne*, podało

<sup>43</sup> Ankietowani wymieniali po kilka grup dlatego też procenty nie sumują się.

39 ankietowanych mężczyzn i 94 kobiety. Wśród grup zrzeszających tylko mężczyzn wskazano takie jak: *grupa męska św. Józefa* (1 osoba), *Męska Róża Różańcowa* (3 osoby), *Rycerze Kolumba* (3 osoby). Inne wspólnoty wskazane przez respondentów gromadzą zarówno kobiety jak i mężczyzn. Ankietowani wyszczególnili: *Rada Parafialna* (3 osoby), *Duszpasterstwo Więzienne* (2 osoby), *Wspólnota przy Zgromadzeniu Sióstr Misjonarek Miłości* (13 osób), *Caritas* (4 osoby), *Zespół Synodalny* (5 osób), *Stowarzyszenie bł. Edmunda Bojanowskiego* (3 osoby), *Legion Małych Dusz* (4 osoby), *Asysta* (17 osób), *Domowy Kościół* (5 osób), *Apostolat Maryi* (6 osób), *Krąg Biblijny* (7 osób), *Żywa Róża* (28 osób), *New Pastoral* (2 osoby); *Koinonia Jana Chrzciciela* (3 osoby).

Wśród grup reprezentowane były także wspólnoty obejmujące modlitwą w sposób szczególny kapłanów. Wskazać tu należy: *Cordia Pia* (1 osoba), *Wieczernik Modlitwy za Kapłanów* (4 osoby). Jednorazowo wskazane zostały następujące wspólnoty: *Słowo Pańskie*, grupa modlitewna *Uwielbienia Pana*, *Koło Przyjaciół Radia Maryja*, *Seminarium Wiary*, *Stowarzyszenie Centrum Wiara i Nauka*, *Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży*, *Duszpasterstwo Akademickie*, *katechezy parafialne*, *koło misyjne*, *Alpha*. Jak widać z powyższych zestawień na formację ankietowanych, w dużej mierze wpłynęła ich przynależność do wspólnot parafialnych.

\* \* \*

Podsumowując badania opisane w rozdziale pierwszym można przypomnieć, iż do przeprowadzenia pracy badawczej nad materiałem zebrany z kwestionariuszy ankiety oparto się zasadniczo na paradygmacie pastoralno-liturgicznym.

Zadeklarowano także korzystanie z wielu metod, pomocniczych dla teologii, by jak najpełniej przedstawić problem badawczy raz etapy jego opisowego rozwiązywania.

Analiza cech społeczno-demograficznych wykazała, że w danej grupie badawczej przewagę stanowią kobiety, choć w grupie wiekowej 21-40 lat przeważają mężczyźni. Grupa była mniej zróżnicowana co do wieku. Najbardziej reprezentatywny przedział stanowią osoby w wieku średnim. Większość z badanych deklaruje pozostawanie w związku sakramentalnym. Badanie ujawniło, że większość respondentów pochodziła ze środowiska wielkomiejskiego, choć niewielki odsetek zadeklarował pochodzenie chłopskie. Wykształcenie badanych było zróżnicowane. Zauważono przewagę osób z wykształceniem wyższym. Większość ankietowanych uczestniczyła w katechezie parafialnej/szkolnej, a także w formacji religijnej.

Przedstawiona charakterystyka grupy badawczej, oraz ich deklaracja przynależności do grup, wspólnot parafialnych w Łodzi dała możliwość przeprowadzenia szczegółowych analiz dotyczących ich formacji do czynnego uczestniczenia we mszy świętej.

## ROZDZIAŁ II

### Stosunek badanych do obowiązku uczestniczenia w niedzielnej mszy świętej

Idąc za tradycją apostołów niedzielne Zgromadzenie Eucharystyczne ukazuje istotę Kościoła, który uczestniczy wspólnie w misterium paschalnym Chrystusa. Dzień Pański i jego celebracja wyznacza rytm życia Kościoła, którego centrum jest Eucharystia. Ona uświęca człowieka i czas, gromadzi wszystkich wiernych wokół ołtarza Pańskiego.

Każda niedziela jest okazją, by wspólnota parafialna mogła ją świętować uczestnicząc we mszy świętej. Bowiem, „uczestnictwo w niedzielę we wspólnej celebracji Eucharystii jest świadectwem przynależności do Chrystusa i Jego Kościoła oraz wierności Chrystusowi i Kościołowi”<sup>1</sup>. Od początków Kościoła zaniedbanie, opuszczenie niedzielnej Eucharystii traktowano także jako wykroczenie przeciwko całej wspólnotcie Kościoła<sup>2</sup>.

Uczestnictwu w niedzielnej mszy świętej poświęcona jest poniższa część pracy. Opracowanie relacjonuje wyniki badań dotyczących stosunku respondentów do obowiązku niedzielного, a także jego ocenę moralną i teologiczną. Przedstawi czynniki, które wpływają na uczestnictwo ankietowanych w Eucharystii, motywy dla których we mszy uczestniczą oraz przeszkody, które powodują absencję. Analizie zostaną poddane także dane dotyczące obecności respondentów na celebracjach sprawowanych według mszału z 1962 roku.

#### 2.1. Niedzielny obowiązek w ocenie badanych

Kościół żyje dzięki Eucharystii (*Ecclesia de Eucharistia vivit*). Ta prawda wyraża nie tylko codzienne doświadczenie wiary, ale zawiera w sobie istotę tajemnicy Kościoła. Na różne sposoby Kościół doświadcza z radością, że nieustannie urzeczywistnia się obietnica: „A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28, 20)<sup>3</sup>.

Zapis w *Kodeksie Prawa Kanonicznego* daje potwierdzenie ważności i znaczenia niedzieli, „w czasie której jest czczona tajemnica paschalna”<sup>4</sup>. Tam też znajdujemy przypomnienie, iż „na podstawie tradycji apostoelskiej [niedziela] winna być obchodzona

---

<sup>1</sup> Por. KKK 2182.

<sup>2</sup> Zob. M. Mejer, *Świętować czy odpoczywać? Refleksje o przeżywaniu niedzieli w pierwotnym Kościele*, [w:] *Pamiętaj, abyś dzień święty święcił*, red. K. Konecki, Toruń 2011, s. 33–50.

<sup>3</sup> EdE 1.

<sup>4</sup> Por. KPK kan. 1246 § 1.

w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany”<sup>5</sup>, a świętowanie jej polega na anamnezie zmartwychwstania Chrystusa<sup>6</sup>.

Dlatego też niedzieli nie mogą przesłaniać inne święta, jeśli ich wartościowanie liturgiczne nie jest bardzo ważne<sup>7</sup>. *Kodeks Prawa Kanonicznego* wskazuje, że jest ona uprzywilejowana w zestawieniu dni świątecznych nakazanych, bowiem stanowi upamiętnienie dnia zmartwychwstania Chrystusa<sup>8</sup>. Rangę niedzieli podkreśla możliwość przeniesienia na nią niektórych dni świątecznych<sup>9</sup>. Katechizm Kościoła Katolickiego podkreśla, iż to „niedzielną celebracją dnia Pańskiego i Eucharystii stanowi centrum życia Kościoła”<sup>10</sup>.

Jan Paweł II w liście *Dies Domini* przypominał, że „fundamentalne znaczenie tego dnia [niedzieli], uznawane w ciągu całej dwutysięcletniej historii, zostało stanowczo potwierdzone przez Sobór Watykański II: «Zgodnie z tradycją apostolską, która wywodzi się od samego dnia Zmartwychwstania Chrystusa, misterium paschalne Kościół obchodzi co osiem dni, w dniu, który słuszenie nazywany jest dniem Pańskim albo niedzielą». Paweł VI ponownie podkreślił znaczenie niedzieli, zatwierdzając nowy ogólny Kalendarz rzymski oraz powszechne przepisy określające porządek roku liturgicznego”<sup>11</sup>.

Ze względu na wielką rangę niedzieli *Kodeks Prawa Kanonicznego* stwierdza, „w niedzielę i inne nakazane dni świąteczne wierni są zobowiązani do uczestniczenia we Mszy Świętej oraz powstrzymania się od tych prac i zajęć, które utrudniają oddawanie czci Bogu, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu, bądź korzystanie z należnego odpoczynku umysłowego i fizycznego”<sup>12</sup>. Do tego należy zaznaczyć, że obowiązek świętowania Dnia Pańskiego znajduje swoje odbicie w przykazaniu kościelnym: „W niedzielę oraz w inne dni świąteczne nakazane wierni są zobowiązani uczestniczyć we Mszy świętej”<sup>13</sup>.

Trzeba też zauważyć, że prawodawca w kanonie 1247 nieprzypadkowo szereguje formy świętowania niedzieli ustanawiając na miejscu pierwszym uczestnictwo we mszy

---

<sup>5</sup> Por. KPK kan. 1246 § 1.

<sup>6</sup> Por. SC 106.

<sup>7</sup> Por. Tamże; J. Gręźlikowski, *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Toruń 2005, s. 81.

<sup>8</sup> „Niedziela, w czasie której jest czczona tajemnica paschalna, na podstawie tradycji apostolskiej winna być obchodzona w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany. Ponadto należy obchodzić dni Narodzenia Pana naszego Jezusa Chrystusa, Objawienia Pańskiego, Wniebowstąpienia oraz Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Jej Niepokalanego Poczęcia i Wniebowzięcia, Świętego Józefa, Świętych Apostołów Piotra i Pawła, wreszcie Wszystkich Świętych”. KPK, kan. 1246 § 1.

<sup>9</sup> Por. KPK kan. 1246 § 2.

<sup>10</sup> Por. KKK 2177.

<sup>11</sup> DD 3. Por. SC 106; KKK 1166.

<sup>12</sup> KPK kan. 1247.

<sup>13</sup> KKK 2180; por. J. Gręźlikowski, *Świętowanie dnia Pańskiego*, s. 82.

świętej, a następnie inne formy świętowania niedzieli. Zabieg ten odzwierciedla naturę rzeczy, dla której pierwszeństwo zawsze przynależy celebrze eucharystycznej, bowiem wykluczenie jej uniemożliwia pełne świętowanie niedzieli i innych świąt chrześcijańskich<sup>14</sup>.

Pierwsze wieki chrześcijaństwa dają świadectwa o celebracji mszy świętej w niedzielę, mimo tego, że ten dzień nie był dniem wolnym od pracy. Współcześnie niektórzy wierni również są zobowiązani do świadczenia pacy w niedzielę, jednakże dokładają wszelkich starań, by „w sposób podstawowy” uczcić niedzielę lub inne święto nakazane poprzez udział w Eucharystii<sup>15</sup>. Nie tyle jednak idzie o jurydyczny charakter zobowiązania katolika do uczestnictwa we mszy świętej niedzielnej, ile podkreślenie jej teologicznego wymiaru, który konstytuuje i podtrzymuje życie Kościoła. Dlatego Daniel Bourgeios, wskazuje, co jest racją istnienia Eucharystii: „chrześcijanie zbierają się w niedzielę, aby ich życie i serca otworzyły się na nowy świat Zmartwychwstania, które za pośrednictwem ciała i krwi Pana objawia się sakramentalnie w «dziś» wspólnoty. Jest więc rzeczą ważną, by nadać temu świętu głęboki sens, porównywalny do radości, która ogarnęła serca Apostołów, kiedy ujrzeli zmartwychwstałego Pana (por. Łk 24, 41)”<sup>16</sup>. Dzień Pański jest najstarszym i pierwszym świętem, wyznacza rytm życia Kościoła. Każdy udział we mszy świętej jest uczestnictwem w męce, śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Eucharystia przemienia i uzdrowia. Jest skarbem Kościoła, w którym uczestniczyć może każdy.

Powyższa refleksja kieruje ku badaniu ankietowanych członków wspólnot parafialnych w zakresie znajomości nauki Kościoła o niedzielnym obowiązku uczestniczenia we mszy świętej. Zatem postawiono ankietowanym otwarte pytanie: *Dlaczego Kościół podkreśla obowiązek udziału we mszy świętej niedzielnej i świątecznej?* Odpowiedzi klasyfikuje tabela 11.

Tabela 11

Msza święta jako centrum życia i formacji chrześcijańskiej<sup>17</sup>

| Wymieniane uzasadnienia obowiązku: | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                    | K    |       | M  |       |       |       |
|                                    | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| przykazanie Boże lub kościelne     | 95   | 36,82 | 36 | 24,66 | 131   | 32,43 |
| tradycja                           | 46   | 17,83 | 24 | 16,44 | 70    | 17,33 |

<sup>14</sup> Por. Tamże.

<sup>15</sup> Por. KKK 2180.

<sup>16</sup> D. Bourgeios, *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001, s. 570.

<sup>17</sup> Ponieważ członkowie grup parafialnych udzielali więcej niż 1 odpowiedzi na zadane pytanie wynik badania podany zostaje sumarycznie z ilości wszystkich badanych.

|                                        |    |       |    |       |     |       |
|----------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| łączność z Bogiem i ofiarą Chrystusa   | 70 | 27,13 | 50 | 34,25 | 120 | 29,70 |
| nawrócenie, pogłębienie wewnętrzne     | 22 | 8,53  | 11 | 7,53  | 33  | 8,17  |
| pogłębienie braterstwa międzyludzkiego | 24 | 9,30  | 12 | 8,22  | 36  | 8,91  |
| nie wiem                               | 1  | 0,39  | 1  | 0,39  | 2   | 0,50  |
| inne                                   | 7  | 2,71  | 3  | 2,05  | 10  | 2,48  |
| brak danych                            | 50 | 19,38 | 32 | 21,92 | 82  | 20,30 |

Analiza danych ankietowych pozwoliła wyodrębnić prezentowane kategorie. Wypowiedzi respondentów były na ogół złożone. Z tego powodu klasyfikowały się w kilku kategoriach.

Dla większości badanych uzasadnieniem niedzielnego obowiązku udziału we mszy świętej jest *przestrzeganie przykazania Bożego lub kościelnego*. Takiej odpowiedzi udzieliło 131 respondentów, 36,82% spośród ankietowanych kobiet i 24,66% mężczyzn. Jest to wyraźnie zewnętrzny czynnik zobowiązujący do udziału w Eucharystii. Wskazując na jurydyczny obowiązek uczestniczenia we mszy wielokrotnie zaznaczano, że chodzi głównie o sposób świętowania tego dnia. Przy tej okazji respondenci wskazywali, że absencja niedzielna jest grzechem.

Zbliżona ilość respondentów, uzasadniając obowiązek udziału we mszy świętej niedzielnej i świątecznej, uwypukliła motywację wewnętrzną. Dla 120 ankietowanych najważniejszym okazuje się odnalezienie w Eucharystii *łączności z Bogiem i ofiarą Chrystusa*. Taką odpowiedź uzyskano od 27,13% kobiet i 34,25% mężczyzn. Takie odniesienie do Eucharystii, przejawiające się w wypowiedziach respondentów, pozwala przypuszczać, że istnieje w nich duchowa, zracjonalizowana świadomość wzrostu własnej tożsamości, jako „wyznawcy Chrystusa ofiarującego się Bogu i ludziom”<sup>18</sup>.

O indywidualnym, duchowym, wewnętrznym przeżywaniu Eucharystii w łączności z Bogiem świadczyć mogą konkretne wypowiedzi respondentów: *niedziela jest pamiątką Zmartwychwstania Pańskiego, największego aktu Jego miłości dla nas i odkupienia naszych grzechów. Niedzielę Bóg ustanowił dniem wolnym, byśmy razem z Nim przeżywali ten czas. Święta nakazane upamiętniają ważne wydarzenia w życiu Chrystusa i Jego bliskich, dlatego przeżywamy je razem (K9); bo to jest najlepsze, co może być dla człowieka, zjednoczenie z Bogiem i bliźnim, to takie doświadczenie królestwa Bożego już na ziemi w sposób bardzo realny (K238).*

Podkreślając ważność czasu, jaki Bóg nam daje w Eucharystii ankietowani zaznaczali: *niedziela jest dniem wolnym od pracy, skoro kocham Boga to z Nim spędzam ten czas (K16);*

<sup>18</sup> Por. B. Nadolski, *Msza święta*, Kraków 2003, s. 9.

*jest to czas dany nam od Boga dla Boga (K150). Inna z ankietowanych osób stwierdziła: Bóg chce nam przekazać swoje łaski, chce mieć do tego okazję, nie można uważać, że żyjemy z kimś, jeżeli nie mamy dla Niego czasu. Tak samo jest z Bogiem. Potrzebujemy czasu spędzonego z Bogiem. Jak nie spróbujemy Go poznać, to jak przeżyć wieczność z kimś, kogo się nie zna, a może nawet obawia. Bóg chce, aby ludzie Go miłowali bez przymusu, strachu itp., więc potrzeba relacji, a na to trzeba czasu i spotkania (M10). Z tą wypowiedzią naturalnie koresponduje kolejna: ponieważ jest to napomnienie i ustanowienie samego Pana Jezusa, wspólnota jest wspólnotą tylko dzięki spotkaniom, ponieważ w dzisiejszym świecie pogoni za sukcesem łatwo zgubić Pana Boga (K48).*

Kolejną kategorią, choć już rzadziej wspominaną przez członków grup parafialnych, jest uzasadnienie uczestnictwa w Ofierze Pana poprzez *tradycję*. Motywacja ta ma w sobie zarówno cechy wewnętrznego jak i zewnętrznego (opiniotwórczego) pochodzenia. Wypowiedzi nawiązujące do tradycji w dużej mierze towarzyszyły innym czynnikom. Nie zmienia to jednak faktu, że 70 ankietowanych (17,83% kobiet i 16,44% mężczyzn) wskazało na tę zależność. Świadczy to o zakorzenieniu tej motywacji w świadomości badanych. Może też, choć w mniejszej mierze, potwierdzać stereotypowe patrzenie na katolicyzm związany jedynie z tradycją, bez pogłębienia duchowego. Za przykład może posłużyć wypowiedź mężczyzny, który twierdzi, że nie wie dlaczego Eucharystia niedzielna jest obowiązkiem ale: *o ile tak trzeba, to pomaga, babcia mi to wpoila (M26).*

Następne kategorie obrazujące świadomość respondentów odnoszącą się do niedzielного obowiązku są wzmiankowane zdecydowanie rzadziej i nie należą do wiodących. Obowiązek niedzielny jako drogę do nawrócenia i pogłębienia życia wewnętrznego wskazało w sumie 33 badanych, co stanowi 8,17% respondentów. Tę kategorię uzupełniają wypowiedzi ankietowanych: *by wierni nie zapomnieli o tym, co jest najważniejsze, choć w minimalnym zakresie (K24); Kościół nałożył ten obowiązek z troski o zbawienie (K220); dla dobra wiernych (K190); z troski o nasze dusze (K229).* Jak wskazuje jeden z respondentów: *bez mszy świętej człowiek się nie rozwija nie umacnia duchowo, marnieje (M43).* Uzupełnieniem może stać się stwierdzenie dotyczące wprowadzenia obowiązku: *może z powodu małego albo żadnego ducha, spragnionemu nie trzeba przecież przypominać żeby się napił. Może nie jesteśmy spragnieni (M34).*

Analiza wypowiedzi skoncentrowanych wokół kategorii *pogłębienie braterstwa międzyludzkiego* złożyła się z odpowiedzi 36 osób co stanowi 8,91% ankietowanych. Formuła uzasadnień zaznaczała *społeczny wymiar wiary (K17);* podkreślała znaczenie wspólnoty, jaką

tworzą zgromadzeni na Eucharystii wierni: *chodzenie do kościoła jest łaską i darem. Tam Bóg wyraża się najpełniej, tworzymy wspólnotę i z Bogiem i z ludźmi* (M7).

Na szczególną uwagę zasługują odpowiedzi, zgrupowane w kategorii *inne*. Ich różnorodność, co do treści i formy, nie dała możliwości wkomponowania w powyższe kategorie. Łącznie, w tej grupie, zanotowano 10 wypowiedzi. Wśród nich znalazły się takie, których ton wskazywał na bunt przeciwko stwierdzeniu „obowiązek niedzielny”: *to nie obowiązek lecz potrzeba* (K170); *nie rozumiem dlaczego to jest obowiązek* (K168); *nie traktuję jako obowiązek czy przymus, ale jako szansę na spotkanie. Mogę spotkać się z Bogiem w modlitwie gdziekolwiek jestem, ale tylko podczas mszy świętej mogę przeżyć w pełni spotkanie z Jezusem* (M14). Godnymi przytoczenia są również te stwierdzenia, które wskazują narzucenie obowiązku niedzielnej mszy świętej jako formę troski o bliźnich, o człowieka, o sens Kościoła. Natrafiamy na podobne uzasadnienia: *bo ludzie są leniwi, a nawracać musimy się codziennie nie tylko „od święta”* (K118); *moim zdaniem, aby wyznaczyć pewne minimum, aby człowiek wierzący mógł nazwać się katolikiem* (M8); *bo jesteśmy zbyt leniwi, by dbać o relację z Jezusem* (M78); *aby ludzie nie spoganili* (M110) lub *intuicja podpowiada mi, że Kościół chce w ten sposób zadbać o to by jego wierni często korzystali z tego wszystkiego co msza święta daje - Eucharystia i Słowo Boże* (M138).

Dla dwóch osób spośród wszystkich respondentów odpowiedź na zadane pytanie brzmiała *nie wiem*. Niepokojący jest fakt, że aż 82 osoby (19,38% kobiet i 21,92% mężczyzn) nie udzieliło odpowiedzi na wskazane pytanie.

Wnioski z powyższej analizy nasuwają się samorzutnie. Zdecydowana większość respondentów, którzy odpowiedzieli na pytanie, poprawnie rozumie obowiązek uczestnictwa w niedzielnej mszy świętej. Z jednej strony narzuca się katechizmowy styl myślenia o mszy niedzielnej w kontekście przestrzegania przykazań czy zakorzenienia w tradycji. Z drugiej jednak – egzemplifikując ściśle wewnętrzny kierunek patrzenia na owo uczestnictwo, wskazywano na wspólnotę parafialną, jako zespół wzajemnie motywujący się do głębokiego, duchowego przeżywania uczestnictwa w Eucharystii. Jednocześnie widać trop myślenia, wskazujący na sprecyzowanie obowiązku niedzielnego, jako troskę Kościoła o wspólnotę w znaczeniu szerokim – Kościoła Powszechnego, jak również tym węższym dotyczącym grup parafialnych.

Kategorie interpretacji wypowiedzi respondentów korelują z kolejnym pytaniem, tym razem zamkniętym. Jego celem miało być uzyskanie informacji: *Czy według nauki Kościoła uczestnictwo we mszy świętej jest nakazane przykazaniem? Jakim?* Analizę wypowiedzi zestawia tabela 12.

Tabela 12

## Przykazanie uczestnictwa w niedzielnej mszy świętej

| Udział we mszy świętej jest nakazany przykazaniem: | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                    | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                    | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak                                                | 56   | 21,71 | 52  | 35,62 | 108   | 26,73 |
| Bożym                                              | 102  | 39,53 | 35  | 23,97 | 137   | 33,91 |
| kościelnym                                         | 54   | 20,93 | 35  | 23,97 | 89    | 22,03 |
| Bożym i kościelnym                                 | 22   | 8,52  | 16  | 10,96 | 38    | 9,40  |
| tak - razem                                        | 234  | 90,70 | 138 | 94,52 | 372   | 92,08 |
| nie                                                | 9    | 3,49  | 2   | 1,37  | 11    | 2,72  |
| nie mam zdania                                     | 8    | 3,10  | 4   | 2,74  | 12    | 2,97  |
| brak odpowiedzi                                    | 7    | 2,71  | 2   | 1,37  | 9     | 2,23  |
| razem                                              | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Zdecydowana większość badanych, bo aż 92,08% uznała, że nakaz uczestnictwa we mszy świętej niedzielnej usankcjonowany jest przykazaniem. Tylko 2,72% badanych neguje istnienie takiego przykazania. Taka odpowiedź pojawiła się częściej u kobiet – 3,49% niż u mężczyzn – 1,37%. Odnotowano 2,97% respondentów, którzy nie mieli zdania na wskazany temat. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 2,23% ogółu ankietowanych.

Jeśli spojrzymy na skonkretyzowane odpowiedzi twierdzące zauważymy, że 39,53% kobiet uznało wspomniany obowiązek za wynikający z przykazania Bożego. Takiej odpowiedzi udzieliło 23,97% mężczyzn. Dysproporcja jest zauważalna. Na przykazanie kościelne wskazało 20,93% żeńskiej części ankietowanych, i 23,97% męskiej. Warto zauważyć, że odpowiedzi mężczyzn wskazujące na przykazanie Boże i kościelne (osobno) rozłożyły się równomiernie. Nadmienić należy, że 9,40% ankietowanych – 8,52% kobiet i 10,96% mężczyzn wymieniło równocześnie obydwa źródła nakazu uczestnictwa w Eucharystii niedzielnej. Świadomość badanych dotycząca niedzielnego obowiązku związanego z przykazaniem wskazuje na dobre, podstawowe przygotowanie katechetyczne. Prawdy katechizmowe, wpajane przez lata wydają się drogowskazem postępowania ankietowanych chrześcijan.

Jednakże trzeba się zastanowić, czy uzasadnienie obowiązku niedzielnego uczestnictwa we Mszy świętej tylko przykazaniami nie niesie za sobą niewiedzy, co do źródła

tego obowiązku płynącego z Nowego Testamentu. Wypełnianie bowiem jedynie obowiązku nie niesie za sobą radości paschalnej, a grozi rutyną i rytualizmem<sup>19</sup>.

Nie ulega jednak wątpliwości, że duchowa formacja respondentów, której są uczestnikami we wspólnotach parafialnych rzuca nowe światło na uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii. Jest ona przez nich traktowana, jako najważniejszy religijny element świętowania Dnia Pańskiego<sup>20</sup>.

Poznając stopniowo stosunek respondentów do niedzielnych praktyk religijnych postanowiono zbadać jaka będzie ich moralna ocena wypełnienia obowiązku niedzielного. Zdecydowano zadać respondentom pytanie: *Czy opuszczenie mszy świętej niedzielnej uważasz za grzech? (Ciężki, lekki, dlaczego?).* Uzyskane dane przedstawia tabela 13

Tabela 13

Świadomość grzechu w moralnej ocenie opuszczenia niedzielnej Eucharystii

| Opuszczenie mszy świętej niedzielnej     | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                          | K    |       | M   |       |       |       |
|                                          | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| jest grzechem (bez podania klasyfikacji) | 72   | 27,91 | 49  | 33,56 | 121   | 29,95 |
| jest grzechem ciężkim                    | 150  | 58,14 | 65  | 44,52 | 215   | 53,22 |
| jest grzechem lekkim                     | 12   | 4,65  | 9   | 6,16  | 21    | 5,20  |
| razem                                    | 234  | 90,70 | 123 | 84,25 | 357   | 88,37 |
| nie jest grzechem                        | 6    | 2,33  | 9   | 6,16  | 15    | 3,71  |
| nie mam zdania                           | 10   | 3,88  | 12  | 8,22  | 22    | 5,45  |
| brak odpowiedzi                          | 8    | 3,10  | 2   | 1,37  | 10    | 2,48  |
| razem                                    | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Wyniki analizy uzyskanych odpowiedzi wskazują, że dla większości ankietowanych opuszczenie niedzielnej mszy świętej (bez poważnej przyczyny) jest uważane za grzech.

Absencję niedzielą jako grzech, bez podania klasyfikacji, wskazało 27,91% ankietowanych kobiet i 33,56% mężczyzn. Budujący okazuje się fakt, że ponad połowa ankietowanych kobiet, bo 58,14% i blisko połowa mężczyzn 44,52%, w których świadomości niedzielna absencja jest grzechem, zakwalifikowali ten grzech jako ciężki. Świadczyć to może

<sup>19</sup>Por. J. J. Kopeć, *Liturgia źródłem formacji życia chrześcijańskiego według ks. Wojciecha Danielskiego*, [w:] *Człowiek Paschalny*, red. J. J. Kopeć, Carlsberg 1986, s. 144.

<sup>20</sup> Zob. T. Jakubiak, *Uczestnictwo we Mszy świętej w uchwałach synodów Archidiecezji Warszawskiej i Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 roku*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2011), nr 1, s. 335-360.

o znajomości analizowanego zagadnienia, a także dobrej i rzeczowej formacji katechetycznej w latach szkolnych.

Błędną klasyfikację opuszczenia niedzielnej mszy świętej jako grzech lekki podało 4,65% kobiet, a 6,16% mężczyzn. Usprawiedliwiające może okazać się wskazanie respondentów na sam fakt popełnienia grzechu, traktując przy tym złą klasyfikację grzechu jako element drugorzędnej oceny poprawności wypowiedzi. W sumie opuszczenie niedzielnej mszy świętej jest grzechem dla 88,37% badanych.

Pomimo wysokiej świadomości badanych respondentów opuszczenie mszy świętej niedzielnej nie jest uważane za grzech przez 6 ankietowych kobiet i 9 mężczyzn, co stanowi odpowiednio 2,33% i 6,16% wszystkich respondentów. Zdania na zadany temat nie ma 5,45% ogółu badanych.

Podsumowując sondażowe wyniki analiz, co do obowiązku uczestniczenia w niedzielnej mszy świętej, można stwierdzić zadowalający poziom świadomości członków wspólnot parafialnych. Taki stan można zawdzięczać katechizacji w wieku szkolnym. Istotne wydaje się członkostwo osób ankietowanych we wspólnotach parafialnych, które dodatkowo formują swoich współbraci. Dają także przestrzeń pastoralną i edukacyjną. Pozwalają na spotkania z duszpasterzami oraz organizowanie katechez liturgicznych.

Zasadnym wydaje się wprowadzenie tu stosownego rozróżnienia między obowiązkiem prawnym, a powinnością moralną. Obowiązek narzucony na wierzących usankcjonowany jest karami, obostrzeniami. Powinność wynika z miłości, płynie z przeświadczenia, że postępowanie jest słuszne<sup>21</sup>. Stawia ankietowanego w prawdzie - czy uczestniczę w Eucharystii niedzielnej tylko z obowiązku, czy motywuje mnie coś innego.

Z analizy sondażu wynikają dwa zasadnicze wnioski. Pierwszy to fakt, że zdecydowana większość respondentów zdaje sobie sprawę z istnienia obowiązku uczestniczenia we mszy świętej w niedzielę. Wie, z czego obowiązek ów wypływa i jakie są konsekwencje jego nieprzestrzegania. Drugi wskazuje wyraźnie, że ankietowani członkowie wspólnot parafialnych w Eucharystii widzą coś więcej, a świadomość obowiązku stanowi jakoby motywację pomocniczą, dodatkową. Papież Benedykt XVI podkreśla, że „uczestniczenie w niedzielnym zgromadzeniu liturgicznym wraz ze wszystkimi braćmi i siostrami, z którymi tworzy się jedno ciało w Chrystusie Jezusie, jest nakazem chrześcijańskiego sumienia i równocześnie ono to chrześcijańskie sumienie formuje”<sup>22</sup>.

---

<sup>21</sup> Zob. M. Pohl, *Sakramenty i życie*, Warszawa 2009, s. 58-59.

<sup>22</sup>SCar 73.

## 2.2. Częstotliwość uczestnictwa we mszy świętej niedzielnej

Dzieje Apostolskie wspominają o gromadzeniu się wyznawców Chrystusa „w pierwszym dniu po szabacie” (Dz 20). *Didache* mówi o zgromadzeniu w Dniu Pana<sup>23</sup>. Justyn męczennik w swych apologiach mówi z kolei o gromadzeniu się w Dniu Słońca<sup>24</sup>: „W dniu zaś zwanym dniem Słońca, odbywa się w oznaczonym miejscu zebranie wszystkich nas, zarówno z miast, jak i ze wsi. Czyta się wtedy pamiątniki apostolskie lub pisma prorockie, jak długo na to czas pozwala, gdy zaś lektor skończy, przełożony żywym słowem upomina i zachęca do naśladowania tych wzniosłych nauk. Następnie powstajemy z miejsc i modlimy się, po modlitwie zaś następują opisane już poprzednio ceremonie, mianowicie przynosi się chleb oraz wino z wodą, nad którymi przełożony odprawia modły i dziękczynienia, ile tylko może, lud zaś odpowiada mu radosnym «amen» - wreszcie następuje rozdawanie każdemu części pokarmu eucharystycznego; nieobecnym zanoszą go diakoni”<sup>25</sup>.

*Kodeks Prawa Kanonicznego* wskazuje, że „niedziela, w czasie której jest czczona tajemnica paschalna, na podstawie tradycji apostolskiej winna być obchodzona w całym Kościele jako najdawniejszy dzień świąteczny nakazany. Ponadto należy obchodzić dni Narodzenia Pana naszego Jezusa Chrystusa, Objawienia Pańskiego, Wniebowstąpienia oraz Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Jej Niepokalanego Poczęcia i Wniebowzięcia, Świętego Józefa, Świętych Apostołów Piotra i Pawła, wreszcie Wszystkich Świętych”<sup>26</sup>. Obowiązek ma charakter powszechny i dotyczy wszystkich wiernych, a więc zarówno wiernych świeckich, jak i kapłanów<sup>27</sup>.

Od 2003 roku w Polsce uroczystość Wniebowstąpienia Pańskiego jest obchodzona w 7 niedzielę wielkanocną. Z uwagi na fakt, iż uroczystości św. Józefa Oblubieńca N.M.P.

---

<sup>23</sup> „W dzień zaś pański Pana, zebrawszy się łamcie chleb i dzięki czyńcie, wyznawsze przedtem występki wasze, izby czystą była ofiara wasza”. Cyt za: *Didache czyli nauka dwunastu apostołów*, Warszawa 1923, s. 30-31.

<sup>24</sup> Kult słońca znany jest z religii starożytnych. Silnie oddziaływał w starożytnym Egipcie, również w Mezopotamii, Grecji i Rzymie. Ów kult został wchłonięty przez religię chrześcijańską. Chrystus zostaje określany jako „słońce sprawiedliwość” (Mk 3,20), lub Słońce wschodzące z wysoka (Łk 1,78). Kult solarny wywarł też wpływ na ustalanie istotnych dla chrześcijan dat m.in. Bożego Narodzenia. Zob. D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 94.

<sup>25</sup> Justyn Męczennik, *Apologia* 67, [w:] M. Michalski, *Antologia Literatury patrystycznej*, T. 1, Warszawa 1975, s. 97.

<sup>26</sup> KPK kan. 1246 § 1.

<sup>27</sup> Zob. K. Mierzejewski, *Obowiązek uczestniczenia we Mszy świętej w niedziele i święta nakazane*, „Prawo Kanoniczne”, 57 (2014) nr 4, s. 67-69.

św. Apostołów Piotra i Pawła nie są ustawowo wolnymi od pracy, nie ma obowiązku uczestniczenia w tych dniach w Eucharystii<sup>28</sup>.

Zadaniem niniejszej części opracowania jest omówienie częstotliwości udziału ankietowanych członków wspólnot parafialnych we mszy świętej. Regularny udział w niedzielnej Eucharystii zaliczany jest do podstawowych praktyk religijnych. Te z kolei stanowią istotny przejaw integracji zarówno społecznej, jak i religijnej. Należy jednak wystrzegać się podejścia czysto rytualistycznego do systematyczności praktykowania niedzielного udziału we mszy świętej.

Uwypuklony kontekst teologiczny i socjologiczny pozwolił zadać respondentom pytanie, będące pomocnym w zbadaniu ich poziomu praktyk religijnych. Brzmiało: *Jak często uczestniczysz we mszy świętej?* i miało charakter zamknięty. Ankietowani wybierali jedną spośród proponowanych opcji. Zebrane odpowiedzi przedstawia tabela 14.

Tabela 14

Deklarowana przez respondentów częstotliwość udziału we mszy świętej

| Deklarowana częstotliwość:                   | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                              | K    |       | M   |       |       |       |
|                                              | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| w każdą niedzielę i czasem w dzień powszedni | 209  | 81,00 | 107 | 73,29 | 316   | 78,22 |
| w każdą niedzielę systematycznie             | 26   | 10,08 | 21  | 14,38 | 47    | 11,63 |
| razem                                        | 235  | 91,08 | 128 | 74,67 | 363   | 89,85 |
| w prawie w każdą niedzielę                   | 14   | 5,43  | 13  | 8,90  | 27    | 6,69  |
| raz w miesiącu                               | 1    | 0,39  | 1   | 0,68  | 2     | 0,49  |
| tylko w wielkie święta                       | 3    | 1,16  | 0   | 0     | 3     | 0,74  |
| przypadkowo                                  | 3    | 1,16  | 2   | 1,37  | 5     | 1,24  |
| wcale                                        | 0    | 0     | 0   | 0     | 0     | 0     |
| brak odpowiedzi                              | 2    | 0,78  | 2   | 1,37  | 4     | 0,99  |
| razem                                        | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak widać z powyższego systematyczny udział we mszy świętej niedzielnej deklaruje 11,63% wszystkich ankietowanych. Z tego 10,08% stanowią kobiety, a 14,38% mężczyźni. Przy takim wskaźniku uznano za miarodajne zestawienie tych odpowiedzi, które zawierały w sobie treść zawartą odnośnie systematycznego uczęszczania na mszę świętą w niedzielę i czasem w dzień powszedni.

<sup>28</sup> List Episkopatu Polski na temat przykazań kościelnych (21 X 2003), <https://episkopat.pl/list-episkopatu-polski-na-temat-przykazan-kościelnych/>, [dostęp: 20.02.2020].

Zatem w *każdą niedzielę i czasem w dzień powszedni* w Eucharystii uczestniczy 78,22% badanych – 81,00% ankietowanych i 73,29% mężczyzn. We mszy świętej w *prawie każdą niedzielę* uczestniczy 6,69% ogółu respondentów. Przy czym 5,43% stanowią kobiety. Natomiast procentowy udział mężczyzn udzielających tak skategoryzowanej odpowiedzi wynosi 8,90%.

Odpowiedź – *raz w miesiącu* – stała się udziałem 2 ankietowanych, kobiety i mężczyzny. Do udziału w Eucharystii niedzielnej *tylko w wielkie święta* przyznały się 3 kobiety – 0,74% ogółu badanych. Wśród ankietowanych mężczyzn taka odpowiedź nie padła. *Przypadkowo* na świętowanie Dnia Pana trafia 5 osób: 3 kobiety i 2 mężczyzn, co daje nam 1,24% wszystkich respondentów. Na pytanie nie odpowiadały 4 osoby – 0,99% badanych członków wspólnot parafialnych.

O głębokiej świadomości tego elementu świętowania niedzieli świadczy fakt, że żadna z ankietowanych osób z grup parafialnych nie wskazała całkowitej absencji. Jak widać, motywacja i częstotliwość uczestniczenia w Eucharystii niedzielnej jest mało zróżnicowana. Zdecydowanie przeważa przekonanie o systematycznym realizowaniu obowiązku niedzielного.

Wskazując, poza tym, na uczestnictwo w mszy świętej także w dni powszednie ujawnia się stosunek respondentów do samej Eucharystii, która winna być centrum życia chrześcijanina. Potwierdza to wcześniej uzyskane wyniki badania, że udział ankietowanych uczestników grup parafialnych w liturgii faktycznie nie wynika tylko z realizacji nakazu Przykazania Bożego i kościelnego, ale z duchowej potrzeby pełnej łączności z Jezusem eucharystycznym.

W trakcie badań przeprowadzono sondaż dotyczący udziału respondentów we Mszy świętej w ciągu ostatniego miesiąca. *W minionym miesiącu byłeś na mszy świętej...* . Respondenci wybierali spośród propozycji: *we wszystkie niedziele, oprócz jednej, oprócz dwóch niedziel, oprócz trzech niedziel, wcale*. Analizę sondażu prezentuje tabela 15.

Tabela 15

Frekwencja na Mszy świętej w niedziele ostatniego miesiąca

| W minionym miesiącu byłem/byłam<br>na mszy świętej: | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| we wszystkie niedziele                              | 231  | 89,54 | 121 | 82,88 | 352   | 87,13 |
| oprócz jednej                                       | 16   | 6,20  | 17  | 11,64 | 33    | 8,17  |

|                        |     |      |     |      |     |      |
|------------------------|-----|------|-----|------|-----|------|
| oprócz dwóch niedziel  | 5   | 1,94 | 4   | 2,74 | 9   | 2,23 |
| oprócz trzech niedziel | 1   | 0,39 | 1   | 0,68 | 2   | 0,50 |
| wcale                  | 3   | 1,16 | 1   | 0,68 | 4   | 0,99 |
| brak odpowiedzi        | 2   | 0,78 | 2   | 1,37 | 4   | 0,99 |
| razem                  | 258 | 100  | 146 | 100  | 404 | 100  |

Jak obrazuje powyższe zestawienie regularną obecność na Mszy świętej niedzielnej w ostatnim miesiącu zadeklarowało 87,13% wszystkich respondentów – odpowiednio 89,54% kobiet i 82,8% mężczyzn. Do opuszczenia jednej Eucharystii niedzielnej w miesiącu przyznały się 33 osoby, co stanowi 8,17% wszystkich badanych. Dwukrotnie w ciągu ostatniego miesiąca mszę świętą niedzielą opuściło 9 osób, co dało 2,23% ogółu.

Trzykrotną absencję we wskazanym czasie wykazało 2 członków wspólnot parafialnych. Natomiast 0,99% nie uczestniczyło ani razu we mszy świętej. Taki sam procentowy udział wskazywał na brak odpowiedzi.

W pytaniu dotyczącym uczestniczenia we mszy świętej w ogóle (tabela 14), żaden z respondentów nie stwierdził, że całkowicie w niej nie uczestniczy. Natomiast w tabeli dotyczącej częstotliwości uczestnictwa w ostatnim miesiącu (tabela 15) całkowitą absencję wykazały 4 osoby. Trudno jednoznacznie stwierdzić powód rozbieżności danych. Przypuszczalnie może ona świadczyć o przypadkach losowych, które mogły trafić się respondentom, typu choroba, pobyt w szpitalu itp. W ankiecie nie proszono o uzasadnienie absencji w ostatnim miesiącu.

Zestawiając wyniki badań z tabel 14 i 15 otrzymujemy potwierdzenie ponadprzeciętnego zaangażowania religijnego respondentów. Taki stan można uzasadnić kategorią badanych, którzy wyłonili się spośród członków grup parafialnych. Członkostwo w tych grupach jest aspektem motywującym i jakoby dodatkowym zaproszeniem do uczestniczenia w niedzielnej Eucharystii.

Można także przypuszczać, że formacja we wspólnotach w naturalny sposób uwypukla doniosłość i wielką wartość przeżywania każdej Uczty Eucharystycznej. Istotnym jest także wiek respondentów, wśród których przeważają osoby zakwalifikowane do tzw. wieku średniego. Potwierdzają to badania CBOS<sup>29</sup> przeprowadzane na reprezentatywnej grupie Polaków, w okresie zbliżonym do czasu przeprowadzania badań opisywanych w niniejszej dysertacji. Badania CBOS wskazały na stabilny poziom praktyk religijnych,

<sup>29</sup> *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS 26/2015*, oprac. R. Boguszeński, Warszawa 2015, s. 8-9.

w tym uczestnictwo we mszy świętej<sup>30</sup>. Zauważalne zmiany dokonywały się wśród badanych z przedziału 18-24 lata. W 2015 roku wskaźnik praktykujących regularnie nie osiągnął 50%. Stąd widoczne stają się różnice pokoleniowe w kształtowaniu postaw i praktyk religijnych, które są bardziej zindywidualizowane<sup>31</sup>. Badania z 2018 roku potwierdzają taki stan rzeczy. Zindywidualizowana religijność stała się domeną ludzi w przedziale wiekowym 24-34 lata, praktykujących nieregularnie czy sporadycznie<sup>32</sup>. Na zupełnie odmiennych poziomach kształtują się wskaźniki praktyk religijnych wśród młodzieży i dorosłych. Podobnie jeśli idzie o wskaźniki absencji religijnej. Badana, na potrzeby niniejszej pracy, grupa osób należących do różnych wspólnot parafialnych, identyfikuje się z Kościołem i trwa w praktykach religijnych. Stąd zestawienia tak skonkretyzowanych i uszczegółowionych badań z notowaniami ogólnopolskimi traktujemy jako uzupełnienie do opracowania podanego zagadnienia.

Z powyższych analiz wynika, że większość osób gromadzących się we wspólnotach parafialnych widzi w Eucharystii niedzielnej element konieczny dla rozwoju duchowego. Warto zaznaczyć, że obecność Chrystusa w Eucharystii stanowi fundament rozwoju duchowości chrześcijańskiej<sup>33</sup>. Można zatem stwierdzić, iż każda msza święta, nie tylko wskazana jako niedzielna/święteczna ma istotny wpływ i jest konieczna dla rozbudowy i formowania duchowości wierzącego chrześcijanina.

### **2.3 Motywacja do uczestnictwa w Eucharystii**

Przeprowadzając badania mające na celu wskazanie poziomu świadomości liturgicznej respondentów oraz ich zaangażowanie w praktyki religijne niepoprawnym jest koncentrowanie się wyłącznie na sprawdzaniu częstotliwości spełniania obowiązkowych praktyk. Uznano za zasadne, by analizy wzbogacić o prezentację subiektywnych motywacji respondentów do spełniania obowiązków liturgicznych. Wgląd we wnętrze człowieka pomoże w wyjaśnieniu poziomu zaangażowania religijnego.

Motywacje respondentów do uczestniczenia w liturgii wraz z wewnętrznymi odczuciami wpływają na autentyczność przeżyć religijnych. Przy tej okazji należy także zwrócić

---

<sup>30</sup> Lata 2005 – 2013 notowały zmniejszający się odsetek katolików praktykujących regularnie. Od 2012 sytuacja ta zaczęła się stabilizować. Sondaże CBOS wskazują, że średnio co drugi dorosły Polak praktykuje regularnie. Por. *Religijność Polaków i ocena sytuacji Kościoła katolickiego. Komunikat z badań CBOS 147/2018*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2018, s. 2.

<sup>31</sup> Zob. J. Mariański, *Katolicyzm polski w procesie przemian*, „Władza sądenia” 6 (2015), s. 31-45.

<sup>32</sup> Por. *Religijność Polaków*, s. 4.

<sup>33</sup> Por. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 142.

uwagę na emocjonalną sferę wewnętrznych przeżyć ankietowanych, mających niemalże wpływ na ich uzewnętrznienie odbioru liturgii. Sens, znaczenie, charakter przeżyć i reakcje emocjonalne tworzą zestaw czynników motywacyjnych. Zakres motywacji podlegający badaniu ankietowemu dotyczy sfery otwierającą wgląd w głębsze rozumienie sensu obowiązku uczestniczenia w Uczcie Pańskiej oraz uwewnętrznienie<sup>34</sup> tej praktyki.

Badacze zwracają uwagę na fakt doskonalszej i świadomej motywacji przeżycia Eucharystii w kontekście szeroko rozumianego rozwoju społeczno-kulturowego. Zatem uzasadnionym jest zbadanie motywacji prowadzących respondentów do uczestnictwa w praktykach religijnych. Trzeba zatem przyjrzeć się, czy wynika ona z wewnętrznej potrzeby, posłuszeństwa religijnego, sankcjonowania przyjętych społecznych norm, czy z przyzwyczajenia<sup>35</sup>.

Sformułowane powyżej refleksje przyczyniły się do postawienia respondentom pytania: *Z jakich motywów uczestniczysz we mszy świętej?* Ankietowani mieli możliwość wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych. Propozycje odpowiedzi miały w swym założeniu ułatwić wskazanie skonkretyzowanego motywu uczestniczenia w Eucharystii. Wyniki badania ilustruje poniższe zestawienie tabelaryczne nr 16.

Tabela 16  
Motywy uczestniczenia we mszy świętej<sup>36</sup>

| Najchętniej uczestniczę we mszy św.:         | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                              | K    |       | M   |       |       |       |
|                                              | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| z wewnętrznej potrzeby religijnej            | 222  | 86,05 | 121 | 82,88 | 343   | 84,90 |
| z poczucia obowiązku wynikającego z wiary    | 107  | 41,47 | 61  | 41,78 | 168   | 41,58 |
| z nakazu Kościoła                            | 24   | 9,30  | 18  | 12,33 | 42    | 10,40 |
| z tradycji, wychowania i zwyczaju środowiska | 40   | 15,50 | 26  | 17,81 | 66    | 16,34 |
| ze względu na opinię otoczenia               | 1    | 0,39  | 1   | 0,68  | 2     | 0,50  |
| z obowiązku sumienia                         | 73   | 28,29 | 55  | 37,67 | 128   | 31,68 |
| z nacisku rodziny                            | 1    | 0,39  | 2   | 1,37  | 3     | 0,74  |

<sup>34</sup> P. Kulbacki wspomina o interioryzacji praktykowania uczestnictwa we Mszy świętej, wskazując na istotną rolę wewnętrznego przeżycia Najświętszej Ofiary i próbę odnalezienia w tymże aspekcie jednej z głównych motywacji wypełnienia obowiązku niedzielного. Zob. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 72.

<sup>35</sup> Zob. J. Baniak, *Religijność miejska w warunkach uprzemysłowienia i ruralizacji na przykładzie Kalisza*, Kraków 1990, s. 162; J. Majka, *Przemiany społeczne a religijność*, [w:] *W nurcie zagadnień posoborowych*, red. B. Bejze, T. 4, Warszawa 1970, s. 171; R. Kamiński, *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*, Lublin 1987, s. 219.

<sup>36</sup> Biorąc pod uwagę możliwość wyboru kilku odpowiedzi odsetki obliczano w stosunku do ilości ankietowanych.

|                      |    |      |   |      |    |      |
|----------------------|----|------|---|------|----|------|
| inne motywy (jakie?) | 10 | 3,88 | 3 | 2,05 | 13 | 3,22 |
| brak odpowiedzi      | 5  | 1,94 | 2 | 1,37 | 7  | 1,73 |

Respondenci najczęściej motywowali uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii *wewnętrzną potrzebą religijną*. Taki motyw wskazało 84,90% badanych, częściej kobiety - 86,05%, niż mężczyźni - 82,88%. Na *obowiązek wynikający z wiary* wskazało 41,58% badanych - 41,47% kobiet i porównywalnie - 41,78% mężczyzn. *Obowiązek sumienia* motywuje do uczestnictwa w Eucharystii 31,68% respondentów - 28,29% kobiet i więcej bo 37,67% mężczyzn. *Tradycja, wychowanie i zwyczaj środowiska* warunkuje udział w Eucharystii u 16,34% ogółu respondentów. Argument ten wskazało odpowiednio 15,50% kobiet i 17,81% mężczyzn. Z kolei na *nakaz Kościoła* zwróciło uwagę 10,40% badanych, więcej mężczyzn - 12,33%, niż kobiet - 9,30%.

Natomiast *nacisk ze strony rodziny* okazał się wiążący dla 3 osób (0,74% wszystkich badanych), a *opinia otoczenia* obliżuje do niedzielnego uczestnictwa w celebracji mszy świętej tylko 2 osoby (0,50% badanych).

Odpowiedzi *inne* udzieliło 3,22% respondentów. Ich motywacja opierała się na miłości do Boga: *bo kocham Boga i lubię się z Nim spotykać* (M34); *z miłości do Pana* (M11); *by spotkać się z Jezusem* (M5); *z miłości do Jezusa, który za mnie oddał życie, pokonał śmierć i zmartwychwstał* (K78); *z miłości do Boga* (K12; K85); *z miłości do Pana Boga i Kościoła* (K11). Respondenci wskazywali także na potrzebę serca lub spotkania z Bogiem: *z potrzeby serca* (K61), *spotkania z żywym Bogiem* (K84); *z potrzeby serca i duszy* (K126). Zauważają w uczestnictwie w Eucharystii korzyści dla swego życia: *droga do świętości* (K214); *widzę w tym pozytywną wartość dla mojego życia, bo widzę co mi to daje, a co się dzieje z moim życiem jak jej brak (jak np. nie mogę uczestniczyć, bo choruję)*; *Jako dziękczynienie Bogu oraz w poszukiwaniu Jego natchnień* (K245). Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 7 osób (1,73% ogółu).

Patrząc na wyniki analizy pytania ankietowego można wywnioskować, że badaną grupę stanowią ludzie dojrzały, świadomi swojego wewnętrznego, duchowego charakteru<sup>37</sup>. Ich poczucie religijnych potrzeb, w zdecydowanej większości, wypływa z potrzeby przeżycia spotkania z Jezusem w czasie Najświętszej Ofiary. Należy przypuszczać, że respondenci świadomi są faktu realizowania się w liturgii misterium Chrystusa. Takie spojrzenie na Eucharystię charakteryzuje proces urzeczywistniania się Kościoła w sposób egzystencjalny

<sup>37</sup> Zob. J. Mariański, *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1993, s. 102-103.

w tych miejscach, gdzie wspólnota gromadzi się na celebracji<sup>38</sup>. Motywami uczestnictwa we mszy świętej okazały się także poczucie obowiązku wynikającego z wiary czy obowiązku sumienia. Z badania wynika, że dla ankietowanych istotna jest tradycja, wychowanie i zwyczaje środowiska oraz nakaz Kościoła. Dla respondentów nieistotna okazała się motywacja wynikająca z troski o opinię otoczenia czy nakaz rodziny (5 osób; 1,24% ogółu badanych).

Istotne wydaje się pozytywne zjawisko, które w pełni wyraża stosunek ankietowanych do Eucharystii, a ujawnia się w zestawieniu analiz dotyczących poczucia świadomości respondentów, co do obowiązku niedzielnej i grzechu ciężkiego wynikającego z faktu opuszczenia niedzielnej Eucharystii z motywacją większości ankietowanych. Obowiązek, rodzący konotacje z utratą swego rodzaju wolności, kojarzący się z narzuconym prawem nie jest dla nich podstawową motywacją uczestnictwa w Eucharystii. Może to być pozytywnym skutkiem i wyznacznikiem prawidłowej formacji domowej, katechetycznej jak również wspólnotowej. Wszystkie te aspekty rodzą swoistą potrzebę serca i ukazują centralne miejsce Eucharystii, zwłaszcza tej niedzielnej. Nie należy jednak zapominać, że misterium Chrystusa będące w centrum kultu chrześcijańskiego<sup>39</sup> rozumianego w świetle wiary wciąż domaga się od wszystkich odnawiania procesu wtajemniczenia<sup>40</sup>. Ważne jest, by odkryć sens w sprawowanej liturgii poprzez uczestnictwo w niej. Doprecyzowania wymagają także wszelkie sposoby wdrażania człowieka, członka zespołu parafialnego do takiego udziału. Ważne, by dostrzegać relacje między liturgią, a katechezą, a także przełożenie katechezy na późniejsze życie Eucharystią.

Wskazane powyżej motywy wypływające z aspektu interioryzacji obowiązku niedzielnej domagają się dalszego rozwinięcia. Trzeba pochylić się nad pytaniem, którego zadaniem będzie ujawnienie *okoliczności chętnego udziału we mszy świętej*. Odpowiedzi mogą dać dodatkowy ogląd wiarygodności deklarowanych motywacji respondentów. Będą one także służyły konkretyzacji przyjętych wcześniej wniosków. Ankietowani mieli możliwość wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych. Zestawienie odpowiedzi prezentuje tabela 17.

---

<sup>38</sup> Zob. W. Nowak, *Katecheza dorosłych i liturgia*, [w:] *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy-wyzwania-perspektywy*, red. C. Rogowski, Lublin-Olsztyn 2001, s. 139-140.

<sup>39</sup> „by postawić sakrament Eucharystii w centrum, jako rzeczywistość, do której cała inicjacja chrześcijańska zmierza”, SCar 18.

<sup>40</sup> Zob. A Hajduk, *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999, s. 42.

Tabela 17

Okoliczności sprzyjające uczestnictwu we mszy świętej<sup>41</sup>

| Najchętniej uczestniczę we mszy świętej: | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                          | K    |       | M  |       |       |       |
|                                          | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| w czasie wielkich obchodów religijnych   | 30   | 11,63 | 27 | 18,49 | 57    | 14,11 |
| we własnym kościele parafialnym          | 156  | 60,47 | 80 | 54,80 | 236   | 58,42 |
| w różnych kościołach                     | 75   | 29,07 | 41 | 28,08 | 116   | 28,71 |
| w małej grupie rekolekcyjnej np. oazowej | 32   | 12,40 | 22 | 15,07 | 54    | 13,37 |
| w swojej grupie formacyjnej              | 28   | 10,85 | 19 | 13,01 | 47    | 11,63 |
| z najbliższymi, zwłaszcza z rodziną      | 56   | 21,71 | 29 | 19,86 | 85    | 21,04 |
| inne (jakie?)                            | 11   | 4,26  | 11 | 7,53  | 22    | 5,45  |
| brak odpowiedzi                          | 5    | 1,94  | 4  | 2,74  | 9     | 2,23  |

Jak wynika z prezentacji wyników badań większość respondentów najchętniej uczestniczy we Mszy świętej we *własnym kościele parafialnym* – 58,42%. Może to być znak świadomej potrzeby wspólnoty, wykraczającej poza ramy wspólnot parafialnych, a sytuującą się na gruncie wspólnoty parafialnej, będącej żywym ogniwem Kościoła Powszechnego. Trzeba tu przypomnieć, że parafia jest „wspólnotą wspólnot”, to znaczy, że w jej skład wchodzi mniejsze wspólnoty i to głównie w parafii udziela się wiernym sakramentów<sup>42</sup>.

Na drugim jednak miejscu - 28,71% badanych, wskazuje na *uczestnictwo w liturgii w różnych kościołach*. Natomiast *wielkie obchody religijne* wybrało 14,11% badanych.

*Mała grupa rekolekcyjna, oazowa* jest okolicznością sprzyjającą dla 13,37% respondentów. Deklarowane upodobanie do tego typu Eucharystii rozłożyło się porównywalnie pomiędzy ankietowane kobiety – 12,40% i ankietowanych mężczyzn – 15,07%.

Natomiast dla 11,63% ankietowanych warunki sprzyjające uczestnictwu w Eucharystii stwarza *własna grupa formacyjna*. Uczestnictwo we mszy świętej *z najbliższymi, z rodziną* jest wartością dodaną dla 21,04% respondentów. Wskaźnik ten jest minimalnie wyższy u ankietowanych kobiet 21,71% osób, niż u mężczyzn – 19,86 %. Na pytanie nie odpowiedziało 2,23% ogółu ankietowanych.

Na ogół respondenci podawali motywację wskazując na kilka z podanych określeń. Zdarzały się jednak przypadki, głównie w kategorii *inne*, które z jednej strony

<sup>41</sup> Ankietowani wskazywali kilka okoliczność. Odsetki wyliczono w stosunku do ilości respondentów.

<sup>42</sup> Zob. K. Kaźmierska, *O parafii w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2020, s. 151-162.

uszczegóławiały wypowiedzi, a z drugiej ujawniały jeszcze inne motywy. Ponieważ wyrażały one indywidualną myśl ankietowanego, jego odrębny stosunek do wskazanego zagadnienia wymagają zacytowania. Jednostkowo respondenci wskazywali przy okazji tego pytania typ mszy, który im najbardziej odpowiada. I tak: w *mniejszej grupie wiernych* (K2); *na pielgrzymkach* (K5); *na wyjazdach* (K216); *msze dedykowane młodzieży akademickiej* (K191); *Nadzwyczajna Forma Rytu Rzymskiego* (M80). Wskazano również na konkretne kościoły, kaplice przy zgromadzeniach zakonnych w Łodzi: *w kościołach gdzie sprawowane są pobożnie i starannie msze św., np. u jezuitów i salezjanów* (K11); *u dominikanów* (M144); *u siostr misjonarek miłości w Łodzi* (M27, M32). Pojawiła się także odpowiedź: *tam, gdzie akurat jestem* (M34).

Pojawiły się odpowiedzi, które świadczą o inaczej rozłożonym akcencie dotyczącym miejsca przeżywania misterium eucharystycznego: *nie ma to dla mnie znaczenia, Jezus jest ten sam i każda msza jest ofiarą i zbawieniem naszym* (K148); *w każdej [mszy], bo to jest moje spotkanie z Jezusem* (M5); *sprawowanej godnie* (M105). Podane wypowiedzi można interpretować jako przeżycia i potrzeby wewnętrzne, niemotywowane zewnętrznymi czynnikami.

Niekiedy w odpowiedziach pojawiała się argumentacja natury psychologicznej, wynikającej z potrzeby znalezienia miejsca, gdzie ankietowany czuje się dobrze: *„we własnym” kościele, ale nie parafialnym* (K215); *w kościele innym niż parafialny, w którym dobrze czują się moje dzieci i znam niektóre osoby i nie jestem anonimowa* (K173). Te motywacje wskazują na rozwijające się w ostatnich latach zjawisko *churchingu*, które zakłada subiektywizację i indywidualizację uczestnictwa w Kościele<sup>43</sup>.

Motywacja może opierać się także na ocenie kapłana celebrującego mszę: *w kościele, w którym podoba mi się ksiądz odprawiający mszę* (K209); *czasem wybieram kościół ze względu na kaznodzieję* (M75). Motywuje też przynależność do wspólnoty parafialnej: *w parafii gdzie należę do wspólnoty* (M79). Motywem uczestnictwa może być także autonomiczna decyzja jednostki nieobwarowana żadnymi czynnikami zewnętrznymi czy nawet wewnętrznymi: *kiedy mnie „najdzie” na pójście na msze* (M116).

---

<sup>43</sup> Zob. W. Klimski, *Churching. Rzecz o wędrujących parafiach*, [w:] *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, red. I. Borowik, S. Gołębiewska, P. Stawiński, Warszawa 2018, s. 261-280. Istotą zjawiska „churchingu” jest rozluźnienie związków wiernych z parafią zamieszkania i typowa wędrówka w poszukiwaniu kościoła szczególnego. Zjawisko to jest obserwowane w większych miastach, gdzie notowany jest wysoki odsetek nowych mieszkańców, np. miasta-ośrodki akademickie, a uczestnictwo w grupach pierwotnych przestaje mieć znaczenie. Zob. K. Rosenkiewicz, *Śródmiejskie wędrówki wiernych (churching) jako nowa perspektywa badań życia miasta*, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk” 2018, nr 271, s. 125-150.

Dla uzupełnieniem obrazu motywów uczestnictwa we mszy świętej, zewnętrznych i wewnętrznych, we wspólnotach parafialnych zadano respondentom pytanie: *W jakiej mszy świętej najchętniej uczestniczysz w niedzielę?* Ankietowani mieli możliwość wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych. Udzielone odpowiedzi wyklada poniższa tabela 18.

Tabela 18

Rodzaj mszy świętej, w której respondenci najchętniej uczestniczą w niedzielę<sup>44</sup>

| Rodzaj mszy świętej: | płeć |       |    |       | razem |       |
|----------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                      | K    |       | M  |       |       |       |
|                      | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| dla dzieci           | 26   | 10,08 | 16 | 10,96 | 42    | 10,40 |
| dla młodzieży        | 19   | 7,36  | 19 | 13,01 | 38    | 9,41  |
| dla rodzin           | 42   | 16,28 | 57 | 39,04 | 99    | 24,50 |
| uroczysta „suma”     | 52   | 20,16 | 16 | 10,96 | 68    | 16,83 |
| dla ogółu wiernych   | 160  | 62,02 | 75 | 51,37 | 235   | 58,17 |
| inne                 | 1    | 0,39  | 1  | 0,68  | 2     | 0,50  |
| brak odpowiedzi      | 6    | 2,33  | 5  | 1,94  | 11    | 2,72  |

Respondenci najchętniej uczestniczą we mszy świętej *dla ogółu wiernych*. Takiej odpowiedzi udzieliło 58,17% ankietowanych, z tego 62,02% kobiet i 51,37% mężczyzn. Kolejne odpowiedzi wskazują pewne predyspozycje ankietowanych do wyboru mszy świętej. W uroczystej „sumie” chętnie uczestniczą 52 ankietowane kobiety (20,16%) i 16 mężczyzn (10,96%). Tutaj pojawiło się jedno uzasadnienie: *w uroczystej sumie chrzczone są dzieci* (K5). Z kolei mszę świętą *dla rodzin* wybrało ponad dwa razy więcej mężczyzn niż kobiet – odpowiednio 39,04% mężczyzn i 16,28% kobiet.

We mszy świętej *dla dzieci*<sup>45</sup> uczestniczy 10,40% respondentów. Wśród uzasadnień możemy wskazać posiadanie własnych dzieci, wnuków lub godzinę, która akurat „pasuje” ankietowanemu. Przy jednej odpowiedzi pojawił się dopisek: *msza dla dzieci - jest świetny ksiądz, który pozostawia parę słów dla dorosłych* (K22). Msza święta *dla młodzieży* jest wyborem 9,41% wszystkich ankietowanych. Kategorię *inne* zaznaczyło 2 respondentów, czyli 0,5% ogółu - odpowiedzi: *w mszy świętej akademickiej* (M78), *we wspólnocie neokatechumenalnej* (K6). Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 11 osób - 2,72% wszystkich.

<sup>44</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Odsetki liczone względem ilości respondentów.

<sup>45</sup> Zob. C. Krakowiak, *Liturgia Mszy św. z udziałem dzieci*, [w:] *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986, s. 435-451.

Przeanalizowano już motywy, a także okoliczności chętnego uczestniczenia w Eucharystii. W celu uzupełnienia wypowiedzi respondentów postawiono ankietowanym pytanie o mszę świętą, która wywarła na nich największe wrażenie. Pytanie miało charakter otwarty, opisowy i brzmiało: *Opisz mszę świętą, która zrobiła na Tobie największe wrażenie. Dlaczego?* Odpowiedzi noszą charakter swoistego świadectwa. Na podstawie analiz zaprezentowano wyłaniające się kategorie. Pozyskane dane zostały stosownie skategoryzowane i zestawione w Tabeli 19.

Tabela 19

Rodzaj mszy świętej, wywierający na ankietowanych największe wrażenie<sup>46</sup>

| Największe wrażenie zrobiła na mnie msza święta:                           | płeć |       |    |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                            | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                            | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| w małej grupie                                                             | 9    | 3,49  | 3  | 2,05  | 12    | 2,97  |
| przy udzielaniu sakramentów lub związane z nimi                            | 31   | 12,02 | 5  | 3,42  | 36    | 8,91  |
| w czasie dużych świąt lub rekolekcji parafialnych                          | 31   | 12,02 | 13 | 8,90  | 44    | 10,89 |
| wielkie spotkania, pielgrzymki                                             | 26   | 10,08 | 16 | 10,96 | 42    | 10,40 |
| innego wyznania                                                            | 1    | 0,39  | 0  | 0     | 1     | 0,25  |
| zwyczajnie każda                                                           | 49   | 18,99 | 19 | 13,01 | 68    | 16,83 |
| o szczególnym nastroju                                                     | 11   | 4,26  | 9  | 6,16  | 20    | 4,95  |
| w mojej grupie formacyjnej                                                 | 11   | 4,26  | 8  | 5,48  | 19    | 4,70  |
| trydencka                                                                  | 4    | 1,56  | 1  | 0,68  | 5     | 1,24  |
| msza o uzdrowienie                                                         | 24   | 9,30  | 13 | 8,90  | 37    | 9,16  |
| przez szczególnego celebransa lub w określonej parafii, kaplicy szpitalnej | 12   | 4,65  | 3  | 2,05  | 15    | 3,71  |
| brak odpowiedzi                                                            | 60   | 23,26 | 13 | 8,90  | 73    | 18,07 |

Przy omówieniu tego pytania trzeba na wstępie wskazać, że dla większości osób odpowiadających największe wrażenie wywołuje msza święta *zwyczajnie każda*. Takiego zdania jest 16,83 % badanych np.: *zasadniczo wg mnie msza święta nie musi robić wrażenia, jeżeli tylko jest sprawowana poważnie, to dla samej istoty mszy nic innego nie ma znaczenia. Osobiście jednak najbardziej lubię, gdy msza sprawowana jest bez błędów liturgicznych, z odpowiednią oprawą w postaci liturgicznych pieśni oraz odpowiednim miejscem na ciszę* (K143); *każda robi wrażenie, bo jest spotkaniem z moim Panem* (K116), *każda sprawowana z namaszczeniem* (K4), *każda* (K119); *msza święta to nie koncert życzeń* (M11). Wartościowe jest również stwierdzenie: *msza święta nie jest od robienia wrażenia* (K250); *nie ma robić*

<sup>46</sup> Niektórzy respondenci wymieniali kilka rodzajów celebracji, stąd procenty wyliczono względem wielkości badanej populacji.

wrażenia (K183). Msza robiąca szczególne wrażenie, to także taka: *wtedy gdy Jezus mówi do mnie osobiście, bo daje mi On odpowiedzi na moje pytania które zadałem mu wcześniej. Gdy kapłan mówi słowa, które w moim odczuciu mówi do mnie Jezus* (K5); a także *na mszy obecny jest sam Jezus, to robi wrażenie* (M23).

Zauważa się, że dla części respondentów - 12,02% kobiet i 3,42% mężczyzn ważne są msze podczas których udziela się sakramentów. Na uwagę zasługują wypowiedzi: *msza z udzieleniem sakramentu chorych* (K167) lub *msza prymicyjna, bo zobaczyłem osobę całkowicie przemienioną. Przed pójściem do seminarium ta osoba była lekliwa i małowówna, a po święceniach otwarcie głosiła Słowo Boże* (M103); *prymicje* (K47).

Eucharystia w małej grupie wywiera wrażenie na 2,97% ankietowanych: *msze w małym gronie, na łonie natury, zbliżają do Boga* (K2); *uczestniczyłam w Eucharystii w bardzo małej grupie. Każdy stał tak blisko, że mogłam wyciągnąć rękę i dotknąć ołtarza. Sprawowana była „na wyciągnięci ręki”, widziałam każdy szczegół, a Jezus był na wyciągnięci ręki* (K190); *kameralna - jezuici w Łądzie* (K120).

Kolejne odpowiedzi sklasyfikowano wokół wielkich wydarzeń parafialnych: *dużych świąt lub rekolekcji*. Na takie wskazało ogółem 10,89% respondentów - 12,02% kobiet i 8,90% mężczyzn. Wielu respondentów wskazuje na uczestnictwo w *Wigilii Paschalnej* (K61, K90, K93, K104, K173, K174, K188, K189, K238, K256, M1, M65, M86, M108, M112, M121, M127, M129). Jedna z osób zaznaczyła: *specjalnie jadę do Krakowa do dominikanów* (K189). Pojawiło się także wspomnienie: *misje parafialne* (K136).

Kolejnym rodzajem mszy świętej, która wywiera wrażenie na ankietowanych to *wielkie celebry*. Takiej odpowiedzi udzieliło 10,40% badanych: *dla dużej wspólnoty, różne języki, wspólnota* (M3).

Część respondentów wskazywała na Eucharystie celebrowane przy okazji osobistego pielgrzymowania: *msza święta w 2000 roku w Bośni i Hercegowinie. W kościele franciszkanów, którzy zginęli śmiercią męczeńską. Miejsce naznaczone męczeństwem kapłanów. Czula ich obecność w czasie przeistoczenia* (K73); *Pasterka w bazylice św. Piotra w Rzymie* (K50); *Jerozolima* (K92); *pielgrzymkowa - Dubrovnik* (M12); *msza święta beatyfikacyjna Matki Teresy z Kalkuty - to moja matka, bo się nawróciłem* (M27) *msza przy grobie Jana Pawła II* (K155); *kanonizacja Jana Pawła II* (K195).

Do wielkich celebracji zaliczyć należy także te, które gromadzą całą wspólnotę parafialną: *msza z obrzędem konsekracji kościoła - bogactwo i symbolika jest przeogromna*

(M57); *pod wiatami, kiedy budowano kościół na Widzewie*<sup>47</sup>, *ksiądz grał na gitarze i swą postawą jednoczył tłumy* (M119). Wśród odpowiedzi znalazły się także wskazujące na miejsca lub cel wielkich spotkań religijnych: *Lednica*<sup>48</sup> (M63) czy *Kongres Eucharystyczny* (K216).

Największym udziałem wielkich celebracji liturgicznych okazały się te, które były związane z osobami papieży: Jana Pawła II i obecnego papieża Franciszka. Większość wspomnień respondentów koncentruje się wokół licznych pielgrzymek Jana Pawła II do Polski: *Warszawa 1979* (M69, M87, K140, K144); *Częstochowa* (M146); *Częstochowa 1983 spotkanie młodzieży, otoczeni kordonem policjantów, doświadczenie jedności z Bogiem* (K71); *Łódź - lotnisko Lublinek* (K1, K99, K101, K142, K209, K211, K215); *Nowy Targ* (K101); *Łowicz, Kalisz* (M74); *Kraków - Błonia 2002* (M66, K227; K121, K247); jak również: *msza sprawowana przez papieża Franciszka w czasie Światowych Dni Młodzieży w Krakowie - Campus Misericordiae 2016 r.* (M56, M93, M107); a także *msza celebrowana z racji pogrzebu Jana Pawła II* (M10, M18, M21, M33, M35, M114, M132, K11).

We mszy świętej w innym obrzędku uczestniczyła jedna osoba: *Grób Pański w Jeruzalem, grekokatolicy - ich jedność i zgodność w śpiewie, jedność z celebransem* (K49).

Szczególny nastrój celebrowanej Eucharystii jest ważny dla 11 kobiet (4,26%) i 9 mężczyzn (6,16%): *msze w czasie spływów i obozów* (K122). Można tu także wskazać: *po ogłoszeniu stanu wojennego, baliśmy się, że zamkną kościoły* (K44).

Podobnie rozkładają się proporcje w przypadku kategorii uczestniczenia w Eucharystii w grupach formacyjnych - ogółem 4,70% respondentów np. *we wspólnotach neokatechumenalnych* (K6).

Pojawiły się odpowiedzi, które wskazywały na *mszę świętą trydencką* jako tę wywierającą szczególne wrażenie. Takiej odpowiedzi udzieliło 5 badanych, czyli 1,24% respondentów.

W niektórych przypadkach wrażenie wywarły *msze sprawowane przez określonego celebransa lub w określonej parafii* - 3, 71%: *każda robi na mnie wrażenie zwłaszcza wtedy, gdy odprawia ją wierzący ksiądz* (M34); *kapłan zaangażowany duchowo, nie odklepywanie formułek* (M40); *msza w krakowskich Łagiewnikach - Miłosierdzie Boże - czuję jakbym się rodziła z Kościołem* (K134); *pogrzeb dziadka mojej żony. Kazanie o tym jaką wartość ma pozornie zwykłe życie i ile dobra możemy po sobie pozostawić.* (M10). W tej kategorii, wskazującej na wyjątkowego celebransa można umieścić także wypowiedzi: *każda msza*

---

<sup>47</sup> Widzew – jedna z dzielnic Łodzi.

<sup>48</sup> Lednica - Pola lednickie (źródło chrzcielne Polski) – miejsce corocznych spotkań młodzieży katolickiej.

*sprawowana przez Jana Pawła II (K16, K25, K35, K38); pod przewodnictwem papieża – powszechność Kościoła (K192).*

Ze szczególnym nastrojem wiążą się także *msze o uzdrowienie*<sup>49</sup> – 9,16% respondentów: *msza święta z modlitwą o uzdrowienie, ze względu na szczególną oprawę muzyczną, modlitwę wstawienniczą, modlitwę spontaniczną, poczucie obecności Boga, Jego miłości i przebaczenia, akceptacji, braterstwo z uczestnikami mszy świętej (K17); ze względu na osoby posługujące charyzmatami (K10).* Osoby, które nie udzieliły odpowiedzi na pytanie stanowią 18,07% wszystkich respondentów.

Pozyskane wypowiedzi wskazują bardzo zróżnicowane, indywidualne podejście do wrażeń, jakie wywiera na ankietowanych msza święta. W większości zauważamy uzasadnienia wypływające z konkretnego przeżycia, które być może cały czas wywiera wrażenie na respondentach i jest ich motywacją do uczestnictwa w liturgii. Może także stanowić punkt odniesienia do przeżywania niedzielnej Eucharystii. Wrażenia te mają swoje źródło w wydarzeniach, wspomnieniach historycznych, rodzinnych, peregrynacyjnych. Związane są z osobą papieża Polaka św. Jana Pawła II i obecnego następcy św. Piotra. Zauważono, że preferencje co do czynników zewnętrznych towarzyszących przeżywaniu Eucharystii są różne, często niebanalne. Pokazują jednak wyraźnie, że dla respondentów istotne staje się wspólnotowe przeżywanie Eucharystii. Dla części respondentów 16,83% każda Eucharystia jest spotkaniem z żywym Bogiem. Bez względu na okoliczności to On pozostaje w centrum misterium, towarzysząc swoim wyznawcom i łamiąc dla nich chleb. Bardzo mały nacisk respondenci położyli na piękno liturgii. Ten aspekt został w zasadzie pominięty.

## **2.4 Powody nieuczestnictwa we mszy świętej**

Wyniki analizy danych dotyczących świadomości obowiązku niedzielnego oraz motywacji uczestniczenia we mszy świętej są budujące. Bowiem blisko 90% respondentów deklaruje regularne uczestnictwo we Mszy świętej niedzielnej. Nie ulega jednak wątpliwości, że także dotyczy ich absencja na Eucharystii. Chcąc zachować przejrzystość badania sondażowego ankietowanym postawiono pytanie: *Z jakich motywów niektórzy ludzie nie*

---

<sup>49</sup>Zob. Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja na temat modlitw w celu osiągnięcia uzdrowienia pochodzącego od Boga *Ardens felicitatis desiderium*, [w:] *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1995 - 2000*, red. J. Królikowski, Z. Zimowski, Tarnów 2002, s. 95-104; Kongregacja Nauki Wiary, *List Iuvenescit Ecclesia*, (15 V 2016), <http://episkopat.pl/relacja-miedzy-darami-hierarchicznymi-a-charyzmatycznymi-list-kongregacji-nauki-wiary/>, [dostęp: 20.12.2019].

*uczęszczają na mszę świętą?* Choć pytanie obliuguje do podania odpowiedzi dotyczących wspomnianych innych osób, trudno nie zauważyć, że podane dane wynikają z autoobserwacji lub obserwacji. Ankietowani mieli możliwość wyboru odpowiedzi spośród zaproponowanych. Wyniki badania przedstawia tabela 20.

Tabela 20.

Przyczyny, dla których respondenci nie uczęszczają na mszę świętą<sup>50</sup>.

| Przyczyny:                                    | płeć |       |    |       | razem |       |
|-----------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                               | K    |       | M  |       |       |       |
|                                               | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| z lenistwa                                    | 157  | 60,85 | 93 | 63,70 | 250   | 61,88 |
| zrazili mnie księży                           | 151  | 58,53 | 85 | 58,22 | 236   | 58,41 |
| są niewierzący                                | 121  | 46,90 | 85 | 58,22 | 206   | 50,99 |
| ze zmęczenia lub braku czasu                  | 65   | 25,19 | 41 | 28,08 | 106   | 26,24 |
| nie czują wewnętrznej potrzeby                | 169  | 65,50 | 85 | 58,22 | 254   | 62,87 |
| nie zgadzają się z nakazem kościoła           | 60   | 23,26 | 44 | 30,14 | 104   | 25,74 |
| drażni ich liturgia i nie rozumieją jej ducha | 72   | 27,90 | 37 | 25,34 | 109   | 26,98 |
| można modlić się także w domu                 | 72   | 27,90 | 38 | 26,03 | 110   | 27,23 |
| można „słuchać” mszy przez radio              | 58   | 22,48 | 30 | 20,55 | 88    | 21,78 |
| pod wpływem otoczenia lub „mody”              | 70   | 27,13 | 45 | 30,82 | 115   | 28,47 |
| inne (jakie?)                                 | 17   | 6,59  | 7  | 4,79  | 24    | 5,94  |
| nie wiem                                      | 3    | 1,16  | 0  | 0     | 3     | 0,74  |
| brak odpowiedzi                               | 13   | 5,04  | 7  | 4,79  | 20    | 4,95  |

Zdaniem respondentów ludzie opuszczają mszę świętą, ponieważ *nie odczuwają wewnętrznej potrzeby*. Taki argument wskazało 62,87% ankietowanych. Porównywalnie - 61,88% badanych wskazało na *lenistwo*.

Nieco mniej, bo 58,41% ankietowanych stwierdziło, że na przeszkodzie w uczestnictwie we mszy może stać *zrażenie się człowieka do kapłana*. Z kolei 50,99% badanych uznało, całkowicie słusznie, że w Eucharystii nie uczestniczą ludzie *niewierzący*. Argumentacja wydaje się całkowicie zasadna. Tym bardziej, że pytanie dotyczyło udziału we mszy w ogóle, nie np. mszy towarzyszących ważnym wydarzeniom dotyczącym człowieka. Niechęć do liturgii argumentowaną *wpływem otoczenia i modą* do liturgii zaznaczyło 28,47% respondentów. Idąc za myślą Benedykta XVI należy pamiętać, że fundamentem liturgii nie

<sup>50</sup> Respondenci wymieniali po kilka argumentów. Odsetki odnoszą się do ilości badanych.

może być wywołana presja czy chwilowa moda. Liturgia włącza wierzących poprzez Ducha. Wskazuje istotę *actio Dei*<sup>51</sup>.

Usprawiedliwieniem absencji niedzielnej dla określonej grupy może być także *możliwość modlitwy domowej*. Taką myśl podały 72 kobiety i 38 mężczyzn, co stanowi 27,23% ogółu respondentów. Kościół zachęca do modlitwy domowej. Widzi w niej drogę do wzrostu, zaangażowania, miłości i realizowania w codzienności posłannictwa ucznia. Nie może jednak zastępować Eucharystii niedzielnej. Natomiast „ci z wiernych, którzy z powodu choroby, niesprawności lub innej ważnej przyczyny nie mogą wziąć udziału w Eucharystii, winni dołożyć starań, aby jak najpełniej uczestniczyć z oddalenia w liturgii niedzielnej mszy św., najlepiej przez lekturę czytań i modlitw mszalnych przewidzianych na ten dzień, a także przez wzbudzenie w sobie pragnienia Eucharystii”<sup>52</sup>.

Kolejnym usprawiedliwieniem jest umożliwienie duchowego łączenia się z Eucharystią *za pośrednictwem środków masowego przekazu* - 21,78% respondentów<sup>53</sup>. Oczywiście Kościół dopuszcza uczestnictwo w transmisjach mszy świętej radiowej czy telewizyjnej<sup>54</sup>, ale na określonych zasadach. Wspomina o tym chociażby Jan Paweł II w liście apostolskim *Dies Domini*: „W wielu krajach telewizja i radio dają możliwość zjednoczenia się z celebracją eucharystyczną w tym samym momencie, gdy jest ona sprawowana w miejscach świętych. Tego rodzaju transmisje same w sobie nie pozwalają oczywiście wypełnić obowiązku niedzielnego, to bowiem wymaga udziału w zgromadzeniu braci, którzy spotykają się w określonym miejscu, z czym wiąże się też możliwość komunii eucharystycznej. Dla tych jednak, którzy z różnych przyczyn zewnętrznych nie mogą uczestniczyć w Eucharystii i są tym samym zwolnieni z obowiązku niedzielnego, transmisja telewizyjna lub radiowa stanowi cenną pomoc, zwłaszcza jeśli towarzyszy jej ofiarna posługa nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii, którzy przynoszą ją chorym, a wraz z nią pozdrowienie i solidarność całej wspólnoty. W ten sposób również ci wierni mogą korzystać z obfitych owoców niedzielnej Mszy św. oraz przeżywać niedzielę jako prawdziwy «dzień Pański» i «dzień Kościoła»”<sup>55</sup>.

---

<sup>51</sup> Por. SCar 37.

<sup>52</sup> DD 54.

<sup>53</sup> Zob. P. Kulbacki, „Łączność duchowa” w przestrzeni cyfrowej a celebracja liturgii, „Kultura-Media-Teologia” 2022 (51), nr 3, s. 43-57.

<sup>54</sup> Zob. D. Łuka, *Telewizyjna transmisja Mszy św. - przygotowanie, przebieg, propozycje pastoralne*, „Liturgia Sacra” 9 (2003), nr 1, s. 61-76.

<sup>55</sup> DD 54.

*Katechizm Kościoła Katolickiego* za usprawiedliwioną nieobecność uznaje chorobę lub pielęgnację niemowląt. Usprawiedliwieniem takim i otwarciem na transmisję telewizyjną może być także dyspensa biskupa<sup>56</sup>.

Zdaniem 26,24% *zmęczenie i brak czasu* jest dla ludzi argumentem usprawiedliwiającym. *Brak zgody z nakazami Kościoła* ma znaczenie dla 25,17% respondentów. odpowiedzi *nie wiem* stanowią jedynie 0,74%. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 20 osób - 4,95% badanych.

Część z ankietowanych członków wspólnot parafialnych podawała własne, wypowiedzi, szukając argumentów mających uzasadnić absencję niedzielą. Wiele odpowiedzi wskazywało na brak wiedzy, zrozumienia czym jest Eucharystia, co Ona daje człowiekowi: *nie rozumieją, co tak naprawdę się dokonuje na mszy świętej, bo brak im podstaw katechezy* (K11); *nie rozumieją co to jest ta msza święta i nie wiedzą jak ważna jest w życiu każdego człowieka* (K87); *nie rozumieją istoty mszy świętej* (K85); *nie uczestniczę z braku wiary w realną obecność Jezusa Chrystusa* (M80).

Inną kategorią są wypowiedzi, które wskazują na świadomość różnorodności światopoglądów: *inne wyznanie, ateizm* (M105); *inne wyznania, New age lub satanizm* (M94) lub *wychodzą z założenia że Bóg jest wszędzie* (K126).

Kolejne argumenty koncentrują się na relacji z drugim człowiekiem: *nie widzą sensu nawrócenia, świętości, obserwują ludzi uczestniczących w mszy a [którzy] później popełniają grzechy* (K245); *zrazili się do innych parafian, też w niej uczestniczących, też wierzących* (K238); *zgorszenie przez „tak zwanych” wierzących* (K26); *bo nikt im nie powiedział, brak czytelnych znaków ze strony wierzących* (M23)

Niektórzy pokazywali brak świadectwa w rodzinach: *z powodu braku żarliwej modlitwy i ofiary duchowej, fizycznej i materialnej ich bliskich* (K84); *niepraktykujący współmałżonek* (K95); *nie było przykładu ze strony domu rodzinnego* (K46). Powodem niedzielnej absencji mogą też być uwarunkowania osobiste: *wyrzut sumienia* (K38); *nieumiejętność stanięcia w prawdzie* (M93); *wiek i choroba* (M49). Inni wskazywali wprost sposoby spędzania niedzieli, *świętowania: oglądanie telewizji, działka* (K62); *korzystają z atrakcji światowych, bo często odbywają się w tym czasie co msze święte* (K229). Trafnym podsumowaniem wypowiedzi stało się stwierdzenie: *dla tego kto nie chce, każdy motyw jest dobry* (K53).

---

<sup>56</sup> Zob. KKK 2181.

## 2.5 Odniesienie respondentów do mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego.

Na wstępie tej części opracowania należy zaznaczyć, że określenie Nadzwyczajna Forma Rytu Rzymskiego funkcjonowało w czasie prowadzenia badań, podczas posługi papieskiej Benedykta XVI. Uczestnictwa we mszy świętej w tej formie rytu dotyczyło jedno z pytań ankietowych. Sondażowe badania respondentów dotyczące mszy świętej, w której najchętniej uczestniczą lub która zrobiła na nich największe wrażenie, wykazało zainteresowanie Nadzwyczajną Formą Rytu Rzymskiego (NFRR)<sup>57</sup>.

Forma ta ukształtowała się wobec wielkich przemian jakie zachodziły w liturgii Eucharystii w starożytności i średniowieczu. Pamiątka ofiarowania (liturgia eucharystyczna), stanowiąca centrum spotkania chrześcijan, została już w czasach apostoelskich wzbogacona odczytywaniem pism. Zaświadcza o tym Justyn Męczennik<sup>58</sup>. Pomimo, iż czasy te nie znały ksiąg liturgicznych, a modlitwy celebransów były improwizowane to liturgia miała swój określony porządek. Chcąc chronić przekaz czystej nauki apostołów konieczne było ujednolicenie modlitw, które zatwierdzane były na synodach i soborach. Pierwszy kanon modlitw przyjęty został w 393 roku przez Synod w Hipponie<sup>59</sup>.

Poszerzające się grono wyznawców Jezusa, troska o jedność liturgii powodowała konieczność kodyfikacji form. Pojawiły się zbiory formularzy, sakramentarze: leoniański (V w.), gelazjański (przypisywany papieżowi Galezemu 492-496 r., spisany w VII w.) i gregoriański (VI w.)<sup>60</sup>.

Od IV wieku notuje się także rozwój organizacji kościelnej, która z małych gmin chrześcijańskich zaczęła przechodzić w struktury metropolii i patriarchatów. Tak ukształtowały się rodziny liturgiczne: aleksandryjska, antiocheńska, rzymska i gallikańska<sup>61</sup>. W każdej z tych rodzin liturgia kształtowała się na inny sposób. Wpływ na to miały uwarunkowania geograficzne, ale też lokalne tradycje i kultura. Stąd mnogość obrządków.

Tworzono zbiory czytań np. ewangeliarze (ewangelistarze), zawierające perykopy ewangeliczne, lekcjonarze i graduały. W wiekach średnich upowszechnił się jednotomowy

<sup>57</sup> Zob. C. Giraudo, *Traktat o Eucharystii. Wprowadzenie w misterium*, Kraków 2019, s. 419-447.

<sup>58</sup> Justyn Męczennik, *Apologia* 67, [w:] M. Michalski, *Antologia Literatury patrystycznej*, s. 97.

<sup>59</sup> A. Grzelak, «To czyńcie na moją pamiątkę». *Z dziejów liturgii Mszy świętej sprawowanej w Kościele zachodnim*, „Teologia Praktyczna” 7 (2006), s. 155.

<sup>60</sup> Zob. A. Grzelak, «To czyńcie na moją pamiątkę». *Z dziejów liturgii Mszy świętej*, s. 155.

<sup>61</sup> Por. T. Sinka, *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż 1988, s. 49.

mszał w postaci *missale plenum*<sup>62</sup>. W jednej księdze znalazły się wszystkie modlitwy i czytania potrzebne do sprawowania Eucharystii. Zapotrzebowanie na pełny mszał uzasadniono sprawowaniem tzw. mszy prywatnych, bez udziału wiernych. Reformacja i powstały w związku z nią zamęt spowodowały zwołanie Soboru Trydenckiego. Ten, w największej mierze poświęcony był sprawom dogmatycznym. Kwestie związane z drukiem mszału, katechizmu i innych ksiąg liturgicznych pozostawiono papieżowi. Z troski o ujednolicenie liturgii w całym Kościele wydano nowy mszał (1570 r.). Na uwagę zasługuje fakt, że pierwszy raz w Kościele ujednolicono mszał, który prócz modlitw zawierał też uszczegółowione wskazania odnośnie celebracji liturgii<sup>63</sup>. Ostatnie wydanie mszału trydenckiego miało miejsce w 1962 roku. Przez czterysta lat był on jedynym oficjalnym mszałem używanym w liturgii rzymskiej.

Ryt, zwany potocznie trydenckim, obowiązywał w kościele katolickim do Soboru. Reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II wprowadziła nową jakość do celebracji liturgicznej. Uproszczono obrzędy, wprowadzono nowe modlitwy, ubogacono lekcjonarz<sup>64</sup>. Co wydaje się najistotniejsze, umożliwiono zmianę języka liturgii z łacińskiego na języki narodowe. Papież Jan Paweł II zgodził się, na sprawowanie mszy świętej w NFRR za zgodą biskupa<sup>65</sup>. Jego następca Benedykt XVI wydał motu proprio *Summorum Pontificum*<sup>66</sup>, w którym określił dwie formy jednego rytu rzymskiego: zwyczajną i nadzwyczajną.

W obecnych czasach można zauważyć zainteresowanie uczestniczeniem we mszy świętej w NFRR. Z tego też powodu postanowiono zadać ankietowanym przedstawicielom wspólnot parafialnych pytanie: *Czy uczestniczyłeś we mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego?* Zaproponowano dwie odpowiedzi przeczącą i potwierdzającą, z tym, że w przypadku odpowiedzi twierdzącej proszono respondentów o wskazanie, co w tej formie mszy odpowiada, a co nie odpowiada. Wyniki analizy przedstawia tabela 21.

---

<sup>62</sup> Por. A. Grzelak, «To czyńcie na moją pamiątkę». Z dziejów liturgii Mszy świętej, s. 158.

<sup>63</sup> Por. Tamże, s. 159.

<sup>64</sup> Zob. A. Nocent, *The Roman Lectionary for Mass*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 177-208.

<sup>65</sup> Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Indult *Quattuor abhinc annos*, AAS 76:1984, s. 1088-1089. <https://vademecumliturgiczne.pl/2018/01/11/indult-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-quattuor-abhinc-annos/>, [dostęp 21.11.2021].

<sup>66</sup> Benedykt XVI, Motu proprio *Summorum Pontificum* (7 VII 2007).

Tabela 21

## Uczestnictwo w mszy świętej w NFRR

| Udział we mszy świętej w NFRR:             | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                            | K    |       | M   |       |       |       |
|                                            | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak (bez ustosunkowania się)               | 32   | 12,40 | 28  | 19,18 | 60    | 14,85 |
| tak, odpowiada mi                          | 7    | 2,71  | 8   | 5,48  | 15    | 3,71  |
| tak, nie odpowiada mi                      | 8    | 3,10  | 6   | 4,11  | 14    | 3,47  |
| tak, nie odpowiada, niezrozumiałość gestów | 7    | 2,71  | 0   | 0     | 7     | 1,73  |
| tak, nie odpowiada, nieznamość łaciny      | 17   | 6,59  | 5   | 3,42  | 22    | 5,45  |
| razem                                      | 71   | 27,52 | 47  | 32,19 | 118   | 29,21 |
| nie                                        | 172  | 66,67 | 86  | 58,90 | 258   | 63,86 |
| nie mam zdania                             | 2    | 0,78  | 3   | 2,05  | 5     | 1,24  |
| nie wiem o co chodzi/nie rozumiem pytania  | 3    | 1,16  | 1   | 0,68  | 4     | 0,99  |
| brak odpowiedzi                            | 10   | 3,88  | 9   | 6,16  | 19    | 4,70  |
| razem                                      | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak wskazuje wynik badania zdecydowana większość respondentów nie uczestniczyła we mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego. Odpowiedzi takiej udzieliło 66,67% ankietowanych kobiet i 58,90% mężczyzn, co stanowi łącznie 63,86% wszystkich badanych. Nieliczni - 1,24% respondentów - nie mają zdania w podejmowanej kwestii. Do niezrozumienia pytania przyznał się niecały 1% badanych. Brak odpowiedzi zanotowano u 3,88% ankietowanych kobiet i 6,16% ankietowanych mężczyzn.

Twierdzącej odpowiedzi ogółem udzieliło 29,21% respondentów (27,52% kobiet i 32,19% mężczyzn). Uczestnictwo we mszy świętej w NFRR, bez określenia indywidualnego stosunku do formy rytu, zadeklarowało 14,85% badanych. Respondenci, którym ta forma odpowiada stanowią 3,71 % wszystkich ankietowanych. Swoje stanowisko uzasadniali w następujący sposób: *jest pełnią modlitwy, skupioną na męce Pana Jezusa (M43); forma nadzwyczajna ukazuje dobitnie tajemnice, przed którymi stajemy w czasie każdej Mszy świętej, daje również więcej miejsca na wyciszenie i słuchanie Bożego głosu w zakrzyzanym świecie (M138); ponieważ czuję sacrum, głębiej duchowo, jest mszą wszechczasów (K26); charakter teocentryczny, pozwala skupić się na Chrystusie, mniej rozprożeń (M139); jest to głębsza miłość Boga w ciszy otwarcia się na Pana Boga (M127); przepiękna forma, jest bardzo chrystocentryczna, oddaje się należną cześć Chrystusowi chociażby poprzez ciszę, postawę klęczącą, Bóg jest tu obecny i najważniejszy (K245); jest bardziej misteryjna ale przede wszystkim gesty są naznaczone najwyższym szacunkiem do Boga (M111).*

W wypowiedziach pojawił się także zachwyt nad łaciną i tradycją: *łacina podczas liturgii daje większy szacunek, ponadto przekazuje mi hermeneutykę ciągłości Benedykta XVI* (M93); *odpowiada mi, ponieważ Kościół opiera się na wiekowej tradycji, a o jej elementach nie można zapominać i je kultywować* (M35); *jest dostojna* (M24); *odpowiada, bo jest bardzo podniosła* (K187); *bo uzmysłowiła nam najpełniej ofiarę Jezusa Chrystusa* (K73); *jest nadzwyczajna, bardziej duchowa i bardzo cicha, co cenię* (K79). Trafiły się wypowiedzi bardzo rozbudowane, perswazyjne: *na Mszę świętą trydencką uczęszczałam przez kilka lat regularnie. Kapłan, który ją sprawował, dzielił się swoim doświadczeniem jak ją przeżywać. Nauczyłam się śpiewu części stałych na pamięć i przeanalizowałam cały jej przebieg potrzebny dla pełnego uczestnictwa. Było to dla mnie pełne doświadczenie udziału w misterium zbawczym Jezusa - postawa skupienia wyciszenia skoncentrowana na Panu Bogu, do którego zwrócony jest także ks. celebrans i to niezapomniane zatopienie w Bogu w momentach ciszy przy przeistoczeniu i przed komunią świętą. Dla mnie to było prawdziwe dotknięcie Bożej tajemnicy i Bożej obecności* (K9); *treść mszy trydenckiej jest pełniejsza, bardziej ten fakt otwiera mnie na bliskość Boga w liturgii, miałem tekst polski do łaciny* (K78)

Niektóre odpowiedzi oparte były na wspomnieniach z dzieciństwa respondentów: *bo kiedyś były odprawiana* (M86); *wspominam młodość* (M63); *lata młodościowe* (K130), *przed soborem* (K10, K66, K128, K144); *przed soborem - chciałbym jeszcze spróbować* (M94); *uczestniczyłam jako dziecko, ale bez zrozumienia* (K86); *wychowałam się na tych Mszach i są dla mnie nierozumne, doprowadzają mnie do frustracji* (K61); *jako dziecko* (K210); *jako dziecko uczestniczyłam ale wolę sprawowaną obecnie, bo zapomniałam odpowiedzi i lepiej czuję się mogąc uczestniczyć wszędzie gdzie jestem, za często zmieniam miejsce pobytu* (K209); *kiedy byłam dzieckiem, taka forma obowiązywała* (K101).

Wśród zdań ankietowanych pojawiały się uzasadnienia, które rzucały światło na te elementy NFRR, które nie odpowiadają badanym: *jest chyba zbyt formalna* (M15); *nie odpowiada - trudno mi utrzymać skupienie* (M59); *nie odpowiada mi - po to był sobór, żeby to zmienić* (M132); *nie odpowiada mi - sercem jestem przy liturgii posoborowej* (K196); *nie odpowiada mi, bo nie czuje się tam wspólnoty* (K181). Z tą odpowiedzią doskonale koresponduje kolejna, także zauważająca rolę wspólnototwórczą Eucharystii: *Nie odpowiada, [teraz] - ołtarz i kapłan skierowany jest ku ludziom, co tworzy większe poczucie wspólnoty i łatwiej skupić się na Mszy, bo widać co dzieje się na ołtarzu, a kapłan nie mówi sobie jakiś formuł pod nosem* (K10).

Dla ankietowanych problem stanowi niezrozumienie treści mszy ze względu na stosowaną łacinę, długość liturgii, brak zrozumienia gestów i ich symboliki: *jest dla mnie*

*niezrozumiała ze względu na język ale też tradycję (M143); język łaciński, mocno rozbudowana, mało w niej pokory (M121); nie rozumiem znaczenia gestów (K3) uczestniczyłam jako dziecko i nic nie rozumiałam. Jak papuga odpowiadałam po łacinie (K201); nie rozumiem łaciny (K119); po łacinie, nie znam i nie rozumiem co mówi, to mi przeszkadza w świadomym uczestnictwie we mszy, nie potrafię odpowiadać na wezwania, które kapłan mówi i skupiam się na tym by przypominać sobie i w myślach odpowiadać po polsku. Umyka mi to, co najistotniejsze, nie skupiam się na Jezusie. Zdecydowanie wolę mszę świętą w języku polskim (K11); jest niezrozumiała ze względu na język, postawa kapłana odwróconego tyłem również wydaje się przestarzała (K237); nie odpowiada mi, odwykłam od niej i wydaje mi się dziwna (K161); w tej mszy nie mogę się odnaleźć (K219, K226).*

Niektórzy nie przywiązują wagi do formy rytu, bo ważna jest dla nich msza święta: *jest mi równorzędna (M51); nie miałem odczucia, że jest świętsza od posoborowej, tu czy tu pusta celebrowanie tak samo Boga obraża (M34); dla mnie forma nie ma znaczenia, podobają mi się obie formy (M136); odpowiada, ale jej nie poszukuję (M69); oba rytury są piękne i dobre (K182); przebywałam poza ojczyzną i na taką mogłam iść. W każdej mszy świętej jest ten sam Jezus Chrystus. Dla mnie jest bardzo ważna obecność we mszy, aby spotkać się z Jezusem. Nie jest to msza wszechczasów, ważne spotkanie z Jezusem (K87), nie jest dla mnie rytym szczególnym (K171).*

Kilku respondentów w swoich wypowiedziach zawierało informacje, które można umieścić w kilku kategoriach. Dotyczą one osób, które uczestniczyły we mszy świętej w NFRR i podzieliły się typową autorefleksją: *zostałam wychowana na tej mszy. Jest ona piękna, każda ofiara jest najdoskonalszą ofiarą składaną Bogu Ojcu przez Syna nawet, jeżeli jest składana przez niedoskonałych wstawienników (K84); Tak ta forma sprawowania mszy pozwala lepiej przeżyć wymiar misterium, nie uważam jednak uczestnictwa w niej za coś „nadzwyczajnego” (K49); uczestniczyłam w rycie rzymskim jeden raz. Niespotykane przeżycie, ale nie do końca rozumiałam (K141); ryt trydencki jest wg mnie formą bardziej uroczystą, wzniosłą, ale język łaciński nie jest znany wiernym i dlatego wolę obecną formę sprawowania mszy świętej wspólnie z celebransem (K247).*

Analiza wypowiedzi respondentów domaga się stosownego komentarza<sup>67</sup>. Można odnieść wrażenie, że ankietowani odnosząc się do form rytu traktują je jako osobne obrządki. Pojęcia formy i rytu używane są synonimicznie, bez rozróżnień. A przecież ryt jest jeden - rzymski. Eucharystia w rycie rzymskim może być celebrowana w formie zwyczajnej - *forma*

---

<sup>67</sup> Zob. A. Sorrentino, *Zreformować reformę?*, Kielce 2019; Cz. Krakowiak, *Wiara. Kościół. Liturgia*, Lublin 2016, s. 171-212.

*ordynaria* - i nadzwyczajnej - *forma extraordinaria*. Ta zauważalna nieświadomość wymaga podjęcia kroków katechetycznych, przynajmniej w środowiskach, gdzie msza święta w NFRR jest celebrowana.

Kolejny dysonans to stawianie mszy świętej w NFRR jako ważniejszej od posoborowej, jako „mszy wszechczasów”. Tak jak pisali nieliczni ankietowani - każda msza święta jest jednakowo ważna. Każda ma charakter teocentryczny czy chrystocentryczny. W każdej dokonuje się spotkanie z Bogiem w Chrystusie mocą Ducha Świętego. Tu dopełnia się nasze zjednoczenie z Bogiem, dotknięcie rzeczywistości Boga samoudzielejącego się swoim dzieciom<sup>68</sup>.

Wiadomym jest, że człowiek podlega własnym upodobaniom. Wybór formy sprawowania mszy świętej uzależniać można od zewnętrznych czynników. Jak wskazywały analizy pytań poprzednich – z różnych motywów uczęszcza się na Eucharystię, wybiera miejsce, godzinę, szuka się w Eucharystii ciszy albo dobrego kazania. Są to jednak wybory wynikające z indywidualnych preferencji. Nie dotyczą istoty Mszy świętej - Chrystusa, Jego Obecności. Każda msza święta jest ofiarą Chrystusa. Celebracja Eucharystyczna jest celebracją tajemnicy Kościoła<sup>69</sup>. Niewłaściwym jest wskazywanie na NFRR jako tę, w której Chrystusa jest więcej, przemienia się lepiej. Niestety, ale nasuwa się tu pytanie z myśli św. Pawła apostoła: *Czyż Chrystus jest podzielony?* (1Kor 1, 13).

Osoby, które uczestniczyły we mszy świętej przed Soborem Watykańskim II wspominają głównie łacinę i fakt, że nic z tej mszy nie rozumiały. Doceniają, że liturgia jest odprawiana w języku ojczystym, co pomaga im w pełni świadomie uczestniczyć w liturgii. Wejście w dialog z kapłanem i kapłana z ludem, zrozumienie odpowiedzi jest dla nich ważne. Istotne jest dla nich także zwrócenie się kapłana twarzą do ludzi oraz możliwość obserwacji tego, co dzieje się na ołtarzu.

Obecnie zauważa się tendencję, uczestniczenia w NFRR z ciekawości lub z poszukiwania misteryjności i tajemnicy poprzez pośrednictwo łaciny. Tajemniczość języka wynika na ogół z faktu, że jest on niezrozumiały, wiąże się z daleką przeszłością i przenosi jakby w czasie, do średniowiecza. Takie spłylenie motywu uczestniczenia we mszy świętej NFRR również budzi zaniepokojenie.

Choć w ogólnym procentowym ujęciu ankietowanych, którzy brali udział we mszy świętej w NFRR, jest niewielu, to ich wypowiedzi wskazują na wyraźny podział między

---

<sup>68</sup> Por. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna*, s. 129.

<sup>69</sup> Por. T. Špidlik, *Eucharystia – lekarstwo nieśmiertelności*, Kraków 2005, s. 20.

zagorzałymi zwolennikami, a osobami mającymi odmienne zdanie<sup>70</sup>. Dokładano starań, by zrozumieć motywację opublikowania *Motu proprio Summorum Pontificum*. Benedykt XVI wzywał w nim przecież do wierności wobec nauczania Soboru Watykańskiego II i reformie liturgii. Wyjaśniał, że liturgia posoborowa nadal pozostaje formą zwyczajną celebrowaną w parafiach. Papież żywił nadzieję, że obie formy będą się wzajemnie uświęcały, uzupełniały. Możliwość celebrowania Eucharystii w NFRR miała przywrócić podważoną jedność Kościoła, usunąć napięcia narosłe między zwolennikami i przeciwnikami reform soborowych. Według myśli Benedykta podjęte działania miały tworzyć relacje zrozumienia i szacunku<sup>71</sup>.

Patrząc na wypowiedzi respondentów widać, jak nadzieje papieża rozbiły się o rzeczywistość. Brakuje katechez mszalnych, wyjaśniających istotę mszy świętej, jej znaczenie. Mowa także o katechezach teoretycznych mówiących choćby o formach liturgii. Innym problemem jest fakt, że nawet, jeśli katechizacja parafialna jest prowadzona, to nie cieszy się zbyt dużą popularnością, a frekwencja na spotkaniach jest bardzo niska<sup>72</sup>.

Niepokojąca jest świadomość, że takie podziały dokonały się wśród osób, które formują się we wspólnotach parafialnych. To może wskazywać kierunek przyszłościowym perspektywom pastoralnym na prowadzenie takich grup poprzez formowanie do uczestniczenia we mszy świętej jako szczycie życia Kościoła. Wydaje się, że dopiero kiedy msza święta stanie się centrum formacji, zwiększy się świadomość liturgiczna wiernych, a zapatrzenie w charyzmaty i uzdolnienia będą współbudującymi wspólnotę, a nie głównym jej fundamentem.

Badanie ankietowe oraz wyprowadzone z analizy pytania ankietowego wnioski w naturalny sposób uprzedziły nowe decyzje papieża Franciszka. W roku 2020 Kongregacja Nauki Wiary nakazała przeprowadzić konsultację w sprawie recepcji i stosowania zapisów *Motu proprio* Benedykta XVI *Summorum Pontificum* z 2007 roku. Była to realizacja zachęty Benedykta XVI, by stosowanie *Summorum Pontificum* poddać wnikliwej ocenie.

Jak wskazuje papież Franciszek: „Kongregacja Nauki Wiary przeprowadziła w 2020 roku szeroką konsultację z biskupami, której wyniki zostały starannie rozważone w świetle doświadczenia zdobytego w tych latach”<sup>73</sup>. Papież Franciszek zaznacza, że wyniki analiz go zasmuciły i zaniepokoiły, utwierdzając w konieczności interwencji. Jak sam podkreślił: pasterska intencja moich poprzedników, którzy zamierzali „dłożyć wszelkich starań

<sup>70</sup> Zob. A. Sorrentino, *Zreformować reformę?*, s. 42-48.

<sup>71</sup> Por. J. Miazek, *Motu proprio „Summorum Pontificum” Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 21 (2008), s. 180-182.

<sup>72</sup> Zob. B. Biela, *Kościół - Wspólnota. Wspólnota jako zasada urzeczywistniania się Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego (1921-1987)*, Katowice 1993, s. 94-102.

<sup>73</sup> Por. TC [Wstęp].

potrzebnych do tego, by ci, którzy prawdziwie chcą jedności Kościoła mogli w tej jedności pozostać lub do niej powrócić”, była często poważnie lekceważona. Możliwość zaoferowana przez Jana Pawła II, a z jeszcze większą wielkodusznością przez Benedykta XVI, mająca na celu przywrócenie jedności ciała kościelnego, z uszanowaniem różnych wrażliwości liturgicznych, została wykorzystana do powiększenia dystansów, zaostrenia różnic i budowania przeciwieństw, które ranią Kościół i hamują jego postęp, narażając go na ryzyko podziałów”<sup>74</sup>. Praktyka duszpasterska, także w mieście przeprowadzania badania ankietowego, zauważyła na polu celebracji NFRR wiele nadużyć, co wykazała także analiza jednego z pytań kwestionariusza przeprowadzonego dla potrzeb niniejszej dysertacji. Motu proprio *Traditionis custodes* papieża Franciszka wprowadza nowe regulacje. Papież zaznacza, że księgi liturgiczne ogłoszone po Soborze Watykańskim II są "jedynym wyrazem *lex orandi* rytu rzymskiego"(TC 1). Papież wzywa, by w diecezjach gdzie istnieją grupy zaangażowane w celebracje NFRR, biskupi upewnili się czy ci wierni „nie wykluczają ważności i prawowitości reformy liturgicznej, nakazów Soboru Watykańskiego II i Magisterium Papieży” (TC 3). Również biskup ma wyznaczać miejsce celebracji tej Eucharystii, jednakże nie w kościołach parafialnych, a także kapłana odpowiedzialnego za te działania.

*Traditionis custodes* uchyla normy, instrukcje, zezwolenia i zwyczaje „uprzednich względem obecnego Motu proprio”<sup>75</sup>. Papież motywuje tak radykalne działania, troską o jedność Kościoła rytu rzymskiego.

Można powiedzieć, że nauka Kościoła w pewien sposób potwierdziła wnioski płynące z analizy pytania *Czy uczestniczyłeś we mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego?*, pokazując tym samym, że obserwacja małego wycinka Kościoła Łódzkiego i stosunku do NFRR wpisała się w globalną diagnozę stosowania i respektowania *Summorum Pontificum* w Kościele Powszechnym.

\* \* \*

W wypowiedziach własnych respondenci motywują kościelny nakaz uczestnictwa w Eucharystii obowiązkiem wynikającym z przykazań i tradycji, w równej mierze podkreślając również, że Eucharystia łączy ich z Bogiem i ofiarą Chrystusa. Dla respondentów ważne są zewnętrzne i wewnętrzne motywy uczestnictwa we mszy świętej.

---

<sup>74</sup> Franciszek, *List Ojca Świętego Franciszka do Biskupów całego świata w celu przedstawienia Motu Proprio „Traditionis custodes” o stosowaniu liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r.*, „Anemnesis”27 (2021), nr 4, s. 15.

<sup>75</sup> Franciszek, *List Ojca Świętego Franciszka w celu przedstawienia Motu Proprio „Traditionis custodes”*, s. 16.

Respondenci, ujawnili znajomość nauki Kościoła mówiącą o obowiązku niedzielnym warunkowanym przez wypełnienie przykazania Bożego i kościelnego. Dokonali także właściwej, moralnej oceny absencji niedzielnej. Potrafili wskazać czynniki, które wpływają na niedzielną absencję, wskazując jako wiodącą absencję powodu braku wewnętrznej potrzeby.

Analiza danych dotyczących uczestnictwa respondentów we mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego potwierdziła wyraźny podział na zagorzałych tradycjonalistów i osoby mające odmienne zdanie.

## **ROZDZIAŁ III**

### **Eucharystia w świadomości członków grup w parafiach w Łodzi**

Badania wykazały, że zdecydowana większość ankietowanych określa siebie jako osoby wierzące i praktykujące. Wyraz temu dała analiza realizowania obowiązku niedzielного, a także uczestniczenia we mszy świętej w inne dni tygodnia. Pozyskane dane dają obraz grupy badawczej, która uczestniczy we mszy świętej, widzi w niej cel świętowania niedzielного, oraz korzyści płynące z częstej Eucharystii. Kolejno należy zbadać, na ile respondenci odkryli znaczenie poszczególnych części mszy świętej, czy w ogóle znają jej strukturę.

Wiedza dotycząca Eucharystii pomaga pełniej korzystać z Jej owoców. Świadomość tego, co dzieje się w czasie liturgii, porządkuje wewnętrzne odczucia i odniesienia względem Najświętszej Ofiary. Dlatego kolejno analizie poddane zostaną zewnętrzne i wewnętrzne postawy uczestników liturgii eucharystycznej. Należały przy tym także zadać ankietowanym pytania o znaczenie mszy świętej dla ich duchowości i formacji.

#### **3.1 Istota i struktura mszy świętej**

Jak wynika z badań CBOS przeprowadzonych w połowie drugiej dekady bieżącego stulecia deklaracja wiary w Boga była stałą i trwałą cechą polskiego społeczeństwa. Taki stan potwierdza autodeklaracja ankietowanych w Łodzi, określających swój stosunek do wiary i praktyk religijnych. Niestety, jeśli mowa o praktykowaniu, to zaangażowanie Polaków w praktyki religijne nieznacznie ale regularnie słabnie. Wzrasta procent osób praktykujących nieregularnie. Rośnie liczba osób deklarujących się, jako wierzące lecz niepraktykujące, lub praktykujące zdecydowanie okazjonalnie<sup>1</sup>.

Mimo satysfakcjonującego procentowo wyniku badań świadomości ankietowanych, odnośnie duchowej motywacji uczestniczenia we mszy świętej należy sprawdzić, czy

---

<sup>1</sup> Zob. *Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS 26/2015*, oprac. R. Boguszeński, Warszawa 2015, s. 5-6.

zrozumiałe są dla respondentów elementy struktury liturgii mszy świętej? Jak głębokie jest dla nich rozumienie liturgii?

Zadając ankietowanym pytania o istotę mszy świętej trzeba przypomnieć podstawy biblijne i współczesne nauczanie Kościoła na ten temat. To da tło i właściwy, konkretny punkt odniesienia do analiz wypowiedzi respondentów.

Kościół - wspólnota wierzących - nie otrzymał konkretnego podręcznika, usystematyzowanej nauki na temat Eucharystii. Został od samego początku zanurzony w rzeczywistość eucharystyczną i to ona, na przestrzeni wieków, była przedmiotem szczegółowej refleksji teologicznej<sup>2</sup>.

Msza święta to jeden akt kultu zakorzeniony głęboko w biblijnej prehistorii liturgii mszalnej<sup>3</sup>. Celebracja Eucharystii zaliczała się zawsze do najważniejszych czynności Kościoła<sup>4</sup>. Święty Paweł traktuje Zgromadzenia Eucharystyczne, jako synonim samego Kościoła (1Kor 11, 18). Już od początku celebracja liturgiczna, msza święta, stanowi serce Kościoła, tworzy ten Kościół i go zspala. I choć jej struktura zmieniała się przez wieki, to ów element gromadzenia się pozostał niezmienny<sup>5</sup>, gdyż „wspólnota chrześcijańska od początku jednoczy się dla *fractio panis* w dniu Pańskim”<sup>6</sup>.

Tym co z pewnością kształtowało formę celebracji mszy świętej było nabożeństwo odprawiane w synagodze oraz żydowska Pascha, obchodzona zgodnie z przepisami Starego Testamentu<sup>7</sup>. Zgromadzenie chrześcijan, podobnie jak w Izraelu, jest świętym zwołaniem (kahal) ludu Bożego. Starożytność chrześcijańska nie posługując się nazwą liturgia, nazywała święte spotkanie *łamaniem chleba* (Dz 2,42; Dz 20,7; 1Kor 10,16), *wieczerzą Pańską* (1Kor 11, 20). W II wieku pojawiło się u świętego Justyna określenie *eucharystia*. III wiek dał pojęcie *ofiary* - *sacrificium*, a V/VI wiek zaczął nazywać nabożeństwo *mszą* - *missa*, *officium* (*ministerium*) *divinum* lub *ecclesiasticum*, *munus*. Natomiast chrześcijański Wschód przyjął określenie *liturgia* na nazwanie służby Bożej duchownych. Od wieku IX zawężono to pojęcie tylko do mszy świętej<sup>8</sup>.

Sobór Watykański II wyłożył naukę o liturgii realizującej się w historii zbawienia, nie tylko jako element kultu należny Bogu, lecz przede wszystkim jako kontynuację

---

<sup>2</sup> Zob. A. Nossol, *Teologia na usługach wiary*, Opole 1978, s. 64.

<sup>3</sup> Zob. B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 376.

<sup>4</sup> Zob. A. G. Martimort; *The Church at Prayer. The Eucharist*, Minnesota 1986, s. 125-173; E. Mazza, *The Eucharist in the First Four Centuries*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 9-61.

<sup>5</sup> Por. B. Nadolski, *Msza święta*, Kraków 2003, s. 14.

<sup>6</sup> SCar 37.

<sup>7</sup> Zob. A. G. Martimort, *The Church at Prayer. The Eucharist*, s. 20-36.

<sup>8</sup> Por. W. Schenk, *Liturgika-Liturgia-Kult*, [w:] WdL s.14-15.

i uobecnienie dzieła zbawienia. Mocno podkreślił znaczenie paschalnej tajemnicy Jezusa - jako kulminacji wydarzeń zbawczych<sup>9</sup>. Kościół jest, „naznaczony wyniszczeniem i chwałą Chrystusa, uczestniczący zarówno w Jego krzyżu jak i zmartwychwstaniu”<sup>10</sup>.

Już od pierwszych wieków chrześcijanie koncentrowali się na wypełnieniu wezwania Chrystusa „to czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22, 19). Liturgia Kościoła pierwotnego, ze swej natury posiadała charakter społeczny. Obligowała całą gminę chrześcijańską do obchodzenia pamiątki męki i śmierci Chrystusa<sup>11</sup>. Pierwsze zgromadzenia były połączone z ucztą braterską. Wraz ze wzrostem wyznawców chrześcijaństwa odstąpiono od tej formy. Spotkania domowe na sprawowaniu Eucharystii stawały się coraz rzadsze. Tym, co podtrzymywało charakter wspólnotowy liturgii był jednolity język, prostota ceremoniału, jednolitość liturgii oraz udział wiernych w składaniu ofiar i uczestnictwo w Komunii świętej. Pierwsze wieki chrześcijaństwa to czas, w którym liturgia stanowiła centrum życia. Okazywała się nie tylko szkołą wiary i modlitwy, ale także wykładnią moralności i wychowania w duchu ofiarności. Wskazywała także na łączność z żywym Chrystusem. Uzmysławiała realny kontakt wspólnoty z Chrystusem jako - *unus mediator Dei et hominum* (Por. 1Tm 2, 5).

Po czasie wielkich prześladowań, na mocy Edyktu Mediolańskiego (313 r.), chrześcijanie mogli w wolności wyznawać swoją religię. Natomiast liturgia powoli traciła swój charakter intymnego spotkania z Bogiem. Zaczął dominować styl ceremonialny, oparty nie na wzorach biblijnych, a ceremoniałach rzymskich urzędników. Większą wagę zaczęto przywiązywać do zewnętrznej strony celebry liturgicznej. Wewnętrzny stosunek do mszy świętej, łączność z Bogiem, zeszły na drugi plan. Ta tendencja zauważana obecna była także w średniowieczu, gdzie Eucharystia wiąże się nie tyle z życiem religijnym, co politycznym i społecznym<sup>12</sup>.

Sobór Trydencki, starał się uporządkować naukę o ofierze mszy świętej. Motywacją stała się niewątpliwie obrona wiary przed wpływami protestanckimi. Sobór oczyścił liturgię z niepożądanych naleciałości lokalnych, wprowadził jedność ksiąg liturgicznych w całym Kościele łacińskim, jedność wyrażoną także w użytkowaniu jednego języka.

---

<sup>9</sup> Zob. J. Janicki, *Misterium paschalne w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne eschatologii okresu wielkanocnego*, Warszawa 1992, s. 97.

<sup>10</sup> B. Mokrzycki, *Uroczystość Objawienia Pańskiego. Wprowadzenie homiletyczne*, [w:] *Chrystus żywy w sakramentach. Materiały III kursu homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 8-9 września 1969*, oprac. J. Myśków, Warszawa 1970, s. 196.

<sup>11</sup> Zob. J. Nowak, *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół*, „Liturgia Sacra” 24 (2018), nr 1, s. 5-6.

<sup>12</sup> Zob. R. Rak, *Eucharystia w życiu chrześcijańskim*, Katowice 1984, s. 26-38.

Ojcowie soborowi podając naukę o sakramentach, zakładali, że uczestnicy Eucharystii wierzą w to, co dzieje się na ołtarzu i domagają się dla nich stosownych objaśnień<sup>13</sup>. Zaczęło funkcjonować także myślenie o liturgii, jako zbiorze praw i przepisów. Po reformach trydenckich zauważyć można było rozwój myśli o liturgii warunkowany sytuacjami filozoficznymi, społecznymi, politycznymi dalszych wieków. Wnikliwa obserwacja sytuacji globalnej, zmian światopoglądowych, ale też technicznych i gospodarczych wskazywała na potrzebę reform liturgicznych. Ich początku upatrywać można już w XIX wieku w rodzącym się ruchu liturgicznym. Sobór Watykański II dokonał syntezy dotychczasowej nauki Kościoła o liturgii świętej. Podkreślił, że liturgia: „przyczynia się do tego, aby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła. Jest on bowiem ludzki i jednocześnie boski, widzialny i wyposażony w dobra niewidzialne, żarliwy w działaniu i oddany kontemplacji, obecny w świecie, a jednak pielgrzymujący. Wszystkie te właściwości posiada w taki mianowicie sposób, że to, co ludzkie, jest podporządkowane Bożemu i skierowane do Bożego, widzialne do niewidzialnego, życie czynne do kontemplacji, a to, co doczesne - do miasta przyszłego, którego szukamy”<sup>14</sup>.

Soborowe spojrzenie na liturgię znalazło odbicie w nowym *Kodeksie Prawa Kanonicznego*, gdzie odnaleźć można sformułowanie: „Najbardziej czcigodnym sakramentem jest Najświętsza Eucharystia, w której sam Chrystus Pan jest obecny, ofiaruje się oraz jest spożywany i dzięki której Kościół ustawicznie żyje i wzrasta. Ofiara eucharystyczna, pamiątka śmierci i zmartwychwstania Pana, w której uwiecznia się Ofiara Krzyża, jest szczytem i źródłem całego kultu oraz życia chrześcijańskiego; oznacza ona i sprawia jedność Ludu Bożego, przez nią buduje się Ciało Chrystusa. Pozostałe bowiem sakramenty i wszystkie kościelne dzieła apostołatu mają związek z Najświętszą Eucharystią i ku niej są ukierunkowane”<sup>15</sup>.

Nauczanie soborowe syntezują także zapisy w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*, który podał szereg określeń, ukazał różne aspekty Eucharystii. Wśród nich znajdujemy określenia: *dziękczynienie, uczta godów Baranka, łamanie Chleba, Zgromadzenie Eucharystyczne, Pamiątka Męki i Zmartwychwstania Pana, Najświętsza Ofiara, ofiara duchowa, chleb aniołów, lekarstwo nieśmiertelności, wiatyk, Msza święta*<sup>16</sup>.

---

<sup>13</sup> Por. *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, red. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988, s. 397-427.

<sup>14</sup> SC 2.

<sup>15</sup> KPK, kan. 897.

<sup>16</sup> Zob. KKK 1328-1332.

Dzieło zbawienia, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa stanowią centrum wydarzeń ludzkości. Eucharystia stanowi centrum życia chrześcijańskiego. Otwiera ona wierzącemu możliwość uczestniczenia w śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, które przemieniają swoją mocą<sup>17</sup>. Z tej perspektywy nauki Soboru Watykańskiego II zadano pytania, które miały wskazać, jaka jest dzisiaj świadomość respondentów dotycząca mszy świętej.

Uznano bowiem, że pozyskanie wiedzy teoretycznej należy do formacji świeckich do pełnego uczestnictwa we mszy świętej. Jednak zaznaczyć należy, że brak takowej wiedzy nie przekreśla duchowej motywacji i przeżyć wynikających z udziału we mszy świętej.

Na wstępie przedstawiono respondentom określenia, którymi współczesne nauczanie Kościoła, ale też i tradycja, opisuje, czym jest msza święta. Odpowiedzi na pytanie: *Które z podanych niżej określeń najlepiej wyrażają według Ciebie istotny sens mszy świętej?* przedstawia tabela 22.

Tabela 22

Nauka Kościoła o istotnym sensie mszy świętej w świadomości respondentów<sup>18</sup>

| Istotny sens mszy świętej to:                                       | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                     | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                     | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| podniosłe nabożeństwo Kościoła katolickiego                         | 68   | 26,36 | 32 | 21,91 | 100   | 24,75 |
| najbardziej uroczysta ceremonia Kościoła Katolickiego               | 66   | 25,58 | 43 | 29,45 | 109   | 26,98 |
| Wieczerza Pańska i braterska uczta<br>Ludu Bożego Nowego Przymierza | 140  | 54,26 | 82 | 56,16 | 222   | 54,95 |
| Ofiara Nowego Testamentu,<br>w której realizujemy nakaz Chrystusa   | 95   | 36,82 | 64 | 43,83 | 159   | 39,36 |
| lokalne zgromadzenie Kościoła i braterskie<br>spotkanie Ludu Bożego | 52   | 20,16 | 33 | 22,60 | 85    | 21,04 |
| sprawowanie Pamiątki Pana i uwieńczenie ofiary krzyża               | 155  | 60,08 | 75 | 51,36 | 230   | 56,93 |
| wspomnienie zbawczego dzieła Chrystusa                              | 104  | 40,31 | 56 | 38,35 | 160   | 39,60 |
| ofiara Kościoła, który ukazuje w niej swoją naturę                  | 39   | 15,12 | 32 | 21,92 | 71    | 17,57 |
| inne (własne określenia)                                            | 14   | 5,43  | 13 | 8,90  | 27    | 6,68  |
| brak danych                                                         | 0    | 0     | 1  | 0,68  | 1     | 0,25  |

Jak wskazuje powyższe zestawienie, zdaniem respondentów tym, co wyraża istotny sens Eucharystii jest *sprawowanie Pamiątki Pana i uwieńczenie ofiary krzyża*. Takiej odpowiedzi udzieliło 56,93% badanych. Dla niewiele mniejszej części, 54,95% ankietowanych, Eucharystia oznacza *Wieczerzę Pańską i braterską ucztę Ludu Bożego*

<sup>17</sup> Zob. D. N. Power, *Theology of Eucharistic Celebration*, [w:] *Handbok for Liturgical Studies. The Eucharist*, s. 321-366.

<sup>18</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Odsetki liczone względem ilości respondentów.

*Nowego Przymierza*. Mnogość odpowiedzi może wskazywać na paschalną świadomość respondentów. Odzwierciedla ich przekonanie o kontynuacji zbawczego dzieła Chrystusa, które dokonuje się we mszy świętej.

To przekonanie potwierdza wysoki wskaźnik innych określeń dotyczących istoty mszy świętej: *wspomnienie zbawczego dzieła Chrystusa* - ogółem 39,60%, w tym 40,31% kobiet i nieco mniej, bo 38,35% mężczyzn oraz *ofiara Nowego Testamentu, w której realizujemy nakaz Chrystusa* - ogółem 39,36%, w tym 36,82% kobiet i zauważalnie więcej, bo 43,83% mężczyzn. W dalszej kolejności ankietowani wymienili określenia, które akcentowały zewnętrzne przejawy kultu. I tak, na *najbardziej uroczystą ceremonię Kościoła katolickiego* uwagę zwróciło 26,98% badanych, przy czym odpowiedź ta częściej sygnalizowana była u mężczyzn 29,45%, niż u kobiet 25,58%. Niewiele mniej ankietowanych wskazało na *podniosłe nabożeństwo Kościoła katolickiego* - 24,75%. Częściej określenie to padało w wypowiedziach kobiet - 26,36%, niż mężczyzn - 21,91%. Analogicznie Mszę świętą jako *lokalne zgromadzenie Kościoła i braterskie spotkanie Ludu Bożego* wymieniło 21,04% ogółu badanych, przy nieznacznym zróżnicowaniu struktury płci. Zdecydowanie niższy odsetek badanych odczytał istotny sens mszy świętej jako *Ofiary Kościoła, który ukazuje w niej swoją naturę*. Tak wskazało 17,57% respondentów przy wyższym udziale odpowiedzi mężczyzn - 21,92% niż kobiet - 15,12%.

Kolejno 6,68% badanych podało własne określenia. Część z nich odnosiła się do natury spotkania, podkreślając tym samym wspólnotowy charakter liturgii: *Spotkanie z Przyjacielem i Miłością* (K10); *spotkanie z Bogiem i Chrystusem* (K105); *spotkanie z żywym Bogiem* (K180); *spotkanie z Panem Bogiem* (K240). Badani zwrócili także uwagę na komunię, rozumianą jako zjednoczenie z Panem: *źródło Komunii z Bogiem i Kościołem* (K118); *zjednoczenie i spotkanie z żywym i prawdziwym Bogiem* (K2, K42). Niektórzy podkreślali wymiar starochrześcijańskiej agape: *radosna uczta w Domu Ojca z umiłowanymi* (M23); *Ofiara, uczta na którą zaprasza mnie Bóg* (M94). Trafiły się odpowiedzi złożone, które łączyły zarówno wymiar spotkania z Bogiem, jak również sens tego co dokonuje się w tym spotkaniu: *Jezus w każdej mszy świętej ofiaruje swoją krew za nasze grzechy* (M7). Dla innych msza święta to: *Misterium Męki i Zmartwychwstania* (K49); *pokarm dla duszy* (K93); *największy cud* (K253); *źródło życia duchowego* (K102). Inni widzą we mszy świętej czas, jaki mogą poświęcić Bogu w modlitwie: *czas na modlitwę* (K152); *najpiękniejsza modlitwa do Boga, spotkanie z Bogiem i przyjęcie Boga* (K153). Jedna z respondentek tak wskazuje istotę mszy świętej: *rzeczywistość będąca szczytem i źródłem Komunii (zjednoczeniem)*

z Chrystusem w Jego ofierze i ze wspólnotą ludzi Kościoła lokalnego, a przez to jedność także w lokalnym wymiarze (K238).

Reasumując powyższe dane sondażowe można stwierdzić, że respondenci znają doktrynę Kościoła mówiącą o istocie mszy świętej. W ich wypowiedziach, zarówno kwestionariuszowych jak i indywidualnych, przewija się w większości myślenie soborowe. Wpływ na taki stan świadomości grupy badawczej ma niewątpliwie ich członkostwo w grupach parafialnych. Zakładając, że opiekunem moderatorem wspólnoty winien być kapłan to jego działanie, czy świadectwo buduje podwaliny świadomości liturgicznej powierzonych mu osób. Nie chodzi o katechezę liturgiczną w ścisłym znaczeniu. Bardziej o oddziaływanie w stosowanych pojęciach, skrótach myślowych, wyjaśnianiu kwestii struktury liturgii jako integralnej części spotkań formacyjnych.

Następnym zagadnieniem, które domagało się analizy był osobisty stosunek respondentów do mszy świętej: *Czym dla Ciebie osobiście jest msza święta?* Tak, jak w przypadku poprzedniego pytania, do wyboru ankietowanym przedstawiono określenia. Wyniki badania przedstawia tabela 23.

Tabela 23  
msza święta w osobistej ocenie respondentów<sup>19</sup>

| Msza święta jest dla mnie:                                            | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                       | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                       | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| wielkim misterium Chrystusa, przybliżającym ludziom Jego dzieło       | 188  | 72,87 | 109 | 74,65 | 297   | 73,51 |
| ofiara Chrystusa i Kościoła, którą winni składać uczniowie Pana       | 157  | 60,85 | 102 | 68,86 | 259   | 64,11 |
| pamiętką męki Pańskiej i braterską ucztą Eucharystyczną               | 194  | 75,19 | 116 | 79,45 | 310   | 76,73 |
| spełnieniem nakazu Kościoła i obowiązku wierzącego katolika           | 109  | 42,25 | 59  | 40,41 | 168   | 41,59 |
| braterskim spotkaniem wokół jednego stołu /ołtarza/                   | 133  | 51,55 | 88  | 60,27 | 221   | 54,70 |
| tajemniczym misterium zbawienia                                       | 161  | 62,40 | 87  | 59,58 | 248   | 61,39 |
| podniosłym przeżyciem religijnym duchowo wzmacniającym wierzącego     | 179  | 69,38 | 93  | 63,69 | 272   | 67,33 |
| zwyczajem odziedziczonym po wcześniejszych pokoleniach wierzących     | 27   | 10,47 | 14  | 9,59  | 41    | 10,15 |
| wymysłem duchownych i zespołem niezrozumiałych ceremonii              | 2    | 0,76  | 1   | 0,68  | 3     | 0,74  |
| religijną praktyką do której Kościół zmusza wiernych                  | 3    | 1,16  | 4   | 2,74  | 7     | 1,73  |
| okazją do spotkania ze znajomymi dla towarzyskiego kontaktu i rozmowy | 13   | 5,04  | 9   | 6,16  | 22    | 5,45  |

<sup>19</sup> Ankietowani podawali po kilka odpowiedzi, stąd nie sumuje się ich opinii w procentach.

Największa ilość badanych, bo aż 76,73% uznała, że msza święta jest dla nich *pamiętką męki Pańskiej i braterską ucztą Eucharystyczną*. Nieco mniej, 73,51% badanych wskazało we własnej ocenie na *wielkie misterium Chrystusa, przybliżające ludziom Jego dzieło*. Takiej odpowiedzi udzieliło 74,65% mężczyzn i nieznacznie mniej kobiet 72,87%. Dla 67,33% respondentów msza święta jest *podniosłym przeżyciem religijnym duchowo wzmacniającym wierzącego*. Powraca tutaj wcześniejsza obserwacja pogłębionej wewnętrznej motywacji ankietowanych do udziału we mszy świętej.

Na nowotestamentowe wskazanie Chrystusa i zobowiązanie do kontynuowaniu Jego dzieła wyrażające się w opinii, że msza święta jest dla ankietowanych *ofiara Chrystusa i Kościoła, którą winni składać uczniowie Pana* wskazało 64,1% badanych.

Mszę świętą jako *tajemnicze misterium zbawienia* traktuje 61,39% ankietowanych. Na przeżycie mszy w takim duchu wskazało 62,40% kobiet i 59,58% ankietowanych mężczyzn. Wspólnotowy charakter Eucharystii jako *braterskiego spotkania wokół jednego stołu /ołtarza* jest ważny dla 54,70% respondentów, w tym 51,55% ankietowanych kobiet i 60,27% mężczyzn. Kolejną odpowiedzią z dość wysoką notą procentową jest ocena uczestnictwa w Eucharystii w *świecie spełnienia nakazu Kościoła i obowiązku wierzącego katolika*. Takiej oceny dokonało 41,59% ankietowanych, przy niewielkim zróżnicowaniu postaw zależnych od płci. To pokazuje także, funkcjonujący w świadomości członków wspólnot parafialnych jurydyczny motyw osobistego doświadczenia religijnego. Stanowi potwierdzenie badań sondażowych z rozdziału drugiego niniejszej pracy.

Zdecydowanie niski, w porównaniu z poprzednimi, procent respondentów, bo tylko 10,15% w przeżywaniu mszy świętej i uczestnictwie w niej widzi *zwyczaj odziedziczony po wcześniejszych pokoleniach wierzących*. Dla 5,45% badanych wyjście do kościoła jest *okazją do spotkania ze znajomymi dla towarzyskiego kontaktu i rozmowy*.

Wypowiedzi deprecjonujące udział w Eucharystii pojawiły się sporadycznie. Na *religijną praktykę do której Kościół zmusza wiernych* wskazało 1,73% respondentów. Z kolei mszę, jako *wymysł duchownych i zespół niezrozumiałych ceremonii* odbiera 0,74% badanych.

Analiza skategoryzowanych wypowiedzi pokazała właściwe przeżywanie Eucharystii przez respondentów. Widoczny jest posoborowy kształt ich myślenia, uformowany zapewne dzięki funkcjonowaniu w obrębie wspólnoty parafialnej. Wskazuje na człowieka wierzącego, który głosi i celebruje misterium paschalne, przez co staje się świadkiem Zmartwychwstania i głosicielem Dobrej Nowiny. Przyjęcie z wiarą zbawczych wydarzeń z życia Jezusa otwiera przed człowiekiem nowe perspektywy. Odczytywanie

w Eucharystii znaków paschalnej rzeczywistości i jedności Kościoła kształtuje właściwą postawę chrześcijanina, a także wzywa do postawy ofiarowywania własnego życia oraz dziękczynienia.

W wypowiedziach respondenci wielokrotnie podkreślali obecność Chrystusa w liturgii mszy świętej. Przekonanie o żywej obecności Jezusa w liturgii, zgromadzeniu, znakach sakramentalnych jest wielką tajemnicą wiary. Ignacy z Antiochii pisał w liście do Efezjan: „łamiecie wszyscy jeden chleb, będący lekarstwem nieśmiertelności, środkiem, który nas chroni od śmierci i zapewnia na wieki żywot w Chrystusie”<sup>20</sup>.

Tej tajemnicy, a właściwie sposobu obecności Chrystusa w Eucharystii dotyczyły spory protestantyzmu. Na ich gruncie Sobór Trydencki przedstawił *Dekret o Najświętszej Eucharystii*, syntezując dotychczasową naukę Kościoła Rzymskiego o obecności Jezusa pod postaciami eucharystycznymi, posługując się przy tym istniejącym już pojęciem przeistoczenia. Nadto uznano, za naturalną konsekwencję obecności Pana w Eucharystii, sam kult eucharystyczny przejawiający się w adoracjach i uroczystych procesjach<sup>21</sup>. Korzystając ze spuścizny trydenckiej Sobór Watykański II przypomina: „Chrystus jest zawsze obecny w swoim Kościele, szczególnie w czynnościach liturgicznych. Jest obecny w ofierze Mszy świętej, czy to w osobie odprawiającego, gdyż „Ten sam, który kiedyś ofiarował się na krzyżu, obecnie ofiaruje się przez posługę kapłanów czy też zwłaszcza pod postaciami eucharystycznymi. Obecny jest mocą swoją w sakramentach tak, że gdy ktoś chrzci, sam Chrystus chrzci. Jest obecny w swoim słowie, albowiem gdy w Kościele czyta się Pismo Święte, wówczas On sam mówi. Jest obecny wreszcie, gdy Kościół modli się i śpiewa psalmy, gdyż On sam obiecał: „Gdzie dwaj albo trzej są zgromadzeni w imię moje, tam i ja jestem pośród nich” (Mt 18, 20)<sup>22</sup>. Soborowe odnowienie liturgii przypominało, że Chrystus obecny jest nie tylko w postaciach eucharystycznych. Pozwala spojrzeć na mszę świętą, jako wielkie misterium obecności Pana, który przychodzi do swojego ludu.

Przechodząc do kolejnego punktu nauki soborowej i chcąc sprawdzić świadomość badanych dotyczącą sposobów obecności Jezusa we mszy świętej zadano respondentom pytanie: *W jaki sposób wg ciebie Chrystus jest obecny we mszy świętej?* Sugerowane odpowiedzi pochodzą z cytowanego powyżej fragmentu Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* Soboru Watykańskiego II. Odpowiedzi prezentuje tabela 24.

---

<sup>20</sup> *Breviarium Fidei*, s. 386-387.

<sup>21</sup> Por. Tamże, s. 398.

<sup>22</sup> SC 7.

Tabela 24

Świadomość badanych w kwestii sposobów obecności Chrystusa we mszy świętej.<sup>23</sup>

| Chrystus jest obecny we mszy świętej:           | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| pod postaciami eucharystycznymi                 | 236  | 91,47 | 128 | 87,67 | 364   | 90,10 |
| we wspólnocie Ludu Bożego zebranego w Jego imię | 104  | 40,31 | 59  | 40,41 | 163   | 40,35 |
| w osobie kapłana sprawującego mszę świętą       | 100  | 38,76 | 42  | 28,76 | 142   | 35,15 |
| w słowie Bożym czytany w czasie mszy świętej    | 152  | 58,91 | 74  | 50,68 | 226   | 55,94 |

Większość badanych upatruje obecność Chrystusa we mszy świętej *pod postaciami eucharystycznymi*. Takiej odpowiedzi udzieliło 90,10% badanych, z tego 91,47% ankietowanych kobiet i 87,67% mężczyzn. Przyczyną tego wyniku może być przekaz katechetyczny i domowy. Ta forma obecności Chrystusa nasuwa się wręcz automatycznie i jest obecna w świadomości respondentów. Stąd z zaprezentowanych propozycji, zaznaczenie tej odpowiedzi wydawało się oczywiste i pewne.

Ponad połowa respondentów - 55,94% wskazała obecność Jezusa w *słowie Bożym czytany w czasie mszy świętej*. Jak przypomina Sobór: „Tak więc Bóg, który niegdyś przemówił, rozmawia bez przerwy z Oblubienicą swego Syna ukochanego, a Duch Święty, przez którego żywy głos Ewangelii rozbrzmiewa w Kościele, a przez Kościół w świecie, wprowadza wiernych we wszelką prawdę oraz sprawia, że słowo Chrystusowe obficie w nich mieszka”<sup>24</sup>.

Respondenci wskazywali także na obecność Chrystusa we *wspólnocie Ludu Bożego zebranego w Jego imię*. Tak odpowiedziało 40,35% ankietowanych, z czego procentowy udział kobiet i mężczyzn jest porównywalny i wynosi odpowiednio 40,31% i 40,41%. Najmniejszy odsetek badanych - 35,15% zauważa Bożą obecność w *osobie kapłana sprawującego mszę świętą*. Na tę formę obecności wskazało 38,76% kobiet i 28,76% mężczyzn.

Tak rysująca się analiza wskazuje, że najmniej oczywiste okazało się transponowanie obecności Chrystusa w osobie kapłana. Trzeba przyznać, że jest to element trudny do pojęcia. Kapłan - będący radykalnym znakiem, swoją osobą i na mocy święceń staje się widzialną rzeczywistością tego, kim w danym momencie jest Chrystus - emblematem rzeczywistości niewidzialnej. Sobór Watykański II mówi: „kapłan pełniący posługę dzięki świętej władzy,

<sup>23</sup> Pytanie wielokrotnego wskazania. Odsetki nie sumują się.

<sup>24</sup> DV 9.

jaką się cieszy w osobie Chrystusa (*in persona Christi*), sprawuje Ofiarę eucharystyczną”<sup>25</sup>. Liturgia jest swoistą reprezentacją sakramentalną, o szerokim charakterze. Nie jest tylko teatralnym odtworzeniem Ostatniej Wieczerzy, podzielonym na sceny i momenty ważniejsze od innych. Jej sensem jest uobecnienie wielowymiarowej tajemnicy zbawienia, której centrum stanowią wydarzenia paschalne. Sakramentalna reprezentacja potrzebuje znaku widzialnego, gdzie ważne są nie tylko słowa, ale też działania celebransa - kapłana<sup>26</sup>. Zachowanie i działanie prezbitera nie jest aktorską reminiscencją. Opiera się na głębokiej relacji z Chrystusem, która nie jest jednak tożsama z pełną identyfikacją postaci<sup>27</sup>. *In persona Christi* „znaczy więcej niż w imieniu czy w zastępstwie Chrystusa. *In persona* to znaczy: w swoistym sakramentalnym utożsamieniu się z Prawdziwym i Wiecznym Kapłanem, który Sam tylko Jeden jest prawdziwym i prawowitym Podmiotem i Sprawcą tej swojej Ofiary - i przez nikogo właściwie nie może być w jej spełnianiu wyręczony”<sup>28</sup>.

Podsumowując zauważamy, że przekaz czterech form obecności Chrystusa we mszy świętej, wyszczególnionych w nauce *Vaticanum Secundum*, nie jest jednak czytelny. Wciąż żywa i przekonująca okazuje się w świadomości respondentów obecność Pana pod postaciami eucharystycznymi. Dzięki katechezie liturgicznej i formacji wspólnotowej coraz większa liczba wiernych widzi także ową świętą obecność w słowie Bożym, czytany w czasie mszy świętej oraz we wspólnocie Kościoła zgromadzonej na jednej celebracji. Natomiast świadomość obecności Chrystusa w osobie kapłana wciąż domaga się wyjaśnień i katechezy.

Wkraczając w zagadnienia dotyczące teoretyczno-katechizmowej wiedzy na temat mszy świętej nie można ograniczyć się jedynie do pytań o jej sens i istotę. Należy także zobaczyć, jaka jest znajomość jej struktury. Sobór Watykański II podkreśla, że msza święta, składająca się z liturgii słowa i liturgii eucharystycznej jest jednym aktem kultu. Eucharystia sprawowana w języku narodowym sprawiła, że struktura ta stała się bardziej czytelna. Posoborowy mszał przypomina o dwóch stołach – Słowa Bożego i Ciała Chrystusowego<sup>29</sup>. Podkreśla to również *Katechizm*: „zastawiony dla nas stół eucharystyczny jest równocześnie stołem Słowa Bożego i Ciała Pana”<sup>30</sup>. Dlatego nie można mówić o otwarciu Eucharystii liturgią słowa, czy o wprowadzającej roli tejże liturgii do liturgii eucharystycznej jako ważniejszej. Świadomość jedności kultu Słowa i Eucharystii skłoniła do zadania

---

<sup>25</sup> LG 10 i 28.

<sup>26</sup> Zob. A. Gerken, *Teologia Eucharystii*, Warszawa 1977, s. 39 n; W. Kasper, *Sakrament jedności. Eucharystia i Kościół*, Kielce 2005, s. 89 n.

<sup>27</sup> Zob. S. Butler, *Quaestio Disputata In Persona Christi*, „Theological Studies” 56 (1995), nr 1, s. 79–80.

<sup>28</sup> DC 8.

<sup>29</sup> Zob. OWMR 8.

<sup>30</sup> KKK 1346.

respondentom pytania otwartego: *Jakie główne części tworzą celebrację Eucharystii?*  
Otrzymane wyniki badania prezentuje tabela 25.

Tabela 25  
Znajomość struktury mszy świętej

| Znajomość części mszy świętej:                                                               | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                              | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                              | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poprawne pełne<br>/obrzędy wstępne, lit. słowa, lit. eucharystyczna,<br>obrzędy zakończenia/ | 21   | 8,14  | 8   | 5,48  | 29    | 7,18  |
| poprawne niepełne<br>/lit. słowa, lit. eucharystyczna/                                       | 64   | 24,81 | 47  | 32,20 | 111   | 27,48 |
| z błędami                                                                                    | 40   | 15,50 | 29  | 19,86 | 69    | 17,08 |
| całkowicie błędne                                                                            | 61   | 23,64 | 31  | 21,23 | 92    | 22,77 |
| nie wiem/nie rozumiem /nie znam                                                              | 59   | 22,87 | 29  | 19,86 | 88    | 21,78 |
| brak odpowiedzi                                                                              | 13   | 5,04  | 2   | 1,37  | 15    | 3,71  |
| razem                                                                                        | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

W odpowiedzi na postawione pytanie, jako poprawne pełne, zakwalifikowano wypowiedzi, które zawierały wszystkie cztery elementy mszy świętej: obrzędy wstępne, liturgię słowa, liturgię eucharystyczną i obrzędy zakończenia. Tak wskazało 7,18% wszystkich respondentów, więcej kobiet 8,14% niż mężczyzn – 5,48%.

Za odpowiedzi poprawne niepełne uznawano podział na 2 części – liturgię słowa i liturgię eucharystyczną. Tak odpowiedział największy odsetek respondentów - 27,48% ankietowanych, 24,81% kobiet i 32,20% mężczyzn. Wynika z tego, że podstawowa struktura, z pominięciem obrzędów wstępnych i zakończenia, jest czytelna w świadomości respondentów.

Jako odpowiedzi z błędami klasyfikowano te, które poprawnie wskazywały części mszy świętej ale przeplatane były nazwami jednostkowych obrzędów. Takich wypowiedzi sklasyfikowano 17,08%, mężczyźni - 19,86% i kobiety - 15,50%.

Odpowiedzi zakwalifikowane jako błędne nie pasowały do żadnego z poprzednich kryteriów. Zawierały treści w pełni niepoprawne lub wręcz niezwiązane z pytaniem np.: *Przeistoczenie mocą Ducha Świętego chleba w święte ciało Pana Jezusa i wina w świętą krew Pana Jezusa. Przyjęcie Eucharystii do serca będąc w stanie łaski uświęcającej. Dziękczynienie i radość z otrzymanego daru, który jest największym z cudów (M11).*

Do niezrozumienia zagadnienia, niewiedzy przyznało się 21,78% ankietowanych. Jedna z tych odpowiedzi została opatrzona deprecjonującym komentarzem: *nie wiem, jak te*

części się nazywają i nie jest mi to potrzebne. Te wszystkie wymyślne ceremonie tylko oddalają od spotkania z Panem (M3). Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 3,71% respondentów.

Jak widać z powyższej analizy pomimo dużej częstotliwości udziału ankietowanych we mszy świętej znajomość jej struktury nie jest już tak oczywista. Poprawne wskazanie podstawowych części Eucharystii wynika najpewniej z jej uważnej obserwacji. To, co dzieje się przed liturgią słowa i po liturgii eucharystycznej wydaje się pomijane i nieistotne. Ankietowani nie potrafią wskazać tych elementów, nie skupiają na nich swojej uwagi. Ich rolą jest otwarcie zgromadzenia i przygotowanie do zasłuchania w słowo Boże i złożenia ofiary eucharystycznej. Obrzędy zakończenia właściwie zamykają liturgię eucharystyczną pozostawiając wiernych w poczuciu misji głoszenia Chrystusa światu.

Koncentrując się na dwu stołach – Słowa i Eucharystii warto przypomnieć, że *Vaticanum II* uczy: „Pismo święte ma doniosłe znaczenie w sprawowaniu liturgii. Z niego bowiem pochodzą czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu. Z niego czerpią natchnienie i ducha prośby, modlitwy i pieśni liturgiczne. W nim też trzeba szukać sensu czynności i znaków. Dlatego w trosce o odnowienie, rozwój i dostosowanie świętej liturgii należy rozbudzać serdeczne i żywe umiłowanie Pisma świętego, o którym świadczy czcigodna tradycja obrządków wschodnich i zachodnich”<sup>31</sup>.

Zaleca się także, aby „szerzej otworzyć skarbiec biblijny i obficie zastawić wiernym stół słowa Bożego”<sup>32</sup>. Reforma soborowa przyniosła ze sobą obszerny wielotomowy lekcjonarz, dzięki któremu Pismo święte udostępnione jest w znacznie szerszym zakresie, i proklamowane ze wzmożoną częstotliwością zwłaszcza w niedziele<sup>33</sup>.

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* wpłynęła na obecny kształt liturgii słowa. Jej zasadniczą część stanowią „czytania wzięte z Pisma świętego oraz wykonywane między nimi śpiewy; homilia zaś, wyznanie wiary i modlitwa powszechna, czyli modlitwa wiernych, są rozwinięciem i zakończeniem liturgii słowa”<sup>34</sup>.

Liturgia słowa jest miejscem, w którym przemawia sam Bóg. On prowadzi dialog ze swoim ludem. Zatem Kościół traktuje Słowo jako dar Boży<sup>35</sup>. Widząc podział liturgii słowa na stosowne elementy zadano ankietowanym pytanie: *Jakie znasz główne części liturgii słowa (wymień je)?* Zestawienie odpowiedzi klasyfikuje tabela 26.

---

<sup>31</sup> SC 24.

<sup>32</sup> SC 35.

<sup>33</sup> Por. VD 57.

<sup>34</sup> OWMR 55.

<sup>35</sup> Zob. A. Durak, *O Mszy świętej dla Ciebie*, Warszawa 1990, s. 21.

Tabela 26  
Znajomość struktury liturgii słowa<sup>36</sup>.

| Wymieniono części:              | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poprawne pełne                  | 26   | 10,08 | 12  | 8,22  | 38    | 9,41  |
| poprawne niepełne               | 111  | 43,02 | 85  | 58,22 | 196   | 48,51 |
| całkowicie błędne               | 58   | 22,48 | 15  | 10,27 | 73    | 18,07 |
| nie wiem/nie rozumiem /nie znam | 9    | 3,49  | 7   | 4,80  | 16    | 3,96  |
| brak odpowiedzi                 | 54   | 20,93 | 27  | 18,49 | 81    | 20,05 |
| razem                           | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak wynika z sondażu tylko 9,41% respondentów potrafiło w pełni poprawnie wymienić wszystkie składowe liturgii słowa. Większą wiedzę wykazują kobiety - 10,08% niż mężczyźni - 8,22%.

Odpowiedzi poprawnej, lecz niepełnej, z wyraźnym brakiem, któregoś z elementów, wskazało 48,51% respondentów. Taki wynik świadczyć może o posiadaniu stosownej wiedzy, ale nieuporządkowanej. Na ogół w wypowiedziach brakowało wskazania na homilię lub modlitwę powszechną, jako składową liturgii słowa. Błędnych odpowiedzi udzieliło 18,07% badanych. Problem ze zrozumieniem zagadnienia ujawniło 3,96% respondentów. Z odpowiedzi na zadane pytanie całkowicie zrezygnowało 20,05% ankietowanych.

Struktura liturgii Eucharystii opiera się na opisie Ostatniej Wieczerzy: „Chrystus bowiem wziął chleb i kielich, złożył dzięki, połamał i podał swoim uczniom, mówiąc: Bierzcie, jedzcie, pijcie; to jest Ciało moje; to jest kielich Krwi mojej. To czyńcie na moją pamiątkę. Dlatego Kościół całą celebrację liturgii eucharystycznej ułożył z następujących części odpowiadających słowom i czynnościom Chrystusa”<sup>37</sup>.

Do wymienionych czynności i słów Zbawiciela dostosowane zostały obrzędy liturgii. Wśród darów ofiarnych jest chleb i wino - elementy, które Jezus wziął w swoje ręce. Modlitwa eucharystyczna jest momentem składania Bogu dziękczynienia za dzieło zbawienia. Dary ofiarne przemieniają się w Ciało i Krew Chrystusa. Łamanie jednego chleba m.in. wizualizuje jedność chrześcijan. Komunia to przyjęcie Ciała i Krwi Pańskiej z rąk kapłana

<sup>36</sup> Klasyfikacja w oparciu o analizę danych ankietowych.

<sup>37</sup> OWMR 72.

działającego *in persona Christi*. Tu dostrzec można podobieństwo do apostołów, którzy otrzymali Ciało i Krew Jezusa osobiście z Jego rąk<sup>38</sup>.

Postępując analogicznie do badania wiedzy odnośnie części liturgii słowa postawiono respondentom pytanie otwarte: *Jakie znasz główne części liturgii Eucharystii (wymień je)?* Odpowiedzi przedstawia tabela 27.

Tabela 27.  
Znajomość struktury liturgii Eucharystii<sup>39</sup>.

| Wymieniono części               | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poprawne pełne                  | 6    | 2,33  | 15  | 10,28 | 21    | 5,20  |
| poprawne niepełne               | 29   | 11,24 | 33  | 22,60 | 62    | 15,35 |
| z błędami/ całkowicie błędne    | 140  | 54,26 | 54  | 36,99 | 194   | 48,02 |
| nie wiem/nie rozumiem /nie znam | 11   | 4,26  | 9   | 6,16  | 20    | 4,95  |
| brak odpowiedzi                 | 72   | 35    | 35  | 23,97 | 107   | 26,48 |
| razem                           | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jedynie 5,20% udzieliło całkowicie poprawnej odpowiedzi na zadane pytanie. Ci respondenci potrafili wymienić wszystkie części liturgii eucharystycznej łącznie ze specjalistycznymi określeniami (np. epikleza, anamneza). Tutaj zdecydowanie lepszy, wynik uzyskali ankietowani mężczyźni, z procentowym wskaźnikiem 10,28%, przy wskaźniku 2,33% kobiet.

Odpowiedzi poprawne lecz niepełne odnotowano u 15,35% ankietowanych również przy wyższym wskaźniku 22,60% mężczyzn, a zdecydowanie mniejszym kobiet - 11,24%. Najwięcej odpowiedzi zakwalifikowano do kategorii z błędami/całkowicie błędnych. Tak odpowiedziała blisko połowa respondentów, bo aż 48,02% respondentów. Niezrozumienie pytania zadeklarowało 4,95% ankietowanych. Nie odpowiedziało na nie 26,48% badanych.

Z danych pozyskanych w wyniku analizy odpowiedzi na pytania dotyczące struktury Mszy świętej i jej części wnioskować można o dość pobieżnej ich znajomości. Większość wypowiedzi bazowała na nazywaniu tych czynności i zachowań, które obserwować można w czasie Mszy świętej. Brakuje jednak wiedzy czysto teoretycznej, a tej domagały się postawione pytania. Czy faktycznie potrzebna jest tak szczegółowa, liturgiczna znajomość

<sup>38</sup> Zob. OWMR 72; A. Durak, *O Mszy świętej dla Ciebie*, s. 21-22; A. M. Roguet, *Msza św. dzisiaj*, Kraków 1972, s. 93.

<sup>39</sup> Klasyfikacja w oparciu o analizę danych ankietowych.

mszy świętej dla właściwego jej przeżycia? Wydaje się, że tak. Buduje ona bowiem prawidłową świadomość wiernych opartą nie tylko o podstawę katechizmową i duchowe odniesienia, lecz także o wiedzę co, w danym momencie się dzieje i dlaczego tak właśnie jest. Tak uporządkowana wiedza winna służyć dobremu i owocnemu przeżyciu każdej Eucharystii.

Otrzymane wskaźniki znajomości struktury mszy świętej okazały się niskie. Warto było zatem w tym miejscu przeprowadzić analizę dotyczącą pogłębiania wiedzy o mszy świętej. Zestawienie odpowiedzi na kolejne pytanie: *Czy starasz się pogłębiać swoją wiedzę o mszy świętej (w jaki sposób)?* przedstawia tabela 28.

Tabela 28  
Pogłębianie wiedzy o mszy świętej<sup>40</sup>

| Odpowiedzi:                                                                | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                            | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                            | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak (bez podania sposobu)                                                  | 76   | 29,46 | 38  | 26,03 | 114   | 28,22 |
| lektura prasy katolickiej, różne książki, Pisma świętego, żywotów świętych | 82   | 31,78 | 40  | 27,40 | 122   | 30,20 |
| lektura <i>Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego</i>                  | 1    | 0,39  | 6   | 4,11  | 7     | 1,73  |
| źródła internetowe, portale katolickie, youtube                            | 20   | 7,75  | 10  | 6,85  | 30    | 7,43  |
| rekolekcje, konferencje wyjazdowe                                          | 28   | 10,85 | 18  | 12,33 | 46    | 11,39 |
| rozmowy z kapłanami                                                        | 10   | 3,88  | 6   | 2,05  | 16    | 3,96  |
| formacja w rodzinie, we wspólnocie                                         | 13   | 5,04  | 10  | 6,85  | 23    | 5,69  |
| razem - tak                                                                | 230  | 89,15 | 128 | 87,67 | 358   | 88,61 |
| nie                                                                        | 68   | 26,36 | 2   | 1,37  | 70    | 17,33 |
| brak odpowiedzi                                                            | 15   | 5,81  | 5   | 3,42  | 20    | 4,95  |

Tabela wskazuje 28,22% respondentów, którzy deklarują pogłębianie swojej wiedzy o mszy świętej bez podania sposobu. 30,20% ankietowanych deklaruje, że pomocną przy porządkowaniu wiedzy dotyczącej Eucharystii jest lektura prasy katolickiej, różnych książek religijnych, Pisma Świętego czy żywotów świętych. W tej kategorii umieszczono wypowiedzi 31,78% ankietowanych kobiet i 27,40% mężczyzn. Przykładowo: *dzieła Cataliny Rivas* (K5); *czytanie relacji mistyków, doktorów kościoła* (K11); *czytanie książek odnoszących się do liturgii* (M88); *życiorysy* (K89) *lektura czasopism i książek, strony kalendarza katolickiego* (M93); *przez lekturę tekstów teologii* (M111); *lektura dokumentów Kościoła, opracowania liturgiczne* (M140); *czytam dokumenty Kościoła Katolickiego na ten temat* (M105).

<sup>40</sup> Odpowiedzi respondentów traktowano wg kilku kwantyfikatorów. Procenty nie sumują się.

Kolejny sposób pogłębienia wiedzy o mszy świętej wskazuje na lekturę *Ogólnego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego*. Taką formę precyzowania swojej wiedzy wskazuje 1,73% ankietowanych – 1 kobieta i 6 mężczyzn. Trzeba przyznać, że sygnalizuje to w pełni świadomą formację respondentów.

Dalej respondenci notują możliwości płynące z wykorzystania nowoczesnych technologii takich jak źródła internetowe, portale katolickie, youtube. Z tych form przekazu korzysta 7,43% osób. Częściej wykorzystują je kobiety - 7,75%, niż mężczyźni - 6,85%. Warto wskazać kilka wypowiedzi: *blogi w necie* (M10); *film i net* (M95); *katecheza w Radiu Maryja* (M23); *youtube - konferencje tradycjonalistów* (M2); *sluchanie konferencji w necie* (M74).

Innym sposobem formowania są rekolekcje i konferencje wyjazdowe. W tym sposobie pogłębienia wiedzy liturgicznej uczestniczy 11,39% ankietowanych: *rekolekcje* (K2); *rekolekcje Domowego Kościoła* (K242); *rekolekcje tematyczne Domowego Kościoła* (M136); *rekolekcje formacyjne szafarzy* (M7). Dla niektórych istotnym elementem porządkowania wiedzy i wyjaśnień liturgicznych stanowi rozmowa<sup>41</sup>. Ta służy 3,96% ankietowanych: *rozmowy z kapłanami* (M11); *pogadanki z duchownymi* (M19); *poprzez rozmowę z małżonką* (M74); *przez rozmowy księżmi* (K5); *pytam księdza, jest wiele rzeczy których nie rozumiem* (K103).

Kolejną metodą, która była obecna w wypowiedziach respondentów okazały się *spotkania formacyjne we wspólnocie, ale także formacja w rodzinie* (5,69%): *studium duchowości* (K50); *uczestnictwo w seminarium wiary* (M51); *poprzez formacje ministranta* (M63); *uczestnictwo w spotkaniach modlitewnych, rozważanie słowa Bożego* (M31); *spotkania w grupie* (M 83); *poprzez formację we wspólnocie* (M65); *formacja oazowa* (M66); *Domowy Kościół* (M55).

Brak potrzeby pogłębienia wiedzy o mszy świętej zadeklarowało 17,33% respondentów. Wśród nich zdecydowanie większą część stanowią kobiety - 68 osób, przy dość minimalnej reprezentacji mężczyzn (2 osoby). Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 4,95% ankietowanych.

Analiza wypowiedzi prowadzi do interesujących wniosków. Ankietowani korzystają z różnorodnych form aktualizowania i pogłębienia swojej wiedzy dotyczącej mszy świętej. Mimo to, mają dość duże problemy z podaniem podstawowych struktur mszalnych. Można zatem przypuszczać, że ich formacja dotyka raczej sfery duchowej. Opiera się,

---

<sup>41</sup> Zob. C. Giraudo, *Traktat o Eucharystii. Wprowadzenie w misterium*, Kraków 2019, s. 585-586.

w zdecydowanie większej mierze, na lekturze materiałów mówiących o istocie i oddziaływaniu Eucharystii w życiu. Niekoniecznie poszukują liturgicznej lektury typu *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*. Podobnie, jeśli idzie o konferencje czy materiały zamieszczane w internecie. Należy tu podkreślić niebezpieczeństwo płynące z poszukiwania informacji na wszelkiego typu blogach – także liturgicznych. Bloga może pisać każdy, a podpisać go jak chce. Trudno jest wiernym zweryfikować podawane tam treści, co do ich zgodności z nauką Kościoła Katolickiego. Analizy tekstów biblijnych, czytań mszalnych nacechowane są indywidualnym podejściem piszącego bloga. Często mają znamiona świadectwa. Dlatego też przy korzystaniu z tej formy pogłębiania wiedzy czy spojrzenia w liturgię należy zachować daleko idącą ostrożność.

Bezpieczniejszym źródłem może okazać się youtube. Dużo filmów i prezentacji liturgicznych jest publikowanych przez znanych kaznodziejów, którzy zdobyli już tożsamość medialną, są rozpoznawani przez szerokie grono odbiorców. Ostatnio zauważyć można aktywność oficjalnych youtubowych kanałów parafialnych, gdzie księża z lokalnych wspólnot tłumaczą zagadnienia liturgiczne, prowadzą egzegezę biblijną.

W odpowiedziach ankietowanych dużą część zajmują wzmianki o formacji we wspólnocie, rodzinie. Korzystne też okazują się wyjazdy na rekolekcje. To doświadczenia świadczące o realizacji założeń instrukcji *Actio pastoralis*, które wprost nakazuje objęcie troską duszpasterską także grup specjalnych. Nie traktuje ich jak uprzywilejowanych czy małych kościołów. Celem owej troski winno być zaspokojenie szczególnych potrzeb wiernych i pogłębienie życia chrześcijańskiego, zgodne z potrzebami i stosownym formowaniem osób, które tworzą grupę. Do zaspokojenia potrzeb duchowych należy zaliczyć celebrację Eucharystii w małej grupie jednakże tak: „ażeby odbywała się ona w sposób uporządkowany, dokładnie i z powagą, przynosząc korzyść duchową uczestnikom, z poszanowaniem właściwej natury kultu religijnego”<sup>42</sup>. Uczestnictwo we mszy w małej grupie wymaga od członków grup parafialnych znajomości struktury mszy świętej. Motywuje także do zgłębnienia wiedzy na jej temat<sup>43</sup>.

Dlatego też kolejne pytanie zadane respondentom miało na celu wskazanie czy i w jaki sposób problematyka związana z mszą świętą, uczestnictwem w niej, czy pośrednich jej elementów obecna jest w ich rozmowach. Często bowiem zdarza się i nie tylko w małych

---

<sup>42</sup> Kongregacja ds. Kultu Bożego, Instrukcja *Actio Pastoralis* (15 V 1969), AAS 61 (1969) 806-811; EDK s. 213-218.

<sup>43</sup> Zob. R. Pierskała, *Liturgia w grupach specjalnych*, [w:] *Wprowadzenie Soborowej Odnowy Liturgicznej*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole 1999, s. 145-162; Z. Wit, *Msza św. w grupach specjalnych*, [w:] *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986, s. 451-469; R. Forycki, *Duszpasterstwo małych wspólnot*, [w:] *W służbie Ludowi Bożemu*, red. B. Bejze, T. 6, Poznań 1983, s. 465-478.

grupach, że Msza święta jest przyczynkiem do dyskusji o charakterze pastoralnym. Pytanie brzmiało: *Czy dyskutujesz na temat?... (tak, nie)*. Poniższa tabela 29 wskazuje tematy, które stanowiły przedmiot dyskusji respondentów ze wspólnot parafialnych.

Tabela 29

Rozmowy na temat mszy świętej służące pogłębianiu wiedzy o jej istocie<sup>44</sup>

| Dyskusje na temat:                                       | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                          | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                          | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| czytań z Pisma świętego usłyszanych podczas mszy świętej | 167  | 64,73 | 88  | 60,27 | 255   | 63,12 |
| homilii lub kazań                                        | 205  | 79,46 | 107 | 73,29 | 312   | 77,23 |
| sposobu odprawiania mszy świętej                         | 128  | 49,61 | 77  | 52,74 | 205   | 50,74 |
| uczestnictwa we mszy świętej                             | 110  | 42,64 | 65  | 44,52 | 175   | 43,32 |

Zestawienie kategoryzujące wypowiedzi respondentów jednoznacznie wskazuje, że ich rozmowy najczęściej dotyczą homilii lub kazania. Takiej odpowiedzi udzieliło 77,23% badanych. Dyskusje na tematy zasłyszanych homilii prowadzą w niewiele większym stopniu kobiety - 79,46%, niż mężczyźni - 73,29%.

O słowie Bożym usłyszonym w czasie mszy świętej rozmawia 63,12% respondentów. Sam sposób odprawiania Eucharystii omawia 50,74% ankietowanych, przy czym niewiele więcej mężczyzn - 52,74% niż kobiet - 49,61%. Uczestnictwo we mszy świętej, jako takiej, jest tematem rozmów 43,32% badanych.

Jak wynika z analizy pytania podstawowym tematem poruszonym po wyjściu z Eucharystii jest kazanie lub homilia<sup>45</sup> głoszone w jej trakcie. Fakt ten daje wyraźne wskazanie pastoralne, by słowo głoszone po odczytaniu czytań liturgicznych w pełni angażowało słuchacza. Powinno także być dobrze przygotowane. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* podkreśla, że „homilia (...) stanowi (...) pokarm konieczny do podtrzymania chrześcijańskiego życia”<sup>46</sup>.

### 3.2 Zewnętrzne sposoby udziału we mszy świętej.

Poddając analizie soborowe i posoborowe dokumenty dotyczące liturgii należy zwrócić uwagę na unikanie wyraźnego rozróżnienia na wewnętrzny i zewnętrzny udział

<sup>44</sup> Respondenci wymieniali po kilka sposobów pogłębiania wiedzy, dlatego nie sumuje się procentów.

<sup>45</sup> Zob. D. Sartore, *The homily*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, s. 189-209.

<sup>46</sup>OWMR 65.

wierzących w misterium liturgii. Chrześcijańska antropologiczna zasada wskazująca na duchowo-cieleśną<sup>47</sup> jedność człowieka znalazła swój wyraz w sposobie uczestnictwa wiernych w liturgii. Brak uwzględnienia tej jedności może konsekwentnie może, prowadzić do dwóch skrajności. Z jednej strony możemy mieć do czynienia z akcentowaniem „wyłącznie duchowych form kultu (angelizm lub spirytualizm)”<sup>48</sup>, z drugiej „wysuwanie na pierwszy plan zewnętrznych form kultu (rytualizm)”<sup>49</sup>. Stąd uczestnictwo w liturgii należy traktować całościowo. Już Pius XII w encyklice *Mediator Dei* wskazał na zależności między wewnętrznym i zewnętrznym udziałem w liturgii. Papież widział pełne i czynne uczestnictwo we Mszy świętej w łączności tych postaw, bowiem „Liturgia święta wymaga, aby te dwa pierwiastki, zewnętrzny i wewnętrzny, ściśle były ze sobą zespolone. Ona sama nie przestaje raz po raz zalecać tego, ilekroć przepisuje wykonanie jakiegoś zewnętrznego aktu kultu”<sup>50</sup>. Z kolei Sobór podkreślił aspekt czynnego uczestnictwa wiernych we Mszy świętej, wskazując: „Duszpasterze niech zabiegają gorliwie i cierpliwie o liturgiczne wychowanie oraz czynny udział wiernych, tak wewnętrzny jak i zewnętrzny, stosownie do ich wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej, spełniając w ten sposób jeden z głównych obowiązków wiernego szafarza Bożych tajemnic”<sup>51</sup>. Dlatego też reforma liturgiczna ostatniego Soboru nie może sprowadzać się tylko do swego rodzaju „nadaktywności”, ale powinna dotyczyć wewnętrznej istoty celebrowanych misterii.

Udział wewnętrzny sprowadza się do ściślejszego zjednoczenia z Chrystusem. Temu uczestnictwu towarzyszy element zewnętrzny, który wyraża się w różnorodnych postawach ciała i gestach rytualnych<sup>52</sup>. Eucharystia jest rzeczywistością angażującą całego człowieka. Z pomocą tego, co sakramentalne Bóg dotyka całej istoty ludzkiej w każdym jej wymiarze. Każdorazowo udział we mszy świętej jest dla człowieka uczestnictwem w męce, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa. Dla podkreślenia wspólnotowości przeżywanego misterium ważne jest, by jego uczestnicy zachowali jednolite postawy ciała. To wskazuje też na jedność wspólnoty chrześcijańskiej, zgromadzonej wokół stołu Pana. Ta jednolitość wyraża ale i kształtuje duchowe przeżycia wiernych<sup>53</sup>.

---

<sup>47</sup> Zob. A. Nossol, *Zachowanie antropologii teologicznej*, [w:] tenże, *Teologia na usługach wiary*, Opole 1978, s. 213-221.

<sup>48</sup>H. Sobeczko, *Podstawy wewnętrzne i zewnętrzne w czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy świętej*, [w:] RBL 42 (1989), nr 3, s. 207.

<sup>49</sup>Tamże.

<sup>50</sup>MD 11.

<sup>51</sup>SC 19.

<sup>52</sup>Por. Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja De musica sacra et sacra liturgia* (3 IX 1958), nr 23.

<sup>53</sup>Por. OWMR 42.

Do postaw ciała zalicza się postawę stojącą, siedzącą, klęczącą. Do gestów liturgicznych należą wszelkie czynności o charakterze procesyjnym oraz pokłon, podnoszenie oczu, znak pokoju, gesty rąk, bicie się w piersi, znak krzyża.

Postawa stojąca powinna być zachowana przez wiernych od śpiewu na wejście lub od początku wejścia kapłana do ołtarza, aż do kolekty. Do postawy tej wzywa śpiew aklamacji przed Ewangelią, tak by słowa Pana wysłuchać na stojąco. Dalej towarzyszy wiernym w czasie wyznania wiary i modlitwy powszechnej. Następnie od modlitwy nad darami aż do końca mszy świętej, z określonymi wyjątkami<sup>54</sup>.

Postawa stojąca jest podstawową, zasadniczą postawą liturgiczną. Wyraża paschalną gotowość całego Kościoła<sup>55</sup> i w pewnym stopniu symbolizuje Zmartwychwstałego Jezusa<sup>56</sup>. Jest także znakiem spełniania posługi kapłańskiej zarówno celebransa, jak i całego ludu Bożego<sup>57</sup>. Praktyka Kościoła Powszechnego w starożytności zakazywała stosowania innych postaw modlitewnych w niedziele i przez cały Okres Wielkanocny. Do dzisiaj tradycja ta funkcjonuje w Kościele Wschodnim. Ojcowie Kościoła widzieli w niej symbol „świętej wolności dzieci Bożych, uwolnionych przez Chrystusa z niewoli grzechu”<sup>58</sup>. W tej postawie wyrażamy szacunek i skupiamy swoją uwagę na Bogu.

Kolejną jest postawa siedząca zalecana podczas czytań, psalmu, homilii i przygotowania darów, a także chwili milczenia po Komunii i ewentualnych ogłoszeń. Siedzenie towarzyszy zasłuchaniu i medytacji słowa. Jest postawą „słuchającego ucznia”<sup>59</sup>, ale także znakiem królewskiej godności ludu Bożego. Starożytny zwyczaj oddaje tę postawę urzędnikom, nauczycielom i sędziom w znaku ich godności i władzy. Ten element „odpoczynku” w czasie celebracji mszy świętej ma dać sposobność do rozważania słowa Bożego, pełnej koncentracji na tym, co Słowo mówi do każdego uczestnika zgromadzenia. Stąd wskazane jest, by dla wiernych: „ze specjalną troską wyznaczać miejsca, aby wzrokowo i duchowo mogli należycie brać udział w świętych czynnościach. Wypada, aby według zwyczaju postawić do ich użytku ławki lub krzesła”<sup>60</sup>.

Postawa klęcząca oznacza w liturgii chrześcijańskiej wielbienie Boga<sup>61</sup>. Tak modlił się Chrystus w Getsemani. Wiek IV przyniósł odczytanie tej postawy w kontekście pokutnym

---

<sup>54</sup> Por. OWMR 43.

<sup>55</sup> Por. *Mały leksykon liturgii*, red. P. Krzyżewski, J. Zjawin, Poznań 2011, s. 120.

<sup>56</sup> Por. Ga 5, 1; Ef 6,14; Ap 5, 6; 7, 8; 15,2.

<sup>57</sup> Por. *Mały leksykon liturgii*, s. 120.

<sup>58</sup> T. Sinka, *Symbole liturgiczne*, Kraków 2005, s. 28-29.

<sup>59</sup> Tamże, s. 32.

<sup>60</sup> Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici* (26 IX 1964), nr 98.

<sup>61</sup> Zob. T. Sinka, *Symbole liturgiczne*, s. 29.

i błagalnym, jako uniżenie się przed Bogiem, wskazanie na kruchość i grzeszność<sup>62</sup>. Ukłęknięcie uwypukla małość człowieka wobec Boga. To postawa pokory i oddania, a także największej czci. Mszał zaleca zachowanie tej postawy w momencie konsekracji oraz na słowa „Oto Baranek Boży”. Jest ona także przewidziana w czasie przyjmowania Komunii świętej<sup>63</sup>.

Mszał posoborowy kwalifikuje jako gest liturgiczny wszelkie formy procesyjne. W czasie liturgii mszalnej ten element zauważamy w przejściu celebransa do ołtarza, przeniesieniu Ewangeliarza na ambonę, przyniesienie darów, czy podchodzenia wiernych do Komunii. Symbolika chrześcijańska poszukuje źródła procesji w wędrowce Narodu Wybranego. *Vaticanum II* wskazuje na procesję jako symbol kroczenia ludu Bożego, pod przewodnictwem Jezusa, do Nowego Jeruzalem<sup>64</sup>.

Powyższe formy zewnętrznego udziału wiernych we mszy świętej zalecane są przez liturgię. Mając na uwadze ich istotną rolę w formacji do pełnego uczestnictwa w Eucharystii postanowiono zadać respondentom kilka pytań mających na celu uzyskanie panoramy ich świadomości, co do prezentowanego zagadnienia. Pierwsze z nich ujawnia preferowany przez ankietowanych sposób uczestniczenia we mszy świętej i poczucia wspólnotowości z innymi uczestnikami liturgii: *Czy uczestnicząc we mszy świętej starasz się:....* Do wyboru podano kilka odpowiedzi, które zestawia poniższa tabela 30:

Tabela 30

Preferowany przez respondentów sposób uczestniczenia we mszy świętej<sup>65</sup>

| Uczestnicząc we mszy świętej staram się:    | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                             | K    | M     |     |       |       |       |
|                                             | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| modlić się wspólnie z innymi                | 238  | 92,25 | 130 | 89,04 | 368   | 91,09 |
| modlić się indywidualnie                    | 97   | 37,60 | 48  | 32,88 | 145   | 35,89 |
| czytać modlitwy z książeczki do nabożeństwa | 2    | 0,78  | 4   | 2,74  | 6     | 1,49  |
| słuchać muzyki kościelnej                   | 38   | 14,73 | 27  | 18,49 | 65    | 16,09 |
| rozważać w ciszy misterium mszy świętej     | 80   | 31,01 | 44  | 30,14 | 124   | 30,69 |
| inne                                        | 6    | 2,33  | 3   | 2,05  | 9     | 2,23  |
| brak danych                                 | 4    | 1,55  | 2   | 1,37  | 6     | 1,49  |

<sup>62</sup> Zob. Tamże.

<sup>63</sup> Por. Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Redemptionis Sacramentum* (25 III 2004), Poznań 2004, nr 73.

<sup>64</sup> M. Augé, *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, Kraków 2013, s. 46.

<sup>65</sup> Pytanie z możliwością zaznaczenia kilku odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

Okazało się, że respondenci preferują *modlić się wspólnie z innymi*. Takiej odpowiedzi udzieliło 91,09% ankietowanych. Częściej element wspólnotowości podkreślały kobiety - 92,25%, niż mężczyźni 89,04%. Taki wynik świadczyć może o ukształtowanej już świadomości odnośnie wspólnotowego charakteru Eucharystii, celebrowanej nie tylko w małej grupie, lecz także w szerokiej wspólnotcie parafialnej.

Zdecydowanie niższy wskaźnik, bo 35,89% respondentów preferuje modlitwę indywidualną. Za taką formą opowiada się 37,60% ankietowanych kobiet i niewiele mniej mężczyzn - 32,88%. Obrazuje to pewien schemat ale i dojrzałość podejścia do liturgii. Respondenci prócz właściwej we Mszy świętej modlitwie wspólnotowej potrafią odnaleźć w niej chwile indywidualnej modlitwy, milczenia. Te momenty, w których mogą czuć się w osobowym kontakcie z Bogiem.

Nieco niższy odsetek ankietowanych za lubianą formę uczestnictwa w Eucharystii uznaje *rozważanie w ciszy misterium mszy świętej*. Tak zadeklarowało 30,69% badanych, z minimalną różnicą dla kobiet i mężczyzn. Odpowiedzi te potwierdzają wcześniejsze nastawienie niektórych respondentów do udziału w Eucharystii, deklarujących poszukiwanie w niej ciszy, zagłębienia się w tajemnicę, misterium. Cisza to stan, w którym mówi Bóg. Nie dziwi zatem, że prócz wspólnoty i radości płynącej ze spotkania z braćmi respondenci poszukują także miejsca na kontemplację. Cisza jest tym, w czym słyszeć Boga.

Kolejno respondenci wskazali *sluchanie muzyki kościelnej*. Taka forma modlitwy odpowiada 16,09% ankietowanych. Muzyka stanowi integralny element liturgii. Jej głównym celem jest pomoc wiernym w lepszym przeżywaniu i recepcji istoty mszy świętej. *Musicam Sacram*<sup>66</sup> definiuje cel muzyki kościelnej, którym ma być chwała Boża i uświęcenie wiernych.

Kolejną propozycją do wyboru przez ankietowanych było *czytanie modlitwy z książeczki do nabożeństwa*. Takiej odpowiedzi udzieliło 1,49% respondentów - 2 kobiety i 4 mężczyzn. Forma posługiwania się książeczką do nabożeństwa popularyzowana była w czasach przedsoborowych. Dzięki mszalikom i książeczkom wierni nieznający łaciny mogli śledzić przebieg mszy świętej, odpowiadać we wskazanych miejscach na wezwania kapłana. Obecnie książeczka do nabożeństwa jest nieodłącznym elementem inicjacji chrześcijańskiej dzieci przed przyjęciem Pierwszej Komunii Świętej. Służy zapoznaniu się z modlitwami, formułami spowiedzi i mszy świętej. Korzystanie z książeczek do nabożeństwa zostało wyparte przez wszechobecne w kościołach rzutniki multimedialne. Z założenia, miały one

---

<sup>66</sup> Por. Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Musicam sacram* (5 III 1967), AAS 59 (1967) 300-320; PPK I 1226-1299.

być praktycznym rozwiązaniem, służącym wiernym pomocą w śpiewie i modlitwie. Z czasem opanowały przestrzeń sakralną, często będąc wymuszoną koniecznością. Praktyka liturgiczna wskazuje, że obecność rzutnika rozprasza wiernych, zjawiające się slajdy odciągają uwagę od liturgii. Rzutniki wpływają na przestrzeń sakralną. Pozostaje pytanie: czy to nie powoduje zachwiania równowagi w uporządkowanej przestrzeni sakralnej, zwłaszcza kościołów zabytkowych?

Uzupełnieniem informacji zawartych w proponowanych odpowiedziach może być analiza subiektywnych wypowiedzi respondentów. Wskazują, jakich starań dokładają respondenci dla godnego uczestniczenia we Mszy świętej. Częściej dotyczą modlitwy, niż jej form zewnętrznych. Niektórzy angażują się w przygotowanie liturgii: *Przygotować modlitwę wiernych* (K1).

Inni ogniskują swe starania wokół właściwego przeżywania tajemnicy misterium: *podczas gdy modłę się z innymi to słowo i misterium jest kierowane do mnie indywidualnie i tak je przeżywam* (K6); *medytowanie* (K170), *muszę mieć chwilę ciszy na modlitwę uwielbienia, dziękczynienia, prośby* (M9).

Niektóre odpowiedzi wskazują na szczególne umiłowania słowa Bożego: *śłuchać i przyjmować słowo Boże* (K59); *otwierać się na Słowo, słuchać Go pilnie* (K182).

Ankietowani starają się odnaleźć w liturgii przestrzeń do spotkania z Bogiem: *być choć trochę bliżej Jezusa* (K168); *śłuchać Boga* (M94). Jeden z respondentów stara się w liturgii: *być całym sobą* (M95).

Analizując wypowiedzi można wnioskować, że nauka Soboru, podkreślająca wspólnotowy wymiar Eucharystii oraz troskę o pełne zaangażowanie wiernych jest właściwie rozumiana.

Zasadnym wydało się zbadać świadomość respondentów odnośnie zewnętrznych postaw przyjmowanych w czasie mszy świętej. Zadano im pytanie: *Jakie są Ci znane postawy zewnętrznego udziału we mszy świętej i co one oznaczają?* Pytanie miało charakter otwarty. Odpowiedzi klasyfikuje tabela 31.

Tabela 31

Znane respondentom postawy zewnętrznego udziału we mszy świętej<sup>67</sup>

| Wymienione przez ankietowanych rodzaje postaw: | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| klęcząca                                       | 112  | 43,41 | 61 | 41,78 | 173   | 42,81 |

<sup>67</sup> Odsetki obliczono w stosunku do ilości ankietowanych.

|              |     |       |    |       |     |       |
|--------------|-----|-------|----|-------|-----|-------|
| siedząca     | 50  | 19,38 | 38 | 26,03 | 88  | 21,78 |
| stojąca      | 100 | 38,76 | 54 | 36,99 | 154 | 38,12 |
| prostracja   | 11  | 4,26  | 5  | 3,42  | 16  | 3,96  |
| procesja     | 15  | 5,81  | 8  | 5,48  | 23  | 5,69  |
| inne gesty   | 44  | 17,05 | 13 | 8,90  | 57  | 14,11 |
| nie na temat | 42  | 16,28 | 20 | 13,70 | 62  | 15,35 |
| brak danych  | 102 | 39,53 | 69 | 47,26 | 171 | 42,33 |

Analiza wyników daje obraz dość dobrej znajomości postaw zewnętrznego udziału w Eucharystii. Wniosek dotyczy blisko połowy ankietowanych, którzy zdecydowali się odpowiedzieć na pytanie.

W świadomości respondentów jawią się w sposób oczywisty trzy główne postawy liturgiczne: klęcząca, siedząca i stojąca. Sporadycznie pojawiała się wytłumaczenie, co one oznaczają.

*Postawę klęczącą* wskazało 42,81% respondentów, przy niewielkiej różnicy wskaźnika procentowego kobiet 43,41% i mężczyzn 41,78%. Oznacza ona: *Uniżenie wobec wielkości Boga. Uznanie za grzesznika. Przed żywym, osobowym Jezusem, ukrytym pod postacią chleba i wina. Uwielbienie, miłość w stosunku do Boga. Uwielbienie, oddanie się Bogu. Pokora - postawa stania w prawdzie przed Bogiem. Szacunek dla Pana Jezusa ukrytego w Eucharystii (K182); Uniżenie. Uwielbienie Boga. Pokora wobec Boga. Uznanie Stwórcy. Poddanie. Adoracja. Wyraża adorację i hołd dla wielkości Boga. Chwała oddana Bogu przed Komunią świętą. pokuta, pokora, szacunek, grzeszność człowieka (M40).*

*Postawę siedzącą* wskazało 21,78% ankietowanych. Tę, częściej akcentowali mężczyźni - 26,03%, niż kobiety - 19,38%. Oznacza ona według ankietowanych: *skupienie, gotowość do słuchania (M40); spoczynek, zasluchanie (K182).*

*Postawę stojącą* wymieniło 38,12% respondentów. Akcentowano przy tym: *czynne uczestnictwo, szacunek. gotowość do odpowiedzi na słowo Boże i na wyjście z nim do ludzi (K11); synostwo przed Bogiem. Służba (K182); szacunek, uniżenie-uszanowanie. Gdy zwracam się do Boga w modlitwie-jest wyrazem szacunku (M8); powitanie; gotowość, godność, szacunek dla Boga, Celebransa, słuchanie Słowa Bożego (M40).*

Prostrację wskazało 16 osób (3,96% wszystkich respondentów). Tu pojawiały się komentarze: *uniżenie się przed Bogiem, oddanie najwyższej czci, pokora, całkowite uniżenie się przed Chrystusem, pełne oddanie Jezusowi (M103), symbolizuje najgłębsze poniżenie siebie i najusilniejszą modlitwę (K250).*

*Procesję* odnotowano w odpowiedziach 5,69% badanych. Według ankietowanych gest procesyjny<sup>68</sup> oznacza: *wędrowkę, pielgrzymowanie za i do Chrystusa* (K3); *pielgrzymowanie do Pana (komunia)* (K102); *droga do zbawienia. Głoszenie wiary. Głoszenie miłości, miłosierdzia Bożego* (K170); *wyraz tego, że jesteśmy pielgrzymującym ludem w drodze do nieba* (K238); *symbol nowego ludu Bożego, pielgrzymującego za Chrystusem i z Chrystusem* (K250). Na gesty liturgiczne, poprawnie sklasyfikowane, wskazało 14,11% ankietowanych. Zdecydowanie częściej właściwej odpowiedzi udzielały kobiety - 17,05%, niż mężczyźni - 8,90%.

Spośród respondentów 42,33% nie odpowiedziało na pytanie, 39,53% ankietowanych kobiet i 47,26% mężczyzn. Odnotowano 15,35% odpowiedzi nieprzystających do tematu. Egzemplifikacją materiału sklasyfikowanego jako *nie na temat* mogą być wypowiedzi: *obecność ciałem bez usłyszenia słowa Bożego, nie zauważenie Jezusa po konsekracji* (K3); *obecność, strój odświętny, śpiew, odpowiadanie na wezwania, post Eucharystyczny, wspólna modlitwa, wyciszenie, skupienie, dbanie aby się nie spóźniać* (K8); *przyzwoity strój, schludne ubranie, ludzie przychodzą po to, aby się pokazać jacy są modni i eleganccy* (K52); *uczestniczenie z nacisku rodziny, ze względu na opinię otoczenia* (K64); *oświetlony kościół i zapalone świece - światłość* (K81); *przyjmowania Ciała i Krwi Pańskiej. Ten akt oznacza moją przynależność do Jezusa* (M3).

Powyższe wypowiedzi wskazują na niezrozumienie pytania. Ankietowani wypowiadali się na temat zewnętrznego udziału, rozumianego jako własne przygotowanie do liturgii, choćby poprzez elegancki strój. Podkreślali zewnętrzne naciski do uczestnictwa w liturgii. Nie potrafili odnieść pytania do konkretnej wiedzy liturgicznej.

Zignorowanie tego pytania przez dużą część respondentów może oznaczać brak wyraźnego zaangażowania w czynne uczestnictwo w liturgię, ale też brak znajomości tych zagadnień liturgicznych. Cytowane wypowiedzi ankietowanych, dotyczące postaw liturgicznych pokazują, że niektórzy znają literaturę przedmiotu, ale też korzystali z własnych doświadczeń. Niektóre odpowiedzi wydają się być intuicyjne. Niemniej oddają sens znaków jakimi są postawy i gesty liturgiczne. Objaśniają je w świetle indywidualnego doświadczenia liturgicznego.

Dla pełniejszego obrazu badawczego, postanowiono zapytać ankietowanych: *W których momentach mszy świętej odczuwasz najbardziej jedność i braterstwo z innymi*

---

<sup>68</sup> Por. OWMR 44.

uczestnikami Eucharystii? Respondenci mieli możliwość wyboru spośród kilku propozycji. Wyniki badania zestawia poniższa tabela 32.

Tabela 32  
Momenty odczuwania jedności i współbraterstwa  
z innymi uczestnikami Eucharystii<sup>69</sup>

| Odpowiedzi:                                                                   | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                               | K    | M     |     |       |       |       |
|                                                                               | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| w czasie aktu pokuty, gdy przepraszam Boga i ludzi                            | 141  | 54,65 | 68  | 46,57 | 209   | 51,73 |
| we wspólnocie śpiewanych pieśni, psalmów i kantyków                           | 114  | 44,19 | 61  | 41,78 | 175   | 43,32 |
| we wspólnych odpowiedziach oraz recytacji formuł i modlitw                    | 74   | 28,68 | 40  | 27,39 | 114   | 28,22 |
| w odpowiedziach na wezwanie modlitwy powszechnej, zwłaszcza za potrzebujących | 80   | 31,00 | 35  | 23,97 | 115   | 28,47 |
| w słuchaniu czytań biblijnych i kazania                                       | 74   | 28,68 | 24  | 16,43 | 95    | 24,26 |
| w składaniu ofiary pieniężnej na potrzeby innych                              | 25   | 9,69  | 16  | 10,95 | 41    | 10,15 |
| w czasie przystępowania do Komunii świętej                                    | 152  | 58,91 | 89  | 60,95 | 241   | 60,00 |
| w czasie przekazywania sobie znaku pokoju                                     | 204  | 79,07 | 116 | 79,45 | 320   | 79,21 |
| inne /jakie/                                                                  | 11   | 4,26  | 4   | 2,73  | 15    | 3,71  |

Momentem w czasie mszy świętej, kiedy ankietowani najwyraźniej odczuwają braterstwo i jedność jest przekazanie *znaku pokoju*. Takiej odpowiedzi udzieliło 79,21% respondentów przy tożsamym wręcz udziale procentowym kobiet i mężczyzn. Znak ten faktycznie jest prośbą o pokój zarówno dla Kościoła jak i całej rodziny ludzkiej. Dla wiernych to okazanie trwającej w Kościele miłości i jedności<sup>70</sup>.

Drugim miejscem w liturgii, w którym ankietowani odczuwają łączność z innymi uczestnikami Eucharystii jest czas przystępowania do Komunii świętej – 60% wszystkich badanych. Łączności tej minimalnie rzadziej doświadczają kobiety – 58,91% niż mężczyźni - 60,95%.

Kolejną kategorią spośród zaproponowanych, często wybieraną przez badanych na oznaczenie poczucia jedności, jest *akt pokuty*. Takie odczucie deklaruje 51,73% respondentów; 54,65% stanowią kobiety, a nieco mniej, 46,57% mężczyźni.

Mniej, bo 43,32% badanych doświadczają jedności *we wspólnocie śpiewanych pieśni, psalmów i kantyków*. Procentowy udział kobiet jest minimalnie wyższy od udziału mężczyzn.

<sup>69</sup> Respondenci wybierali po kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

<sup>70</sup> Zob. OWMR 82.

Zauważalnie mniejszy wpływ na przeżywanie ducha braterstwa ma, według respondentów, udział w *odповідziach na wezwanie modlitwy powszechnej, zwłaszcza za potrzebujących*. Tak deklaruje 28,47% badanych. Częściej odpowiedź ta pojawiała się u kobiet - 31,00% niż u mężczyzn - 23,97%. Minimalnie niższy udział procentowy odnotowano w przypadku wskazania pocucia jedności *we wspólnych odpowiedziach oraz recytacji formuł i modlitw*. Odpowiedzi udzieliło 28,22% ankietowanych. *Słuchanie czytań biblijnych i kazania* buduje pocucie jedności u 24,26% ankietowanych. To wskazanie odnotowano u 28,68% kobiet i 16,43 % mężczyzn.

Najniższy procentowo udział wśród odpowiedzi do wyboru przypadł sugestii budowania ducha jedności poprzez *ofiarę pieniężną na rzecz potrzebujących*. Wsparcie materialne bliźnich daje pocucie braterstwa 10,15% respondentów.

W kategorii *inne* padały pojedyncze określenia typu: *bycie razem* (M105); *w całości, we wspólnocie* (K12); *okadzanie wspólnoty wiernych* (K233); *wyznanie wiary* (K255); sześciokrotnie padła odpowiedź *Ojcze nasz* (M109, M119, K59, K78, K85, K95).

Nie odnotowano wypowiedzi, które miały zaprzeczać odczuwaniu jedności w czasie mszy świętej<sup>71</sup>.

Reasumując można stwierdzić, że ankietowani członkowie grup parafialnych mają świadomość wspólnototwórczej roli jaką odgrywają gesty i postawy towarzyszące liturgii. To, co czynią wspólnie, jednolicie podkreśla przynależność do grupy wyznaniowej. Identyfikuje jednostkę z misterium, w którym uczestniczy. Gesty i postawy stanowią składową struktury zgromadzenia. Pomagają zrozumieć, że oto spotyka się grupa ludzi, którzy w danym miejscu i czasie nie znaleźli się przypadkiem<sup>72</sup>.

### 3.3 Wewnętrzne postawy świadomego udziału we mszy świętej

Niedzielne uczestnictwo we mszy świętej jest nie tylko obowiązkiem wynikającym z prawa i przykazań, ale jest przede wszystkim spotkaniem ze Zmartwychwstałym Panem i sposobnością do złożenia Jego ofiary. Tym, co jednoczy zgromadzenie są z pewnością jednolite postawy liturgiczne. To zewnątrz forma udziału w Eucharystii. Jednakże nie tylko to, co zewnętrzne determinuje chrześcijan do właściwego przeżycia liturgii. Istotne są wszelkie przejawy staranności w kształtowaniu właściwych postaw wewnętrznych.

---

<sup>71</sup> Zob. K. Kaźmierska, *O parafii w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2020, s. 102-123.

<sup>72</sup> Zob. J. Kiernikowski, *Bliżej liturgii*, Siedlce 2012, s. 14.

O wewnętrznym przygotowaniu do uczestnictwa w uczcie jedności i pokoju mówił już święty Paweł w liście do wspólnoty w Koryncie. W najstarszym nowotestamentalnym przekazie słów Chrystusa z Ostatniej Wieczerzy święty Paweł przestrzegał przed niegodnym czasem spożywaniu Eucharystii, ale i niewłaściwym do niej nastawieniem. Apostoł wyjaśniał, że przyjęcie Ciała i Krwi Pańskiej bez świadomości związku między postaciami eucharystycznymi, a męką i śmiercią Chrystusa (1Kor 11,28-30)<sup>73</sup> czyli lekkomyślnie i bez szacunku, tożsame jest z ich zbezczeszczeniem. Ponadto Paweł nakazał Koryntianom, by przed przystąpieniem do Eucharystii, uczynili rachunek sumienia, uzmysłowili sobie czym jest dar Ciała i Krwi Pańskiej - co jedzą i co piją. Inaczej, by przygotowali swe wnętrza zarówno do uczestnictwa w liturgii, jak również do spożycia Eucharystii<sup>74</sup>. Kościół apostołski kładł duży nacisk na właściwe formowanie wewnętrznych postaw dla pełnego przeżycia Uczty Eucharystycznej. Ów pełny udział w pamiętce misterium zbawienia jest dopełnieniem inicjacji chrześcijańskiej, opartej na pełnym zjednoczeniu z Chrystusem i Kościołem rozumianym jako nadprzyrodzona wspólnota miłości<sup>75</sup>.

Starożytność chrześcijańska często podkreślała fundamentalną rolę Eucharystii w kształtowaniu życia chrześcijan. Msza święta stanowiła dopełnienie chrztu, była budulcem i ożywczą mocą Kościoła<sup>76</sup>. Słowo Boże przyjmowane wewnętrznie i owocujące w tygodniu stawało się budulcem wspólnoty. Istotny był również wymiar dziękczynny mszy świętej oraz pełna świadomość ofiarowania siebie samego.

Z tych względów Sobór Watykański II stosownie przypomina wiernym, by dla pełni uczestnictwa w Eucharystii „przystępować do liturgii z należyтым usposobieniem duszy, myśli swoje uzgodnić ze słowami i tak współpracować z łaską niebieską, aby nie otrzymywać jej na darmo”<sup>77</sup>. Idzie zatem o korelację modlitwy wspólnotowej z modlitwą indywidualną w jednakiej postawie łączności duchowej z ofiarą Chrystusa.

Dokumenty soborowe wskazują konkretne cechy uczestnictwa, których zadaniem jest uwypuklenie stanu wewnętrznej formacji wiernych. Tak więc uczestnictwo we mszy świętej winno być czynne (SC 11, 14, 19, 21, 26, 27, 30, 41, 48, 50, 79, 113, 114, 121, 124), ale też świadome (LG 11, 48, 79), pełne (LG 14, 21), pobożne (LG 48, 50), społeczno-wspólnotowe (LG 21,27), owocne (LG 11), łatwe (LG 79), doskonalsze (LG 55), wewnętrzne i zewnętrzne

<sup>73</sup> Zob. B. Nadolski, *Ukochać Mszę świętą*, Warszawa 1987, s. 13-14.

<sup>74</sup> Zob. *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, red. K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, T. 2, Poznań-Kraków 1999, s. 146.

<sup>75</sup> Zob. A. Santorski, *Duchowość sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, [w:] *Teologia duchowości katolickiej*, red. W. Słomka i in., Lublin 1983, s. 168.

<sup>76</sup> Zob. J. Kałużny, *Miejsce spotkań eucharystycznych młodego Kościoła w świetle źródeł nowotestamentalnych*, [w:] *Pietas et Studium*, red. A.J. Błachut, T. 2, Kraków 2009, s. 371-382.

<sup>77</sup> SC 11.

(LG 19), całą duszą (SC 17), uroczyste (SC 113)<sup>78</sup>. Cytowane za dokumentem soborowym określenia obrazują nam, w jaki sposób Kościół chce widzieć uczestnictwo w liturgii swoich wiernych<sup>79</sup>. Podobnie formy uczestnictwa definiuje *Mszal Rzymski*<sup>80</sup>.

Wzmiankowany udział zewnętrzny i wewnętrzny konstytucja utożsamia z uczestnictwem czynnym, które jest zależne od „wieku, stanu, rodzaju życia i stopnia kultury religijnej”<sup>81</sup>.

Znacznie czynnego uczestnictwa w liturgii można rozpatrywać w trzech aspektach. Jednym z nich będzie uczestniczenie rozumiane, jako ludzkie działanie, które obejmuje postawy wewnętrzne i zewnętrzne. Drugim aspektem jest to, w czym uczestniczymy - misterium Chrystusa uobecnione w znakach. Tutaj rzeczywistość zewnętrzną i wewnętrzną człowiek powinien właściwie odczytać. Postawy zewnętrzne to pierwszy etap uczestniczenia w liturgii, drugim jest uczestnictwo wewnętrzne. Trzeci aspekt czynnego uczestnictwa koncentruje się na samych uczestnikach liturgii, bo tutaj obok indywidualnego uczestniczenia w Eucharystii ważne są również relacje między uczestnikami. Człowiek to istota psychofizyczna, która całościowo - ciałem i duszą - powinna uczestniczyć w liturgii<sup>82</sup>. Pius XII w *Mediator Dei* wskazał na wzajemną zależność między zewnętrznym i wewnętrznym udziałem w liturgii, a uczestnictwo czynne i pełne ma być ścisłym przenikaniem się tych dwu składowych postaw. Ponadto papież podkreślał, iż najpełniejszym uczestnictwem jest uczestnictwo sakramentalne<sup>83</sup>. Teksty i obrzędy liturgiczne odnowione na mocy reform Soboru Watykańskiego II ułatwiają wiernym pełne uczestnictwo<sup>84</sup>. Z tego względu *Mszal Rzymski* określa gesty i postawy, modlitwy oraz śpiewy, ale też wskazuje na wewnętrzną postawę wiernych, którzy uczestniczą w Eucharystii<sup>85</sup>. Odnowa liturgiczna dała wiernym możliwość widzenia akcji liturgicznej (czynności liturgicznych) i duchowego uczestnictwa w nich<sup>86</sup>. Wszystko po to, aby uczyć się samych siebie składać w ofierze i za pośrednictwem Chrystusa jednoczyć się Bogiem i Kościołem<sup>87</sup>. Dla pełnej jedności i doskonalszego uczestnictwa<sup>88</sup> we mszy świętej wierni zaproszeni są i zobowiązani do jedności duchowej poprzez sakramentalnie przyjmowaną Eucharystię<sup>89</sup>. Formy czynnego uczestnictwa w liturgii

---

<sup>78</sup> Zob. H. Sobeczko, *Podstawy wewnętrzne i zewnętrzne...*, s. 208-209.

<sup>79</sup> Por. B. Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004, s. 177n.

<sup>80</sup> Por. OWMR 5, 18, 20.

<sup>81</sup> SC 19.

<sup>82</sup> Por. SC 17.

<sup>83</sup> Por. MD 34.

<sup>84</sup> Por. SC 21.

<sup>85</sup> Por. OWMR 38-44. Mowa też o np. formach milczenia (OWMR 45), czy złożeniu ofiary (OWMR 95).

<sup>86</sup> Por. OWMR 311.

<sup>87</sup> Por. OWMR 95.

<sup>88</sup> Por. SC 55; EM 12.

<sup>89</sup> Por. OWMR 13.

realizują się w postawach zarówno zewnętrznych jak i wewnętrznych, które warunkują się wzajemnie.

Uczestnictwo wewnętrzne realizowane jest poprzez wiarę i miłość - akty duchowe pozwalające „włączyć się w tajemnicę słowa Bożego, ofiary i uczty”<sup>90</sup>. W tym najpełniej urzeczywistnia się istnienie Kościoła, jako społeczności zbawionych. Uczestniczący w niej mają swój udział nie tylko we wzroście Kościoła, jako wspólnoty wierzących, ale też dają wzrost życiu chrześcijańskiemu w sobie.

Nauczanie Soboru Watykańskiego II wskazuje na wielość przymiotów uczestnictwa we mszy świętej. Chcąc zobaczyć na ile nauka Kościoła dotycząca udziału w Eucharystii jest znana ankietowanym postawiono zagadnienie: *Według nauki Kościoła uczestnictwo we mszy świętej należy rozumieć jako akt...*. Zasugerowano respondentom kilka odpowiedzi.

Tabela 33  
Rozumienie udziału we mszy świętej według nauki Kościoła<sup>91</sup>

| Msza święta to akt:           | płeć |       |    |       | razem |       |
|-------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                               | K    | M     |    |       |       |       |
|                               | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| zewnątrzny                    | 22   | 8,53  | 27 | 18,49 | 49    | 12,13 |
| wewnętrzny                    | 82   | 31,78 | 56 | 38,36 | 138   | 34,16 |
| bierny i rytualny             | 0    | 0     | 3  | 2,05  | 3     | 0,74  |
| czynny i duchowy              | 148  | 57,36 | 94 | 64,38 | 242   | 59,90 |
| zaangażowania duszą i ciałem  | 128  | 49,61 | 68 | 46,58 | 196   | 48,51 |
| formalistyczny i ceremonialny | 2    | 0,78  | 4  | 2,74  | 6     | 1,49  |
| świadomy, czynny i pobożny    | 151  | 58,53 | 75 | 51,37 | 226   | 55,94 |
| inne określenia               | 6    | 2,33  | 7  | 4,79  | 13    | 3,22  |
| nie mam zdania w tej kwestii  | 2    | 0,78  | 4  | 2,73  | 6     | 1,49  |
| brak odpowiedzi               | 1    | 0,39  | 0  | 0     | 1     | 0,25  |

Analiza danych z powyższej tabeli ujawnia, iż określenie uczestnictwa we mszy świętej jako akt *świadomy, czynny i pobożny* wybrało 55,94% badanych; przy większym udziale procentowym kobiet - 58,53% niż mężczyzn - 51,37%.

Nieco więcej respondentów, bo 59,90% uznało, że Kościół określa uczestnictwo we mszy świętej jako akt *czynny i duchowy*. W tym przypadku udział procentowy mężczyzn - 64,38% był wyższy od udziału kobiet - 57,36%.

<sup>90</sup> Por. R. Pierskała, *Uczestnictwo wiernych w odnowionej liturgii: blaski i cienie*, „Liturgia Sacra” 19 (2013), nr 2, s. 374.

<sup>91</sup> Ankietowani wskazywali kilka przymiotów. Procenty nie sumują się.

Mszę świętą jako akt *angażujący duszę i ciało* odbiera 48,51% badanych, 49,61% kobiet i 46,58% mężczyzn. Na *wewnętrzny* charakter tego aktu wskazało 34,16% respondentów. Częściej na ten przymiot zwracali uwagę ankietowani mężczyźni - 38,36%, niż kobiety - 31,78%.

Dało się zatem zauważyć, że w odbiorze ankietowanych istotnymi okazały się te określenia przypisywane Mszy świętej, które traktują uczestnictwo w niej w sposób holistyczny, ogarniający całego człowieka - zarówno jego sferę zewnętrzną jak i wewnętrzną. Respondenci najczęściej wskazywali te przymioty Eucharystii, które znalazły miejsce w nauczaniu soborowym.

Zdecydowanie mniejsza grupa badanych, bo tylko 12,13% respondentów wskazała na akt liturgiczny jako *zewnętrzny* - więcej mężczyzn - 18,49% niż kobiet - 8,53%. Dalej, część respondentów wskazała kolejno na akt liturgiczny jako akt *formalistyczny i ceremonialny* 1,49%; *bierny i rytualny* 0,74%. *Inne określenie* zaznaczyło 3,22%, lecz określenie własne znalazło się tylko w jednej wypowiedzi: *duchowy* (K105). Z kolei 1,49% ankietowanych uznało, że *nie ma zadania* w podejmowanej kwestii, natomiast 0,25% osób nie udzieliło odpowiedzi na pytanie. Powyższe dane, uzyskane na drodze analizy odpowiedzi respondentów niekoniecznie odzwierciedlają świadomość badanych, co do soborowego ujmowania aktu liturgicznego jako aktywizującego wewnętrzną i zewnętrzną sferę człowieka.

Widoczne jest, że pojmowanie liturgii, jako czegoś formalistycznego i ceremonialnego, oparte jedynie na zewnętrznych przejawach czci i kultu z pominięciem wewnętrznych potrzeb i skłonności wierzących jest marginalne. Respondenci nie odbierają także aktu liturgicznego jako biernego i rytualnego uczestnictwa w misterium Pana. Ankietowani wskazywali przede wszystkim, że akt liturgiczny polega na wewnętrznych, duchowych przeżyciach, które wyrażają się poprzez zewnętrzne gesty i postawy osoby, co jednak nie musi oznaczać świadomości badanych w odniesieniu do nauczania Kościoła w zadanej kwestii.

Dlatego dociekając wymiernego poziomu świadomości respondentów co do liturgii uznano za zasadne poddać analizie podejście badanych do dobrego i owocnego uczestnictwa w niej. Poproszono respondentów, w pytaniu otwartym, o wymienienie trzech głównych przymiotów owocnego uczestnictwa we mszy świętej. Pytanie, w formie prośby brzmiało: *Proszę wymienić 3 główne przymioty dobrego i owocnego uczestnictwa we mszy świętej*. Wyniki tego sondażu przedstawia tabela 34.

Tabela 34

Przymioty mszy świętej w świadomości respondentów<sup>92</sup>

| Przymioty                                              | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                        | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                        | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| świadome                                               | 24   | 9,30  | 14 | 9,59  | 38    | 9,41  |
| czynne                                                 | 26   | 10,08 | 27 | 18,49 | 53    | 13,12 |
| pełne                                                  | 22   | 8,53  | 13 | 8,90  | 35    | 8,66  |
| pobożne, pokorne                                       | 38   | 14,73 | 22 | 15,07 | 60    | 14,85 |
| duch pokuty, pojednania i nawrócenia                   | 44   | 17,05 | 34 | 23,29 | 78    | 19,31 |
| radość ze zjednoczenia,<br>spotkania z Panem           | 43   | 16,67 | 14 | 9,59  | 57    | 14,11 |
| nastawienie na bliźnich, braterstwo                    | 43   | 16,67 | 31 | 21,23 | 74    | 18,32 |
| uważne słuchanie słowa Bożego i życie nim<br>w świecie | 53   | 20,54 | 21 | 14,38 | 74    | 18,32 |
| postawa dziękczynienia i uwielbienia                   | 43   | 16,67 | 21 | 14,38 | 64    | 15,84 |
| pokój                                                  | 14   | 5,43  | 2  | 1,37  | 16    | 3,96  |
| zjednoczenie w Komunii świętej                         | 48   | 18,60 | 27 | 18,49 | 75    | 18,56 |
| śpiew                                                  | 5    | 1,97  | 0  | 0     | 5     | 1,24  |
| nie rozumiem                                           | 12   | 4,65  | 3  | 2,05  | 15    | 3,71  |
| nie znam, nie wiem o co chodzi                         | 2    | 0,78  | 2  | 1,37  | 4     | 0,99  |
| brak danych                                            | 53   | 20,54 | 32 | 21,92 | 85    | 21,04 |

Tak jak wspomniano dane pozyskano w wyniku analizy pytania otwartego. Odpowiedzi skategoryzowano na podstawie obserwowanej powtarzalności tożsamy wypowiedzi. Kategorie wskazują, że dla respondentów pytanie okazało się możliwością prezentacji indywidualnego rozumienia przymiotów mszy świętej. *Konstytucja o liturgii świętej* zachęca wiernych do pełnego, świadomego i czynnego uczestnictwa we mszy świętej<sup>93</sup>.

Jak wskazują wyniki pomiaru ankietowego, stosunkowo niewielka liczba respondentów wskazała na przymioty mszy świętej realizujące naukę soborową. I tak w świadomości badanych uczestnictwo we mszy jest aktem *świadomym* dla 9,41% ogółu ankietowanych. Reprezentatywna wypowiedź brzmi: *przede wszystkim świadoma obecność i uczestnictwo we mszy, nie bierne i bezmyślne* (K191). Aktem *czynnym* dla 13,12% badanych, np.: *czynne – podkreślenie świadomego udziału poprzez śpiew, zaangażowanie i żywy udział* (K74); *pełnym* dla 8,66% respondentów - *pełne uczestnictwo przyjęcia Komunii udział we*

<sup>92</sup> Ankietowani wskazywali po trzy przymioty. Procenty nie sumują się.

<sup>93</sup> Por. SC 11, 14.

wspólnej modlitwie (K228). Jak widać mały procent ankietowanych potrafi wskazać przymioty Mszy świętej akcentowane w *Konstytucji o liturgii świętej*.

Dla uzupełnienia podstawowych kategorii za jakie uznano przymioty pełnego, czynnego i świadomego uczestnictwa w Eucharystii mogą posłużyć następujące wypowiedzi: *współdziałanie w Eucharystii, wznowienie nowego przymierza, uczestnictwo w Ciele i Krwi Chrystusa (K64); okazać skruchę w czasie aktu pokuty przepraszając Boga i ludzi, w pełni uczestniczyć we mszy przyjmując komunię, uważnie słysząc Słowa Bożego, uczestniczyć w odpowiedziach (K123).*

Dla 19,31% respondentów przymiotem Mszy świętej, który do nich przemawia jest *duch pokuty, pojednania i nawrócenia*. Takiej odpowiedzi udzieliło 17,05% kobiet i więcej mężczyzn 23,29%. Do tej kategorii zaliczano wypowiedzi typu: *nawrócenie, chęć do częstej modlitwy, wstręt do grzechu (M103); świadomość grzeszności (K66, K121).*

Respondenci uznali, że przymiotem jest również *zjednoczenie w Komunii świętej*. Tak uważa 18,56% ankietowanych. Za przykładowe mogą posłużyć wypowiedzi typu: *bycie w łasce, włączenie się do wspólnej modlitwy, przyjęcie Komunii (K134).*

*Nastawienie na bliźnich, braterstwo* jako przymiot mszy świętej widzi 18,32% badanych. Wśród zaklasyfikowanych tutaj odpowiedzi znalazły się m. in.: *miłość ku braciom oddanie woli Bożej, ewangelizacja (M64); odpowiedzialność za zjednoczenie (K79); Jedność z Kościołem na całym świecie, pogłębienie relacji z Bogiem (K105); jedność z bratem i Kościołem (K138); trwanie w jedności (K140).*

Taki sam procentowy udział respondentów (18,32%) wskazał na *uważne słuchanie Słowa Bożego*. Za przykład posłużyć mogą cytowane wypowiedzi: *życie słowem Bożym i głoszenie Go w świecie (M130); kontemplacja słowa Bożego (K48); słuchanie słowa Bożego czytania i Ewangelia (K81); misja - poczucie powołania do misji, słucham słowa, wypełniam je i głoszę (K201).*

Dla 15,84% badanych ważne jest trwanie w postawie *dziękczynienia i uwielbienia*. To przymiot, który krystalizuje się u 16,67% kobiet i 14,38% mężczyzn. *Pobożność i pokora* to przymioty, które wskazało 14,85% badanych, np.: *pobożność jako skupienie (K57); nauczyłam się pokory, zaufałam bardziej Bogu i staram się mniej rozpaczać (K159).*

Dla 14,11% istotą stała się *radość ze zjednoczenia, spotkania z Panem*, np.: *świadomość osobowego spotkania z Chrystusem – trzeba być w łasce (K78); podążanie za Chrystusem (K85).* Dla 3,96% respondentów jest to *pokój: czuję się zawsze odnowiona, spokojniejsza, pełna wiary (K142)*, a 1, 24% za przymiot mszy świętej uznało *śpiew (K114; K213; K216; K241; K247).*

Do niezrozumienia przedstawionego zagadnienia przyznało się 3,71% badanych. Ogólna niewiedza zawarta w kategorii *nie znam, nie wiem o co chodzi* to 0,99% ankietowanych. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 21,04% respondentów - 20,54 % kobiet i 21,92% mężczyzn.

Prócz sklasyfikowanych powyżej, ankietowani tworzyli wypowiedzi, które z różnych przyczyn nie mieściły się w kategoriach określonych przez Sobór jako *świadome, czynne, pobożne*, a wskazywały na przymioty, oparte na duchowej jedności i poczuciu braterstwa z innymi wiernymi, jak również stanięciu wobec tajemnicy Boga. Ze względu na wartość merytoryczną i duchową warto je zacytować. Przykładowo: *dziękczynienie i uwielbienie wobec Boga, pojednanie i nawrócenie, ciągła przemiana i doskonalenie na wzór Chrystusa* (M131); *otwartość serca, uwielbienie Pana Boga, pokój w sercu, zanurzenie w miłości Boga* (M127); *radość przepelniająca serce, postanowienie poprawy i dobrego życia, chęć dzielenie się radością i dobrem z innymi, postawa wdzięczności Panu Bogu* (K38); *postawa wdzięczności, brak polegania na własnym, osobistym doświadczeniu, brak szukania korzystnych doznań emocjonalnych, braterstwo* (K49); *zwracają uwagę nie tylko na samo słuchanie, ale też na zastosowanie słowa w życiu* (K76); *akt pokuty, śpiew, przyjęcie Komunii* (K90); *postawa pojednania i pokory, skupienie i łączność z tajemnicą cudu, ufność uczestniczenia w mocy bożej miłości, która leczy dusze ludzkie, przemienia je zachęca do dzielenia się miłością z innymi* (K101); *bycie w łasce, włączenie się do wspólnej modlitwy, przyjęcia Komunii* (K134); *zасłuchanie, spotkanie przy stole eucharystycznym ewangelizacja* (K165); *śłuchanie słowa Bożego, znak pokoju między braćmi w wierze, publiczna spowiedź Bogu i braciom i siostram – uznanie swej grzeszności, przystąpienie do Komunii świętej, uwielbienie Pana* (K234).

Powyższa analiza wzbogacona o wypowiedzi respondentów daje obraz niepgłębionej, niepełnej świadomości jakie przymioty, czyli czym cechować się powinno uczestnictwo we mszy świętej. Można zauważyć małą znajomość nauki Soboru mówiącej o świadomym, pełnym i czynnym udziale we mszy świętej. Badani bardzo często piszą o osobistych doświadczeniach uczestnictwa w Eucharystii, opisują swoje przeżycia towarzyszące temu wydarzeniu. Niektórzy mają świadomość w jaki sposób przygotować się do mszy świętej pisząc chociażby o spowiedzi powszechnej czy byciu w stanie łaski uświęcającej. Potrafią wskazać, który moment dla nich stanowi o pełni uczestnictwa tj. Komunia święta. Mówią także o posłaniu, misji wypływającej z duchowego zaangażowania w akt liturgiczny. Mamy tu do czynienia raczej z brakiem pgłębienia podstawowych treści

katechizmowych, co może domagać się wzmożonej katechizacji młodzieży i dorosłych choćby w ramach grup parafialnych czy katechez liturgicznych przy parafiach.

Wobec powyższego, mając na uwadze, iż na dobry i owocny udział w Eucharystii mają wpływ także czynniki wewnętrzne i postawy duchowe zadano ankietowanym pytanie o charakterze zamkniętym: *Jakie akty wewnętrzne i postawy duchowe powinny wyróżniać dobry i owocny udział we mszy świętej?* Odpowiedzi obrazuje tabela 35.

Tabela 35  
Wewnętrzne i postawy duchowe charakteryzujące dobry  
i owocny udział we mszy świętej<sup>94</sup>

| Rodzaje aktów i postaw:                                            | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                    | K    | M     |    |       |       |       |
|                                                                    | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| postawa uniżenia i pokory                                          | 126  | 48,84 | 65 | 44,52 | 191   | 47,28 |
| pojednania i nawrócenia                                            | 155  | 60,08 | 88 | 60,27 | 243   | 60,15 |
| braterstwa i jedności z innymi                                     | 100  | 38,76 | 58 | 39,72 | 158   | 39,11 |
| solidarności i ofiarnej pomocy innym                               | 46   | 17,83 | 26 | 17,80 | 72    | 17,82 |
| odpowiedzialności na wezwanie Ewangelii                            | 75   | 29,07 | 39 | 26,71 | 114   | 28,22 |
| zaufania i wdzięczności wobec Boga i ludzi                         | 120  | 46,51 | 56 | 38,35 | 176   | 43,56 |
| uwielbienia i dziękczynienia wobec Boga                            | 170  | 65,89 | 87 | 59,58 | 257   | 63,61 |
| sprawiedliwości i tolerancji wobec innych                          | 36   | 13,95 | 21 | 14,38 | 57    | 14,11 |
| ciągłej przemiany i doskonalenia na wzór Chrystusa                 | 137  | 53,10 | 67 | 45,89 | 204   | 50,50 |
| odpowiedzialności za innych<br>i apostołstwa we własnym środowisku | 65   | 25,19 | 29 | 19,86 | 94    | 23,27 |
| inne /jakie/                                                       | 4    | 1,55  | 1  | 0,68  | 5     | 1,24  |
| brak danych                                                        | 0    | 0     | 0  | 0     | 0     | 0     |

Dla ankietowanych członków wspólnot parafialnych miasta Łodzi największą rolę w dobrym i owocnym przeżywaniu liturgii eucharystycznej odgrywa postawa *uwielbienia i dziękczynienia wobec Boga*. Takiej odpowiedzi udzieliło 63,61% badanych, więcej kobiet - 65,89% niż mężczyzn - 59,58%.

Duża część ankietowanych, bo 60,15% wskazała na postawę *pojednania i nawrócenia*. Porównywalnie, co do żeńskiej (60,08%) i męskiej (60,27%) grupy badawczej.

Połowa respondentów (50,50%) upatruje owocności i dobrego przeżycia Eucharystii będąc otwartym na postawę *ciągłej przemiany i doskonalenia na wzór Chrystusa*. Ta

<sup>94</sup>Ponieważ ankietowani wybierali po kilka odpowiedzi, procenty obliczono w stosunku do ilości respondentów.

odpowiedź częściej towarzyszyła przemyśleniom kobiet - 53,10%, przy mniejszym udziale odpowiedzi mężczyzn - 45,90%.

*Postawa uniżenia i pokory* jest źródłem dobrego udziału we mszy świętej dla 47,28% badanych. Z kolei *zaufanie i wdzięczność wobec Boga i ludzi* to postawy, na które uwagę zwróciło 43,56% respondentów. Dla 39,11% ogółu badanych ważną wewnętrzną postawą mającą wpływ na owocne i pełne przeżycie liturgii jest *braterstwo i jedność z innymi*.

Poniżej jednej trzeciej część respondentów, bo 28,27% wskazało na *odpowiedzialność na wezwanie Ewangelii*, a 23,27% wszystkich badanych na *odpowiedzialność za innych i apostołstwo we własnym środowisku*. W obu przypadkach ku apostołskiej postawie częściej skłaniają się kobiety, odpowiednio - 29,07% i 25,19%, niż mężczyźni - 26,03% i 19,86%.

Poniżej 1/5 wyróżniono następujące postawy: *solidarności i ofiarnej pomocy innym*, 17,83% kobiety i 17,80% mężczyźni oraz postawę *sprawiedliwości i tolerancji wobec innych*, 13,95% kobiety, 14,38% mężczyźni.

Kategorię *inne* zaznaczyło 1,55% kobiet - 4 osoby. Wszystkie rozszerzyły wypowiedź o własne refleksje, mówiące o postawach przyczyniających się do ich zindywidualizowanego odczucia dobrego i owocnego uczestnictwa w liturgii: *właściwe rozumienie natury misterium - nie wszystko da się do głębi zrozumieć, co jednak nie oznacza godzenia się na powierzchowność* (K49); *radość z przyjęcia Boga-Pana Jezusa w Komunii świętej* (K153); *życzliwość wobec innych* (K233). Jedna osoba stosownie podsumowała prośbę zawartą z ankietaowym pytaniem, wskazując, że do dobrego i owocnego przeżycia Mszy odpowiednie są postawy: *właściwie to wszystko powyższe* (K191). W kategorii *inne* wypowiedział się także jeden mężczyzna sugerując dodatkowo postawę ofiarności: *ofiarność, gotowość do ofiary* (M94).

Otrzymane wyniki świadczą o poprawnym rozumieniu przez respondentów zasadności odpowiedniego nastawienia, przyjmowania postaw wyrażających dobre i owocne uczestnictwo we Mszy świętej. Dla ankietowanych najważniejsze okazują się postawy dziękczynienia i uwielbienia oraz pojednania i nawrócenia, ciągłej przemiany i doskonalenia na wzór Chrystusa. Uwypukla to aspekt świadomego przygotowania do liturgii eucharystycznej.

Zauważono, że postawy zindywidualizowane, dotyczące respondentów bezpośrednio, są im zdecydowanie bliższe, niż postawy misyjne mające w dalszej perspektywie odniesienie do drugiego człowieka. Z jednej strony dobrą wydaje się formacja mająca na celu rozwój duchowy człowieka jako jednostki, w oparciu o jego indywidualne potrzeby, realizację wewnętrznych potrzeb oraz pewnego rodzaju porządkowanie życia w wierze. Z drugiej

jednak niepokojące staje się odejście, odsunięcie na drugi plan równie ważnej płaszczyzny formacji jakim jest kształtowanie do wyjścia na zewnątrz; peryferie swojego środowiska.

Dla właściwego dopełnienia kształtującego się obrazu świadomości respondentów dotyczącego nauczania Kościoła względem wewnętrznych postaw uczestnictwa we mszy świętej uznano za właściwe skonkretyzowanie ich indywidualnego podejścia do znamion określających uczestnictwo we mszy świętej. Stąd poproszono respondentów: *Podaj znamiona, które określają Twoje uczestnictwo we mszy świętej*. Odpowiedzi przedstawia tabela 36.

Tabela 36

Znamiona określające uczestnictwo respondentów we mszy świętej<sup>95</sup>

| Moje uczestnictwo we mszy świętej jest: | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                         | K    |       | M   |       |       |       |
|                                         | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| świadome                                | 210  | 81,40 | 130 | 89,04 | 340   | 84,16 |
| czynne                                  | 173  | 67,05 | 100 | 68,49 | 273   | 67,57 |
| pełne                                   | 148  | 57,36 | 81  | 55,47 | 229   | 56,68 |
| pobożne                                 | 164  | 63,57 | 87  | 59,58 | 251   | 62,13 |
| społeczne                               | 13   | 5,04  | 17  | 11,64 | 30    | 7,43  |
| zewnętrzne                              | 6    | 2,33  | 8   | 5,47  | 14    | 3,47  |
| bierne                                  | 3    | 1,16  | 3   | 2,05  | 6     | 1,49  |
| zwyczajowe i rytualne                   | 7    | 2,71  | 6   | 4,10  | 13    | 3,22  |
| bezmyślne i powierzchowne               | 2    | 0,78  | 0   | 0     | 2     | 0,50  |
| inne /jakie/                            | 4    | 1,55  | 2   | 1,36  | 6     | 1,49  |
| brak danych                             | 0    | 0     | 0   | 0     | 0     | 0     |

Zaproponowane respondentom określenia zaczerpnięte zostały z nauki Soboru Watykańskiego II<sup>96</sup>. Dodatkowo postanowiono przedstawić znamiona zewnętrzne oraz typowo rytualne. Uczestnicy badania ankietowego najczęściej wskazywali, że ich uczestnictwo w Eucharystii jest *świadome*. Tak odpowiedziało 84,16% badanych, przy czym częściej mężczyźni 89,04%, niż kobiety 81,40%.

Jako *czynny* swój udział we mszy świętej określiło 67,57% ankietowanych przy minimalnej różnicy grupy żeńskiej (67,05%) i męskiej (68,49%).

<sup>95</sup> Pytanie z możliwością zaznaczenia kilku odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

<sup>96</sup> „Matka Kościół bardzo pragnie, aby wszystkich wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, którego się domaga sama natura liturgii”, SC 14.

Uczestnictwo *pobożne* deklaruje 62,13% ogółu, odpowiednio 63,57% kobiet i 59,58% mężczyzn. Natomiast *pełne* uczestnictwo w liturgii eucharystycznej deklaruje 56,68% wszystkich respondentów - 57,36% kobiet i 55,47% mężczyzn.

Dużo mniejsza część respondentów wybierała przymioty znajdujące się poza 'kanonem' wskazanym przez *Konstytucję o liturgii świętej*. I tak akcent położony na *społeczny* wymiar uczestnictwa w liturgii jest udziałem 7,43% badanych, przy czym częściej tę odpowiedź zaznaczali mężczyźni 11,64%, niż kobiety 5,04%.

Na *zewnętrzne* znamiona swojego uczestnictwa w Eucharystii wskazało 3,47% badanych, a *zwyczajowe i rytualne* jest ono dla 3,22% respondentów. W sposób *bierny* znamionuje udział we mszy świętej 1,49% ankietowanych, a jedynie 0,50% badanych uznaje swoją bytność na liturgii mszalnej jako *bezmyślną i powierzchowną*.

W kategorii *inne* pojawiły się zindywidualizowane wypowiedzi respondentów.

Kobiety wskazały następujące znamiona określające udział we mszy świętej: *zaangażowanie* (K6), *coraz bardziej świadome* (K214). Jedna z respondentek uznała, że podane znamiona mogą się łączyć w zależności od dnia: *z każdego po trochu, zależy od dnia* (K21). W grupie mężczyzn pojawiły się dwa zindywidualizowane znamiona: *czasem zdarza się, że jestem rozkojarzony, ale tylko na moment* (M 60), *jak spotkanie z przyjacielem* (M65). Wypowiedzi tej grupy stanowią 1,49% ogółu badanych.

Z analizy badań ankietowych wynika, że wszyscy respondenci udzielili odpowiedzi na prezentowane polecenie.

Przy okazji pytania zamkniętego oczywistym okazał się dla respondentów fakt świadomego, pełnego, czynnego i pobożnego uczestnictwa we mszy świętej. Zupełnie inaczej niż zauważono w przypadku pytania o charakterze otwartym, gdzie tego typu klasyfikacja przymiotów padała stosunkowo rzadko. Poprzez podanie, nazwanie przymiotów mszy świętej respondenci uporządkowali swoją wiedzę o nich.

Prezentowane wyniki dają obraz wiernego, który uczestniczy w liturgii z głębszych powodów niż tylko tych wynikających z przyzwyczajenia czy rutyny niedzielnej bądź świątecznej.

### 3.4 Znaczenie mszy świętej dla rozwoju życia duchowego i formacji chrześcijańskiej

Analizy przeprowadzone w poprzednich paragrafach ukazały potrzebę spojrzenia na kolejny aspekt formacji eucharystycznej dorosłych członków grup parafialnych z Łodzi. Trzeba zatem zwrócić uwagę na wpływ mszy świętej dla rozwoju duchowego respondentów i ich formację we wspólnocie parafialnej oraz powszechnej wspólnocie Kościoła.

Uczestnictwo w Eucharystii ma fundamentalne znaczenie dla rozwoju życia duchowego. Stanowi jeden z niezbywalnych elementów formacji chrześcijańskiej<sup>97</sup>, bowiem zgromadzenie liturgiczne pełni funkcję eklezjalną. Sprawowanie sakramentów również „jak najlepiej usposabia wiernych do owocnego przyjęcia tej łaski, do oddania Bogu należnej czci i pełnienia miłości”<sup>98</sup>. Kościół najpełniej realizuje się w liturgii, która stanowi wiodącą formę jego urzeczywistniania się w świecie. Liturgia jest także szkołą formowania wspólnoty wiernych<sup>99</sup>.

Formowanie ludu Bożego do czynnego uczestnictwa w liturgii z założenia przyjmuje ciągłość procesu wychowania. Religijne wychowanie w rodzinie, w domu jest fundamentem budowania świadomości religijnej człowieka. Pomimo różnorodnych zmian, które wynikają ze społecznych przemian, rodzina nadal jest pierwszym i niezastąpionym miejscem wychowania i przekazu tradycji. Prócz tego, to rodzina jest nadal gwarantem zachowania spójności i ciągłości w sferze religijności i kultury. Przyszłość człowieka zależy od rodziny, w której jest wychowywany, w dużej mierze od sposobu jej funkcjonowania<sup>100</sup>. Trzeba zdać sobie sprawę, że „od urodzenia aż do śmierci jednostka jest pod wpływem tego, co myślą, co cenią, do czego dążą, w co wierzą, co uznają za najważniejsze, według jakich zasad postępują rodzice i inni członkowie rodziny”<sup>101</sup>. Fenomen rodziny odkrywamy w różnorodności procesów jakie zachodzą wewnątrz niej. Rodzina jest inspiracją dla nowego pokolenia, nie tylko na gruncie wychowawczym i opiekuńczym, ale również na polu doświadczania i przeżywania religii. Rodzina daje podstawę i nadaje kształt dalszej formacji liturgicznej, którą odebrać można w grupach parafialnych i ruchach liturgicznych. Trzeba przy tym jednak

---

<sup>97</sup> Por. F. Blachnicki, *Kościół jako wspólnota*, Lublin 1994, s. 161.

<sup>98</sup> SC 59.

<sup>99</sup> Por. W. Danielski, J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra”, 1 (1995), nr 1-2, s. 19-30; Zob. SC 9, 10; Zob. T. Pajurek, *Formacja liturgiczna w Oazie Rodzin*, Lublin 2012.

<sup>100</sup> Por. E. Sozańska, *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 3 (2014), s. 39-51.

<sup>101</sup> S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika Rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń 2007, s. 14.

zaznaczyć, że istotnym punktem odniesienia dla rozwoju eklezjalnego człowieka powinna być parafia. Na potrzebę formacji oraz katechezy liturgicznej w parafiach wskazano już w rozdziale drugim niniejszej dysertacji.

O permanentnej katechizacji mówił Jan Paweł II w czasie homilii wygłoszonej w Łodzi, w podczas Eucharystii połączonej z udzieleniem I Komunii świętej. Papież wskazywał, że celem katechezy w wieku szkolnym, ale też każdej która po niej następuje jest nie tylko poznawanie Jezusa, ale miłowanie Go i dążenie do głębokiego zjednoczenia z Nim. Komunia święta stanowi zatem znak i żywe świadectwo owego zespolenia. Bowiem to w „Komunii Chrystus prowadzi nas do miłości Ojca w Duchu Świętym i daje nam udział w życiu Trójcy Świętej, tak iż stajemy się „uczestnikami Boskiej natury” (2P1,4), czyli dziećmi Bożymi”<sup>102</sup>. Papież podkreślał, iż katecheza jest obowiązkiem Kościoła, który jest katechizowany i katechizujący<sup>103</sup>. Wspólnota Kościoła jest przestrzenią, gdzie człowiek jest równocześnie katechetą i katechizowanym<sup>104</sup>. Dlatego: „katecheza winna obejmować zarówno dzieci i młodzież, jak i duszpasterzy, nauczycieli religii, seminarzystów i osoby sposobiące się do życia zakonnego, zarówno rodziców przekazujących wiarę swym dzieciom, jak i ludzi apostołujących we własnym środowisku. Zarówno najmłodszych, jak i najstarszych (...) wszystkich, bo wszyscy w Kościele Chrystusowym są wezwani do «autoewangelizacji», naturalnie w jedności z nauczycielską posługą pasterza”<sup>105</sup>.

Warto przypomnieć, że liturgia sprawowana w małych grupach parafialnych<sup>106</sup> nie może być zrutyinizowana i sformalizowana. Uczestnictwo w niej jest dobrowolną odpowiedzią członków tych grup, w przeciwieństwie do tak mocno artykułowanego przez respondentów obowiązku niedzielного. Liturgia wspólnotowa formuje swoich uczestników, gdyż opiera się nie tylko na osobistym doświadczeniu żywego Boga, który we wspólnocie może wydawać się bliższy. Można stwierdzić, że członkowie wspólnot są owocem i świadectwem liturgii jaką współtworzą i w jakiej współuczestniczą. Co więcej, życie wspólnotowe daje okazje do dzielenia się wiarą i miłością. Mała grupa pomaga przeżywać i doświadczać wiarę. Daje możliwość, by z osobistego przeżycia Eucharystii doświadczenie wiary kształtowało życie człowieka. Przeżycie czegoś pozostawia człowiekowi wspomnienia, ale doświadczenie wiary jest czymś głębszym. Prowadzi do przemiany, którą można

---

<sup>102</sup> Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej z Pierwszą Komunią świętą dzieci, Łódź 13 czerwca 1987*, [w:] *Trzecia Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia. Dokumentacja*, red. M. Nowaczyńska, D. Strzałko, Poznań 1987, s. 156.

<sup>103</sup> Tamże.

<sup>104</sup> Por. CT 45.

<sup>105</sup> Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej z Pierwszą Komunią świętą dzieci*, s. 157.

<sup>106</sup> Zob. P. J. Cordes, *Czynne uczestnictwo w Eucharystii. Sprawowanie Eucharystii w małych grupach*, Warszawa 1998, s. 13-15.

zauważyć w życiu wewnętrznym i zewnętrznym. Doświadczenie wspólnotowego uczestnictwa w liturgii formuje do życia nie tylko wspólnotowego, ale też do życia w świecie, w którym celebrowanie odnowionej liturgii urzeczywistnia swój pełny sens i w znaku wspólnoty głosi tajemnicę Kościoła<sup>107</sup>. Liturgia, poprzez porządek sprawowanych obrzędów wychowuje do codzienności. Ubogaca członków wspólnot.

Trzeba też podkreślić wieloaspektowość formowania poprzez liturgię. Jak już wykazano w tej pracy, uczestnictwo w liturgii angażuje w przeżycie, a następnie przekształca się w doświadczenie wiary na płaszczyźnie serca, woli, umysłu człowieka. Liturgia zspala ludzi we wspólnym w przeżywaniu Boga. Atmosfera miłości, zrozumienia, zamyślenia czy kontemplacji ożywia wiarę, daje przestrzeń dla odwagi głoszenia<sup>108</sup>. Eucharystia ma być centrum wychowania chrześcijańskiego<sup>109</sup>. Fundamentem Kościoła jest Jezus Chrystus i On stanowi podstawę formacji liturgicznej. Człowiek uczestniczy w zbawczym dziele Jezusa poprzez sakramenty i wiarę. To daje możliwość oddania czci Bogu i uświęcenia siebie<sup>110</sup>. Te dwa wymiary są celem formacji liturgicznej. Liturgia służy kształtowaniu chrześcijańskiej wizji pojmowania świata i wpływa na moralny kształt decyzji życiowych<sup>111</sup>.

Świadome, czynne i owocne przeżywanie liturgii pozwala na zjednoczenie z Chrystusem, umocnienie w miłości ze współbraćmi. Sam udział w liturgii jest szkołą chrześcijanina, w której własne życie jednoczy z Chrystusem i Jego misją zbawczą<sup>112</sup>. Przyjęcie miłości Chrystusa jako życiowej zasady postępowania i współdziałania międzyludzkiego redukuje napięcia, cierpienia także wewnątrz wspólnoty<sup>113</sup>. Eucharystia jest darem, który przepełnia całe życie chrześcijanina, tam gdzie on jest, gdzie żyje i posługuje, gdzie współdziałając z łaską żyje w łączności ze współbraćmi<sup>114</sup>.

Postanowiono zatem wykazać jaką rolę dla respondentów odgrywa uczestnictwo we mszy świętej. Nawiązując do nauczania Kościoła zadano respondentom pytanie otwarte: *Dlaczego msza święta winna zajmować centralne miejsce w życiu i formacji chrześcijańskiej?* Odpowiedzi klasyfikuje poniższa tabela 37.

---

<sup>107</sup>Por. J. J. Kopeć, *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, RBL 38 (1985), nr 4-5, s. 265–285.

<sup>108</sup>Por. J. J. Kopeć, *Liturgia "culmen et fons" duchowego życia chrześcijanina*, „Seminare”, 21 (2005), s. 262.

<sup>109</sup>Por. F. Blachnicki, *Eucharystia pokarm na śmierć i życie*, Kraków 2004, s. 77.

<sup>110</sup>Por. W. Danielski, J. J. Kopeć, *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, s. 18.

<sup>111</sup>Por. M. O’Keefe, *Etyka a duchowość*, Kraków 1998, s. 109.

<sup>112</sup>Por. S. Czerwik, *Pojęcie i natura liturgii*, [w:] *Euntes docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993, s. 41–58.

<sup>113</sup>Por. F. Blachnicki, *Eucharystia pokarm na śmierć i życie*, s. 77.

<sup>114</sup>Por. P. Schäfer, *Eucharystia źródłem życia*, [w:] *Eucharystia źródłem życia*, red. S. Grzybek, Kraków 1987, s. 205.

Tabela 37

Centralne miejsce mszy świętej w życiu i formacji respondentów<sup>115</sup>

| Typ odpowiedzi:                                                  | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                  | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                  | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| zbliża do Boga, ofiary Chrystusa, nauka i istota chrześcijaństwa | 135  | 52,33 | 49 | 33,56 | 184   | 45,54 |
| kształtowanie życia duchowego(formacja)                          | 60   | 23,25 | 47 | 32,19 | 107   | 26,49 |
| buduje wspólnotę z bliźnim, daje siłę                            | 23   | 8,91  | 12 | 8,22  | 35    | 8,66  |
| wynika z przykazań i tradycji                                    | 26   | 10,08 | 20 | 13,70 | 46    | 11,39 |
| inne                                                             | 13   | 5,04  | 4  | 2,74  | 17    | 4,21  |
| nie wiem                                                         | 0    | 0     | 1  | 0,68  | 1     | 0,25  |
| brak danych                                                      | 57   | 22,09 | 34 | 23,29 | 91    | 22,52 |

Jak ukazuje powyższe zestawienie dla zdecydowanie największej grupy respondentów Msza święta powinna być w centrum chrześcijańskiego życia, gdyż *zbliża do Boga i ofiary Chrystusa*. Nadto stanowi *naukę i istotę chrześcijaństwa*. Takiego uzasadnienia dokonało 45,54% wszystkich respondentów, odpowiednio ponad połowa kobiet - 52,33% i mniejsza ilość mężczyzn - 33,56%. Za przykład mogą posłużyć wypowiedzi: *Jezus ofiaruje się za mnie, karmi mnie swoim ciałem, co daje życie wieczny* (M7); *[jest to] realna ofiara Jezusa* (M8); *skuteczny kontakt z Bogiem* (M102); *Jezus zaprasza nas do stołu daje nam siebie* (M 130). Warte zacytowania jest również wypowiedź: *Eucharystia jest wraz z przyjęciem Komunii zjednoczeniem z Jezusem. Takie wydarzenie rozwija duchowo, pozostawanie w stanie łaski uświęcającej otwiera na działanie Ducha świętego, a zjednoczenie (Komunia) z Jezusem przemienia człowieka na wzór Boga i daje siłę do wytrwania przy Nim* (K85). Trzeba zaznaczyć, że Eucharystia nie tylko przybliża, lecz także: *utożsamia nas z Naszym Panem Jezusem Chrystusem* (K66).

Z kolei dla 26,49% ankietowanych msza święta jest centralnym odniesieniem dla życia chrześcijanina, bowiem *kształtuje życie duchowe, pełni rolę formacyjną*. Tak odpowiedziało 32,19% ankietowanych mężczyzn oraz nieco mniej, bo 23,25% kobiet. Na aspekt formacyjny wskazywały odpowiedzi typu: *formacja - świadectwo naszej żywej wiary - misja* (K32); *potrzebujemy ciągłego rozwoju duchowego oraz łaski płynących z sakramentów*

<sup>115</sup> Odsetki liczone w stosunku do ilości respondentów.

(M129); *podstawa dalszego rozwoju wiary* (K21); *rozwój duchowy, kształtowanie wewnętrzne* (K72).

Niektóre wypowiedzi sklasyfikowane w tej kategorii wskazywały na formacyjny charakter liturgii słowa: *formacja poprzez słowo Boże* (K35); *przez słuchanie kazań przechodzimy formację* (K100). Powyższe wskaźniki dają nam obraz małej ilości respondentów (ok 1/4) świadomych wartości Eucharystii, będącej nie tylko miejscem spotkania z Bogiem ale również ważną przestrzenią formacyjną oraz źródłem, które nadaje kształt życiu duchowemu.

Według 11,39% respondentów stawianie w centrum mszy świętej wynika z *przykazań i tradycji*. To uzasadnienie zostało zaproponowane przez 10,08% ankietowanych płci żeńskiej i nieco więcej - 13,70% mężczyzn. Za przykład może posłużyć wypowiedź: *bez Boga ani do proga* (K225); *[jest to] obowiązek* (K97).

Kolejna kategoria odpowiedzi obejmuje swoim zakresem zagadnienia wskazujące na Eucharystię jako *miejsce dające poczucie jedności i braterstwa, dające siłę*. Tak uważa 8,66% ankietowanych, porównywalnie 8,91% kobiet i 8,22% mężczyzn. Przykładowo: *msza święta zbliża wiernych i uodparnia ich na oddziaływanie innych grup wyznaniowych* (K257). Kategoryzując wypowiedzi do tego zbioru brano również po uwagę te, które posiadały znamię dawania świadectwa swoim życiem: *aby być bliżej Boga, żyć Nim i zmieniać swoje życie dawać świadectwo swoim życiem innym* (K76).

Inne wypowiedzi, kierujące uwagę na centralne miejsce Eucharystii w życiu chrześcijańskim, formułowało 4,21% ogółu badanych. Sklasyfikowano tu odpowiedzi bez jednoznacznego dopasowania do stworzonych kategorii lub niosące semantyczne wskaźniki kilku kategorii. Za egzemplifikację takiego założenia posłużyć mogą wypowiedzi, które w szerszy sposób odpowiadają na zapytanie będące przedmiotem niniejszej analizy: *bo jest spotkaniem z żywym Bogiem choć czasem tak trudno sobie to uświadomić i można do niej [Mszy] podchodzić automatycznie i bezrefleksyjnie* (M12); *bo jak inaczej żyć z Jezusem* (M34). Trafiały się słowa, które stanowiły dość zindywidualizowaną refleksję respondentów na wskazane zapytanie. Według nich Eucharystia stanowi centrum, gdyż: *jest ważna dla chrześcijanina* (K67); *jest duchowym zwornikiem naszego życia na ziemi* (M98); *potrzebny jest punkt odniesienia* (M134). Inni podkreślali swoistą korelację między wiarą, a postawieniem Eucharystii w centrum życia chrześcijanina: *wierzę więc jestem* (K81); *dla wierzącego to oczywiste* (K120), a także troskę o zbawienie: *z troski o zbawienie* (K22).

Inni jeszcze podkreślali element miłości danej przez Pana, a odwzajemnianej przez człowieka: *uczestnictwo we mszy świętej jest wyznaniem miłości. Bóg mnie kocha, a ja tę miłość odwzajemniam* (K62); *odpowiedź na miłość Chrystusa* (K145). Zdarzyło się, że

respondent postawił pytanie retoryczne: *A jest coś bardziej ważnego w życiu chrześcijanin niż spotkanie z żywym Bogiem i jego Słowem?* (K201). Respondenci nawiązywali także do słów nauki soborowej: *jest szczytem modlitwy chrześcijanina, spotkaniem z najdoskonalszym przyjacielem* (K227); *jest szczytem i źródłem Kościoła* (K243). Wskazywano także dość pragmatyczny element postawienia mszy świętej w centrum lub może bardziej uczestnictwa w niej: *nauka nowych pieśni* (K86).

Należy zauważyć, że aż 22,52% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dlaczego msza święta winna zajmować centralne miejsce w życiu i formacji chrześcijańskiej.

Chcąc poznać zdanie ankietowanych co do roli mszy świętej w ich życiu oraz kształtowaniu go, zapytano o celowość udziału w Eucharystii dla duchowego rozwoju. Postawiono pytanie: *Czy wg Ciebie uczestnictwo we mszy świętej jest konieczne dla rozwoju duchowego człowieka wierzącego? Jeśli tak, opisz dlaczego?* Odpowiedzi zestawia tabela 38.

Tabela 38  
Konieczność udziału we mszy świętej niedzielnej dla duchowego rozwoju  
człowieka wierzącego<sup>116</sup>

| Udział we mszy świętej jest konieczny dla duchowego rozwoju:       | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                    | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                    | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| tak (bez wyjaśnienia)                                              | 117  | 45,35 | 62 | 42,47 | 179   | 44,31 |
| <i>tak, umacnia wiarę zbliża do Boga i Chrystusa</i>               | 110  | 42,63 | 62 | 42,47 | 172   | 42,57 |
| tak, praca nad sobą, duchowa przemiana                             | 22   | 8,53  | 0  | 0     | 22    | 5,45  |
| tak, pomaga rozwiązywać trudności, kształtuje sumienie, przemienia | 21   | 8,14  | 21 | 14,38 | 42    | 10,40 |
| tak, rozwija miłość bliźniego, trwanie we wspólnocie               | 18   | 6,98  | 13 | 8,90  | 31    | 7,67  |
| nie                                                                | 1    | 0,39  | 2  | 1,37  | 3     | 0,74  |
| nie mam zdania                                                     | 12   | 4,65  | 12 | 8,22  | 24    | 5,94  |
| brak danych                                                        | 6    | 2,33  | 2  | 1,37  | 8     | 1,98  |

Jak wskazuje powyższa tabela dla 44,31% badanych uczestnictwo we mszy świętej jest konieczne dla duchowego rozwoju człowieka. Takiej odpowiedzi udzieliło 45,35% kobiet i 42,47% mężczyzn. Ponad połowa respondentów uzupełniła swoje wypowiedzi odpowiedzią na drugi człon pytania (...) *dlaczego jest konieczny?* W tabeli klasyfikację tych odpowiedzi wyróżniono kursywą.

<sup>116</sup> Odpowiedzi respondentów klasyfikowano wg kilku kategorii. Procenty nie sumują się.

Jako najczęstsze uzasadnienie podawano argument, iż konieczność uczestnictwa we mszy świętej jest motywowana: *umocnieniem wiary, zbliżeniem do Boga i Chrystusa*. Tego typu uzasadnienia dokonało 44,31% ogółu respondentów, przy nieznacznym zróżnicowaniu względem struktury płci.

Innym argumentem potwierdzającym udział w Eucharystii jako konieczny dla rozwoju duchowego było stwierdzenie wskazujące na mszę świętą jako przestrzeń, która *pomaga rozwiązywać trudności, kształtuje sumienie, przemienia*. Tak dopełniło swoją wypowiedź 10,40% respondentów, odpowiednio 14,38% mężczyzn i 8,14% kobiet.

Dla niektórych respondentów uczestnictwo w Eucharystii jest istotne dla rozwoju duchowego, gdyż *rozwija miłość bliźniego i umacnia trwanie we wspólnocie*. Ten aspekt podkreśliło 7,67% ankietowanych, 8,90% mężczyzn i 6,98% kobiet. Dla przykładu: *przeżywana świadomie jednoczy z Bogiem, uczy ofiary własnego życia. Uczy dziękowania Bogu i wielbienia Go. Uwrażliwia na drugiego człowieka* (K171).

Jako najrzadsze uzasadnienie podawano *pracę nad sobą i duchową przemianę*. Tak wskazało 5,45% respondentów. Odpowiedź tego typu pojawiła się tylko w grupie ankietowanych kobiet. Za egzemplifikację może posłużyć wypowiedź: *nie ma rozwoju bez spotkania z Bogiem* (K242).

Zdarzały się odpowiedzi podkreślające osobisty stosunek respondentów do uczestnictwa we mszy świętej: *oddychać bez powietrza* (K212); *jest tlenem na cały dzień* (K213).

Odpowiedzi negującej, stwierdzającej, że msza święta nie jest konieczna dla rozwoju duchowego chrześcijanina udzieliło 0,74 % badanych, 1,37 % mężczyzn i 0,39 % kobiet. Zdania na zadaną kwestię nie miało 5,94% respondentów, 8,22% mężczyzn i 4,65% kobiet. Natomiast odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 1,98% ankietowanych, 2,33% kobiet i 1,37% mężczyzn.

Z analizy wypowiedzi ankietowanych osób wynika, iż ponad 90% respondentów traktuje mszę świętą jako konieczny warunek rozwoju duchowego. Należy jednak podkreślić, że tylko nieliczni widzą w Eucharystii źródło dynamicznej przemiany swojego serca i siły miłości bliźniego.

Za weryfikację powyższego wniosku może posłużyć analiza pytania: *Czy udział we mszy świętej ma wpływ na Twoje życie? Jeśli tak to na jakie? (Proszę opisać)*. Ankietowani mieli wskazać na jakie obszary życia (osobiste, rodzinne, społeczne) ma wpływ udział we mszy świętej. Kategorie usystematyzowane w tabeli 39 są wynikiem analizy podawanej przez respondentów argumentacji.

Tabela 39  
Wpływ mszy świętej na życie respondentów<sup>117</sup>

| Klasyfikacja odpowiedzi |                                                           | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------|-----------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                         |                                                           | K    |       | M   |       |       |       |
|                         |                                                           | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| życie osobiste          | tak, umacnia więź z Bogiem                                | 10   | 3,88  | 18  | 12,33 | 28    | 6,93  |
|                         | tak, daje siłę do życia                                   | 13   | 5,04  | 1   | 0,68  | 14    | 3,47  |
|                         | tak, rozwija duchowo, kształtuje sumienia, wzmacnia wiarę | 25   | 9,69  | 23  | 15,75 | 48    | 11,88 |
|                         | tak z wyjaśnieniami razem                                 | 48   | 18,61 | 42  | 28,76 | 90    | 22,28 |
|                         | tak (bez wyjaśnienia)                                     | 187  | 72,48 | 79  | 54,11 | 266   | 65,84 |
|                         | tak razem                                                 | 235  | 91,09 | 121 | 82,87 | 356   | 88,12 |
|                         | nie                                                       | 1    | 0,39  | 9   | 6,16  | 10    | 2,48  |
|                         | brak odpowiedzi                                           | 22   | 8,53  | 16  | 10,96 | 38    | 9,41  |
| życie rodzinne          | budowa Komunii Małżeńskiej                                | 6    | 2,33  | 4   | 2,74  | 10    | 2,48  |
|                         | szersza komunია rodzinna                                  | 36   | 13,95 | 25  | 17,12 | 61    | 15,10 |
|                         | przekaz wiary, formacja dzieci                            | 2    | 0,78  | 6   | 4,11  | 8     | 1,98  |
|                         | tak z wyjaśnieniami razem                                 | 44   | 17,06 | 35  | 23,97 | 79    | 19,56 |
|                         | tak (bez wyjaśnienia)                                     | 149  | 57,75 | 69  | 47,26 | 218   | 53,96 |
|                         | tak razem                                                 | 193  | 74,81 | 104 | 71,23 | 297   | 73,52 |
|                         | nie                                                       | 4    | 1,55  | 10  | 6,85  | 14    | 3,47  |
|                         | brak odpowiedzi                                           | 61   | 23,64 | 32  | 21,92 | 93    | 23,02 |
| życie społeczne         | tak, budowanie wspólnoty braterskiej                      | 12   | 4,65  | 4   | 2,74  | 16    | 3,96  |
|                         | tak, służba na rzecz bliźnich w społeczeństwie i Kościele | 21   | 8,14  | 22  | 15,69 | 43    | 10,64 |
|                         | tak z wyjaśnieniami razem                                 | 33   | 12,79 | 26  | 18,43 | 59    | 14,6  |
|                         | tak (bez argumentu)                                       | 114  | 44,19 | 49  | 33,56 | 163   | 40,35 |
|                         | tak razem                                                 | 147  | 56,98 | 75  | 51,99 | 222   | 54,95 |
|                         | nie                                                       | 7    | 2,71  | 13  | 8,90  | 20    | 4,95  |
|                         | brak odpowiedzi                                           | 104  | 40,31 | 58  | 39,73 | 162   | 40,10 |

Dla 88,12% respondentów msza święta ma wpływ na życie osobiste. Pozytywnej odpowiedzi bez argumentacji udzieliło 2/3 (65,84%) badanych, odpowiednio 54,11% mężczyzn i więcej kobiet, bo 72,48%. Wpływ na życie osobiste argumentowane *umocnieniem*

<sup>117</sup> Odpowiedzi respondentów mieściły się w kilku kategoriach. Procenty nie sumują się.

więzi z *Bogiem* wskazało 6,93% badanych. Uzasadniając wpływ mszy świętej na życie osobiste respondenci zaznaczali także, że Eucharystia *daje siłę do życia* - 3,47% badanych, ale także *rozwija duchowo, kształtuje sumienia, wzmacnia wiarę* - 11,88% badanych.

Odpowiedzi negujące wpływ mszy świętej na życie osobiste udzieliło 2,48% ogółu respondentów, odpowiednio 6,16% mężczyzn i 0,39% kobiet.

Brak odpowiedzi odnotowano w przypadku 9,41% respondentów.

Wpływ Eucharystii na życie *rodzinne* wskazało prawie  $\frac{3}{4}$  respondentów (73,52%) - 74,81% kobiet i 71,23% mężczyzn. Odpowiedzi bez podania argumentacji udzieliło 53,96% respondentów, ponad połowa kobiet 57,75% i blisko połowa mężczyzn 47,26%. Wpływ Eucharystii na życie rodzinne dla 2,48% badanych przejawia się w *budowaniu komunii małżeńskiej*, a dla 15,10% w *szerszej komunii rodzinnej*<sup>118</sup>. Z kolei na *przekaz wiary i formację dzieci* wskazało 1,98% badanych.

Odpowiedzi negujące wpływ Eucharystii na życie rodzinne udzieliło 3,47% badanych - odpowiednio 6,85% mężczyzn i 1,55% kobiet. Brak odpowiedzi odnotowano w przypadku 23,03% respondentów, porównywalnie 21,92% mężczyzn i 23,64% kobiet.

Dla 54,95% badanych Eucharystia ma wpływ na życie społeczne. Tak stwierdziło 56,98% kobiet i 51,99% mężczyzn. Odpowiedzi bez podania argumentacji udzieliło 44,19% ogółu, 33,56% mężczyzn i 44,19% kobiet. Na wpływ mszy świętej na życie społeczne przejawiające się poprzez *budowanie wspólnoty braterskiej* wskazało 3,96% badanych. Z kolei *szługa na rzecz bliźnich w społeczeństwie i Kościele* jest przejawem wpływu na życie społeczne dla 10,64% ankietowanych.

Wpływ mszy świętej na życie społeczne zanegowało 4,95% badanych. Pytanie pozostawiło bez odpowiedzi 40,10% respondentów<sup>119</sup>.

Dla zdecydowanej większości, bo 88,12% ankietowanych Eucharystia ma wpływ na ich życie osobiste. Jednakże tylko 18,61% kobiet i nieco więcej 28,76% mężczyzn opisało jak ten wpływ się przejawia. Mniejsza ilość ogółu badanych, bo 73,52% zauważa wpływ mszy świętej na życie rodzinne. Wyjaśnienie, jaki wpływ ma Eucharystia na życie rodzinne podał co piąty ankietowany. Nieco więcej argumentów wskazali mężczyźni 23,97%, niż kobiety 17,06%.

---

<sup>118</sup> „Komunia małżeńska stanowi fundament, na którym powstaje szersza komunія rodziny, rodziców i dzieci, braci i sióstr pomiędzy sobą, domowników i innych krewnych. Komunія ta zakorzenia się w naturalnych więzach ciała i krwi, rozwija się i doskonali w sposób prawdziwie ludzki poprzez zawiązywanie i rozwijanie głębszych jeszcze i bogatszych więzów ducha. Miłość ożywiająca stosunki międzyosobowe poszczególnych członków rodziny, stanowi siłę wewnętrzną, która kształtuje i wzmacnia komunię i wspólnotę rodzinną”, FC 21.

<sup>119</sup> Zob. W. Zdaniewicz, *Wspólnota chrześcijańska archidiecezji łódzkiej*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Łódzkiej*, red. W. Zdaniewicz i in., Łódź 2002, s. 129-134.

Warto w tym miejscu powiedzieć o zadaniach rodziny chrześcijańskiej jakie Jan Paweł II wskazał w *Familiaris Consortio*. Pierwszym z nich jest tworzenie komunii miłości (fundamentem jest komunია małżonków), drugim przyjęcie i wychowanie potomstwa, trzecim służba społeczeństwu, kolejnym, posługa Kościołowi<sup>120</sup>. W tak zarysowanym, szerszym kontekście widać, że ankietowani nie potrafili uargumentować na jakie dziedziny życia wpływa Eucharystia w życiu rodzinnym.

Z wypowiedzi wynika, iż ankietowani widzą największy wpływ mszy świętej na szerszą komunię rodzinną, natomiast mało zauważalny jest aspekt budowy komunii małżeńskiej oraz przekazu wiary w formacji dzieci. Prawie 1/4 osób (23,02%) nie odpowiedziała na zadane w tej kwestii pytanie. Może to świadczyć o braku refleksji na ten temat.

Wpływ Eucharystii na *życie społeczne* wskazało nieco powyżej połowy ankietowanych (54,95%). Jaki to wpływ wyjaśniło tylko 14,06% respondentów. Ponownie więcej mężczyzn 18,43%, niż kobiet 12,79%. Ankietowani, jeżeli już zauważyli wpływ Eucharystii na życie społeczne, nie potrafili doprecyzować na czym ten wpływ polega. Badając dorosłych uczestników grup parafialnych należy zauważyć, że w większości tworzyli bądź tworzą rodziny. Wśród respondentów grupa ta jest reprezentowana przez małżeństwa sakramentalne, związki niesakramentalne, wdowców i wdowy oraz osoby rozwiedzione, co daje 78,48% badanych. Pozostali ankietowani (kawaler, panna) mają doświadczenie życia w rodzinie, choć sami jej nie założyli<sup>121</sup> i stanowią 21,04% ogółu badanych.

Przeprowadzone badania pokazały, że ankietowani nie znają nauki Kościoła katolickiego odnoszącej się do małżeństwa i rodziny. Respondenci nie łączyli nauki o małżeństwie i rodzinie z przeżywaną Eucharystią. Tylko niektórzy byli świadomi tego związku i precyzowali na czym polega wpływ Eucharystii na życie osobiste, rodzinne (w tym małżeńskie) i społeczne. Największy odsetek braku odpowiedzi, bo aż 40,10% odnotowano w kwestii dotyczącej wpływu Eucharystii na życie społeczne, co świadczy o braku świadomości misji jaka wypływa z mszy świętej.

---

<sup>120</sup> Zob. FC 18.

<sup>121</sup> „Rodzina bierze początek w miłości, jaką Stwórca ogarnia stworzony świat, co wyraziło się już „na początku”, w Księdze Rodzaju (1,1), a co w słowach Chrystusa w Ewangelii znalazło przewyższające wszystko potwierdzenie: „Tak [...] Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał” (J 3,16). Syn Jednorodzony, współistotny Ojcu, „Bóg z Boga i Światłość ze Światłości”, wszedł w dzieje ludzi poprzez rodzinę: „przez wcielenie swoje zjednoczył się jakoś z każdym człowiekiem. Ludzkimi rękoma pracował, [...] ludzkim sercem kochał, urodzony z Maryi Dziewicy, stał się prawdziwie jednym z nas, we wszystkim do nas podobny oprócz grzechu”. Skoro więc Chrystus „objawia się w pełni człowieka samemu człowiekowi”<sup>4</sup>, czyni to naprzód w rodzinie i poprzez rodzinę, w której zechciał narodzić się by wzrastać”, Jan Paweł II, List do rodzin *Gratissimam sane*, (2 II 1994), nr 2.

Podjmując dalszą analizę wpływu mszy świętej na życie respondentów zadano im pytanie otwarte, którego celem było poznanie korzyści dla ich życia religijnego i moralnego płynących z uczestnictwa we mszy świętej. Wyniki analizy odpowiedzi na pytanie *Jakie korzyści dla swego życia religijnego i moralnego odnosisz z uczestnictwa we mszy świętej?* sklasyfikowano w tabeli 40.

Tabela 40

Korzyści jakie odnoszą respondenci dla swego życia religijnego i moralnego z uczestnictwa we mszy świętej<sup>122</sup>

| Rodzaj korzyści:                                                         | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                          | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                          | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poznaję prawa moralne, kształtuje sumienie i staram się do nich stosować | 29   | 11,24 | 15  | 10,27 | 44    | 10,89 |
| moje życie staje się lepsze                                              | 66   | 25,58 | 31  | 21,23 | 97    | 24,01 |
| razem                                                                    | 95   | 36,82 | 46  | 31,50 | 141   | 34,90 |
| jestem bliżej Boga i słowa Bożego, umacniam wiarę                        | 107  | 41,47 | 44  | 30,14 | 151   | 37,38 |
| wsparcie sakramentalne                                                   | 18   | 6,98  | 16  | 10,96 | 34    | 8,42  |
| poczucie radości, miłości szczęścia i pokoju                             | 58   | 22,48 | 23  | 15,75 | 81    | 20,05 |
| czuję wsparcie Boga i ulgę w trudnościach                                | 28   | 10,85 | 27  | 18,50 | 55    | 13,61 |
| duchowe                                                                  | 7    | 2,71  | 7   | 4,79  | 14    | 3,47  |
| razem                                                                    | 218  | 84,49 | 117 | 80,40 | 335   | 82,93 |
| zbliża mnie do ludzi                                                     | 56   | 21,71 | 17  | 11,64 | 73    | 18,07 |
| inne /jakie/                                                             | 0    | 0     | 1   | 0,68  | 1     | 0,25  |
| brak danych                                                              | 58   | 22,48 | 35  | 0     | 93    | 23,02 |

Kategorie odpowiedzi sklasyfikowano na podstawie analizy wypowiedzi respondentów. Ankietowani najczęściej wskazywali korzyści formacyjne i duchowe. Dla 37,38% badanych najistotniejsza korzyść zawiera się w kategorii *jestem bliżej Boga i słowa Bożego, umacniam wiarę*. Tak wskazało 41,47% kobiet i 30,14% mężczyzn. Typowymi dla tej kategorii odpowiedziami były: *jestem blisko Pana (K80); we mszy świętej buduję relację z Panem Bogiem, co pozwala mi walczyć ze swoimi słabościami i nie zrażać się upadkami, bo wiem, że Bóg jest przy mnie (M88); daje czas i przestrzeń na oderwanie się od biegu codziennych spraw i refleksję nad nimi. Daje czas dla Boga, w którym on mówi a ja mogę słuchać (M138); uczestnictwo we Mszy świętej jest jak czerpanie wody ze studni. Bez niej obumieram (K2); umacnia, pozwala z dystansem podchodzić do wydarzeń życia, pomaga*

<sup>122</sup> Odsetki obliczono względem ilości respondentów, gdyż badani wymieniali po kilka kategorii korzyści.

*przebaczać, daje świadomość obecności Boga (K206); nie patrzę na to w ten sposób. To tak jakby zapytać jakie korzyści odnoszę z odwiedzin przyjaciół czy rodziców (M12).*

Ankietowani widzą także, że poprzez udział w Eucharystii ich życie staje się lepsze. Takiej obserwacji dokonało 24,01% badanych, odpowiednio 25,58% kobiet, a 21,23% mężczyzn. W tej kategorii uwzględniono wypowiedzi typu: *pozwala pokonywać własne słabości, podnosi na duchu dowartościowuje mnie, ale upomina do pokory, buduje stale i na nowo relacje z Panem Bogiem (M115); lepiej rozumiem słowo Boże, nabieram właściwej relacji do spraw, zdarzeń i osób, dostrzegam swoje błędy i otrzymuję zrozumienie jak można lepiej i jak można rozwiązać jakąś sprawę lub relację (K6); Jezus, dobry Bóg podnosi w moim życiu poprzeczkę, bym inaczej myślała, nie krytykowała, nie oczerniała bliźnich, bym dużo modliła się za tych bliźnich (K130); dzięki słowu usłyszanemu na liturgii rozeznaję czasami kolejne kroki w swoim życiu, często Słowo jest słowem pocieszenia w trudnej sytuacji. Zdarza się też, że jest natchnieniem do jakiejś konkretnej zmiany w życiu (K238).*

Z kolei 1/5 badanych (20,05%), widzi w uczestnictwie we mszy świętej źródło *poczucia radości, miłości, szczęścia i pokoju*. Za odzwierciedlające tę kategorię mogą służyć wypowiedzi: *wewnętrzny pokój serca i radość (M23); po mszy świętej życie codzienne staje się coraz bardziej poukładane, decyzje życiowe są łatwiejsze, a dzień radosny. Dzięki uczestnictwu we mszy świętej mogę wypraszać dla siebie i innych różne łaski oraz skracać duszom męki czyścicowe (M40); podnosi się na duchu, porządkuje system wartości wprowadza pokój i dobro (K21); Eucharystia jest łaską niezależną od mojego stanu emocjonalnego, wiedzy, dlatego udział w niej jest najlepszą rzeczą jaką mogę zrobić każdego dnia. Świadomość jej niezawodności wnosi pokój i poczucie bezpieczeństwa w życie duchowe (K49).*

Grupa 18,07% respondentów, osobistą korzyść płynącą z uczestnictwa w niedzielnej Mszy świętej odczytuje w *zbliżeniu się do ludzi*. Kategoria znalazła potwierdzenie w wypowiedziach typu: *daje siły w kontaktach z ludźmi żyjącymi wg zasad „tego świata” odrzucającego Kościół lub religię (M96); daje poczucie jedność we wspólnotcie (K197).* Natomiast 13,61% spośród wszystkich badanych *czuje wsparcie Boga i ulgę w trudnościach*.

Dzięki uczestnictwu we mszy świętej respondenci *poznają także prawa moralne, starają się do nich stosować i kształtują sumienia*. Takiej odpowiedzi udzieliło 10,89% badanych, porównywalnie 11,24% kobiet i 10,27% mężczyzn. Przykładowo: *staranie się o sumienność w pracy i nauce. Staram się widzieć w kobietach swoje siostry, a nie obiekt seksualny (M23); pozwala odpychać pokusy (M96); daje mi siłę do ciągłej przemiany, nawracania się; jest czasem zatrzymania się w codziennym pędzie i okazją do dziękczynienia*

*Bogu za wszystkie łaski (K174); nie szukam korzyści, ale podnoszę swoje morale wychodząc z Kościoła jestem dowartościowana i wiem, że mam kogoś kto mnie kocha i czuwa nade mną (K61); kształtowanie sumienia, wzbudzanie refleksji, dary trudne do opisania np. cierpliwość do rodziny, akceptacja własnej niedoskonałości i powierzanie jej Bogu (K233).*

Jako korzyści płynące z uczestnictwa w Eucharystii wskazano również wsparcie sakramentalne (8,42% badanych): *łączenie życia doczesnego z życiem nadprzyrodzonym, sakramentami (K192); korzyści duchowe (3,47% ogółu): sprawia, że człowiek już na ziemi znajduje się w Królestwie niebieskim (K84).* Kategorię inne zaznaczyła jedna osoba: *bardzo lubię uczestniczyć we mszach świętych (M27).* Niektóre wypowiedzi posiadały znamiona świadectwa: *od mojego nawrócenia, kiedy 11 lat temu spotkałam żywego Boga moje życie zmieniło się o 180 stopni. Wyszłam z konkubinatu, po wielu latach przystąpiłam do spowiedzi św., podjęłam formację religijną, a wszystko za sprawą jednej mszy świętej (K100); Eucharystia osobiste spotkanie z Jezusem przynosi prawdziwe ukojenie i pocieszenie traktuję ją jako spotkanie z przyjacielem, z którym mogę o wszystkim pogadać, wyżalić się, opowiedzieć o swoich troskach. Msza i Komunia to osobiste spotkanie z kimś, kto chce mnie pocieszyć, dodać sił i ochoty do zmagania się z codziennymi problemami (K250); nabieram pokory, gdy Jezus pokazuje mi moją złą postawę, staram się zmienić (nawracam się) i przede wszystkim spotykam się z Przyjacielem, Miłością, osobą, która mnie bardzo kocha! W posługach spotykam dobrych, Bożych, przyjaciół (K10).*

Na pytanie odpowiedzi nie udzieliło 23,02% respondentów, porównywalnie 22,48% kobiet i 23,97% mężczyzn.

Postawienie pytanie otwartego jakie korzyści odnoszą respondenci dla swego życia religijnego i moralnego z uczestnictwa we mszy świętej potwierdziły wnioski wyciągnięte z analizy poprzedniego pytania. Ankietowani przede wszystkim wskazywali na więź z Bogiem. Najwięcej bowiem korzyści odnoszą dla swojego życia osobistego - życia z wiary 82,93% i dla kształtowania postawy moralnej 34,90%. Korzyści te, choć istotne dla respondentów, wskazują na statyczne podejście do miejsca i działania Eucharystii w życiu badanych. To ukierunkowanie na czerpanie dla siebie w określonym miejscu i czasie zamyka na inne problemy. Odnieść możemy to do stwierdzenia z góry Tabor: „Dobrze nam tu być” (Mt 17, 4), tylko już niekoniecznie ankietowani chcą zejść z góry z Chrystusem w życie codzienne, rodzinne, społeczne. Ankietowani nie wskazali wprost na korzyści dla życia małżeńskiego i rodzinnego. Jeżeli chodzi o życie społeczne - więź z innymi ludźmi - odsetek odpowiedzi wyniósł 18,07%. Znamienne jest także to, że co piąty badany nie udzielił odpowiedzi na zadane pytanie (23,02%).

Wypowiedzi badanych pokazują, że brakuje w pojmowaniu korzyści płynących z Eucharystii dynamizmu, potrzeby przemiany. To, co jest, co otrzymują zachowują dla siebie. Brakuje oddania codzienności Bogu, ale też zaproszenia Go w życie codzienne, rodzinne, społeczne. Relacja z Bogiem stała się ograniczona do duchowego przeżycia w kościele. W takim aspekcie Eucharystia przestaje być rozumiana przez ankietowanych jako źródło i szczyt życia. Sfera sacrum oddzielona jest od profanum. Respondenci dotykają sacrum, przebywają w jego przestrzeni, z tym że zostawiają je za progiem świątyni. W ich codzienności nie ma miejsca na sacrum. Te dwie sfery, które powinny się przenikać, funkcjonują oddzielnie. Z wypowiedzi badanych wynika, iż sacrum, budowanie relacji z Bogiem nie ma przełożenia na budowanie relacji rodzinnych, społecznych, małżeńskich. Ta przestrzeń pozostawiona jest tylko dla budowania indywidualnej, osobistej więzi z Bogiem i tylko w sferze duchowej. Nie wpływa na przemianę, nie motywuje do przemiany serca, życia. Nie ma w sobie dynamizmu, poczucia ruchu stwarzającego nowego człowieka, nowe serce, nowe relacje. Pozostaje zamknięta i może wręcz egoistyczna.

\* \* \*

Zebrane w trzecim rozdziale dane w pewien sposób uszczegółowiły charakterystykę grupy respondentów. Na ich podstawie stwierdzono, że badani mają wiedzę o doktrynie Kościoła mówiącej o istocie mszy świętej. Potrafili wskazać i wymienić zewnętrzne postawy uczestników liturgii. Charakteryzując postawy wewnętrzne opierali się głównie na osobistych, indywidualnych wyjaśnieniach, niejednokrotnie intuicyjnych, co wskazało na niepełną recepcję nauki soborowej o wewnętrznych postawach uczestników Eucharystii, a także przymiotach mszy świętej.

Wiedza teoretyczna respondentów w temacie mszy świętej jest niepełna, nieuporządkowana, czasami szczątkowa pomimo ich deklaracji o pogłębianiu wiedzy na jej temat.

Badani deklarowali, że Eucharystia jest konieczna dla duchowego rozwoju człowieka wierzącego. Wskazali również wiele argumentów potwierdzających ten wniosek. Ujawnili, iż najwięcej korzyści z udziału w Eucharystii czerpią dla osobistej sfery życia.



## ROZDZIAŁ IV

### Formy sprawowania mszy świętej aktywizujące członków grup parafialnych

Odkrywanie duchowej rzeczywistości, która jest ukryta w symbolach, postawach i gestach Eucharystii pozwala doświadczać obecności żywego Boga. Porządek liturgii pomaga trwać wiernym na modlitwie bez względu na ich emocje, stan ducha czy subiektywne potrzeby. Liturgia celebrowana jest ze względu na wiernych i to Bóg zaprasza człowieka do tej modlitwy. Co więcej, zaproszenie to przekłada się na możliwość czynnego udziału wiernych w liturgii oraz podejmowania przez nich określonych posług liturgicznych. Niniejsza część dysertacji poświęcona jest recepcji form sprawowania liturgii, które aktywizują ankietowanych. Należało zwrócić uwagę na dialogiczność Eucharystii oraz na problem posług liturgicznych i ich wypełniania przez członków grup parafialnych. Pytano także o czynniki obrzędowe, które wpływają na owocne przeżycie Eucharystii, a także o znajomość znaczenia symboliki mszalnej.

#### 4.1 Dialogiczna forma mszy świętej

Jak wskazywano już wyżej Sobór Watykański II odszedł od pojmowania liturgii jako aktu mającego charakter jedynie kultyczny. Traktuje liturgię jako przestrzeń zbawczego działania Boga w Chrystusie Jezusie mocą Ducha Świętego, w której ma swoje miejsce także odpowiedź Kościoła. Można zatem stwierdzić, że liturgia to „dialog Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem”<sup>1</sup> lub że „liturgia jest zbawczym dialogiem z Bogiem”<sup>2</sup>. Dialog człowieka z Bogiem jest najmocniej zintensyfikowany i aktualizowany właśnie w liturgii Kościoła<sup>3</sup>. To w niej „Bóg przemawia do swego ludu, Chrystus w dalszym ciągu głosi Ewangelię, lud zaś odpowiada Bogu śpiewem i modlitwą”<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Por. A. Wronka, *Liturgia po Soborze*, „Collectanea Theologica” 36 (1966), nr 1-4, s. 32.

<sup>2</sup> Por. F. Blachnicki, *Liturgia jako zbawczy dialog*, [w:] *Liturgika ogólna. Skrypt dla studentów KUL*, red. F. Blachnicki i in., Lublin 1973, s. 95.

<sup>3</sup> Zob. F. Blachnicki, *Liturgia dialogiem*, Lublin 1996, s. 17.

<sup>4</sup> SC 33.

Zwrot Boga w kierunku człowieka, i jego odpowiedź na to wezwanie ma nawiązywać i wzorować się na komunikacji Trójcy świętej<sup>5</sup>. Akt liturgiczny można odczytywać na trzech płaszczyznach, bowiem „jest aktem zwrócenia się Boga jako Pierwszej Osoby Trójcy ku swemu stworzeniu, aktem przemiany stworzenia w Duchu Świętym oraz aktem odpowiedzi poprzez dar życia Syna Bożego”<sup>6</sup>. Obraz niebiańskiej liturgii ma odbijać się i realizować w kulcie ziemskim. Z tego względu dialog liturgiczny będący odbiciem wzajemnych relacji Trójcy ma trynitarzy charakter. Za źródło i cel obiera Ojca, dokonuje się przez Jezusa w Duchu Świętym<sup>7</sup>.

Liturgia jest miejscem urzeczywistnienia się Kościoła w dwóch wymiarach: wertykalnym i horyzontalnym. Wymiar wertykalny z założenia oznacza bezpośredniość łączności z Bogiem. Bez uwzględnienia tego kierunku liturgia będzie pustym obrzędem. Ukierunkowanie czynności ku Bogu, nadaje obrzędowi sens. Wymiar horyzontalny koncentruje się na człowieku, obecnym w zgromadzeniu eucharystycznym. Podjęcie dialogu z Bogiem, konsekwentnie daje przestrzeń do dialogu z drugim człowiekiem<sup>8</sup>. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* zaznacza, że „zwracając się do Boga musimy pozostawać w jedności z Chrystusem [...] jedynym Pośrednikiem, bo tylko przez Niego mamy dostęp do Boga”<sup>9</sup>.

Dialogiczny charakter liturgii<sup>10</sup> uwidacznia się w liturgii słowa: „w czytaniach bowiem, które homilia wyjaśnia, Bóg przemawia do swego ludu, ujawnia misterium odkupienia i zbawienia oraz dostarcza wiernym duchowego pokarmu; sam Chrystus przez swoje słowo jest obecny pośród wiernych. Lud przyswaja sobie to Boże słowo w milczeniu i przez śpiewy oraz przyłącza się do niego przez wyznanie wiary; nakarmiony tym słowem zanoszą modlitwę powszechną w potrzebach całego Kościoła i za zbawienie całego świata”<sup>11</sup>. Z kolei Jan Paweł II w liście *Dies Domini* wskazał, że „liturgiczne głoszenie Słowa Bożego, zwłaszcza w kontekście zgromadzenia eucharystycznego, jest nie tyle okazją do medytacji i katechezy, co raczej dialogiem między Bogiem a Jego ludem: dialog ten ogłasza wspaniałe

---

<sup>5</sup>Por. K. Filipowicz, *Liturgia jako zbawczy dialog i święta wymiana*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2011), nr 1, s. 136.

<sup>6</sup>B. Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004, s. 79.

<sup>7</sup>Por. B. Nadolski, *Misterium Boga Ojca w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 46 (1999), nr 8, s. 23-33; A. Grzelak, *Działanie Ducha świętego w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 46 (1999), nr 8, s. 67-73.

<sup>8</sup>Por. I. Pawlak, *Liturgia i muzyka – wzajemne relacje*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” 5(2014), nr 5, s. 49.

<sup>9</sup>OWMR 6.

<sup>10</sup>Por. F. Blachnicki, *Liturgia jako zbawczy dialog*, s. 95-116.

<sup>11</sup>OWMR 55.

prawdy o zbawieniu i wciąż na nowo przypomina o zobowiązaniach, jakie wynikają z Przymierza”<sup>12</sup>.

Uczestnictwo w dialogu wymaga przyjęcia odpowiedniej postawy. Trzeba wpięrow wiedzieć kto do nas mówi, co mówi (co chce przekazać), by na końcu mu odpowiedzieć. Odpowiedź człowieka może być ograniczona do formalnej modlitwy lub śpiewu. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* wskazuje z kolei na trzy elementy, które winien uświadomić sobie słuchający. Pierwszym z nich jest prawda, że słowo Boże objawia tajemnicę odkupienia i zbawienia; drugim, że słowo Boże jest pokarmem duchowym; trzecim, że słowo łączy z obecnym w nim Panem. Ta postawa gotowości słuchania potrzebuje otwartości człowieka na to co nieprzewidziane<sup>13</sup>. Trzeba jednak pamiętać, że zarówno postawa umiejętnego słuchania jak i modlitewnej odpowiedzi nie ogranicza się wyłącznie do liturgii słowa. Wspólne odpowiedzi na wezwania kapłana, recytacje i śpiew są elementami czynnego i aktywnego uczestnictwa w całej liturgii.

Aby przeanalizować zagadnienia związane z czynnym udziałem członków wspólnot parafialnych w liturgii poproszono respondentów o wskazanie czynników akceptowanych przez nich podczas celebracji. Odpowiedzi na pytanie otwarte: *Co najbardziej odpowiada Ci w czasie mszy świętej w parafii?* przedstawia tabela 41.

Tabela 41

Elementy najbardziej odpowiadające badanym we mszy świętej w parafii<sup>14</sup>

| Najbardziej mi odpowiada:                                                                       | płeć |       |    |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                                 | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                                 | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| obecność Chrystusa                                                                              | 3    | 1,16  | 5  | 3,42  | 8     | 1,98  |
| postawa kapłanów, autentyczność, spójność słowa z życiem, radość i optymizm, sposób odprawiania | 32   | 12,40 | 11 | 7,53  | 43    | 10,64 |
| dobre kazanie, homilia                                                                          | 54   | 20,93 | 17 | 11,64 | 71    | 17,57 |
| poszczególne części Mszy świętej – bez wymieniania kazania                                      | 12   | 4,65  | 11 | 7,53  | 23    | 5,69  |
| atmosfera spokoju i zasluchania, skupienia, nastrój                                             | 28   | 10,85 | 15 | 10,27 | 43    | 10,64 |
| dobre warunki przebywania – ciepło, miejsca siedzące                                            | 3    | 1,16  | 4  | 2,74  | 7     | 1,73  |
| budowanie wspólnoty z innymi, wspólnota, jedność                                                | 34   | 13,18 | 18 | 12,33 | 52    | 12,87 |
| czynne uczestnictwo wiernych                                                                    | 11   | 4,26  | 7  | 4,79  | 18    | 4,46  |
| muzyka, śpiew scholii, chóru, organisty, wspólny śpiew                                          | 36   | 13,95 | 10 | 6,85  | 46    | 11,39 |

<sup>12</sup> DD 41.

<sup>13</sup> Por. OWMR 29, 57.

<sup>14</sup> Ankietowani wskazywali na kilka elementów. Procenty nie sumują się.

|                                              |    |       |    |       |    |       |
|----------------------------------------------|----|-------|----|-------|----|-------|
| wszystko mi odpowiada                        | 26 | 10,08 | 4  | 2,74  | 30 | 7,43  |
| uczestniczę najczęściej nie w swojej parafii | 5  | 1,94  | 4  | 2,74  | 9  | 2,23  |
| nie wiem, nie mam zdania, trudno powiedzieć  | 11 | 4,26  | 1  | 0,68  | 12 | 2,97  |
| odpowiedzi nie na temat                      | 4  | 1,55  | 4  | 2,74  | 8  | 1,98  |
| brak odpowiedzi                              | 63 | 24,42 | 36 | 24,66 | 99 | 24,50 |

Kategorie dla odpowiedzi na ankietowe pytanie stworzone zostały w oparciu o analizę wypowiedzi respondentów. Wynika z nich, że dla 17,57% wszystkich ankietowanych, tym co najbardziej odpowiada w czasie mszy świętej w parafii jest *dobrze kazanie, homilia*. Odpowiedzi takiej udzieliło 20,93% kobiet i o połowę mniej mężczyzn - 11,64%.

Dla 12,87% osób czynnikiem, który najbardziej im odpowiada jest *budowanie wspólnoty z innymi, wspólnota, jedność*. Takiej odpowiedzi udzieliło 13,18% kobiet i 12,33% mężczyzn. Za przykład mogą posłużyć wypowiedzi: *rodzinna atmosfera bycia z ludźmi, których się zna i razem przeżywa tę tajemnicę ofiary* (M135); *poczucie tworzenia prawdziwej wspólnoty wspólnot* (M140); *prawdziwa wspólnota z ludźmi, którzy są w kościele* (M138); *poczucie wspólnoty konkretnej* (K149).

Uwagę na *muzykę, śpiew scholi, chóru, organisty, wspólny śpiew* zwróciło 11,39% respondentów. Na przykład: *dobrze dobrane pieśni przez organistkę* (M140).

Dla 10,64% badanych pozytywne odniesienie do liturgii w kościele parafialnym buduje *postawa kapłanów, autentyczność, spójność słowa z życiem, radość i optymizm, sposób odprawiania*. Takiej odpowiedzi udzieliło 12,40% kobiet i 7,53% mężczyzn. Za reprezentatywne mogą służyć wypowiedzi: *spokój księdza, który odprawia mszę* (K143); *skupienie podczas odprawiania mszy Świętej, krótkie celne homilie komentujące czytaną Ewangelię* (K138); *gdy kapłan jest radosny i przekazuje swój optymizm wiernym* (M14). Taki sam odsetek badanych - 10,64%, (10,85% kobiet i 10,27% mężczyzn) jako najbardziej odpowiadającą wskazał *atmosferę i spokój oraz postawę zasluchania, skupienia i odpowiedniego nastroju*. Dla 1/10 kobiet (10,08%) przy niewielkiej procentowo ilości mężczyzn - 2,74% (ogółem 7,43% badanych) w ich wspólnocie parafialnej *wszystko im odpowiada*. Kolejne kategorie są reprezentowane przez znacznie mniejszy odsetek odpowiedzi ankietowanych. W czasie mszy świętej w kościele parafialnym 5,69% respondentów podało, że najbardziej odpowiada im sposób *celebracji poszczególnych części mszy* (z pominięciem kazania należącego do innej kategorii odpowiedzi). Tylko 4,46% badanych, przy minimalnym zróżnicowaniu odpowiedzi kobiet (4,26%) i mężczyzn (4,79%) zwróciło uwagę na *czynne uczestnictwo wiernych*. Tę kategorię egzemplifikują wypowiedzi:

*gdy wierni mogą w niej czynnie uczestniczyć czytając Słowo i modlitwę wiernych oraz śpiewając psalm i służąc jako ministranci (M3); zaangażowanie świeckich w liturgię (M140).*

Następnie 1,98% ankietowanych wskazało na *obecność Chrystusa* jako najistotniejszy element celebry w kościele parafialnym. Przykładowo: *to, że Jezus zawsze tam jest i czeka na mnie i na każdego, kto zechce do Niego przyjść (M11).*

Niewiele mniej - 1,73% - zwróciło uwagę na *dobre warunki przebywania – ciepło, miejsca siedzące*. Z kolei 2,23% ankietowanych przyznało, że *nie uczestniczy* we mszy świętej w swojej parafii. Odpowiedzi *nie ma zdania na zadany temat* udzieliło 2,97% , natomiast odpowiedzi *nie na temat* udzieliło 1,98% badanych. Na podane zagadnienia odpowiedzi nie udzieliło 24,50% respondentów.

Analizując odpowiedzi ankietowanych zauważa się, że są oni skoncentrowani na tworzeniu wspólnoty międzyludzkiej, horyzontalnym aspekcie jedności uczestników zgromadzenia eucharystycznego. Stąd duża procentowo ilość wypowiedzi mówiących o nastroju, muzyce, spokojnej atmosferze, budowaniu wspólnoty. Tym samym ankietowani wykazali, że jest im dobrze w grupie i niekoniecznie mają potrzebę indywidualnego zaangażowania się w liturgię, uczestnictwo w niej w sposób czynny. Wymiar wertykalny jedności z Bogiem w Trójcy Jedynym został zaakcentowany przez niewielką grupę respondentów.

Badani często są nastawieni na przyjemność w obcowaniu z liturgią, uczestnictwo w czymś na kształt przedstawienia teatralnego<sup>15</sup>. Z ankiet wnioskować można, że respondenci mają małą świadomość realnej obecności Chrystusa w Eucharystii, nie żyją liturgią. Mało istotne są dla nich warunki fizyczne przebywania w kościele takie jak np. miejsca siedzące.

Ankietowani często poszukują wartości i komfortu bycia z drugim człowiekiem. Odnieść można wrażenie, że istotą spotkania liturgicznego jest wspólnota jako taka. Badani nie widzą potrzeby uwypuklenia jej fundamentu i centrum, którym jest Chrystus. Mało zauważalna jest dążność respondentów do świadomego, pełnego, czynnego uczestnictwa we mszy świętej. Trzeba tu wspomnieć, że te pojęcia usankcjonowane przez Sobór Watykański II, odnoszące się do uczestnictwa w Eucharystii mają charakter systemowy. Funkcjonują jako spójna całość, wzajemnie się uzupełniając. Brak jednego z tych elementów powoduje wyłom i zaburza działanie systemu. Przekreśla jego kompatybilność.

Zastanawiające jest, że aż 1/4 badanych nie udzieliła lub nie potrafiła udzielić odpowiedzi na zadane pytanie.

---

<sup>15</sup> Por. SC 48.

Niniejsze badania nie tylko miały ujawnić świadomość respondentów co do uczestnictwa i teologii mszy świętej, ale także ukazać ich osobiste stanowisko wobec dialogicznej struktury Eucharystii. Opinie respondentów wskazują na zaakceptowanie form dialogicznych w czasie liturgii. Należy zatem wydobyć z nich w jakim stopniu owa akceptacja przekłada się na świadomość dialogicznej struktury mszy świętej, a także jakie ma znaczenie dla całokształtu formacji eucharystycznej. Dlatego ankietowanym postawiono następujące pytanie otwarte: *Liturgia mszy świętej ma charakter dialogu. W jaki sposób Twoim zdaniem należałoby zaakcentować dialog we Mszy świętej?* Analizę zagadnienia zestawia tabela 42.

Tabela 42

Możliwości zaakcentowania dialogu we mszy świętej w świadomości respondentów<sup>16</sup>

| Rodzaje możliwości:                                                                                      | płeć |       |    |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                                          | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                                          | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| zaangażowanie wiernych w liturgię, czynny udział (ogólnie)                                               | 12   | 4,65  | 14 | 9,59  | 26    | 6,44  |
| zaangażowanie z akcentem na posługi, śpiew psalmu czytania                                               | 3    | 1,16  | 7  | 4,79  | 10    | 2,47  |
| razem zaangażowanie                                                                                      | 15   | 5,81  | 21 | 14,38 | 36    | 8,91  |
| śpiew,                                                                                                   | 26   | 10,08 | 12 | 8,22  | 38    | 9,41  |
| odpowiedzi wiernych na wezwania kapłana                                                                  | 51   | 19,77 | 22 | 15,07 | 73    | 18,07 |
| razem śpiew i odpowiedzi wiernych                                                                        | 77   | 29,85 | 34 | 23,29 | 111   | 27,48 |
| osobiste zaangażowanie w dialog w Chrystusie                                                             | 16   | 6,20  | 5  | 3,42  | 21    | 5,20  |
| podkreślenie roli kapłana – wyjaśnianie części mszy świętej, komentarz, informacja, kierowanie dialogiem | 15   | 5,81  | 8  | 5,48  | 23    | 5,69  |
| kazanie w formie dialogowej                                                                              | 6    | 2,33  | 0  | 0     | 6     | 1,49  |
| modlitwa powszechna                                                                                      | 8    | 3,10  | 8  | 5,48  | 16    | 3,96  |
| wyakcentowanie gestów liturgicznych - znak pokoju                                                        | 2    | 0,78  | 2  | 1,37  | 4     | 0,99  |
| brak potrzeby zaakcentowania dialogu                                                                     | 18   | 6,98  | 9  | 6,16  | 27    | 6,68  |
| inne                                                                                                     | 1    | 0,39  | 3  | 2,05  | 4     | 0,99  |
| razem pozostałe formy dialogu                                                                            | 66   | 25,59 | 35 | 23,96 | 101   | 25,00 |
| nie mam zdania                                                                                           | 14   | 5,43  | 3  | 2,05  | 17    | 4,21  |
| nie rozumiem pytania, nie wiem                                                                           | 26   | 10,08 | 15 | 10,27 | 41    | 10,15 |
| brak odpowiedzi                                                                                          | 99   | 38,37 | 57 | 39,04 | 156   | 38,61 |
| razem bez sprecyzowanych odpowiedzi                                                                      | 139  | 53,88 | 75 | 51,36 | 214   | 52,97 |

<sup>16</sup> Kategorie zbudowane na podstawie wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

Ponad połowa respondentów (52,97%) przy zbliżonym wskaźniku procentowym dla mężczyzn i kobiet nie potrafiła odpowiedzieć na to pytanie tj. nie miała zdania, nie rozumiała pytania lub nie odpowiedziała na nie. Przykładowo: *nie potrafię odpowiedzieć dlaczego należałoby go zaakcentować (nie czuję problemu)* (M53). Można zatem przypuszczać, że w pojmowaniu struktury mszy świętej, większa część respondentów nie ma świadomości jej dialogicznej budowy.

Z kolei 6,68% respondentów nie widzi potrzeby zaakcentowania dialogu w czasie mszy świętej. Za przykład mogą posłużyć wypowiedzi: *nie widzę potrzeby silniejszego jego akcentowania* (K198); *moim zdaniem obecna forma dialogu jest wystarczająca* (K123); *nie widzę potrzeby, dialog jest właściwy, nie widzę potrzeby zmiany* (K124); *bez zmian* (K170). Tylko niewielka ilość ankietowanych 8,91%, w tym znacznie częściej mężczyźni - 14,38% niż kobiety - 5,81% postuluje, by dialogiczny charakter mszy świętej wyakcentować poprzez *zaangażowanie wiernych w liturgię*. Świadczyć o tym mogą wypowiedzi: *czynnie uczestniczyć we mszy świętej – odpowiadać, śpiewać włączyć się w posługi* (M7); *należy czynnie włączać się w części mszy świętej, znać formy dialogu i wymawiać je ze zrozumieniem* (K192); *psalm między czytaniem jest odpowiedzią wiernych na kierowane do nich Słowo* (M23); *liturgia słowa, psalm responsoryjny, Ewangelia, modlitwa wiernych. Przeżyć to tak jak rozmawiać z najbliższą, kochającą osobą* (K105). Przy okazji analizy wypowiedzi w tej kategorii po raz kolejny daje się zauważyć, że to mężczyźni są bardziej zaangażowani w posługiwanie w czasie liturgii.

Co czwarty ankietowany (27,48%) widzi zaakcentowanie dialogowego charakteru mszy świętej w *odповідziach na wezwania celebransa i śpiewie*. Tak twierdzi nieco więcej kobiet - 29,85% niż mężczyzn - 23,29%. Na przykład: *przez świadome i głośne odpowiedzi na wezwania kapłana* (K171) lub *zaczęlbym od odważnego, wyraźnego odpowiadania ze zrozumieniem w momentach przewidzianych w Liturgii. Może póki co, to wystarczy* (M34). Te kategorie wybrzmiewają jako nacechowane wspólnotowo.

Niektórzy - 5,69% ankietowanych, przy małym zróżnicowaniu co do struktury płci podkreślali *rolę kapłana* jako przewodnika, komentatora części mszy świętej. Tutaj sklasyfikowano zdania typu: *prowadzenie i decydowanie o sposobie dialogu powinno być oparte wyłącznie na osobie kapłana* (M14); *wyjaśnienie odpowiednich poszczególnych części mszy świętej przez kapłana* (K244); *moim zdaniem poprzez krótką informację przed mszą świętą. Mam na myśli to, że kapłan powinien chwilę przed mszą powiedzieć kilka słów, czym jest msza święta i że ma charakter dialogu* (M109); *mniej rutynowych odpowiedzi, więcej wolnych, spokojnych i świadomych form dialogowych. Jest to istotna rola celebransa* (M107).

Z kolei 5,20% badanych zauważyło osobiste zaangażowanie w liturgię poprzez indywidualny dialog z Chrystusem. Tak wskazało 6,20% kobiet i 3,42% mężczyzn<sup>17</sup>. Egzemplifikując: *osobiste zaangażowanie w dialog w Chrystusem - dialog miłości między Bogiem-Stwórcą a stworzeniem* (M13); *myślę, że każdy osobiście powinien być w dialogu z Chrystusem podczas mszy* (M19); *im więcej w przestrzeni mszy świętej dialogu z Bogiem a mniej z ludźmi, tym lepiej* (K9); *adorując Jezusa w ciszy człowiek wchodzi w głąb swojego ducha i może dojść do dialogu z Bogiem. Np. po homilii, w czasie przeistoczenia, po Komunii świętej* (K64); *dialog - to z Bogiem! A nie jak u protestantów. Zresztą obecny ryt jest jak u protestantów. NFRR (Msza Wszechczasów)! (K26).*

Praktycznie niezauważalna stała się sposobność podkreślenia dialogu w czasie modlitwy wiernych. Na tę możliwość wskazało jedynie 5,48% mężczyzn i 3,10% kobiet.

Niektóre wypowiedzi jednoznacznie mówiły o konieczności przekazania świeckim posługi podawania wezwań do modlitwy wiernych: *koniecznie modlitwa wiernych powinna być prowadzona przez wiernych. Ja bym zabronił kapłanom czytania modlitwy wiernych. To obrzydliwe, gdy kapłani nam (ludowi Bożemu) to zawłaszczają* (M3).

Inni sugerowali zmianę formy modlitwy wiernych wskazując na jej realizację według wzorca zaczerpniętego z liturgii celebrowanej w małych wspólnotach, gdzie jak już wspomniano, porządek i normy liturgiczne są czasami dość wyraźnie poluzowane: *aby prośby były odczytywane przez wiernych, podawane spontanicznie* (K21); *na przykład przez możliwość włączenia własnych intencji do modlitwy wiernych* (M49); *spontaniczna modlitwa wiernych* (K134). Pomimo tych głosów należy stwierdzić, że respondenci słabo docenili rolę modlitwy wiernych w procesie kształtowania dialogicznego charakteru mszy świętej. Brakuje świadomości, że to poprzez modlitwę powszechną lud Boży realizuje swój urząd kapłański w Kościele<sup>18</sup>. To, co należy do ludu wiernego<sup>19</sup> zostaje przezeń niedowartościowane, a nawet uznane za nieistotne.

---

<sup>17</sup> „Trzeba jednak pamiętać, by unikać upowszechnionego schematu wg którego Msza święta jest podwójną wymianą pomiędzy Bogiem i człowiekiem. W części pierwszej człowiek mówi do Boga, który mu następnie odpowiada. W drugiej – człowiek składa Bogu dary, które później otrzymuje przez Niego przemienione w Komunii świętej. To ujęcie „jest niezgodne z najgłębszą istotą zbawczego spotkania z Bogiem. W dialogu tym tylko do Boga należy inicjatywa. On najpierw przemawia do człowieka i wszelka postawa religijna człowieka wobec Boga może być tylko odpowiedzią na jego łaskawe samo objawienie się. Podobnie w porządku ofiary: Chrystus – pierw za nas ofiaruje siebie Ojcu, a my możemy tylko ofiarować Chrystusa i z nim współofiarować”. Por. F. Blachnicki, *Katecheza o Mszy świętej w świetle soborowej odnowy liturgii*, RBL, 19(1966), nr 4-5, s. 253.

<sup>18</sup> Por. J. J. Kopeć, *Modlitwa powszechna czyli modlitwa wiernych*, [w:] *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1989, s. 344.

<sup>19</sup> Zob. *Wprowadzenie*, [w:] *Modlitwa Powszechna*, red. F. Małaczyński, Katowice 1970, s. 9.

W świadomości badanych praktycznie nie istnieje homilia w formie dialogu. Na ten element zaakcentowania dialogicznej formy mszy świętej wskazało tylko 6 kobiet i ani jeden mężczyzna. Przytaczano zaobserwowane sytuacje: *kapłan mógłby, tak jak na mszy świętej dla dzieci, wyjść z dialogiem do uczestników mszy świętej* (K141).

Na niewerbalną formę gestów liturgicznych wskazał niecały 1% respondentów: *postawy modlitewne, gesty* (K231).

Jako *inne* sklasyfikowano odpowiedzi sugerujące potrzebę właściwego kształtowania liturgicznego od najmłodszych lat i wprowadzenia katechezy parafialnej, której celem byłoby przybliżenie struktury mszy świętej i wyjaśnienie jej poszczególnych elementów. Przykładowo: *poprzez naukę liturgii od dziecka* (K50). Pojawiło się też stwierdzenie: *nie jestem liturgistą* (M110).

Sakramentalna natura liturgii domaga się posługiwania symbolem. Trzeba zatem w taki sposób stosować znaki liturgiczne, by stały się czytelne dla człowieka współczesnego<sup>20</sup>. Dlatego Sobór Watykański II chcąc odnowić liturgię uznał, że „porządek Mszy należy tak przerobić, aby wyraźniej uwidocznić właściwe znaczenie i wzajemny związek poszczególnych części, a wiernym bardziej ułatwić pobożny i czynny udział”<sup>21</sup>. Należy jednak mieć staranie o zrozumienie znaków i symboli, które składają się na celebrację liturgiczną, bowiem „ich znaczenie ma swoje korzenie w dziele stworzenia i w kulturze ludzkiej, ukonkretnia się w wydarzeniach Starego Przymierza, a w pełni objawia w osobie i dziele Chrystusa”<sup>22</sup>.

Kolejne pytanie otwarte mające na celu pogłębienie i poszerzenie sondażu brzmiało: *Co chciałbyś zmienić lub wprowadzić do sposobu prowadzenia mszy świętej?* Odpowiedzi zestawia tabela 43.

Tabela 43

Propozycje zmian do sposobu sprawowania mszy świętej<sup>23</sup>

| Chciałbym zmienić lub wprowadzić: | płeć |      |    |      | razem |      |
|-----------------------------------|------|------|----|------|-------|------|
|                                   | K    |      | M  |      |       |      |
|                                   | N    | %    | N  | %    | N     | %    |
| większe skupienie na Bogu         | 18   | 6,98 | 6  | 4,11 | 24    | 5,94 |
| intensyfikację poczucia wspólnoty | 22   | 8,53 | 12 | 8,22 | 34    | 8,42 |

<sup>20</sup> Por. J. Grześkowiak, *Czytelność znaków odnowionej liturgii*, „Collectanea Theologica” 45 (1975), nr 4, s. 87-95.

<sup>21</sup> SC 50.

<sup>22</sup> KKK 1145.

<sup>23</sup>Kategorie odpowiedzi stworzone po analizie wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

|                                                                                          |    |       |    |       |     |       |
|------------------------------------------------------------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| krótką homilię każdego dnia                                                              | 8  | 3,10  | 5  | 3,42  | 13  | 3,22  |
| muzykę, pieśni                                                                           | 23 | 8,91  | 12 | 8,22  | 35  | 8,66  |
| zmiany techniczne<br>(modernizacja nagłośnienia; wyposażenie w sprzęt<br>audiowizualny ) | 3  | 1,16  | 5  | 3,42  | 8   | 1,98  |
| elementy z innych form liturgii – np. NFRR, ruchów<br>charyzmatycznych                   | 16 | 6,20  | 9  | 6,16  | 25  | 6,19  |
| nic nie trzeba zmieniać                                                                  | 61 | 23,64 | 44 | 30,14 | 105 | 25,99 |
| inne                                                                                     | 13 | 5,04  | 8  | 5,48  | 21  | 5,20  |
| odpowiedzi nie na temat                                                                  | 4  | 1,55  | 2  | 1,37  | 6   | 1,49  |
| nie mam zdania, nie wiem                                                                 | 20 | 7,75  | 6  | 4,11  | 26  | 6,44  |
| brak odpowiedzi                                                                          | 76 | 29,46 | 41 | 28,08 | 117 | 28,96 |

Odpowiedzi udzielane przez respondentów zostały ujęte w odpowiednie kategorie. Jak wynika z tabelarycznego zestawienia największa część respondentów - 25,99%, uznała, że nie trzeba nic zmieniać jeśli idzie o sposób sprawowania mszy świętej. Takiego zdania jest 23,64% kobiet i więcej mężczyzn - 30,14%. Badani odpowiadali np.: *wystarczy starannie realizować zalecenia liturgiczne (K233); ja w swojej parafii niczego nie chcę zmienić ani wprowadzić, bo liturgia sprawowana jest pięknie, na najwyższym poziomie. W ogromnej mierze zależy to od wrażliwości i postawy kapłana (K38).*

Jedna z grup wypowiedzi ankietowanych dotyczyła zmian zachodzących w muzyce kościelnej<sup>24</sup>. Jedne sugerowały wyłączność muzyki organowej, inne postulowały naukę starych pieśni, śpiewu gregoriańskiego lub wręcz odwrotnie pieśni nowych i radośniejszych. Niektórzy proponowali wprowadzenie scholi czy chóru. Potrzebę zmian w obrębie tej kategorii wyraziło 8,66% badanych, przy minimalnym procentowym zróżnicowaniu wskazań kobiet (8,91%) i mężczyzn (8,22%). Przykładowo: *można by wprowadzić chór – śpiew i muzykę organową (K40); organista z prawdziwego zdarzenia (M4); chciałabym wprowadzić śpiew gregoriański (K13); usunąć instrumenty nieliturgiczne oraz pieśni religijne [nieliturgiczne], a zastąpić je muzyką organową oraz pieśniami liturgicznymi (M71).* Z tymi propozycjami koresponduje 1,98% odpowiedzi mówiących o wyświetlaniu tekstów lub potrzebie dobrego nagłośnienia w kościele.

Kolejna część wypowiedzi koncentrowała się na potrzebie zintensyfikowania poczucia wspólnoty. Ankietowani zauważali brak czynnika czy też brak możliwości doświadczania w zgromadzeniu liturgicznym aspektu wspólnotowego, postulowali *stawanie się wspólnotą (M12)*. Tutaj także składowymi są odpowiedzi mówiące o zaangażowaniu wiernych

<sup>24</sup> Zob. J. M. Joncas, *Musical Elements in the Ordo Missae of Paul VI*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, s. 209-245.

świeckich w czynne uczestnictwo. Zmian na tym gruncie potrzebuje 8,42% respondentów, znów przy minimalnym procentowym zróżnicowaniu wskazań kobiet (8,53%) i mężczyzn (8,22%). Za przykład mogą posłużyć wypowiedzi: *większe uczestnictwo świeckich – dobrze przygotowanych* (K22); *zachęta do większego zaangażowania świeckich w terenie* (M10); *większy udział wiernych* (K21); *mocniej mobilizować wiernych do czynnego udziału we mszy świętej* (M49).

Dla stworzenia oczekiwanej atmosfery może mieć wpływ wprowadzenie, udostępnienie miejsca, pomieszczenia dla małych dzieci mających kłopot z akceptacją uczestnictwa we mszy świętej (K46) lub być może stworzenie oratorium, do którego rodzic mógłby się udać z dzieckiem, nad którym nie można zapanować. Przecież dzieci też muszą przyjść do kościoła na mszę, a to pomogłoby rodzicom (M74).

Wśród odpowiedzi znalazły się także takie, które proponowały wplatanie w zwyczajną formę rytu elementów z formy nadzwyczajnej, dodatków z którymi ankietowani spotkali się w czasie mszy wspólnotowych czy modlitw o uzdrowienie. Egzemplifikując postulaty: *Komunia na klęcząco* (K255 i K256); *przyjmowanie Komunii świętej wyłącznie do ust i w postawie klęczącej* (K245); *więcej postawy stojącej z uwielbieniem, np. ręce wzniesione do góry* (K234); *aby była możliwość przyjmowania Komunii świętej przy balaskach. Homilia z ambony - podkreśla to autorytet kapłana, choć w wielu kościołach nie ma już ambon* (K33). Propagatorów tego typu zmian w liturgii odnotowano 6,19% ogółu przy minimalnym zróżnicowaniu względem płci.

Tylko 3,22% badanych zaproponowało wprowadzenie krótkiej homilii każdego dnia, nawiązującej do Ewangelii, homilii nie odczytanej, a przygotowanej.

Swoje spostrzeżenia zanotowane w kategorii *inne* podało 5,20% ankietowanych. Są one odbiciem sytuacji z jakimi spotykają się w kościołach parafialnych: *nie we wszystkich parafiach odmawia się na koniec modlitwę do Michała Archaniola* (K79); *żadnych pasterskich listów* (K63); *żeby celebrans nie przerywał mszy świętej, na zbieranie ofiary, ponieważ może to robić pan kościelny i ministranci* (M9); *więcej komentarzy odnośnie do tego co się dzieje na poszczególnych etapach. Chciałbym też, żeby okadzenie i świece podczas czytania Ewangelii były standardem podczas każdej niedzieli. Chciałbym też, żeby w każdą niedzielę chodziła procesja z ewangeliarzem i krzyżem. Wigilia Paschalna powinna się rozpoczynać po zmroku* (M65); *przede wszystkim dużo więcej uświadomienia sobie w czym uczestniczę [...], mocniej zadbać o szczegóły, również o to co w OWMR, czy rubrykach Mszału* (M138).

Nietrudno zauważyć, że znaczna część, bo 28,96% ogółu (29,46% kobiet i 28,08% mężczyzn) nie udzieliła odpowiedzi na zadany temat.

Każda kategoria propozycji zmian co do sposobu sprawowania mszy świętej nie przekraczała 10% odpowiedzi. Świadczyć to może o braku zaangażowania w liturgię, nieświadomości co do sposobu i jakości jej przeżywania, braku nastawiania na różnorodne formy sprawowania Eucharystii. Widać, że dla ankietowanych inspiracją do przeżywania liturgii jest uczestnictwo w swojej wspólnoty na przykład charyzmatycznej czy związanej z Nadzwyczajną Formą Rytu Rzymskiego. Nie ma zrozumienia dla jedności w różnorodności Kościoła widzianej chociażby przez pryzmat sprawowania Eucharystii. Każdy postuluje to, co wybrzmiewa i przekonuje go w przeżywaniu liturgii we własnej wspólnoty. Brak jest ogólnego spojrzenia na dobro Kościoła, oraz szerszego spojrzenia na Eucharystię nieograniczoną jedynie do wspólnoty, w której formację odbierają respondenci. Dochodzimy do pytania o istotę liturgii, co albo Kto, tak naprawdę, jest dla respondentów istotny we mszy.

Następne pytania przedstawione ankietowanym członkom grup parafialnych mają za zadanie wskazać, co w sferze liturgicznej powoduje brak zainteresowania wśród respondentów zróżnicowanym, dialogicznym udziałem we mszy świętej. Stąd zadano pytanie zamknięte: *Jaki typ mszy świętej całkowicie ci nie odpowiada?* Zestawienie odpowiedzi przedstawia tabela 44.

Tabela 44

Rodzaj mszy świętej która nie odpowiada respondentom<sup>25</sup>

| Całkowicie mi nie odpowiada:                                              | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                           | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                           | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| główna msza (suma) niedzielna                                             | 38   | 14,73 | 10 | 6,85  | 48    | 11,88 |
| połączona z innym nabożeństwem                                            | 32   | 12,40 | 18 | 12,33 | 50    | 12,38 |
| bez kazania                                                               | 72   | 27,91 | 23 | 15,75 | 95    | 23,51 |
| w której wszystko spełnia kapłan bez udziału świeckich                    | 55   | 21,32 | 28 | 19,18 | 83    | 20,54 |
| z głośną muzyką młodzieżową                                               | 70   | 27,13 | 30 | 20,55 | 100   | 24,75 |
| bez śpiewu pieśni                                                         | 66   | 25,58 | 24 | 16,44 | 90    | 22,28 |
| z długim kazaniem                                                         | 71   | 27,52 | 39 | 26,71 | 110   | 27,23 |
| okolicznościowa msza święta w parafii<br>(np. pod przewodnictwem biskupa) | 28   | 10,85 | 4  | 2,74  | 32    | 7,92  |
| inne                                                                      | 14   | 5,43  | 16 | 10,96 | 30    | 7,43  |
| brak odpowiedzi                                                           | 26   | 10,08 | 11 | 7,53  | 37    | 9,16  |

<sup>25</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Odsetki liczone względem ilości respondentów.

Respondenci udzielający odpowiedzi na pytania zamknięte zaznaczali proponowane czynniki, które mogą wpływać na ich odbiór Eucharystii.

Ankietowanym zdecydowanie nie odpowiada msza święta z *długim kazaniem*. Na taką niedogodność wskazało 27,23% ogółu badanych, przy małej różnicy procentowej kobiet (27,52%) i mężczyzn (26,71%). Jednakże, bolączką ankietowanych jest także msza święta *bez kazania*. Tak wskazało 23,51% respondentów. Brak kazania przeszkadza większej ilości kobiet 27,91%, niż mężczyzn 15,75%.

*Głośna muzyka młodzieżowa* nie odpowiada 24,75% respondentów, bardziej kobietom (27,13%) niż mężczyznom (20,55%). Z kolei msza święta *bez śpiewu pieśni* jest nieodpowiednią dla 22,28% ankietowanych, znów w większej części dla kobiet (25,58%) niż mężczyzn (16,44%).

Taka duża rozbieżność procentowa w sposób naturalny wskazuje na psychologiczne uwarunkowania związane z percepcją wrażeń muzycznych u kobiet i mężczyzn<sup>26</sup>. W płaszczyźnie kobiecości dominują przede wszystkim wartości uczuciowe, natomiast światem mężczyzn rządzi głównie konkret. Choćby ze względu na te psychospołeczne różnice należy celebrować Eucharystię w sposób wyważony, by kobiety i mężczyźni, w sposób adekwatny mogli czerpać z bogactwa liturgii<sup>27</sup>.

Tylko co piątemu respondentowi (20,54%), przy niewielkim zróżnicowaniu procentowym płci, nie odpowiada taki rodzaj Mszy świętej, w *której wszystko spełnia kapłan bez udziału świeckich*. W takim razie dla blisko 80% badanych normalne, naturalne i niedrażniące jest uczestnictwo we mszy świętej, gdzie wszelkie posługi, także te przeznaczone dla świeckich, są wykonywane tylko przez kapłana. Wynik ten wskazuje na brak w badanych świadomości, że poprzez wiarę oraz sakrament chrztu są uczestnikami funkcji kapłańskiej, prorockiej i królewskiej Chrystusa, a także mają swój niezaprzeczalny udział w posłannictwie ludu Bożego w Kościele i na świecie<sup>28</sup>.

*Msza święta połączona z nabożeństwem* nie odpowiada 12,38% ogółu respondentów, *główna msza niedzielna (suma)* - 11,88% ankietowanych, a *okolicznościowa msza święta w parafii np. pod przewodnictwem biskupa* - 7,92% badanych.

---

<sup>26</sup> Zob. I. Dolata, *Związek między sposobem słuchania oraz poziomem ekspresji ruchowej wykonawcy a percepcją utworu muzycznego*, „Studia Psychologica: Theoria et praxis”, red. J. Ciecuch i in., 10 (2010), nr 1, s. 225-249.

<sup>27</sup> Zob. B. Mierziński, *Mężczyzna jako mąż i ojciec*, [w:] *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń, Lublin 2013, s.658-682.

<sup>28</sup> Por. Sobór Watykański II, Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem*, nr 2; J. Mariański, *Apostołstwo świeckich w Kościele* [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja. Doświadczenia. Perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987, s. 96.

Na wskazane pytanie nie odpowiedziało 9,16% respondentów - 10,98% kobiet i 7,53% mężczyzn.

Respondenci skorzystali z możliwości indywidualnego wskazania Eucharystii, która im nie odpowiada wybierając kategorię *inne* (7,43%). Badani wskazywali, że nie odpowiada im msza święta dedykowana dzieciom: *dla dzieci, kazania są czasem infantylne i moim zdaniem czynią więcej szkody niż pożytku* (M138); *z udziałem dzieci* (M56). Duża część odpowiedzi w tej kategorii dotyczyła postawy kapłana celebrującego Eucharystię: *pośpieszna* (M78); *odklepana przez kapłana, niechlujnie* (M65); *odprawiana niedbale* (K233); *msza święta odprawiana przez kapłan bez wiary* (K6); *gdy ksiądz sprawujący liturgię nie czuje jej ducha* (K24); *kiedy widzę, że kapłan odprawia ją zbyt szybko* (K180); *odprawianej w nadmiernym pośpiechu, nawet krótkie kazanie, chwila ciszy czy rozważań przy braku oprawy muzycznej wiele zmieniają* (K191); *gdy wyczuwam pośpiech w czynnościach kapłana* (K195); *taka, która jest sprawowana przez księdza w pośpiechu, czasem niegodnie, z pominięciem istotnych części* (K238); *odprawiana niedbale* (K233).

Ankietowani zauważali także poszczególne elementy liturgii, których traktowanie przez posługujących im nie odpowiada: *byle jakie, z niedbałym czytaniem słowa Bożego przez nieumiejącego czytać lektora* (K174); *przegadana* (K26); *rozwlekana z długim kazaniem w dzień powszedni* (K242); *falszujący organista* (K250).

Niektóre, jednostkowe wypowiedzi dotyczyły konkretnych sytuacji, mszy świętych, które nie odpowiadają ankietowanym: *gdy kapłan wymienia, kto i ile dał na remont* (M14); *gdy są łamane przepisy liturgiczne zawarte w OWMR, często w Odnowie* (M105); *kiedy w ramach kazania czytany jest długi, męczący i często nudny list od biskupa* (K48); *Msza święta na której się klaska i tańczy, macha flagami w kościele, nie klęka przed tabernakulum, kiedy bije się brawa wykonawcy, jakby był to koncert, a nie misterium Chrystusa* (K245). Jeden z respondentów uznał, że: *wszystkie wymienione [kategorie] mi nie odpowiadają* (K12).

W kategorii *inne* uwzględniono także wypowiedzi gdzie respondenci mówili, że nie ma mszy, która by im nie odpowiadała: *każda msza ma swoją wartość* (M107); *żaden, każda mi odpowiada* (M94); *każda msza jest przypomnieniem ofiary Boga dla człowieka. Absurdem byłoby stwierdzenie, że mi nie odpowiada* (M92); *każda mi odpowiada* (M49); *każda jest dobra, jeśli się idzie z nastawieniem duchowym* (M60); *nie ma takiej, która nie odpowiada całkowicie* (M53); *nie ma takiej* (M37, M95, M129).

Kontynuację refleksji wynikającej z odpowiedzi na zadaną kwestię stanowi pytanie zamknięte: *Co razi Cię najbardziej we mszy świętej i utrudnia pełne w niej uczestnictwo?* Analizę zapytania przedstawia poniższa tabela 45.

Tabela 45

Czynniki utrudniające respondentom uczestnictwo we mszy świętej<sup>29</sup>

| Czynniki utrudniające:                      | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                             | K    |       | M  |       |       |       |
|                                             | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| pośpiech i rutyna księdza                   | 154  | 59,69 | 65 | 44,52 | 219   | 54,21 |
| nieskładna homilia niezwiązana z życiem     | 88   | 34,11 | 54 | 36,99 | 142   | 35,15 |
| obojętność uczestników i brak skupienia     | 99   | 38,37 | 60 | 42,00 | 159   | 39,36 |
| inne (bez podania jakie)                    | 7    | 2,71  | 6  | 4,11  | 13    | 3,22  |
| postawa kapłana                             | 1    | 0,39  | 4  | 2,74  | 5     | 1,24  |
| homilia, kazanie, ogłoszenia                | 2    | 0,78  | 3  | 2,05  | 5     | 1,24  |
| przygotowanie do celebry                    | 1    | 0,39  | 0  | 0     | 1     | 0,25  |
| postawa innych osób                         | 3    | 1,16  | 2  | 1,37  | 5     | 1,24  |
| obecność dzieci                             | 6    | 2,33  | 0  | 0     | 6     | 1,49  |
| muzyka                                      | 4    | 1,55  | 2  | 1,37  | 6     | 1,49  |
| osobiste, wewnętrzne trudności respondentów | 3    | 1,16  | 3  | 2,05  | 6     | 1,49  |
| razem inne                                  | 27   | 10,47 | 20 | 13,69 | 47    | 11,66 |
| nie wiem                                    | 2    | 0,78  | 0  | 0     | 2     | 0,50  |
| brak odpowiedzi                             | 11   | 4,26  | 5  | 3,42  | 16    | 3,96  |

Dla ponad połowy respondentów najbardziej utrudniającym czynnikiem ich uczestnictwa we mszy świętej jest *pośpiech i rutyna księdza*. Taką odpowiedź wskazało 54,21% ogółu badanych, przy znacznie większym procentowym udziale odpowiedzi kobiet (59,69%) niż mężczyzn (44,52%).

Kolejnym czynnikiem utrudniającym udział we mszy świętej jest *obojętność uczestników i brak skupienia*. Tak wskazało 39,36% respondentów - 42% mężczyzn i nieco mniej kobiet - 38,37%.

Na *nieskładną, niezwiązaną z życiem homilię* jako czynnik utrudniający wskazało 35,15% badanych, przy niewielkim zróżnicowaniu odpowiedzi kobiet (34,11%) i mężczyzn (36,99%).

<sup>29</sup> Respondenci wskazywali kilka czynników. Procenty nie sumują się.

Innych odpowiedzi udzieliło 11,66% respondentów. Ponieważ podana w ankiecie klasyfikacja okazała się dla nich niewystarczająca w kategorii *inne* zamieszczali swoje spostrzeżenia dotyczące czynników, które wskazują na trudności spowodowane już konkretnymi postawami. Na nieodpowiednią *postawę kapłana* uwagę zwróciło 1,24% respondentów: *wycinanie elementów Eucharystii, żeby szybciej skończyć* (M116); *gdy ktoś przerywa sprawowanie mszy, by spowiadać, zebrać tacę itp.* (M75); *zbierane ofiary przez celebrans* (M9); *odejście od ołtarza i spowiadanie ludzi w czasie kazania* (K209).

Ankietowani zwracali także uwagę na problem związany z homilią, kazaniem czy ogłoszeniami parafialnymi: *list pasterski, czytanie homilii z książki, którą już czytałem* (M132); *przydługie kazania, długie listy biskupów* (M9); *czytanie intencji na cały najbliższy tydzień, łącznie z tym, kto zamówił jaką mszę* (K234); *zbyt długie ogłoszenia i komentarze księży* (K185); *ogłoszenia parafialne* (M106). Te wypowiedzi pojawiły się w 1,24% ankiet. Jedna osoba mówiła o niewłaściwym przygotowaniu liturgicznej służby ołtarza: *brak dykcji lektorów; prawie nic nie można zrozumieć z czytania* (K5).

Kolejną grupą czynników utrudniających, wymienianych w kategorii *inne* są te, które wskazują na postawy innych osób uczestniczących w zgromadzeniu liturgicznym. Tutaj pojawiły się wypowiedzi dotyczące obecności dzieci na mszy świętej: *biegające, hałasujące dzieci w pierwszym rzędzie bez opieki rodzicielskiej* (M74); *biegające dzieci po kościele i spacerujący z nimi rodzice* (M38); *biegające, głośne dzieci* (K16); *głośne, małe dzieci bez nadzoru rodziców, nie mogą modlić się w skupieniu* (K46); *bieganie dzieci po kościele* (K61). Te stanowią 1,49% wypowiedzi w tej kategorii. Taki sam procent respondentów (1,49%) wskazywał na trudności spowodowane całą gamą czynników związanych ze śpiewem, muzyką podczas liturgii: *pieśni niezwiązane z mszą np. dziecięce instrumenty, klaskanie* (M103); *źle przygotowana schola, źle dobrane treści, lektorzy nienadający się do funkcji, infantylne utwory muzyczne, wierszyki przeciągające się* (M138); *nieładny i niezrozumiały śpiew organisty – niekiedy dobry głos ale zagłuszany przez organy* (K5); *perkusja, tańce itp., które we mnie aktualnie wywołują duchowy chaos* (K7); *niewykwalifikowany organista* (K195). Ankietowani (również 1,49%) zwrócili uwagę na osobiste trudności jako element, który jest dla nich trudny: *chwilowa niemożność przyjęcia Eucharystii* (M93); *gdy nie czuję obecności Ducha Świętego* (M95); *moje osobiste rozproszenie* (M22); *różne incydenty, także moje własne nieprzygotowanie* (K161); *swoje rozkojarzenie* (K232); *mój brak skupienia* (K252).

Prócz tego badani zwracali uwagę na niewłaściwe zachowania dorosłych (1,24% w tej kategorii), a także ich strój: *rozmowy innych* (K66); *głośno mówiący ludzie* (K131);

*dzwoniące komórki (K96); dzwoniące telefony komórkowe (K159); niestosowne stroje kobiet, młodych ludzi (K182); ludzie, którzy nie wiedzą po co przyszli do kościoła; rozmawiają przez telefon... (K200).*

Prośba o wskazanie czynników utrudniających respondentom przeżycie mszy świętej prowokuje do ujawnienia dodatkowych przemyśleń, bardziej osobistych, bowiem wskazywane trudności nie są tym samym co nieodpowiedniość danego elementu Eucharystii, który może przeszkadzać respondentom. Dlatego też w kolejnym pytaniu, tym razem otwartym poproszono ich o napisanie: *Co nie odpowiada Ci, irytuje Cię w czasie sprawowania mszy świętej?* Analizę zagadnienia przedstawia tabela 46.

Tabela 46

Elementy najbardziej nieodpowiadające, irytujące badanych we mszy świętej w parafii<sup>30</sup>

| Nie odpowiada mi, irytuje w czasie sprawowania mszy świętej | płeć |       |    |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                             | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                             | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| postawa kapłanów,                                           | 67   | 25,97 | 31 | 21,23 | 98    | 24,26 |
| słabe homilie, kazania                                      | 33   | 12,79 | 17 | 11,64 | 50    | 12,38 |
| niewłaściwe zachowanie wiernych (ogólnie)                   | 39   | 15,12 | 20 | 13,70 | 59    | 14,60 |
| złe zachowanie ministrantów                                 | 3    | 1,16  | 4  | 2,74  | 7     | 1,73  |
| spóźnianie się ludzi na mszę                                | 5    | 1,94  | 3  | 2,05  | 8     | 1,98  |
| dzwoniące telefony, zabawa telefonami                       | 10   | 3,88  | 7  | 4,79  | 17    | 4,21  |
| biegające, krzyczące dzieci                                 | 8    | 3,10  | 7  | 4,79  | 15    | 3,71  |
| listy pasterskie                                            | 4    | 1,55  | 2  | 1,37  | 6     | 1,49  |
| długie ogłoszenia                                           | 7    | 2,71  | 6  | 4,11  | 13    | 3,22  |
| błędy w celebrowaniu liturgii                               | 4    | 1,55  | 4  | 2,74  | 8     | 1,98  |
| nieprzygotowanie lektora                                    | 7    | 2,71  | 1  | 0,68  | 8     | 1,98  |
| organista (śpiew i gra)                                     | 12   | 4,65  | 6  | 4,11  | 18    | 4,46  |
| śpiew, zła oprawa muzyczna                                  | 18   | 6,98  | 10 | 6,85  | 28    | 6,93  |
| złe warunki przebywania (czynniki zewnętrzne)               | 11   | 4,26  | 5  | 3,42  | 16    | 3,96  |
| nic mnie nie irytuje                                        | 23   | 8,91  | 7  | 4,79  | 30    | 7,43  |
| odpowiedzi nie na temat                                     | 2    | 0,78  | 5  | 3,42  | 7     | 1,73  |
| inne                                                        | 14   | 5,43  | 3  | 2,05  | 17    | 4,21  |
| nie wiem, nie mam zdania                                    | 6    | 2,33  | 1  | 0,68  | 7     | 1,73  |
| brak odpowiedzi                                             | 53   | 20,54 | 33 | 22,60 | 86    | 21,29 |

<sup>30</sup> Ankietowani podawali elementy klasyfikowane dla kilku kategorii. Procenty nie sumują się.

Jak można zauważyć, wypowiedzi respondentów były bardzo skonkretyzowane stąd mnogość wyodrębnionych kategorii. Badani zwracali dużą uwagę na postawy kapłanów celebrujących mszę świętą, służby liturgicznej i wiernych świeckich.

Na nieodpowiednią *postawę kapłana* wskazała prawie 1/4 badanych. Ankietowani zwracali uwagę na takie czynniki jak rozmowy, pycha, pośpiech, rutyna, dygresje podczas mszy<sup>31</sup>. Irytacja skupiona na postawie kapłana jest udziałem 25,97% kobiet i 21,23% mężczyzn.

Respondenci (1,73%) uznali za nieodpowiednie, płynące z ich obserwacji, *złe zachowanie ministrantów w prezbiterium*. Ta kategoria zebrała 1,16% odpowiedzi kobiet i 2,74% mężczyzn.

Okazało się, że badani są uwrażliwieni także na postawy innych uczestników liturgii. Na irytację związaną z *niewłaściwym zachowaniem wiernych* wskazało 14,60% ankietowanych - 15,12% kobiet i 13,70% mężczyzn. To, co drażni najbardziej w zachowaniu innych określano jako ostentacyjne demonstrowanie swojej wiary, rozmowy, zauważalny brak szacunku do miejsca. Wyszczególnione kategoriami zostały także inne wypowiedzi, które wskazują na czynniki najbardziej irytujące badanych.

Dla 1,98% badanych irytującym jest *spóźnianie się innych na mszę świętą. Dzwoniące telefony* drażnią 4,21% respondentów. Dla niektórych 3,71% irytujące są *biegające i krzyczące dzieci*.

1/4 badanych zwróciła uwagę na niewłaściwe zachowanie kapłana, natomiast nieco mniej, bo około 1/5 na niewłaściwe zachowanie świeckich. Można stwierdzić, że zachowanie, postawa kapłana jest bardziej zauważalna, ponieważ to ta osoba jest najintensywniej obserwowaną. Wiadomo, że działa jako *alter Christus*, jednak to on (jako osoba) stoi w centrum, na jego zachowaniu i postawie koncentruje się wzrok wiernych będących w kościele. Czynności liturgiczne, które są wykonywane godnie i pięknie stanowią drogowskaz prowadzący badanych do skupienia i czci, dają odczuć wielkość sprawowanego misterium<sup>32</sup>. Jak zauważono wierni widzą te irytujące czynniki, które są uzewnętrznione, wyrażają to, co czynne, co jest namacalne, co może podlegać analizie. Ponieważ człowiek jako osoba jest jednością duszy i ciała<sup>33</sup> to, co jest widoczne na zewnątrz mówi nam także o wnętrzu danej osoby<sup>34</sup>.

---

<sup>31</sup> Zob. K. Kaźmierska, *O parafii w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2020, s. 319-333.

<sup>32</sup> Zob. Jan Paweł II, *List do kapłanów na Wielki Czwartek* 1980, nr 9.

<sup>33</sup> Zob. E.L. Mascall, *Chrześcijańska koncepcja człowieka (zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1962, s. 24-26.

<sup>34</sup> Zob. P. Maciaszek, *W bliskości Boga. Jak żyć liturgią?*, Częstochowa 2012, s.40.

Drugą, dość pokaźną grupą czynników irytujących są zachowania, związane z merytorycznymi niedomaganiem celebrowania liturgii. Dla 12,38% respondentów (12,79% kobiet i 11,64% mężczyzn) irytujące są *słabe kazania*. Respondenci pisali o kazaniach słabych, zbyt długich lub zbyt krótkich. Zwracano także uwagę na niepotrzebne, zdaniem niektórych nawiązania polityczne. Korespondujące z tą kategorią są *listy pasterskie*, które irytują zaledwie 1,49% badanych, czy zbyt długie ogłoszenia duszpasterskie wywołujące rozdrażnienie u 3,22% ankietowanych.

Respondenci zwrócili też uwagę na złe przygotowanie liturgii lub jej nieprzygotowanie przez osoby za nią odpowiedzialne. Badani (1,98%) odczytują jako irytujące *nieprzygotowanie lektora do czytania Pisma*. Tyle samo za drażniące uważa błędy w celebrowaniu liturgii. Ankietowani wskazywali tutaj na problemy typu: celebrans zbiera tacę, brak musztry, procesja komunijna – złe zawracanie, równe klękanie, wstawanie, brak wierności przepisom. Respondentom nie odpowiadał także szereg czynników skupionych wokół muzyki kościelnej. Jednych irytuje *śpiew i gra organisty* (4,46% ogółu), innych pieśni monotonne, innych znów pieśni nowoczesne (6,93% ogółu).

Dla jednych śpiew scholi jest irytujący, podobnie jak dla innych zdaje się być drażniącą muzyka organowa. Widać, że respondenci mają silnie zindywidualizowane podejście do liturgii. Tego typu wypowiedzi sugerują przyjęcie postawy „liturgicznego egoizmu”. Członkowie grup chcą we mszy świętej mieć to, co im się podoba, przenieść na grunt liturgii niedzielnej, powszechnej te elementy, które odpowiadają im w liturgiach wspólnotowych.

Czynniki zewnętrzne tj. złe warunki przebywania, mało miejsca w kościele, niewygodne ławki, nieestetyczny wygląd i zimno irytują blisko 4% respondentów.

Na pytanie nie odpowiedziało 1/5 badanych. Czynniki niewłaściwych nie odnotowano w ankietach 7,43% badanych.

Po analizie wypowiedzi można wnioskować, że irytacja ankietowanych co do błędów w celebracji liturgicznej wynika z ich nieznamość liturgii. Ankietowani dość często nakładają kalkę ze mszy świętych sprawowanych we wspólnotach, gdzie spotkać można elementy Nieliturgiczne, lub z mszy świętych sprawowanych w NFRR.

Z analizy powyższej wynika, iż respondenci są słabo uformowani, co do przeżycia i włączenia się w Eucharystię. Interesuje ich jedynie to, co odpowiada każdemu z nich, nie patrzą na względy ogółu wiernych. Najbardziej interesuje ich wspólnotowe przeżywanie mszy świętej z doбором pieśni według ich indywidualnego rozeznania i zapotrzebowania.

Odpowiedzi na pytanie otwarte są konkretne. W wymiarze ogólnym, przy zestawianiu wyników procentowych zbieżnych wypowiedzi uzyskanych w pytaniach ankietowych zamkniętym *Co razi Cię najbardziej we mszy świętej i utrudnia pełne w niej uczestnictwo?* i otwartym *Co nie odpowiada Ci, irytuje Cię w czasie sprawowania mszy świętej?* widać swoisty dysonans.

Porównując wyniki badań dotyczących postawy kapłana zauważamy, że dla zdecydowanej większości, bo dla 54,21% jest ona utrudnieniem w przeżywaniu liturgii, a mniejszą część badanych - 24,26% irytuje. Jednakże warto w tym miejscu przypomnieć, że tylko co piątemu respondentowi, (20,54%) nie odpowiada msza święta, w której wszystko spełnia kapłan bez udziału świeckich. Skoro więc dla 80% badanych nie ma specjalnego znaczenia czy są zaangażowani w liturgię czy nie, ich nastawienie do odbioru i posługi kapłana w czasie Eucharystii nosi znamiona swoistego „krytykanctwa”.

Podobnych obserwacji dokonujemy analizując kategorie dotyczące słabego kazania. Wielu respondentów mówiło o trudnościach wynikających ze słabego kazania, choć irytacja spowodowana słuchaniem niedostatecznie dobrego, ich zdaniem, kazania towarzyszy już mniejszej części badanych (różnica około 23%). Tę samą zależność obserwujemy w analizie kategorii dotyczącej złego zachowania innych wiernych. Odpowiedzi wskazujących na trudności w przeżywaniu liturgii spowodowane złym zachowaniem jest więcej, niż mówiących o irytacji tym czynnikiem (różnica około 16%). Obserwuje się przy tej okazji pewną prawidłowość. To, co utrudnia respondentom przeżywanie i uczestnictwo we mszy świętej niekoniecznie denerwuje ich na tyle, by wzbudzać irytację. Irytacja wskazuje na indywidualny odbiór danego zjawiska i pojawiające się względem niego odczucia<sup>35</sup>.

Przy tej okazji warto zauważyć, że pojawiły się wypowiedzi, które wskazywały na trudności czy irytację związaną z obecnością małych dzieci na Eucharystii. Sam fakt zaistnienia tego problemu może mieć związek ze średnią wieku respondentów. Badani nie są w stanie zrozumieć i zaakceptować zachowań małych dzieci. Brakuje empatii, ludzkiego odniesienia do siebie nawzajem. Znowu przebija refleksja, że msza święta wg niektórych badanych powinna być przeznaczona tylko dla wybranych osób. Wykluczają, negują to, co im nie odpowiada. Rodziny z małymi dziećmi mają prawo być we wspólnocie Kościoła, kształtować od najmniejszego dziecka do uczestnictwa w liturgii. Na co dzień obserwujemy problem formacji dzieci, które często spotykają się z rzeczywistością Kościoła, wspólnoty

---

<sup>35</sup>R. Przybylska, *Formuły performatywne prowokujące do agresji*, [w:] *Silva rerum philologicarum: studia ofiarowane Profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, red. J. Gruchała, H. Kurek, Kraków 2010, s. 304.

i Eucharystii dopiero w momencie przygotowania do I Komunii Świętej. Potrzeba zatem we wspólnocie Kościoła budowania relacji i formacji opartych na wzajemny dialogu, poszukiwaniu rozwiązań sytuacji trudnych, a nie wyłącznie ich oceniania, a co za tym idzie odrzucania, choćby mentalnego, danej grupy uczestników liturgii.

Powyższe zestawienie prowadzi do wniosku, iż należy dołożyć wszelkich starań, by w praktyce pastoralnej wykazać się jak największą starannością w przygotowaniu akcji liturgicznej<sup>36</sup>. Nie może być ona celebrazją niezobowiązującą, która w efekcie nudzi uczestników lub ich irytuje<sup>37</sup>.

Także praca nad kształtowaniem świadomości Kościoła, zainspirowana soborową wizją liturgii zawartą w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* i kładącą nacisk na podmiotowość całej wspólnoty<sup>38</sup> daje dwa zasadnicze postulaty dotyczące niedzielnej mszy świętej<sup>39</sup>.

Po pierwsze powinna być ona rzetelnie przygotowana tak, jak każde zespołowe działanie, każdy jej element musi być dopracowany. To zadanie należy do każdego wiernego i do zespołów, a nie tylko do osób pełniących swoje funkcje z urzędu.

Po drugie Eucharystia jest sprawowana przez całą wspólnotę Kościoła. Przewodniczy jej prezbiter, ale istotna jest obecność wielu osób, zaktywizowanych zarówno wewnątrznie jak i zewnątrznie, ubogacających celebrację różnorodnością charyzmatów i posług. Tylko w ten sposób Eucharystia będzie gromadziła w jedno.

Przeprowadzony sondaż potwierdza, że akceptacja lub dezaprobata ankietowanych co do analizowanych zagadnień ma niemały wpływ na wykonywanie przez osoby świeckie posług, które ujawniają dialogiczny charakter mszy świętej<sup>40</sup>.

#### **4.2 Posługi liturgiczne aktywizujące uczestników grup łódzkich parafii**

Jednym z wymiarów czynnego uczestnictwa w liturgii jest zaangażowanie wiernych świeckich. Wiąże się to ze wspólnie wykonywanym aktem liturgicznym, ale też z wypełnieniem powierzonych funkcji liturgicznych<sup>41</sup>. Wierny powinien mieć przy tym świadomość, że powierzone mu zadanie w zgromadzeniu nie jest jego prywatną sprawą,

---

<sup>36</sup> Zob. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 166.

<sup>37</sup> M. Nowak, *Życie Mszy świętej*, Warszawa 1986, s.8.

<sup>38</sup> Zob. KKK 1140.

<sup>39</sup> Zob. M. Pisarzak, *Udział wiernych w przygotowaniu i sprawowaniu niedzielnej Eucharystii*, RBL 47 (1994), nr 3, s. 205.

<sup>40</sup> Zob. Z. Janiec, *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1994, s. 116.

<sup>41</sup> Zob. W. Głowa, *Posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym*, [w:] *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986, s. 313-333.

a udziałem w misterium Kościoła<sup>42</sup>. Zaangażowanie świeckich w posługi liturgiczne podkreśla ich podmiotowość. W *Ogólnym Wprowadzeniu do Mszału Rzymskiego* wyszczególniono konkretne funkcje i posługi we mszy świętej<sup>43</sup>. Niektóre funkcje liturgiczne wynikają ze święceń. Do nich zalicza się posługę biskupa, prezbitera czy diakona<sup>44</sup>. Posługami pełnionymi ze specjalnego ustanowienia są posługi lektora, akolity<sup>45</sup>. Do pozostałych funkcji zalicza się posługi psalterzysty, zespołu śpiewaków, chóru, organisty, kantora, dyrygenta chóru, nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej<sup>46</sup>, a także tych osób, które pełnią posługi pomocne<sup>47</sup>. Wszyscy pełniący określone zadania w ramach służby liturgicznej służą zgromadzeniu wiernych<sup>48</sup>. *Konstytucja o liturgii świętej* zwraca uwagę, że „ministranci, lektorzy, komentatorzy i członkowie chóru również spełniają prawdziwą funkcję liturgiczną”<sup>49</sup>. Uporządkowanie sprawowanych funkcji jest dobrem wspólnym zgromadzenia. Dlatego „w odprawianiu liturgii każdy spełniający swą funkcję, czy to duchowny, czy świecki, powinien czynić tylko to i wszystko to, co należy do niego z natury rzeczy i na mocy przepisów liturgicznych”<sup>50</sup>.

Czynności liturgiczne niosą ze sobą nie tylko znaczenie praktyczne, ale i teologiczne. Teologiczny wymiar czynności liturgicznych ukazuje Kościół, który jest wspólnotą. Zgromadzeniem hierarchicznym, gdzie zadania i charyzmaty są harmonijnie ułożone i współdziałają ze sobą. Wspólnota zgromadzona wokół ołtarza ukazuje się światu jako wspólnota eklezjalna<sup>51</sup>.

Służba liturgiczna jest znakiem zgromadzenia. W tym znaku unaocznia się Mistyczne Ciało Chrystusa. Znak ten niesie w sobie piękno i bogactwo liturgii. Różnorodność i wielość posług warunkować może także piękno celebracji liturgicznej, troskę o każdy najmniejszy szczegół.

Soborowa odnowa liturgii mocno podkreśla obowiązek wiernych, którym jest pełnienie określonych funkcji w zgromadzeniu eucharystycznym. Celebrans nie jest jedynym

---

<sup>42</sup> Por. SC 26.

<sup>43</sup> Por. OWMR 90-91.

<sup>44</sup> Por. OWMR 92-94.

<sup>45</sup> Por. OWMR 98-99.

<sup>46</sup> Por. OWMR 100-104.

<sup>47</sup> Por. OWMR 105-107. Można podzielić funkcje liturgiczne według schematu dualistycznego. Tu wyróżnia się funkcję główną, która należy do celebransa oraz funkcje podporządkowane. Do tych zalicza się funkcje czytających Słowo Boże, funkcje usługujących celebransowi, funkcje usługujące wiernym, funkcje scholi liturgicznej, funkcje organisty. Por. F. Greniuk, *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym*, [w:] WdL s. 137.

<sup>48</sup> Por. H. J. Sobeczko, *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999, s. 122-175.

<sup>49</sup> SC 29.

<sup>50</sup> SC 28.

<sup>51</sup> Por. S. Szczepaniec, *Posługi liturgiczne w zgromadzeniu eucharystycznym*, RBL 40 (1987), nr 6, s. 535.

istotnym podmiotem sprawowania obrzędów, a wierni jedynie widzami misterium<sup>52</sup>. Sobór znacząco dowartościował rolę wszystkich uczestników liturgii, podkreślając, iż wszyscy stanowią podmiot celebracji liturgicznej<sup>53</sup>. Katechizm Kościoła Katolickiego zaznacza, że „w celebracji liturgicznej całe zgromadzenie jest «liturgiem»: każdy według pełnionej funkcji”<sup>54</sup>.

Historia liturgii odzwierciedla jej dynamizm. Przemiany, które obserwować można w nauce i postanowieniach Kościoła, świadczą o rozwoju liturgii. Należy podkreślić, że są takie funkcje liturgiczne, które od pierwszych wieków trwają niezmiennie do dziś, inne zniknęły bezpowrotnie, a niektóre zmieniają swój charakter<sup>55</sup>. Nie można pominąć faktu, że pojawiają się także nowe funkcje, będące odpowiedzią na znaki czasu. Takie zjawisko stanowi przejaw społeczności poszukującej nowych form wyrazu i swojego oddziaływania<sup>56</sup>. Widząc jak dużą rolę w akcie liturgicznym odgrywa zaangażowanie wiernych świeckich do pełnienia określonych posług i funkcji uznano za zasadnie sprawdzić, czy w podobnym wymiarze istnieją one w świadomości respondentów. Zadano więc pytanie o charakterze otwartym: *Liturgia mszalna zaleca niektórym osobom funkcje liturgiczne tzw. posługi. Jakie posługi mszalne są Ci znane? (wymień je)*. Zestawienie wypowiedzi respondentów przedstawia tabela 47.

Tabela 47

Posługi mszalne znane respondentom<sup>57</sup>

| Znane posługi:                    | płeć |       |    |       | razem |       |
|-----------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                   | K    |       | M  |       |       |       |
|                                   | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| ministranci                       | 148  | 57,36 | 91 | 62,33 | 239   | 59,16 |
| schola                            | 24   | 9,30  | 18 | 12,33 | 42    | 10,40 |
| lektor                            | 181  | 70,16 | 98 | 67,12 | 279   | 69,06 |
| służba daru                       | 33   | 12,79 | 11 | 7,53  | 44    | 10,89 |
| zespół muzyczny, chór             | 31   | 12,02 | 22 | 15,07 | 53    | 13,19 |
| psalterzysta                      | 60   | 23,26 | 21 | 14,38 | 81    | 20,05 |
| czytanie wezwań modlitwy wiernych | 33   | 12,79 | 12 | 8,22  | 45    | 11,14 |
| zbieranie ofiar                   | 8    | 3,10  | 1  | 0,68  | 9     | 2,23  |

<sup>52</sup> Por. SC 48.

<sup>53</sup> Por. S. Czerwik, *Odnova liturgii w świetle Konstytucji i Instrukcji liturgicznej*, RBL 18 (1965), nr 3, s. 169.

<sup>54</sup> KKK 1188. Zob. KKK 1187.

<sup>55</sup> Badania przeprowadzono przed opublikowaniem Motu proprio papieża Franciszka *Spiritus Domini*. Zob. Franciszek, *Motu proprio Spiritus Domini* (10.01.2021).

<sup>56</sup> Por. F. Greniuk, *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym*, [w:] WdL s. 136.

<sup>57</sup> Ankietowani wymieniali kilka posług. Procenty nie sumują się.

|                                      |    |       |    |       |     |       |
|--------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| komentator                           | 12 | 4,65  | 9  | 6,16  | 21  | 5,20  |
| kantor                               | 39 | 15,12 | 28 | 19,18 | 67  | 16,58 |
| ceremoniarz                          | 18 | 6,98  | 16 | 10,96 | 34  | 8,42  |
| nadzwyczajny szafarz Komunii świętej | 65 | 25,19 | 42 | 28,77 | 107 | 26,49 |
| akolita                              | 19 | 7,36  | 21 | 14,38 | 40  | 9,90  |
| diakon                               | 10 | 3,88  | 5  | 3,42  | 15  | 3,71  |
| organista                            | 18 | 6,98  | 16 | 10,96 | 34  | 8,42  |
| zakrystianin/kościelny               | 8  | 3,10  | 8  | 5,48  | 16  | 3,96  |
| inne                                 | 5  | 1,94  | 6  | 4,11  | 11  | 2,72  |
| brak odpowiedzi                      | 52 | 20,16 | 29 | 19,86 | 81  | 20,05 |

Najwięcej, bo 2/3 spośród ankietowanych osób, a dokładnie 69,06%, wymieniło jako znaną sobie posługę *lektora*. Na istnienie takiej posługi nieco częściej wskazywały kobiety - 70,16% niż mężczyźni - 67,13%. Kolejną jest posługa *ministranta*, którą wskazało 59,16% ogółu respondentów - 57,36% kobiet i nieco więcej - 62,33% mężczyzn. Stosunkowo duży odsetek respondentów wskazuje na posługę *nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej* - 26,49%, odpowiednio - 25,19% kobiet i nieco więcej - 28,77% mężczyzn. Taki wskaźnik jest związany z wiekiem i zaangażowaniem dorosłych osób w grupy formacyjne przy parafii, z których wyłaniani są mężczyźni do tej posługi. Co piąta osoba (20,05%) wymieniła posługę *psalterzysty*. Bardziej dostrzegły ją kobiety - 23,26% niż mężczyźni - 14,38%. Posługa *kantora* została wymieniona przez 16,58% respondentów. Posługiwanie w *zespółach muzycznych* czy *chórze* zauważyło 13,19% ankietowanych, w *scholi* parafialnej - 10,40%. Na posługę *organisty* uwagę zwróciło 8,42% respondentów. Łącznie na posługi związane ze śpiewem (schola, zespół muzyczny, chór organista, kantor) wskazał co drugi ankietowany, dokładnie 50,48%. Te posługi wskazało więcej mężczyzn - 57,54%, mniej kobiet - 43,42%. *Czytanie [wezwań] modlitwy powszechnej* jest posługą znaną 11,14% respondentów. *Służbę daru* wskazało 10,89% badanych.

Inne posługi są wymieniane już rzadziej. *Akolita* jest wymieniany przez 9,90% ankietowanych - 7,36% kobiet i 14,38% mężczyzn. *Ceremoniarz* wymieniony został w odpowiedziach 8,42% badanych. Posługę *komentatora* uwzględniło 5,20% ogółu, a *diakona* 3,71%. Wśród wymienionych przez respondentów posług znalazła się także posługa *zakrystianina/kościelnego* - 3,96% oraz, *zbieranie ofiar* - 2,23% badanych. Odpowiedzi innych udzieliło w sumie 2,72% badanych. Niestety 1/5 tj. 20,05 % ogółu respondentów - 20,16% kobiet i 18,86% mężczyzn nie potrafiło wymienić żadnej posługi liturgicznej.

Analiza danych ankietowych pokazała, że w wypowiedziach respondentów powszechne jest łączenie posługi śpiewu psalmu i aklamacji przed Ewangelią, której jednak, jako śpiewu towarzyszącego, nie można wykonywać z ambony<sup>58</sup>. Prócz tego badani wyodrębniają jako osobne posługę akolity i nadzwyczajnego szafarza Komunii świętej. Niektórzy nie potrafią nazwać obserwowanych w kościele posług, pisząc np. *czytanie; śpiewanie*. Przy okazji powstaje jednak pytanie: czy respondenci właściwie rozumieją posługę akolity, czy nieprecyzyjnie używają tej nazwy tylko do osób noszących świece<sup>59</sup>?

Należałoby w tym momencie sprawdzić, czy ankietowanym w ogóle odpowiada forma odprawiania Mszy świętych angażująca świeckich wiernych do pełnienia różnych posług liturgicznych. Dlatego zapytano ankietowanych o preferowany przez nich sposób odprawiania Mszy świętej: *Bardziej odpowiada Ci Msza święta, w której: (wybierz jedną odpowiedź)*. Zestawienie odpowiedzi przedstawia poniższa tabela 48.

Tabela 48

Preferowany przez respondentów podmiot posług liturgicznych<sup>60</sup>

| Bardziej odpowiada mi Msza święta, w której:        | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| sam kapłan wykonuje wszystkie czynności liturgiczne | 43   | 16,67 | 20  | 13,70 | 63    | 15,60 |
| wierni spełniają przewidziane dla nich posługi      | 203  | 78,68 | 119 | 81,51 | 322   | 79,70 |
| brak odpowiedzi                                     | 12   | 4,65  | 7   | 4,79  | 19    | 4,70  |
| razem                                               | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Odpowiedzi udzielone przez respondentów na to pytanie wskazują, iż preferują oni taką formę odprawiania Mszy świętej w której to *wierni spełniają przewidziane dla nich posługi*. Za tym sposobem opowiedziało się 79,70% ankietowanych, przy niewielkim różnicowaniu wypowiedzi kobiet - 78,68% i mężczyzn - 81,51%.

Natomiast 15,60% ogółu respondentów aprobuje liturgię, w której *sam kapłan wykonuje wszystkie czynności liturgiczne*. To rozwiązanie odpowiada 16,67% kobiet i 13,70% mężczyzn. Tylko 4,70% badanych nie udzieliło odpowiedzi na to pytanie.

<sup>58</sup> Zob. OWMR 62. OWMR 309 podaje, że „(...) z ambony wykonuje się jedynie czytania, psalm responsoryjny oraz orędzie wielkanocne; można też stąd wygłaszać homilię i intencje modlitwy powszechnej. Godność ambony wymaga, aby wstępował na nią tylko sługa słowa”.

<sup>59</sup> Zob. Paweł VI, Motu proprio *Ministeria quaedam* (15 VIII 1972), AAS 64(1972) 529-534; PPK V 9333-9359.

<sup>60</sup> Ankietowani wybierali jedną odpowiedź. Procenty sumują się.

Wynik tego sondażu potwierdza wcześniejsze analizy materiału ankietowego wskazujące na świadomość respondentów odnośnie konieczności zaangażowania świeckich w posługi przewidziane dla nich w czasie celebry Mszy świętej.

Zatem konsekwentnie zapytano respondentów o ocenę tej aktywizacji. Formuła pytania zamkniętego brzmiała: *Czy posługiwanie ludzi świeckich przyczynia się do zaktywizowania udziału całej wspólnoty we Mszy świętej?* Wyniki sondażu przedstawia tabela 49.

Tabela 49

Ocena wpływu posług spełnianych przez ludzi świeckich na zaktywizowanie wspólnoty<sup>61</sup>

| Odpowiedzi:     | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak             | 216  | 83,72 | 122 | 83,56 | 338   | 83,66 |
| nie             | 5    | 1,94  | 5   | 3,42  | 10    | 2,48  |
| nie mam zdania  | 30   | 11,63 | 17  | 11,65 | 47    | 11,64 |
| brak odpowiedzi | 7    | 2,71  | 2   | 1,37  | 9     | 2,22  |
| razem           | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

W opinii 83,66% ankietowanych pełnienie posług liturgicznych przez świeckich przyczynia się do zaktywizowania wspólnoty. Opinia ta potwierdza się równorzędnie w świadomości kobiet – 83,72% jak i mężczyzn - 83,56%.

Dla 2,48% badanych zaangażowanie świeckich nie przyczynia się do aktywizacji wspólnoty liturgicznej. Tak uznało 1,94% kobiet i 3,42% mężczyzn. Ambiwalentny stosunek do zadanej kwestii wskazało 11,64% respondentów, 11,63% kobiet i 11,65% mężczyzn. Natomiast brak odpowiedzi odnotowano w materiale ankietowym 2,22% badanych.

Mając pragnienie dokładniejszej weryfikacji tej opinii zadano ankietowanym pytanie o celowość podejmowania przez świeckich konkretnych posług liturgicznych. Wyniki odpowiedzi na pytanie zamknięte: *Które z podanych posług uważasz za potrzebne we Mszy świętej? (wybierz odpowiednie)* przedstawia poniższa tabela 50.

<sup>61</sup> Ankietowani wybierali jedną odpowiedź. Procenty sumują się.

Tabela 50

Posługi liturgiczne uznane przez ankietowanych za potrzebne we Mszy świętej<sup>62</sup>

| Rodzaje posług uznane za potrzebne:                            | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| lektor czytający Pismo święte                                  | 198  | 76,74 | 121 | 82,88 | 319   | 78,96 |
| psalmista lub śpiewający psalm między czytaniem                | 176  | 68,22 | 109 | 74,66 | 285   | 70,54 |
| zespół młodzieżowy śpiewający pieśni (schola)                  | 86   | 33,33 | 61  | 41,78 | 147   | 36,39 |
| komentator wygłaszający pewne wyjaśnienia                      | 40   | 15,50 | 31  | 21,23 | 71    | 17,57 |
| ceremoniarz czuwający nad porządkiem w zgromadzeniu            | 33   | 12,79 | 45  | 30,82 | 78    | 19,31 |
| kantor śpiewający wezwania w modlitwie wiernych                | 33   | 12,79 | 25  | 17,12 | 58    | 14,36 |
| przedstawiciele ludu zanoszący dary do ołtarza                 | 87   | 33,72 | 50  | 34,25 | 137   | 33,91 |
| grupa muzyczna wspomagająca organistę                          | 64   | 24,81 | 39  | 26,71 | 103   | 25,50 |
| ministranci usługujący celebransowi i wspólnocie               | 183  | 70,93 | 120 | 82,19 | 303   | 75,00 |
| zbieranie ofiar pieniężnych (kolekta)                          | 80   | 31,01 | 52  | 35,62 | 132   | 32,67 |
| odmawianie modlitwy powszechnej przez przedstawicieli wiernych | 97   | 37,60 | 64  | 43,84 | 161   | 39,85 |
| brak odpowiedzi                                                | 13   | 5,04  | 4   | 2,74  | 17    | 4,21  |

Respondenci najczęściej wskazywali na celowość posług związanych z liturgią słowa. I tak dla zdecydowanej większości, bo 78,96% ogółu badanych, posługą potrzebną i angażującą świeckich winna być służba *lektora czytającego Pismo święte*. Tak uznało 76,74% kobiet i 82,88% mężczyzn.

Kolejną posługą uznaną przez badanych za celową jest *psalmista lub śpiewający psalm między czytaniem*. Tak wskazało 70,54% badanych, 68,22% kobiet i 74,66% mężczyzn. Inną posługą, celową dla 75% badanych (70,93% kobiet i 82,19% mężczyzn), są *ministranci usługujący celebransowi i wspólnocie*.

Większy wskaźnik zainteresowania posługami lektora, psalmisty czy ministranta wśród mężczyzn jest naturalnym skutkiem podejmowania, do tej pory, tej posługi właśnie przez nich.

Ankietowani zauważyli potrzebę zaangażowania świeckich w *odmawianie modlitwy powszechnej*. Tę odpowiedź zaznaczyło 39,85% respondentów, 37,60 % żeńskiej części badanych i 43,84% mężczyzn. Tak wysoki odsetek wypowiedzi może świadczyć o mnogości sytuacji, w których to celebrans wyręcza wiernych w tej posłudze, która powinna być, jak

<sup>62</sup> Ankietowani wskazywali kilka posług. Procenty nie sumują się.

sama nazwa wskazuje, modlitwą wiernego. *Kantor śpiewający wezwania w modlitwie wiernych* jest potrzebą zauważaną przez 14,36% badanych.

Następnie 36,39% respondentów wskazywało na potrzebę istnienia posługi *zespołu młodzieżowego śpiewającego pieśni (scholi)*. Z kolei 25,50% badanych widzi potrzebę istnienia *grupy muzycznej wspomagającej organistę*.

Dla 33,91% badanych istotna wydaje się posługa związana z *zanoszeniem przez lud darów* do ołtarza. Z kolei 32,67% widzi potrzebę świeckich zaangażowanych w *zbieranie ofiar pieniężnych (kolekty)*. Taki odsetek wypowiedzi może korespondować z wcześniejszymi analizami czynników irytujących we Mszy świętej, gdzie badani często ukazywali problem związany właśnie z okolicznościami czy osobą zbierającą ofiary na tacę.

Poza tym respondenci, 19,31% ankietowanych, widzą potrzebę obecności *ceremoniarza czuwającego nad porządkiem w zgromadzeniu*, a 17,57% ogółu badanych, wskazała na potrzebę zaistnienia w czasie liturgii *komentatora wygłaszającego pewne wyjaśnienia*.

Chcąc sprawdzić świadomość zaangażowania mężczyzn i kobiet w różnorakie posługi liturgiczne zadano następujące pytanie zamknięte: *Czy dziewczęta i kobiety odpowiednio przygotowane powinny Twoim zdaniem czytać Pismo Święte w liturgii?* Analizę odpowiedzi przedstawia tabela 51.

Tabela 51

Zaangażowanie dziewcząt i kobiet w czytanie Pisma Świętego w czasie liturgii Mszy świętej<sup>63</sup>

| Dziewczęta i kobiety należy dopuszczać<br>do funkcji lektora: | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                               | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                               | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak                                                           | 188  | 72,87 | 105 | 71,92 | 293   | 72,53 |
| nie                                                           | 29   | 11,24 | 18  | 12,33 | 47    | 11,63 |
| nie mam zdania                                                | 36   | 13,95 | 21  | 14,38 | 57    | 14,11 |
| brak odpowiedzi                                               | 5    | 1,94  | 2   | 1,37  | 7     | 1,73  |
| razem                                                         | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak wskazuje analiza odpowiedzi większość respondentów, bo 72,53% widzi możliwość, po uprzednim przygotowaniu, zaangażowania dziewcząt i kobiet w czytanie Pisma świętego w czasie Mszy świętej. Tak uznało 72,87% kobiet i 71,92% mężczyzn. Przy

<sup>63</sup> Ankietowani wybierali jedną odpowiedź. Procenty sumują się.

jednej ankiecie odnotowano dopisek: *Tak, mogą nie muszą – pierwszeństwo mężczyzn* (M116). Negatywnie do tej kwestii ustosunkowało się 11,63% badanych, 11,24% kobiet i 12,33% mężczyzn. Zauważyć należy, że stosunkowa duża grupa, bo 14,11% ankietowanych nie ma zadania w tym temacie. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 1,73% respondentów.

Wykazana przez respondentów otwartość i gotowość na przyjęcie w obrębie liturgii posługi lektora pełnionej przez kobietę daje nadzieję na przyjęcie na gruncie Kościoła Katolickiego w Polsce zapisu z Motu proprio *Spiritus Domini* papieża Franciszka o przeznaczeniu posług lektoratu i akolitu również kobietom<sup>64</sup>.

Podsumowując należy wskazać, że respondenci w sposób właściwy odczytują rolę funkcji i posług w zgromadzeniu liturgicznym. Zaznaczają potrzebę zaangażowania osób świeckich w czytanie Pisma świętego w liturgii. Uwidacznia się także zapotrzebowanie na stałe i systematyczne przygotowanie do pełnienia określonych funkcji liturgicznych. Ważne jest też kształtowanie zespołów liturgicznych.

#### **4.3 Znaczenie form obrzędowych i oprawy estetycznej dla świadomego udziału we Mszy świętej**

Sobór wielokrotnie wskazywał, że w najwyższym stopniu należy troszczyć się o liturgię bowiem to przez nią „dokonuje się dzieło naszego Odkupienia”, ale też liturgia „w najwyższym stopniu przyczynia się do tego, aby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła”<sup>65</sup>. Rozbudzanie w człowieku poczucia odpowiedzialności za liturgię, ale i wrażliwości na Boże działanie jest jednym z aspektów apostolskiego działania Kościoła. Bóg daje się człowiekowi w miłości. Najpełniej dar ten dostrzec można w Eucharystii, która jest znakiem obecności Boga wśród ludu. Jan Paweł II twierdził, że nawet jeśli przyjmiemy za już zrealizowaną reformę soborową, to wciąż „zadaniem do wykonania pozostaje jeszcze duszpasterstwo liturgiczne, które pozwoli z bogactwa liturgii obficie czerpać moc spływającą z Chrystusa na

---

<sup>64</sup> Zob. Papież Franciszek w Motu proprio *Spiritus Domini* (10.01.2021) zmienił paragraf pierwszy kanonu 230 Kodeksu Prawa Kanonicznego, Papież ustala, że kobiety mają dostęp do posługi lektoratu i akolitu i że są one udzielane poprzez akt liturgiczny: „w ostatnich latach dokonał się rozwój doktrynalny, który uwydatnił, iż niektóre posługi ustanowione przez Kościół mają jako podstawę bycie ochrzczonym oraz udział w królewskim kapłaństwie otrzymanym w sakramencie chrztu”. Papież zaprasza wszystkich do uznania, że są to posługi przeznaczone dla świeckich „zasadniczo różniące się od posługi święceń, które są przyjmowane poprzez właściwy sakrament”.

[https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu\\_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210110\\_spiritus-domini.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/motu_proprio/documents/papa-francesco-motu-proprio-20210110_spiritus-domini.html) [dostęp: 16.08.2021].

<sup>65</sup> Por. SC 2.

wszystkie członki Jego Ciała, którym jest Kościół”<sup>66</sup>. Wierny będący współuczestnikiem liturgii na pierwszym miejscu powinien stawiać zawsze wiarę, na drugim zaś akty pobożności. W przeciwnym wypadku kult bez wiary jest mało znaczący. Sobór zapraszając wszystkich do czynnego uczestnictwa w liturgii pragnie w pełni ukazać całe jej bogactwo. Ważne jest by czynnego uczestnictwa (*actuosa participatio*) nie mylić z aktywizmem. Uczestnictwo w liturgii realizuje się zarówno w sferze zewnętrznej jak również w wewnętrznym urzeczywistnianiu misterium Kościoła. Joseph Ratzinger wyjaśniał, że należy aktywizm rozróżniać od aktywności. Aktywizm pozbawiony jest wymiaru wertykalnego. Konsekwencją takiego podejścia może być pojmowanie liturgii jako wydarzenia o charakterze rozrywkowym, owszem angażującym świeckich, ale bez nastawienia na sacrum<sup>67</sup>. Takie podejście dramatycznie spłyca rozumienie liturgii, deprecjonując jej cel i duchowe skutki.

Liturgia wprowadza w inny świat, różny od codzienności. Jej uczestnik ma wejść w Boży świat, świat o innej architekturze, wyposażeniu wnętrza. Miejsce, w którym sprzęty, rzeźby, obrazy i muzyka przypominają o niezwykłości wydarzenia, w którym uczestniczą wierni. Ratzinger twierdził, że „liturgia nie będzie cieszyć się powodzeniem, jeśli zechce konkurować z show-biznesem. Proboszcz nie jest showmanem, a liturgia nie jest teatrem różnaitości. Nie będzie też cieszyć się powodzeniem, jeśli zechce być towarzyskim kółkiem rozrywkowym [...]”. Liturgia musi ukazywać wyraźnie, że otwiera się tu pewien wymiar egzystencji, którego wszyscy skrycie szukamy, obecność tego, czego nie można zrobić samemu – teofania, Tajemnica, a w niej uznanie mocy Bożej, która włada całym istnieniem i która sama tylko potrafi uczynić je dobrym [...]. Dlatego błędna jest też rozpowszechniania tu i ówdzie teoria, że liturgię można właściwie celebrować tylko z kapłanem, którego się zna i tylko we wspólnocie wiernych, którą się zna. W ten sposób liturgia spada całkiem wyraźnie do poziomu pewnego obrzędu społecznego”<sup>68</sup>.

Z tych względów osoby pełniące funkcje liturgiczne powinny mieć swoje wyczucie liturgii, koncentrację na powierzonym zadaniu. Co więcej winne być w permanentnej formacji duchowej i liturgicznej, by swoją postawą czy zachowaniem nie umniejszać znaczenia misterium, a co więcej nie zaciemniać go swoją osobą. Eucharystia jest centrum życia chrześcijańskiego. Przez nią Kościół jest budowany. Wspólnota Eucharystyczna jest w łączności z Kościołem Powszechnym. Ontologiczne piękno liturgii wyłania się z działania

---

<sup>66</sup> Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus* (4 XII 1988), nr 10.

<sup>67</sup> Por. J. Ratzinger, *Nowa pieśń dla Pana*, Kraków 1999, s. 217-218.

<sup>68</sup> J. Ratzinger, *Nowa pieśń dla Pana*, s. 122-123.

w niej samego Boga, który umożliwia człowiekowi dostęp do siebie. Do tego piękno jest tym stanem, który służy porządkowi. Jedną z osi relacji piękno - liturgia jest również idea porządku. Uporządkowana rzeczywistość jest piękna<sup>69</sup>. Piękno wyłania się z porządku. Porządek jest charakterystyczną cechą liturgii. Dzięki jego zachowaniu unika się chaosu, w jakimkolwiek jej elemencie<sup>70</sup>, także w czasie wykonywania czynności obrzędowych.

Pragnąc przeanalizować wpływ czynności obrzędowych na stopień zaangażowania respondentów w liturgię zadano następujące pytanie zamknięte: *Które z podanych niżej czynności obrzędowych ułatwiają lub utrudniają Ci udział we Mszy świętej?* Ankietowani wypowiadali się na zadany temat poruszając się w obrębie ośmiu form obrzędowych podanych w pytaniu ankietowym. Udzielone odpowiedzi zestawia tabela 52.

Tabela 52

Wpływ czynności obrzędowych na owocny udział badanych wiernych we Mszy świętej

| Wyszczególnienie                                 | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                  | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                  | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| liczna grupa ministrantów i służby liturgicznej  |      |       |    |       |       |       |
| ułatwia                                          | 118  | 45,74 | 88 | 60,27 | 206   | 50,99 |
| utrudnia                                         | 11   | 4,26  | 7  | 4,79  | 18    | 4,46  |
| obojętne                                         | 98   | 37,98 | 36 | 24,66 | 134   | 33,17 |
| brak odpowiedzi                                  | 31   | 12,02 | 15 | 10,27 | 46    | 11,39 |
| uroczyste procesje na wejście z księgą Ewangelii |      |       |    |       |       |       |
| ułatwia                                          | 172  | 66,67 | 91 | 62,33 | 263   | 65,10 |
| utrudnia                                         | 5    | 1,94  | 3  | 2,05  | 8     | 1,98  |
| obojętne                                         | 48   | 18,60 | 34 | 23,29 | 82    | 20,30 |
| brak odpowiedzi                                  | 33   | 12,79 | 18 | 12,33 | 51    | 12,62 |
| okadzenie ołtarza                                |      |       |    |       |       |       |
| ułatwia                                          | 131  | 50,77 | 85 | 58,22 | 216   | 53,47 |
| utrudnia                                         | 18   | 6,98  | 1  | 0,68  | 19    | 4,70  |
| obojętne                                         | 63   | 24,42 | 43 | 29,45 | 106   | 26,24 |
| brak odpowiedzi                                  | 46   | 17,83 | 17 | 11,64 | 63    | 15,59 |
| śpiew scholi lub chóru                           |      |       |    |       |       |       |
| ułatwia                                          | 165  | 63,95 | 98 | 67,12 | 263   | 65,10 |
| utrudnia                                         | 12   | 4,65  | 7  | 4,79  | 19    | 4,70  |

<sup>69</sup> Por. W. J. Świerzawski, *Sztuka w służbie liturgii: w poszukiwaniu ducha sztuki*, [w:] *Sztuka w liturgii*, red. W. Świerzawski, Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013, s. 471-472.

<sup>70</sup> Por. B. Nadolski, *W trosce o piękno liturgii*, Poznań 2013, s. 14.

|                                                                        |     |       |     |       |     |       |
|------------------------------------------------------------------------|-----|-------|-----|-------|-----|-------|
| obojętne                                                               | 43  | 16,67 | 23  | 15,75 | 66  | 16,34 |
| brak odpowiedzi                                                        | 38  | 14,73 | 18  | 12,33 | 56  | 13,86 |
| <b>procesja komunijna</b>                                              |     |       |     |       |     |       |
| ułatwia                                                                | 130 | 50,39 | 72  | 49,32 | 202 | 50,00 |
| utrudnia                                                               | 16  | 6,20  | 5   | 3,42  | 21  | 5,20  |
| obojętne                                                               | 61  | 23,64 | 45  | 30,82 | 106 | 26,24 |
| brak odpowiedzi                                                        | 51  | 19,77 | 24  | 16,44 | 75  | 18,56 |
| <b>procesja z darami</b>                                               |     |       |     |       |     |       |
| ułatwia                                                                | 103 | 39,93 | 55  | 37,67 | 158 | 39,11 |
| utrudnia                                                               | 11  | 4,26  | 12  | 8,22  | 23  | 5,69  |
| obojętne                                                               | 95  | 36,82 | 55  | 37,67 | 150 | 37,13 |
| brak odpowiedzi                                                        | 49  | 18,99 | 24  | 16,44 | 73  | 18,07 |
| <b>wezwania modlitwy powszechnej podawane przez wiernych</b>           |     |       |     |       |     |       |
| ułatwia                                                                | 124 | 48,06 | 64  | 43,84 | 188 | 46,54 |
| utrudnia                                                               | 12  | 4,66  | 16  | 10,96 | 28  | 6,93  |
| obojętne                                                               | 78  | 30,23 | 47  | 32,19 | 125 | 30,94 |
| brak odpowiedzi                                                        | 44  | 17,05 | 19  | 13,01 | 63  | 15,59 |
| <b>odczytywanie Pisma Świętego i śpiew psalmów przez posługujących</b> |     |       |     |       |     |       |
| ułatwia                                                                | 188 | 72,87 | 101 | 69,18 | 289 | 71,54 |
| utrudnia                                                               | 6   | 2,32  | 7   | 4,79  | 13  | 3,22  |
| obojętne                                                               | 33  | 12,79 | 26  | 17,81 | 59  | 14,60 |
| brak odpowiedzi                                                        | 31  | 12,02 | 12  | 8,22  | 43  | 10,64 |
| <b>śpiew psalmów przez psalterzystę</b>                                |     |       |     |       |     |       |
| ułatwia                                                                | 141 | 54,65 | 76  | 52,05 | 217 | 53,71 |
| utrudnia                                                               | 4   | 1,55  | 8   | 5,48  | 12  | 2,97  |
| obojętne                                                               | 62  | 24,03 | 35  | 23,97 | 97  | 24,01 |
| brak odpowiedzi                                                        | 51  | 19,77 | 27  | 18,49 | 78  | 19,31 |

Zestawienie wskazuje na dość zróżnicowany wpływ czynności obrzędowych na owocny udział ankietowanych we Mszy świętej. Z badania wynika, że największy wpływ na owocne przeżycie liturgii ma dla ankietowanych *odczytywanie Pisma świętego i śpiew psalmów przez posługujących*. Tę opinię wypowiedziało 71,54% badanych. Kobiety podzielają ten pogląd w 72,87%, natomiast mężczyźni w 69,18%. Opinię przeciwną wskazującą na utrudnienie w przeżyciu liturgii poprzez wskazaną czynność liturgiczną wyraziło 3,22% ankietowanych. Stosunek ambiwalentny co do wskazanej kwestii wskazało 14,60% badanych, 17,81% mężczyzn i 12,79% kobiet. Zdania w tym zakresie nie miało 10,64% respondentów w tym 12,02% kobiet i 8,22% mężczyzn.

Kolejną zaproponowaną czynnością liturgiczną, która w zdecydowany sposób ułatwia owocny udział we Mszy świętej jest *uroczysta procesja na wejście z księgą Ewangelii oraz śpiew scholi i chóru*. Te dwie czynności procentowo wskazało tyleż samo ankietowanych 65,10%. I tak *uroczysta procesja na wejście z księgą Ewangelii* sprzyja owocnemu udziałowi 66,67% kobiet i 62,33% mężczyzn. Przeciwnego zdania jest 1,98% badanych; 2,05% mężczyzn i 1,94% kobiet. Podana czynność jest obojętna dla 20,30% respondentów. Natomiast 12,62 % ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na zadaną kwestię. *Śpiew scholi i chóru* ułatwia przeżycie Mszy świętej 63,95% kobiet i 67,12% mężczyzn. Czynność ta jest utrudnieniem dla grupy 4,70% badanych, porównywalnie 4,65% kobiet i 4,79% mężczyzn. Dla 16,34% badanych czynność ta jest obojętna dla ich owocnego przeżywania Eucharystii. W zadanej kwestii nie wypowiedziało się 13,86% ankietowanych.

Respondenci uznali, że w owocnym przeżyciu Mszy świętej pomaga im *śpiew psalmów przez psalterzystę*. Tak stwierdziło 53,71% badanych, z tego 54,65% kobiet i 52,05% mężczyzn. Przeciwnego zdania jest jedynie 2,97% respondentów, 1,55% kobiet, i 5,48% mężczyzn. Obojętny stosunek do wskazanej czynności liturgicznej deklaruje 24,01% badanych, wśród nich 24,03% kobiet i 23,97% mężczyzn. W zadanej kwestii odpowiedzi nie udzieliło 19,31% respondentów.

Kolejną czynność, na którą wskazała ponad połowa ankietowanych, bo 53,47%, jest *okadzenie ołtarza*. Pomaga to w owocnym przeżywaniu Mszy świętej częściej mężczyznom (58,22%) niż kobietom (50,77%). Czynność ta stanowi utrudnienie dla 4,70% badanych - 6,98% kobiet i tylko 0,68% mężczyzn. Obojętność co do tej czynności liturgicznej wskazało 26,24% respondentów. Z kolei 15,59% badanych nie udzieliło odpowiedzi na zadaną kwestię.

Jak wynika z zestawienia procentowego badań wysoko cenią sobie udział w Eucharystii *licznej grupy ministrantów i służby liturgicznej* - 50,99% badanych (45,74% kobiet i 60,27% mężczyzn). Przeciwnego zdania jest 4,46% badanych, 4,26% kobiet i 4,79% mężczyzn. Zagadnienie to jest obojętne dla 33,17% badanych. Brak odpowiedzi odnotowano w 11,39% ankiet.

*Procesja komunijna* ułatwia przeżywanie Eucharystii połowie respondentów 50,00%, nieco większej grupie kobiet - 50,39% niż mężczyzn - 49,32%. Dla 5,20% jest ona utrudnieniem w owocnym przeżywaniu Mszy świętej, częściej dla kobiet - 6,20% niż mężczyzn - 3,42%. Obojętność wobec tej czynności liturgicznej wykazuje 26,24% badanych, natomiast 18,56% nie udzieliło odpowiedzi w danej kategorii.

Ankietowani uznali, że wpływ na owocność ich udziału w liturgii mają także *wezwania modlitwy powszechnej podawane przez wiernych*. Tak realizowana czynność

liturgiczna jest pomocna w przeżywaniu Eucharystii dla 46,54% badanych, 48,06% kobiet i 43,84% mężczyzn. Jako czynnik utrudniający wskazało na nią 6,94% osób. Co może okazać się zaskakujące, obojętność w tej kwestii zasygnalizowało aż 30,94% badanych, 30,23% kobiet i 32,19% mężczyzn. Jest to wynik niewspółmierny do wcześniejszych analiz wypowiedzi ankietowanych, w których postulują oni włączenie świeckich w czynności liturgiczne. W tej kategorii odpowiedzi nie udzieliło 15,59% badanych.

Ostatnią kategorią, której dotyczyły odpowiedzi była *procesja z darami*. Ta czynność liturgiczna ułatwia przeżywanie Mszy świętej u 39,11% badanych, 39,93% kobiet i 37,67% mężczyzn. Procesja z darami jest utrudnieniem w przeżyciu Mszy dla 5,69% badanych. Jej obecność w czasie Mszy świętej jest obojętna dla 37,13% badanych – 36,82% kobiet i 37,67% mężczyzn. Do podanego zagadnienia nie ustosunkowało się 18,07% badanych.

Wyniki powyższego sondażu pokazują, iż wszystkie zaproponowane w pytaniu ankietowym czynności liturgiczne w mniejszym czy nieco większym stopniu ułatwiają respondentom owocne przeżywanie Mszy świętej. Ankietowani wskazywali zwłaszcza te czynności liturgiczne, których są odbiorcami, słuchaczami, obserwatorami. Pomocnymi okazują się czynności obrzędowe mające charakter znaków – procesje, okadzenie. Ważny jest także przekaz słowa Bożego. Odpowiedzi wskazujące na zaangażowanie wiernych w liturgię nie zdobyły zdecydowanego poparcia wśród wskazań respondentów.

Badając wpływ form obrzędowych i oprawy estetycznej na aktywne uczestnictwo respondentów we Mszy świętej uznano za zasadne sprawdzić w jaki sposób na ich duchowe przeżycia wpływa muzyka i śpiew. Poproszono zatem badanych o opinię w temacie proponowanych siedmiu stanowisk, które odzwierciedlają całokształt roli śpiewu i muzyki liturgicznej. Zestawienie odpowiedzi przedstawia tabela 53.

Tabela 53

Wpływ muzyki i śpiewu na duchowe przeżycie Mszy świętej

| Wyszczególnienie                                                                       | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                        | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                        | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| lubię muzykę organową, ponieważ ona „pasuje” do liturgii                               |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                                    | 190  | 73,64 | 106 | 72,60 | 296   | 73,27 |
| nie                                                                                    | 7    | 2,71  | 8   | 5,48  | 15    | 3,71  |
| nie mam zdania                                                                         | 25   | 9,70  | 18  | 12,33 | 43    | 10,64 |
| brak odpowiedzi                                                                        | 36   | 13,95 | 14  | 9,59  | 50    | 12,38 |
| uważam, że powinno się wprowadzać nowe instrumenty muzyczne i nową muzykę (beat, rock) |      |       |     |       |       |       |

|                                                                                            |     |       |     |       |     |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-------|-----|-------|-----|-------|
| tak                                                                                        | 34  | 13,18 | 18  | 12,33 | 52  | 12,87 |
| nie                                                                                        | 103 | 39,92 | 70  | 47,94 | 173 | 42,82 |
| nie mam zdania                                                                             | 43  | 16,67 | 22  | 15,07 | 65  | 16,10 |
| brak odpowiedzi                                                                            | 78  | 30,23 | 36  | 24,66 | 114 | 28,21 |
| <b>irytują mnie dawne pieśni religijne, czasem sentymentalne lub zbyt uczuciowe</b>        |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 29  | 11,24 | 13  | 8,90  | 42  | 10,40 |
| nie                                                                                        | 115 | 44,57 | 74  | 50,69 | 189 | 46,78 |
| nie mam zdania                                                                             | 29  | 11,24 | 23  | 15,75 | 52  | 12,87 |
| brak odpowiedzi                                                                            | 85  | 32,95 | 36  | 24,66 | 121 | 29,95 |
| <b>uważam, że śpiew gregoriański jest najdoskonalszą formą śpiewu kościelnego</b>          |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 68  | 26,36 | 31  | 21,23 | 99  | 24,51 |
| nie                                                                                        | 48  | 18,60 | 28  | 19,18 | 76  | 18,81 |
| nie mam zdania                                                                             | 66  | 25,58 | 54  | 36,99 | 120 | 29,70 |
| brak odpowiedzi                                                                            | 76  | 29,46 | 33  | 22,60 | 109 | 26,98 |
| <b>nowe piosenki religijne nie powinny być śpiewane w czasie Mszy świętej</b>              |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 34  | 13,18 | 25  | 17,12 | 59  | 14,60 |
| nie                                                                                        | 88  | 34,11 | 48  | 32,88 | 136 | 33,66 |
| nie mam zdania                                                                             | 53  | 20,54 | 37  | 25,34 | 90  | 22,28 |
| brak odpowiedzi                                                                            | 83  | 32,17 | 36  | 24,66 | 119 | 29,46 |
| <b>ważną rzeczą dla uczestnictwa jest właściwy dobór pieśni mszalnych</b>                  |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 202 | 78,29 | 119 | 81,51 | 321 | 79,46 |
| nie                                                                                        | 3   | 1,16  | 1   | 0,68  | 4   | 0,99  |
| nie mam zdania                                                                             | 14  | 5,43  | 8   | 5,48  | 22  | 5,44  |
| brak odpowiedzi                                                                            | 39  | 15,12 | 18  | 12,33 | 57  | 14,11 |
| <b>bardziej odpowiadają mi nowe pieśni o wydźwięku refleksyjnym i walorze teologicznym</b> |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 88  | 34,11 | 43  | 29,45 | 131 | 32,43 |
| nie                                                                                        | 29  | 11,24 | 20  | 13,70 | 49  | 12,13 |
| nie mam zdania                                                                             | 61  | 23,64 | 46  | 31,51 | 107 | 26,48 |
| brak odpowiedzi                                                                            | 80  | 31,01 | 37  | 25,34 | 117 | 28,96 |
| <b>inne (propozycje, zastrzeżenia)</b>                                                     |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                                                        | 27  | 10,47 | 8   | 5,48  | 35  | 8,66  |
| nie                                                                                        | 0   | 0     | 0   | 0     | 0   | 0     |
| nie mam zdania                                                                             | 0   | 0     | 0   | 0     | 0   | 0     |
| brak odpowiedzi                                                                            | 231 | 89,53 | 138 | 94,52 | 369 | 91,34 |

Wyniki sondażu wskazujące duże zainteresowanie i zapotrzebowanie na muzyczną aktywność w czasie Mszy świętej, wyrażają dojrzałe podejście ankietowanych do kwestii muzyki i śpiewu w liturgii. Wskazują na świadomość liturgiczną, co do korelacji muzyki i śpiewu z liturgią mszalną.

Zdecydowana większość respondentów, bo 79,46% wskazała, że *ważną rzeczą dla uczestnictwa jest właściwy dobór pieśni mszalnych*. Taką opinię wyraziło 78,29% kobiet i 81,51% mężczyzn. Przeciwnego zdania jest jedynie 0,99% badanych. Zdania na zadany temat nie ma 5,44% badanych, a odpowiedzi nie udzieliło 14,11% respondentów.

Kolejną kategorią w obrębie muzyki i śpiewu kościelnego, którą respondenci uznali za ważną dla duchowego przeżycia Mszy świętej jest stwierdzenie *lubię muzykę organową, ponieważ ona „pasuje” do liturgii*. To upodobanie wyraziło 73,27% badanych, przy niewielkim zróżnicowaniu względem struktury płci - 73,64% odpowiedzi kobiet i 72,60% odpowiedzi mężczyzn. Muzyka organowa nie pomaga w duchowym przeżyciu Mszy świętej 3,71% badanych, w większej części mężczyznom - 5,48% niż kobietom - 2,71%. Obojętny stosunek co do jej obecności w liturgii wyraziło 10,64% respondentów. Odpowiedzi w zadanej kwestii nie odnotowano u 12,38% badanych. Zdanie ankietowanych co do muzyki organowej koreluje z zapisem w *Konstytucji o liturgii świętej*, która stwierdza, że „w Kościele łacińskim należy mieć w wielkim poszanowaniu organy piszczałkowe jako tradycyjny instrument muzyczny, którego brzmienie ceremoniom kościelnym dodaje majestatu, a umysły wiernych podnosi do Boga i spraw niebieskich”<sup>71</sup>.

Idąc za myślą *Sacrosanctum Concilium*, która dopuszcza do kultu Bożego inne instrumenty<sup>72</sup>, zapytano ankietowanych *czy uważają, że powinno się wprowadzać nowe instrumenty muzyczne i nową muzykę (beat, rock)?* Okazało się, że tylko 12,87% respondentów odniosło się przychylnie do tej propozycji. Dla 42,82% badanych, 39,92% kobiet i 47,94% mężczyzn wprowadzenie tego typu zmian nie jest pomocne w duchowym przeżyciu Mszy świętej. Zdania na zadany temat nie ma 16,10% badanych, natomiast 28,21% ankietowanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie w zadanej kwestii.

Korespondująca z tym zagadnieniem stwierdzenie: *irytują mnie dawne pieśni religijne, czasem sentymentalne lub zbyt uczuciowe*. Okazuje się, że na irytację wynikłą z obecności dawnych pieśni wskazało tylko 10,40% badanych, 11,24% kobiet i 8,90% mężczyzn. Obecność dawnych pieśni w liturgii aprobuje blisko połowa respondentów, bo 46,78% przy większym procentowo udziale odpowiedzi mężczyzn - 50,69% niż kobiet - 44,57%. Zagadnienie jest obojętne dla 12,87% badanych. Brak odpowiedzi w zadanej kwestii odnotowano w 29,95% ankiet.

Respondentów, którym *bardziej odpowiadają nowe pieśni o wydźwięku refleksyjnym i walorze teologicznym* odnotowano 32,43%, w tym 34,11% kobiet i 29,45% mężczyzn.

---

<sup>71</sup> SC 120.

<sup>72</sup> Por. SC 120.

Przeciwnego zdania jest 12,13% badanych przy niewielkim zróżnicowaniu względem płci. Zdania na wskazany temat nie ma 26,48% badanych. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 28,96% badanych, więcej kobiet - 31,01% niż mężczyzn - 25,34%.

Dla 14,60% badanych *nowe piosenki religijne nie powinny być śpiewane w czasie Mszy świętej*. Tak uznało 13,18% kobiet i 17,12% mężczyzn. Natomiast 33,66% badanych, 34,11% kobiet i 32,88% mężczyzn, uważa przeciwnie, postulując tym samym wprowadzanie nowych piosenek do liturgii. Zdania w zadanej kwestii nie ma 22,28% badanych. Odpowiedzi na zapytanie nie udzieliło 29,46% respondentów.

Z kolei 24,51% ankietowanych *uważa, że śpiew gregoriański jest najdoskonalszą formą śpiewu kościelnego*. W tej grupie znalazły się wskazania 26,36 % kobiet i 21,23% mężczyzn. Dla 18,81% respondentów śpiew gregoriański nie wpływa na duchowe przeżycie Mszy świętej. Zdania w zadanej kwestii nie ma 29,70% badanych przy znacznym zróżnicowaniu odpowiedzi co do struktury płci – 25,58% odpowiedzi kobiet i aż 36,99% mężczyzn. Odpowiedzi na pytanie nie odnotowano w 26,98% przypadków.

Wśród odpowiedzi proponowanych w ankiecie znalazło się miejsce na *inne, propozycje czy zastrzeżenia* respondentów odnośnie wpływu muzyki i śpiewu na duchowe przeżycie Mszy świętej. Na zaprezentowanie własnego zdania zdecydowało się 8,66% respondentów. Odpowiedzi kobiet stanowią 10,47% ich grupy badawczej, natomiast wśród mężczyzn odnotowano tylko 5,48%. W podanej kategorii odpowiedzi nie udzieliło 91,34% badanych – 89,53% kobiet i 94,52% mężczyzn.

Większość swobodnych wypowiedzi koncentrowała się wokół osobistego odniesienia respondentów, co do oprawy muzycznej liturgii, z którą pewnie spotykają się w swoich wspólnotach parafialnych: *muzyka, np. gitara, ale delikatne melodie i piosenki* (K8); *mniej ważne znaczenie ma rodzaj instrumentu. Ważne, żeby oprawa muzyczna była przygotowana i spójna z liturgią* (K82); *akceptuję każdy rodzaj muzyki pasujący do liturgii, dobrze wykonany i dobrze nagłośniony* (K95); *muzyka nie może być głośna, rockowa, wierni muszą usłyszeć Boga, wejść „w głąb”* (K182); *dobrze śpiewający i grający organista, jak i różnorodność wykonywanych pieśni* (K88).

Respondenci dzielili się także swoimi upodobaniami względem muzyki liturgicznej: *lubię pieśni z „głębią” którymi modłę się i o ładnej melodii* (K5); *lubię pieśni zarówno rytmiczne, refleksyjne, której treść jest modlitwą pogłębiającą więź z Panem Bogiem* (K11); *lubię wszystkie na poziomie miłym uszom* (K12); *każda muzyka jest mi miła i mam nadzieję że i Panu Bogu, ale żeby była dobrze wykonana. Wolę ciszę niż bylejąkość lub brak słuchu!!* (K22); *śpiew gregoriański, pieśni wschodnich kościołów chrześcijańskich nie są*

*najdoskonalszą formą, ale pomagają skupić się na treści (K85); lubię różne rodzaje instrumentów, jeśli tylko jest w dobrym „tonie” (K200); nie ma dla mnie znaczenia wiek pieśni a jedynie jej treść, dlatego rozróżniam między pieśnią a piosenką. Piosenki raczej nie powinny być w liturgii (M34); przeszkadza mi śpiew smutny, bez względu na moment (M59).*

Niektóre wypowiedzi tylko potwierdzają zawartą w pytaniu ankietowym propozycję, co do pielęgnowania pieśni dawnych oraz właściwego doboru pieśni do przekazu liturgicznego: *zdecydowanie pieśni powinny być dobrane do liturgii (K6); istotny jest dobór pieśni i sposób ich wykonania – jak najpiękniejszy, ale pozwalający na uczestnictwo wiernych (K233); nie mam nic przeciwko chorałowi, acz uważam, że najważniejszy jest dobry dobór pieśni do konkretnej Eucharystii i wspólnoty (no i może bez „sacropolo”), żeby muzyka jeśli nawet bardziej młodzieżowa, w warstwie muzycznej również pasowała do tego co wyraża tekst i moment liturgii (K238); bardzo piękne są dawne pieśni religijne, nie powinniśmy o nich zapominać (K153).* Z kolei inni badani postulowali wykluczenie muzyki z całej liturgii Mszy świętej lub w pewnych jej momentach: *muzyka po przyjęciu Komunii świętej mnie osobiście rozprasza – potrzebuję ciszy (K26); nie musi być śpiew czy muzyka (K93); Msza święta „cicha” (K145); jeśli muzyka liturgiczna ma wygląd taki jak obecnie – dynamika, kołysanki, lub na odwrót – agresywne, rozpraszające rytmy, zawodzenie, fałszowanie, to lepiej ją w ogóle zlikwidować. (z wielką korzyścią duchową). Jeździłem na liturgie do parafii gdzie w ogóle nie było pseudo-oprawy muzycznej (M16).*

Pojawiały się także zastrzeżenia czy uwagi co do omawianej kwestii: *przestarzałe pieśni (K10); zawsze powinien być prowadzący śpiew, nigdy nie przerywać (K36); należy wykorzystywać walory i chęć parafian (K48); nowe teksty powinny być rozpowszechnione w parafii (K50); muzyka liturgiczna nie powinna być mylona z muzyką religijną (K245); powinno się wprowadzać nowe instrumenty muzyczne i nowe pieśni, tylko zadbać o ich walory teologiczne (M53); można wprowadzić pieśni polegające na śpiewaniu słowa [Bożego] (M84).*

Pojawiały się sygnały mówiące o potrzebie dostosowania muzyki i śpiewu do indywidualnych możliwości wiernych: *śpiew powinien być tak dopasowany, by każdy uczestnik Mszy mógł w nim uczestniczyć. To nie koncert, ale modlitwa - kto śpiewa dwa razy się modli (K161); gdy śpiewane są nowe pieśni powinien być wyświetlany tekst. (K251); śpiew nie powinien być solowy ale wspólnotowy (K190); konieczne jest dobre nagłośnienie i prawidłowa akustyka (M136).*

Niektóre wypowiedzi ukazywały sytuacje, które drażnią ankietowanych: *bardzo rozpraszają tańce np. z flagami, wprowadzenie choreografii na Mszy świętej* (M8); *niedopuszczalne są tańce i inne...* (M116).

Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na czynne i aktywne uczestnictwo w liturgii ma również ukształtowanie przestrzeni sakralnej<sup>73</sup>.

Podjmując problematykę architektury i estetyki wewnętrznego wystroju kościoła wydaje się zasadnym zbadanie jaki wpływ na świadome uczestnictwo we Mszy świętej ma materialna oprawa przestrzeni liturgicznej. Stąd zadano ankietowanym pytanie: *Jak do Twojego pełniejszego udziału we Mszy świętej przyczynia się architektura i estetyka wyposażenia sakralnego kościoła?* Respondentom zaproponowano pięć opinii do indywidualnej oceny. Ankieta uwzględniała odpowiedzi: *tak, nie, nie mam zdania*. Wyniki sondażu przedstawia tabela 54.

Tabela 54

Wpływ architektury i estetyki kościoła na pełniejszy udział we Mszy świętej

| Wyszczególnienie:                                                                                | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                                  | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                                  | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| lubię kościoły w dawnym stylu np.: barokowe lub gotyckie                                         |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                                              | 155  | 60,08 | 103 | 70,55 | 258   | 63,86 |
| nie                                                                                              | 10   | 3,88  | 5   | 3,43  | 15    | 3,71  |
| nie mam zdania                                                                                   | 43   | 16,66 | 9   | 6,16  | 52    | 2,87  |
| brak odpowiedzi                                                                                  | 50   | 19,38 | 29  | 19,86 | 79    | 9.56  |
| lubię nowoczesne wyposażenia kościoła o prostych i estetycznych detalach                         |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                                              | 70   | 27,13 | 34  | 23,29 | 104   | 25,74 |
| nie                                                                                              | 45   | 17,44 | 35  | 23,97 | 80    | 9,80  |
| nie mam zdania                                                                                   | 60   | 23,26 | 33  | 22,60 | 93    | 3,02  |
| brak odpowiedzi                                                                                  | 83   | 32,17 | 44  | 30,14 | 127   | 31,44 |
| nie ma to znaczenia dla mojego udziału we Mszy świętej, bo najważniejsze jest poczucie wspólnoty |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                                              | 164  | 63,57 | 77  | 52,74 | 241   | 59,66 |
| nie                                                                                              | 21   | 8,14  | 25  | 17,12 | 46    | 11,38 |
| nie mam zdania                                                                                   | 15   | 5,81  | 22  | 15,07 | 37    | 9,16  |
| brak odpowiedzi                                                                                  | 58   | 22,48 | 22  | 15,07 | 80    | 19,80 |
| niektóre nowe kościoły nie wytwarzają atmosfery skupienia i jedności wspólnotowej                |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                                              | 85   | 32,94 | 66  | 45,21 | 151   | 37,38 |

<sup>73</sup> Zob. B. Snela, *Przestrzeń kościelna*, [w:] *Liturgika ogólna*, s. 171-245.

|                                                                                                                               |     |       |    |       |     |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----|-------|----|-------|-----|-------|
| nie                                                                                                                           | 26  | 10,08 | 15 | 10,27 | 41  | 10,15 |
| nie mam zdania                                                                                                                | 51  | 19,77 | 25 | 17,12 | 76  | 18,81 |
| brak odpowiedzi                                                                                                               | 96  | 37,21 | 40 | 27,40 | 136 | 33,66 |
| <b>w kościele powinna być podkreślana koordynacja ołtarza (znak Chrystusa), ambony (słowo Boże) i miejsca przewodniczenia</b> |     |       |    |       |     |       |
| tak                                                                                                                           | 158 | 61,24 | 88 | 60,27 | 246 | 60,89 |
| nie                                                                                                                           | 8   | 3,10  | 3  | 2,06  | 11  | 2,72  |
| nie mam zdania                                                                                                                | 32  | 12,40 | 24 | 16,44 | 56  | 13,86 |
| brak odpowiedzi                                                                                                               | 60  | 23,26 | 31 | 21,23 | 91  | 22,53 |
| <b>inne uwagi</b>                                                                                                             |     |       |    |       |     |       |
| tak                                                                                                                           | 27  | 10,46 | 7  | 4,79  | 34  | 8,42  |
| nie                                                                                                                           | 10  | 3,87  | 13 | 8,90  | 23  | 5,69  |
| nie mam zdania                                                                                                                | 44  | 17,05 | 31 | 21,23 | 75  | 18,56 |
| brak odpowiedzi                                                                                                               | 177 | 68,60 | 95 | 65,07 | 272 | 67,33 |

Jak wynika z analizy materiału ankietowego ponad 2/3 respondentów aprobuje *kościół w dawnym stylu np. barokowe lub gotyckie*. Taką opinię wyraziło 63,86% badanych; 60,08% kobiet i 70,55% mężczyzn. Tego typu architektura nie odpowiada 3,71% badanych, Z kolei dla 12,87% ankietowanych – 16,66% kobiet i zdecydowanie mniejszej części mężczyzn - 6,16% nie ma to znaczenia. Wśród badanych w 19,56% przypadków nie odnotowano odpowiedzi co do zadanej kwestii.

Ponad połowa ankietowanych 60,89%, - 61,24% kobiet i 60,27% mężczyzn uznało, że *w kościele powinna być podkreślana koordynacja ołtarza (znak Chrystusa), ambony (słowo Boże) i miejsca przewodniczenia*. Jedynie dla 2,72% badanych taki postulat nie wpływa na pełniejszy udział we Mszy świętej. Zadania w tej kwestii nie ma 13,86% badanych, co uwypukla ich ambiwalentny stosunek do przedstawionej problematyki koordynacji tych ośrodków liturgii. Na pytanie odpowiedzi nie udzieliło 22,53% badanych.

Dla 59,66% respondentów architektura i estetyka *nie mają znaczenia dla udziału we Mszy świętej, bo najważniejsze jest poczucie wspólnoty*. Takie stanowisko zajęło 63,57% kobiet i 52,74% mężczyzn. Ta kategoria ma wpływ na przeżycie Mszy świętej dla 11,38% badanych. Poczucie wspólnotowości jest czynnikiem obojętnym dla 9,16% ankietowanych. Od odpowiedzi na to zapytanie wstrzymało się 19,80% respondentów, zdecydowanie więcej kobiet - 22,48% niż mężczyzn - 15,07%.

Ankietowani zauważają, że *niektóre nowe kościoły nie wytwarzają atmosfery skupienia i jedności wspólnotowej*. Takiego zdania jest 37,38% badanych - 32,94% kobiet i 45,21% mężczyzn. Przeciwną opinię wyraziło 10,15% ankietowanych, przy zrównoważonym procentowym udziale odpowiedzi kobiet i mężczyzn.

Obojętność co do omawianej kwestii wyraziło 18,81% badanych. Brak odpowiedzi odnotowano u 33,66% respondentów, 37,21% kobiet i 27,40% mężczyzn.

Wśród badanych odnaleźli się także ci, którzy *lubią nowoczesne wyposażenie kościoła o prostych i estetycznych detalach*. Tego typu architekturę akceptuje 25,74% ankietowanych, więcej kobiet - 27,13%, niż mężczyzn - 23,29%. Przeciwną opinię wyraziło 19,80% respondentów - 17,44% kobiet i 23,97% mężczyzn. Zadana kwestia jest obojętna dla 23,02% badanych przy minimalnym zróżnicowaniu odpowiedzi co do płci. Zdania na zadany temat nie wyraziło 31,44% ankietowanych.

Ankietowani mieli także możliwość wypowiedzenia swoich indywidualnych uwag w indagowanej kwestii. Z takiej możliwości skorzystało 8,42% ankietowanych. Wśród ich wypowiedzi znalazły się uwagi na temat wyposażenia wnętrza kościoła i jego estetyki: *kościół nie powinien być zapchany zbyt wieloma obrazami, dywanami, elektrycznymi świeczkami, im mniej rzeczy odrywających uwagę od tabernakulum i ołtarza tym lepiej (M88); gdy wystrój kościoła jest przemyślany, piękny, służący spotkaniu z Bogiem i budowaniu wspólnoty, skupieniu i modlitwie. Przeszkadzają żarówki, sztuczne zakurzone kwiaty (K95); jeśli chodzi o wygląd ważne, żeby kościół był piękny w środku i na zewnątrz, bo piękno zbliża do Boga (K91); wygląd wnętrza kościoła ma duże znaczenie, bo nieestetyczne przedmioty i wystrój łatwo odciągają uwagę. (K85); jestem historykiem sztuki, niedbalstwo stylistyczne bardzo mnie rozprasza (K22); ważne jest dla mnie by ozdoby nie były zbyt natarczywe, by nie odciągały uwagi oraz by pasowały do tego co się dzieje, nie były zbyt nowoczesne oraz by pozwalały dobrze widzieć prezbiterium, duże filary zasłaniają (K238).*

Dla niektórych istotne dla pełniejszego udziału we Mszy świętej są rozwiązania architektoniczne: *dobrze by miejsce przewodniczenia było widoczne z każdego miejsca (K48); lubię modlić się w katedrze – przestronnie, duży ołtarz (K20)*. Ankietowani podawali własne sugestie zwłaszcza w kwestii umiejscowienia tabernakulum we współczesnych realizacjach: *tabernakulum powinno być w centrum a nie z boku kościoła, bo w nowych kościołach często to się zdarza. Brak balasków i możliwość otrzymywania Komunii na klęczkach (K8); tabernakulum powinno być na środku a nie z boku (K10); tabernakulum powinno zajmować centralne miejsce w prezbiterium. Nowoczesne kościoły mają tabernakulum umiejscowione w nawie bocznej, w centrum za ołtarzem ofiarnym jest miejsce główne celebransa (K245); tabernakulum winno być w centrum ołtarza, prezbiterium (K196); Bóg, Jezus Chrystus powinien być w centrum kościoła, nie z boku (K153).*

W wypowiedziach znalazły się uwagi dotyczące wpływu architektury na doznania muzyczne: *właściwa akustyka (M4); nagłośnienie powinno być dobre (K127).*

Respondenci zauważyli także inne problemy mające wpływ na pełniejszy udział we Mszy świętej, a być może wynikające z architektury budynku kościoła: *w kościele powinno być ciepło zimą* (K21); *ważne, żeby kościół był zadbany, ogrzany i czysty* (K6); *gdy w kościele jest zimno trudno mi o skupienie* (K251); *ważne: oświetlenie, nagłośnienie, czystość, świeże powietrze w świątyni* (K206).

Dla jednego z badanych istotną pełniejszego udziału we Mszy jest duża ilość wiernych: *więcej wiernych* (K197). Niektórzy mówili wprost o swoich upodobaniach co do wnętrza kościołów: *lubię kościoły przytulne, mniejsze np. drewniane* (K234); *lubię małe, drewniane kościoły* (K185); *lubię kościoły czyste, zadbane, ukwiecone* (K201).

Wśród wypowiedzi pojawiały się sygnały, które mówiły o braku wpływu architektury i estetyki kościoła na pełniejszy udział we Mszy świętej: *to tylko budynek – ładniejszy lub brzydszy. Kościół to ludzie, uczestniczący we Mszy świętej* (K50); *lubię piękno w kościele, ale nie jest to najważniejsze* (K12); *do kościoła muszę się przyzwyczaić tak, aby jego wystrój był obojętny i nie przeszkadzał w odbiorze liturgii, tak aby mnie nie rozpraszał* (K161); *jeśli nie ma problemu z nagłośnieniem, oświetleniem, nie jest przesadnie duszno, wystrój kościoła nie ma takiego znaczenia* (K191). Wskazano także uzależnienie budynku kościoła od gospodarza: *kościół zależy od proboszcza – apostoła, następcy* (M70).

#### **4.4 Znaczenie postaw, gestów, znaków i symboli dla świadomego udziału we Mszy świętej**

Liturgia jest tą przestrzenią, gdzie Chrystus wyraża siebie i o sobie opowiada. Celebracja liturgiczna i gesty, które ona warunkuje są aktualizacją postaw i gestów Jezusa i jego uczniów<sup>74</sup>. Soborowa odnowa uprościła gesty liturgiczne, nie dlatego, by były łatwiejsze do zrozumienia dla współczesnego świata, lecz po to, by nie niosły za sobą tępego estetyzmu i rytualizmu<sup>75</sup>. Gesty Jezusa charakteryzują się ubóstwem szczegółów<sup>76</sup>. Są piękne, bo niosą zbawczą prawdę miłości<sup>77</sup>. Liturgia wprowadza w świat znaków. Tutaj znakiem jest wszystko: słowo, osoba, rzecz, postawa i gest. Odczytywanie symboliki mszalnej prowadzi do wizualizacji - ukazania za pomocą znaku i symbolu, tego co niewidzialne<sup>78</sup>.

<sup>74</sup> Por. P. Marini, *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo*, Pelplin 2007, s. 78.

<sup>75</sup> Por. M. Matuszewski, *Gesty i postawy liturgiczne wyrazem wiary*, „*Studia Liturgiczne*” 10 (2014), s. 89.

<sup>76</sup> Por. F. Boscione, *Gesty Jezusa*, Kraków 2004, s. 27.

<sup>77</sup> Por. P. Nowakowski, *Liturgia musi być piękna. O pięknie liturgii Kościołów różnych tradycji*, „*Liturgia Sacra*” 20 (2014), nr 1, s. 8.

<sup>78</sup> Zob. E. Balcerzan, *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013, s. 84.

Zwięzłe ujęcie symbolu przedstawił Joseph Ratzinger, stwierdzając, że jest on ukazaniem „czegoś niewidzialnego za pomocą zmysłowych form, znaków i gestów, które wskazują poza siebie”<sup>79</sup> Nie można przy tym zapomnieć, że symbol stara się urzeczywistnić to, co tkwi w ludzkim myśleniu abstrakcyjnym. Staje się projekcją wrażeń i odczuć przetransponowanych na symbol. Symbolika znaku wymaga permanentnego wyjaśniania, utrwalania. Jest to niezbędne dla uniknięcia skrajności, odchyłeń, ale też nadinterpretacji w wyjaśnianiu także postaw i gestów.

Rzeczywistość liturgii wyraża się poprzez gesty, postawy, znaki i symbole, ale także miejsce i czas. Czas jest przez nią uświęcony, a przestrzeń sakralizuje się<sup>80</sup>. Przyjmowanie odpowiedniej postawy i wykonywanie określonych gestów, jak już zostało to parokrotnie wspomniane, pomaga w przeżyciu liturgii, włączeniu się w jej tajemnicę. Uwidacznia również wspólnotę, która jest znakiem żywego Kościoła. Właściwe pojmowanie gestów i postaw chroni przed rutyną i odruchowym ich wykonywaniem. Warto przypomnieć, że „słowa i gesty, z których «utkana» jest celebracja, wymagają mistagogii – wtajemniczenia i poczucia odpowiedzialności za powierzone nam «sacrum»<sup>81</sup>. Wspólne zachowania „wywierają wpływ na myśli i uczucia uczestników”<sup>82</sup>.

*Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* podkreśla, by „gesty i postawy zarówno kapłana, diakona i usługujących jak i ludu winny zmierzać do tego, by cała celebracja odznaczała się pięknem i szlachetną prostotą, aby w pełni przejrzyste było znaczenie jej poszczególnych części, zaś uczestnictwo wszystkich stawało się łatwiejsze”<sup>83</sup>.

Właściwa, odpowiednia postawa ciała stanowi jedną z form widzialnego zaangażowania wiernego uczestniczącego czynnie we Mszy świętej. Wyniki analiz odpowiedzi zestawionych w tabeli 31 ujawniły, że respondenci potrafili wskazać postawy zewnętrzne towarzyszące udziałowi w liturgii eucharystycznej. Dlatego też, w ramach dalszych analiz aktywizacji badanych do udziału w Eucharystii zapytano o motywację do zachowania jednakowych postaw liturgicznych. Stąd zadano pytanie: *Dlaczego wszyscy uczestnicy liturgii mszalnej powinni zachować jednakową postawę uczestnictwa?* Podano przy tym do wyboru propozycje uzasadnień. Zestawienie odpowiedzi przedstawia poniższa tabela 55.

---

<sup>79</sup> J. Ratzinger, *Bóg i świat*, Kraków 2001, s. 368.

<sup>80</sup> Por. Tamże.

<sup>81</sup> S. Czerwik, *Symbolie wspólnototwórcze w celebracji Eucharystii*, „Studia Theologica Varsaviensia” 38 (2000), nr 2, s. 79.

<sup>82</sup> OWMR 20.

<sup>83</sup> OWMR 47.

Tabela 55

Uzasadnienie potrzeby zachowania przez wszystkich jednakowej postawy liturgicznej<sup>84</sup>

| Rodzaje uzasadnień przyjmowania jednolitej postawy: | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| dla wyrażenia jedności duchowej uczestników         | 189  | 73,26 | 115 | 78,77 | 304   | 75,25 |
| dla okazania szacunku dla sprawowanej tajemnicy     | 168  | 65,12 | 85  | 58,22 | 253   | 62,62 |
| dla wyrażenia swojej postawy wewnętrznej            | 92   | 35,66 | 44  | 30,14 | 136   | 33,66 |
| dla porządku zewnętrznego w świątyni                | 29   | 11,24 | 21  | 14,38 | 50    | 12,38 |
| dla wyrażenia posłuszeństwa Kociółowi               | 53   | 20,54 | 32  | 21,92 | 86    | 21,29 |
| dla okazania szacunku celebransowi                  | 27   | 10,47 | 16  | 10,96 | 43    | 10,64 |
| brak odpowiedzi                                     | 11   | 4,26  | 9   | 6,16  | 20    | 4,95  |

Uzyskane dane świadczą o poprawnym rozumieniu zagadnienia. Najwięcej, bo 75,25% badanych uznało, że jednakową postawę na liturgii należy przyjmować *dla wyrażenia jedności duchowej uczestników*. Na takie pojmowanie potrzeby jednolitości postaw wskazało 73,26% kobiet i 78,77% mężczyzn. Swoją *wewnętrzną postawę* wyrażoną poprzez przyjęcie jednakowej postawy w zgromadzeniu deklaruje 33,66% badanych – 35,66 % kobiet i 30,14 % mężczyzn. Dla 62,62% badanych przyjęcie jednolitej postawy jest istotne *dla okazania szacunku dla sprawowanej tajemnicy*. Takiego zdania jest 65,12% kobiet i 58,22% mężczyzn. Uzasadnienia mające charakter dyscyplinujący również zostały wskazane przez badanych. Zachowanie jednolitej postawy w czasie Mszy świętej *dla porządku zewnętrznego w świątyni* jest istotne dla 12,38% respondentów. Natomiast w ten sposób *posłuszeństwo Kościołowi* wyraża 21,29% badanych przy 20,54% odpowiedzi kobiet i 21,29% odpowiedzi mężczyzn. Z kolei dla 10,64% badanych zachowanie postawy jest istotne *dla okazania szacunku celebransowi*. Na pytanie żadnej odpowiedzi nie wskazało 4,95% badanych.

Przeżywanie tajemnicy jest istotne dla blisko 2/3 respondentów. Najmniej wskazano uzasadnień wyrażających autorytet Kościoła, posłuszeństwo. Jeśli jakaś grupa uważa, że postawa klęcząca jest ważniejsza, to stosuje ją według swojego uznania. Wierni kierują się w dużej mierze tym co według ich mniemania jest słuszne i odpowiednie, nie zwracając tym samym uwagi na autorytet Kościoła, papieża, który jest zwornikiem jedności Kościoła

<sup>84</sup> Respondenci wskazywali po kilka uzasadnień. Procenty nie sumują się.

powszechnego realizującego się w Kościele lokalnym<sup>85</sup>. Normy i zasady przedłożone przez Magisterium Kościoła powinny być respektowane przez wszystkich wiernych<sup>86</sup>.

Analiza odpowiedzi respondentów wskazuje, że badani doceniają charakter wspólnotowy celebracji, ale najczęściej przyjmują jednakowe postawy dla wyrażenia jedności duchowej uczestników i dla okazania szacunku dla sprawowanej tajemnicy. Wierni odnoszą się z pełnym szacunkiem do sprawowanego misterium wiary. Dla respondentów względy zewnętrzne nie są najważniejszym uzasadnieniem zachowania jednolitości ich postaw. Motywacje wynikające z posłuszeństwa Kościołowi czy zgody z jego autorytetem schodzą na dalszy plan.

Konsekwentnie respondenci zostali zapytani o celowość stosowania i przyjmowania postaw modlitewnych. Badanym zaproponowano pięć postaw modlitewnych i poproszono o ocenienie ich celowości. Tabela 56 prezentuje zestawienie zbiorcze odpowiedzi na pytanie: *Czy widzisz celowość stosowania następujących postaw modlitewnych we Mszy świętej?*

Tabela 56

Celowość stosowania postaw i gestów modlitewnych we Mszy świętej

| Celowość stosowania postaw i gestów modlitewnych<br>we Mszy świętej | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| <b>klęknięcie</b>                                                   |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                 | 240  | 93,02 | 141 | 96,58 | 381   | 94,31 |
| nie                                                                 | 2    | 0,78  | 3   | 2,06  | 5     | 1,24  |
| nie mam zdania                                                      | 4    | 1,55  | 1   | 0,68  | 5     | 1,24  |
| brak odpowiedzi                                                     | 12   | 4,65  | 1   | 0,68  | 13    | 3,21  |
| <b>składanie rąk i ich wznoszenie</b>                               |      |       |     |       |       |       |
| tak                                                                 | 163  | 63,18 | 88  | 60,27 | 251   | 62,13 |
| nie                                                                 | 21   | 8,14  | 24  | 16,44 | 45    | 11,14 |
| nie mam zdania                                                      | 39   | 15,11 | 23  | 15,75 | 62    | 15,35 |
| brak odpowiedzi                                                     | 35   | 13,57 | 11  | 7,53  | 46    | 11,38 |

<sup>85</sup> Zob. Franciszek, List apostolski *Traditionis custodes* (16 VII 2021).

<sup>86</sup> Ostatnia sytuacja społeczna- pandemia koronawirusa pokazała, że trudno jest dostosować się do zaleceń papieża i episkopatu, choćby w kwestii przyjmowania Komunii świętej na rękę. Zalecenia i usilna prośba (bo nie nakaz) z jednej strony ze zrozumieniem wiernych i pozytywną odpowiedzią. Równorzędnie widoczny był wyraźny sprzeciw środowisk tradycjonalistycznych promujących przyjmowanie komunii wyłącznie do ust. Podział wspólnot parafialnych był widoczny, a przecież jedność postaw, choćby w tym względzie, powinna być odpowiedzią na bieżące problemy Kościoła w świecie współczesnym. Pokonaniem siebie, oddaniem własnych przyzwyczajęń, uczuć dla dobra jedności Kościoła i jego charyzmatu wspólnotowości. Por. abp Stanisław Gądecki, *List pasterski o sposobach przyjmowania Komunii świętej*, Poznań, 13 marca 2005; Komunikat komisji liturgicznej KEP o Komunii św. przyjmowanej na rękę, Warszawa, 3 października 2020. Por. Komunikat z 331. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski, Warszawa, 9 marca 2005 r.

| <b>pokłony i bicie się w piersi</b>                              |     |       |     |       |     |       |
|------------------------------------------------------------------|-----|-------|-----|-------|-----|-------|
| tak                                                              | 146 | 56,59 | 95  | 65,07 | 241 | 59,65 |
| nie                                                              | 31  | 12,01 | 17  | 11,64 | 48  | 11,88 |
| nie mam zdania                                                   | 34  | 13,18 | 18  | 12,33 | 52  | 12,87 |
| brak odpowiedzi                                                  | 47  | 18,22 | 16  | 10,96 | 63  | 15,60 |
| <b>siedzenie medytacyjne</b>                                     |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                              | 93  | 36,05 | 53  | 36,30 | 146 | 36,14 |
| nie                                                              | 45  | 17,44 | 38  | 26,03 | 83  | 20,54 |
| nie mam zdania                                                   | 54  | 20,93 | 34  | 23,29 | 88  | 21,78 |
| brak odpowiedzi                                                  | 66  | 25,58 | 21  | 14,38 | 87  | 21,54 |
| <b>postawa stojąca pełna szacunku wobec Boga i Jego tajemnic</b> |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                              | 224 | 86,82 | 127 | 86,99 | 351 | 86,88 |
| nie                                                              | 3   | 1,16  | 5   | 3,42  | 8   | 1,98  |
| nie mam zdania                                                   | 9   | 3,49  | 5   | 3,42  | 14  | 3,47  |
| brak odpowiedzi                                                  | 22  | 8,53  | 9   | 6,16  | 31  | 7,67  |
| <b>inne postawy i gesty</b>                                      |     |       |     |       |     |       |
| tak                                                              | 25  | 9,69  | 21  | 14,38 | 46  | 11,39 |
| nie                                                              | 26  | 10,08 | 12  | 8,22  | 38  | 9,41  |
| nie mam zdania                                                   | 77  | 29,84 | 46  | 31,51 | 123 | 30,45 |
| brak odpowiedzi                                                  | 130 | 50,39 | 67  | 45,89 | 197 | 48,75 |

Analizując powyższe zestawienie zauważamy, że 94,31% respondentów (93,02% kobiet i 96,58% mężczyzn) uznało za celowe stosowanie w czasie Mszy świętej *postawy klęczącej*. Dla 1,24% badanych postawa taka nie jest celowa. Taki sam odsetek badanych nie ma zdania co do celowości stosowania postawy klęczącej podczas liturgii. Natomiast 3,21% badanych nie udzieliło odpowiedzi w zadanej kwestii.

Kolejną postawą, równie mocno aprobowaną przez badanych jest *postawa stojąca pełna szacunku wobec Boga i Jego tajemnic*. Jej celowość dostrzega 86, 88% respondentów, przy minimalnym różnicowaniu względem struktury płci. Postawa stojąca nie ma zastosowania dla 1,98% badanych, a 3,47% z nich nie ma zdania w zadanej kwestii. Do pytania nie odniosło się 7,67% respondentów.

Dla 62,13% badanych, z tego bardziej dla kobiet - 63,18% niż mężczyzn - 60,27%, zrozumiałym jest stosowanie gestów *składania rąk i ich wznoszenia*. O ile złożenie rąk do modlitwy jest postawą przeznaczoną dla wiernych świeckich i kapłana, o tyle gest wznoszenia rąk w trakcie sprawowania Eucharystii przynależy kapłanowi. Zauważa się jednak stosowanie tego gestu zwłaszcza w czasie modlitwy powszechnej czy wspólnotowego odmawiania Modlitwy Pańskiej w czasie Mszy świętej także przez świeckich. Wynikać to może ze

stosowania tego gestu we wspólnotowych modlitwach pozaliturgicznych. Celowości złożenia i wznoszenia rąk nie widzi grupa 11,14% badanych, natomiast 15,35% nie ma zadania na ten temat. Odpowiedzi co do celowości tej postawy nie udzieliło 1,38% badanych.

Respondentów zapytano również o *pokłony i bicie się w piersi*. Gesty te są zrozumiałe i akceptowane dla 59,65% badanych, w większej mierze dla mężczyzn - 65,07% niż kobiet - 56,59%. Ich celowości nie widzi 11,88% badanych, a zdania w tej kwestii nie ma 12,87% badanych. Odpowiedzi dla tej propozycji nie udzieliło 15,60% respondentów.

Ankietowanym wskazano także postawę określoną jako *siedzenie medytacyjne*. Na celowość przyjmowania tej postawy wskazało 36,14% badanych. Natomiast 20,54% respondentów nie znajduje celowości jej stosowania; 21,78% ankietowanych nie ma zdania w zadanej kwestii, a 21,54% nie udzieliło odpowiedzi dla tej postawy.

Respondenci mieli także możliwość wskazania *innych postaw i gestów liturgicznych*. Na ich celowość wskazała 1/10 badanych. Brak aprobaty dla tej propozycji wyraziło 9,41% ankietowanych. Zdania w tej kwestii nie podjęło 30,45% wszystkich respondentów, natomiast 48,75% nie udzieliło tu odpowiedzi.

Wśród komentarzy pojawiających się przy kategorii *inne* ankietowani wskazywali różnorakie postawy i gesty liturgiczne, które uznali za celowe. Wśród innych postaw, na których celowość wskazali respondenci, wyróżnić należy: *taniec i gesty podczas śpiewu* (K98); *złapanie się za ręce wiernych i wznoszenie ich w czasie modlitwy Ojciec nasz* (K85); *przy odmawianiu Modlitwy Pańskiej jeden układ rąk. Przez całą Mszę ciągle robienie znaków krzyża* (K119); *zwracanie się w kierunku czytającego Ewangelię* (K49); *klaskanie, taniec – okazanie radości i wdzięczności* (K17).

W komentarzach respondentów powtórzyły się wypowiedzi wskazujące na celowość wznoszenia rąk: *podnoszenie rąk, uwielbienie* (K24); *dłonie otwarte, zwrócone w górę – gotowość na przyjmowanie i dawanie* (K165).

Inni z kolei uznają za celowe przyjmowanie Komunii świętej wyłącznie w postawie klęczącej: *klękanie przy przyjmowanie Komunii świętej* (K84); *przyjmowanie Komunii świętej na klęcząco* (K197); *przyjęcie Pana w Komunii świętej w postaci klęczącej* (K196). Niektórzy badani postulowali *dowolność postawy przy przyjmowaniu Komunii świętej* (K191).

Inni podkreślali, jaka postawa jest dla nich istotna: *ważne jest dla mnie podanie ręki na znak pokoju oraz komunii procesyjna* (K22); *gest pojednania i pokoju przez podanie ręki* (K10); *klaskanie w rytm pieśni* (K86); *udział w procesji lub w drodze krzyżowej* (K152); *wzniesienie rąk* (K12); *stanie przy podniesieniu w okresie Wielkanocy. przyjmowanie Komunii świętej na rękę. Przyjmowanie Komunii świętej pod dwiema postaciami. Trzymanie*

się za ręce podczas modlitwy Ojciec Nasz (we wspólnotach, jeśli to jest korzystne dla uczestników) (K6). W jednej z wypowiedzi zanegowano celowość wybranych postaw: *taniec, który rozprasza* (K50). Wskazano także na potrzebę ciszy (K190), jak również skupienia na Bogu i misterium, a nie na ludziach poprzez podawanie sobie rąk, gdy Jezus kona (K26).

Analiza materiału ankietowego potwierdza wnioski z poprzedniego zestawienia. Brakuje we wspólnotach akceptacji przyjęcia jednolitych postaw liturgicznych. Wybrzmiewa jeszcze wyraźniej postulat przenoszenia gestów ze spotkań wspólnotowych – wznoszenie rąk, klaskanie, taniec - do Mszy świętej w kościele parafialnym. Z drugiej zaś strony bezwarunkowe i bezrefleksyjne trzymanie się zasady przyjmowania Komunii świętej wyłącznie w postawie klęczącej. Ten obraz uwidacznia jeszcze mocniej podziały, które rysują się w Kościele, spojrzenie wyłącznie na swoje indywidualne odczucia i wskazywania za celowe tego, co odpowiada konkretnej osobie, jej wspólnotcie i jej indywidualnemu przeżywaniu duchowości. Brakuje w tych wypowiedziach znaku troski o jedność, wyrażoną choćby przez zachowanie tożsamyh postaw i gestów.

Wobec powyższego zasadnym okazało się bliższe przyjrzenie jednemu ze znaków liturgicznych i zastanowieniu nad jego celowością i czytelnością w zgromadzeniu wiernych. Wybór padł na znak pokoju, który wydaje się najbardziej ekspresyjnym, zobowiązującym wspólnotę liturgiczną do interakcji z bliźnim, niekoniecznie związanymi rodzinnie. Znak pokoju „ma na celu okazanie pokoju, jedności i miłości”<sup>87</sup>. Przekazywany sobie w czasie celebracji liturgicznej „ubogaca znaczenie i nadaje sens samemu obrzędowi”<sup>88</sup>.

Respondentom postawiono dwa pytania, które mają za cel ujawnienie zarówno stopnia zrozumienia treści znaku pokoju jak i nastawienia ankietowanych co do form jego przekazywania. W czasie pandemii koronawirusa zalecanym było przekazanie znaku pokoju poprzez skłon w kierunku osoby. Jednakże badanie ankietowe przeprowadzono przed pandemią. Pytanie *Co według Ciebie wyraża przekazywany sobie w czasie Mszy świętej znak pokoju?* zawierało propozycję czterech odpowiedzi. Ankietowani mogli wskazywać kilka określeń. Zestawienie sondażu przedstawia poniższa tabela 57.

---

<sup>87</sup> Instrukcja, *Redemptionis sacramentum*, Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, 25 marca 2004, nr 71: AAS 96 (2004) 571.

<sup>88</sup> List Okólny, *Znaczenie rytualne daru pokoju podczas Mszy św.*, Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, 8 czerwca 2014, *Anamnesis* 79 (2014), nr 4, s. 13-16.

Tabela57

Treść znaku pokoju przekazywanego we Mszy świętej w opinii badanych<sup>89</sup>

| Znak pokoju wyraża:                                   | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                       | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                       | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| wzajemne zaufanie i braterstwo                        | 65   | 25,19 | 59  | 40,41 | 124   | 30,69 |
| darowanie sobie win                                   | 87   | 33,72 | 64  | 43,84 | 151   | 37,38 |
| pokój z Bogiem i ludźmi                               | 228  | 88,37 | 113 | 77,40 | 341   | 84,41 |
| gotowość do sakramentalnego zjednoczenia z Chrystusem | 70   | 27,13 | 40  | 27,40 | 110   | 27,23 |
| inne                                                  | 1    | 0,39  | 0   | 0     | 1     | 0,25  |
| brak odpowiedzi                                       | 7    | 2,71  | 2   | 1,37  | 9     | 2,23  |

Dla większości z nich, bo 84,41% znak pokoju wyraża *pokój z Bogiem i ludźmi*. Tak stwierdziło 77,40% mężczyzn i 88,37% kobiet.

Kolejne typowane odpowiedzi zostały wskazywane nieco rzadziej. I tak *wzajemne zaufanie i braterstwo* jest wyrażane w znaku pokoju dla 30,69% badanych (40,41% mężczyzn i mniej kobiet – 25,19%). Dla 37,38% znak pokoju wyraża *darowanie sobie win*. Na te odpowiedzi częściej wskazali mężczyźni - 43,84% niż kobiety - 33,72%. Na *gotowość do sakramentalnego zjednoczenia z Chrystusem* wyrażoną w znaku pokoju wskazało 27,23% respondentów przy minimalnym zróżnicowaniu odpowiedzi co do struktury płci.

Wśród kategorii *inne* znalazła się jedna wypowiedź: *wzajemne przyjęcie siebie nawzajem* (K168). Na pytanie nie odpowiedziało 2,23% badanych. Odpowiedzi wybierane przez respondentów świadczą o poprawnym odbiorze i rozumieniu przesłania znaku pokoju.

Kolejne zapytanie dotyczące znaku pokoju miało za zadanie zaopiniowanie przez respondentów form przekazywania znaku pokoju, wskazanie, która forma jest według nich i dla nich najodpowiedniejszą. W tym celu zadano pytanie: *Jaki sposób przekazywania znaku pokoju uważasz za najlepszy?* Wyniki zapytania ankietowego zawiera tabela 58.

Tabela58

Sposób przekazywania znaku pokoju we Mszy świętej  
w opinii ankietowanych uznany za najlepszy<sup>90</sup>

| Odpowiedzi: | płeć |   | razem |
|-------------|------|---|-------|
|             | K    | M |       |

<sup>89</sup> Ankietowani wskazywali po kilka określeń. Procenty nie sumują się.

<sup>90</sup> Ankietowani wskazywali jedno określenie. Procenty sumują się.

|                                  | N   | %     | N   | %     | N   | %     |
|----------------------------------|-----|-------|-----|-------|-----|-------|
| przez ułkon do najbliższej osoby | 70  | 27,13 | 32  | 21,92 | 102 | 25,25 |
| przez podanie ręki               | 167 | 64,73 | 108 | 73,97 | 275 | 68,07 |
| inne                             | 15  | 5,81  | 6   | 4,11  | 21  | 5,20  |
| brak odpowiedzi                  | 6   | 2,33  | 0   | 0     | 6   | 1,48  |
| razem                            | 258 | 100   | 146 | 100   | 404 | 100   |

Dla większej części badanych najlepszym gestem przekazującym znak pokoju jest *podanie ręki*. Takie zdanie wyraziło 68,07% ankietowanych, 64,73% kobiet i 73,97% mężczyzn. Dla 1/4 badanych najodpowiedniejszym sposobem jest *ułkon do najbliższej osoby*. Tak stwierdziło 27,13% kobiet i 21,92% mężczyzn.

Na inny sposób przekazania znaku pokoju wskazało 5,20% badanych. Respondenci uzupełnili podane do wyboru sposoby przekazania znaku pokoju o dodatkowe gesty: *podać rękę i uśmiech* (K131); *uśmiech do ludzi obok* (K127); *ułkon w kierunku najbliższej osoby i wypowiedzenie „pokój z Tobą”* (K250); *przytulenie, pocałunek, no i koniecznie szczery uśmiech* (M3) lub o zachowania warunkowane chociażby stopniem pokrewieństwa: *małżeństwo przez pocałunek* (K194); *w bliskich relacjach cieplejsze gesty* (K95); *w zależności od stopnia znajomości podanie ręki i przytulenie* (K85); *w bliższych relacjach można pozwolić sobie na większą serdeczność taką jak pocałunek małżonków, przytulenie rodziców, oczywiście nie naruszając ciągłości celebracji oraz nie narażając innych na zgorszenie* (K49); *pocałunek małżonków* (K23); *pocałunek, przytulenie członka rodziny* (M134) *pocałunek małżeństwa* (M129); *pocałunek z żoną lub bliskimi* (M95); *wśród przyjaciół pocałunek* (M84); *całus - małżonkowie* (M94). Respondentom bliskie jest też przekazanie znaku pokoju poprzez *uścisk braterski* (K168); *wymiennie uścisk i pocałunek w policzek* (K111); *przez uścisk drugiej osoby* (K75); *najbardziej przez przytulenie wśród znanych mi osób* (K10). Niektórzy zwrócili uwagę na zwyczaje panujące w danej wspólnocie: *może być podanie ręki, może być pocałunek, zależy od przyjętego sposobu w danej wspólnocie* (K6) lub potrzebę stosownej, niekoniecznie właściwej, formacji wiernych: *kapłani powinni pouczać ludzi, że formuła jest „pokój z tobą”, bo ludzie wymyślają różne rzeczy* (K78).

Postawy, gesty i znaki stanowią zewnętrzny przejaw zaangażowania w liturgię. Nie wyczerpują jednak pojęcia pełnego udziału w sprawowanym misterium. Tym co sprawia, daje możliwość owocniejszego przeżycia Mszy świętej, zanurzenia się w słowo Boże jest milczenie<sup>91</sup>.

<sup>91</sup> Zob. J. Łuczak, *Rola milczenia w liturgii*, „Communio” 3 (1993), s. 83-98.

W odnowionej liturgii milczenie stanowi osobny, samodzielny znak liturgiczny. Nie jest jednak celem samym w sobie. Sobór Watykański II w Konstytucji o liturgii wyznacza milczeniu uprzywilejowane miejsce<sup>92</sup>. Także inne dokumenty posoborowe oraz księgi liturgiczne takie jak Mszał Rzymski, rytuały i Liturgia godzin rezerwują dla milczenia odpowiednie miejsce, wskazują na jego naturę i funkcje w liturgii.

*Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego* przypomina, że „należy także zachować w stosownym czasie sakramentalne milczenie, jako część akcji liturgicznej”<sup>93</sup>. Wskazuje kilka momentów, gdzie w zgodzie z przepisami zachowanie milczenia jest wskazane: „w akcie pokuty i po wezwaniu do modlitwy wierni skupiają się w sobie; po czytaniu lub homilii krótko rozważają to, co usłyszeli; po Komunii świętej zaś wychwalają Boga w sercu i modlą się do Niego”<sup>94</sup>. Z kolei instrukcja *Inaestimabile Donum* nakazuje, by obowiązek milczenia w czasie Eucharystii nie był zaniedbywany przez wiernych<sup>95</sup>.

Zachowanie go we właściwych miejscach liturgii, czyni z milczenia w celebracji znak czytelny, dynamizujący i porządkujący całą akcję liturgiczną.

Skoro zatem Kościół upatruje w milczeniu tak ważnego i potrzebnego znaku należało zapytać ankietowanych, czy widzą jego sens. Zadano im pytanie: *Czy widzisz sens istnienia we Mszy świętej chwil milczenia; w których momentach są one według Ciebie najbardziej stosowne?* Pytanie miało charakter otwarty. Wyniki sondażu przedstawia tabela 59.

Tabela 59  
Sens istnienia milczenia we Mszy świętej w opinii badanych

| Odpowiedzi:                         | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| milczenie jest potrzebne w liturgii | 201  | 77,91 | 122 | 83,57 | 323   | 79,95 |
| nie widzę sensu chwil milczenia     | 5    | 1,94  | 5   | 3,42  | 10    | 2,48  |
| brak opinii                         | 52   | 20,15 | 19  | 13,01 | 71    | 17,57 |
| razem                               | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak wskazują wyniki sondażu 79,95% badanych uznało, że milczenie jest potrzebne w liturgii. Takiego zdania jest 77,81% kobiet i 83,57% mężczyzn. Natomiast 2,48% badanych nie widzi sensu chwil milczenia w czasie Mszy świętej. Tak wypowiedziało się 1,94% kobiet

<sup>92</sup> SC 30.

<sup>93</sup> OWMR 23.

<sup>94</sup> OWMR 45.

<sup>95</sup> Instrukcja w sprawie niektórych norm dotyczących kultu tajemnicy eucharystycznej *Inaestimabile donum*. Kongregacja Sakramentów i Kultu Bożego (3 IV 1980), AAS 72(1980) 331-343; EDK s. 268-277.

i 3,42% mężczyzn. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 17,57% badanych. Świadczy to o braku pogłębionej refleksji nad tym elementem Eucharystii lub o braku akcentowanego przez kapłana milczenia w czasie Mszy świętej.

Wśród uzasadnień sensu milczenia prezentowanych przez ankietowanych najczęściej natrafiano na wypowiedzi mówiące o potrzebie milczenia po homilii i po Komunii świętej: *tak, widzę ich sens. Według mnie są one najbardziej potrzebne po wysłuchaniu Ewangelii – kazania oraz po przyjęciu Komunii świętej (M8); tak, po słowie Bożym, po homilii (M11); tak, po homilii i Komunii świętej (M6); milczenie jest bardzo dobre zwłaszcza po przyjęciu Pana Jezusa (M3); tak, po homilii, po przyjęciu Komunii świętej (K6)*. Istotę milczenia w czasie przeistoczenia wskazywały wypowiedzi: *tak, podczas podniesienia (K9); moment przeistoczenia powinien być celebrowany z właściwym namaszczeniem i odpowiednio długi w ciszy (K73); tak, przeistoczenie (K28); najbardziej stosowna jest chwila milczenia w czasie przeistoczenia (K40)*. Inni znajdowali sens milczenia w trakcie aktu pokuty: *w momencie proszenia o przebaczenie na początku Mszy (M116); tak, podczas wyznawania grzechów (M29); po wezwaniu do aktu pokuty (K20)*.

Niektóre komentarze były stwierdzeniami ogólnymi: *mogą być, ale niezbyt długo (M120)*; lub osobistymi refleksjami: *jak najbardziej milczenie jest istotne i brak go często. (M34); bardzo dobrze, że są chwile milczenia (K11); zdecydowanie tak! Po homilii, po procesji komunijnej, a przed uwielbieniem, po wezwaniach „módlmy się” (K49)*.

Ankietowani wskazywali także potrzebę chwili milczenia przed kolektą: *widzę sens na początku Mszy – przed kolektą (módlmy się) (M117); powinny być około 15 sekundowe chwile milczenia po wezwaniach „módlmy się” (M1)*.

Można zauważyć, że wypowiedzi ankietowanych są podyktowane ich wrażeniami i odczuciami. Wiedzą i czują, kiedy taka chwila winna być, lub kiedy ich zdaniem jest potrzebna. Dla zdecydowanej większości milczenie jest bardzo ważne w liturgii. Respondenci potrafili wskazać miejsca, w których powinno zachować się milczenie.

Postawy, gesty i znaki pomagają w przeżywaniu liturgii. Wśród znaków liturgicznych należy wskazać ich specjalną kategorię, którą stanowią symbole. Każdy symbol jest znakiem, natomiast nie każdy znak jest symbolem<sup>96</sup>.

---

<sup>96</sup> J. Ratzinger, *Bóg i świat*, Kraków 2001, s. 368. Dla ks. Krzysztofa Bardskiego symbol to: „swoiste dzieło sztuki utworzone dzięki harmonijnemu połączeniu – wysiłkiem intelektu i wyobraźni – tego, co widzialne, z tym, co niewidzialne, tego, co wyrażalne, z tym, co niewyrażalne”. Zob. K. Bardski, *W kręgu symboli biblijnych*, Kraków 2010, s. 5. Z kolei Jan Andrzej Kłoczowski OP widzi symbol jako „znak umowny pełniący funkcję zastępczą wobec pewnego przedmiotu”. Zob. J. A. Kłoczowski, *Symbol*, [w:] *Religia. Encyklopedia*, T. 9, Warszawa 2003, s.168.

Język symbolu mówi do wyobraźni twórcy i odbiorcy. Ponadto jego charakter jest ponadczasowy. Nie znaczy to jednak, że z biegiem czasu nie otrzymuje wartości naddanych. Nie można przy tym zapomnieć, że symbol stara się urzeczywistnić to, co tkwi w ludzkim myśleniu abstrakcyjnym. Staje się projekcją wrażeń i odczuć przetransponowanych na symbol.

Liturgia Mszy świętej obfituje w symbolikę. Jej zauważenie i zrozumienie ma swoisty związek z czynnym przeżywaniem Ofiary Eucharystycznej. Dlatego też, zapytano ankietowanych: *Czy symbole mszalne i sam język używany we Mszy świętej uznajesz za czytelne i jasne?* Zestawienie odpowiedzi prezentuje poniższa tabela 60.

Tabela 60  
Czytelność symboliki mszalnej w opinii ankietowanych

| Symbole mszalne są dla mnie: | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                              | K    |       | M   |       |       |       |
|                              | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| czytelne                     | 151  | 58,53 | 100 | 68,49 | 251   | 62,13 |
| nieczytelne                  | 3    | 1,16  | 1   | 0,69  | 4     | 0,99  |
| niektóre są czytelne         | 30   | 11,63 | 11  | 7,53  | 41    | 10,15 |
| brak odpowiedzi              | 74   | 28,68 | 34  | 23,29 | 108   | 26,73 |
| razem                        | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Sondaż wskazał, że ogólnie symbolika mszalna jest *czytelna* i jasna dla ankietowanych. Tak wskazało 62,13% badanych, przy 58,53% odpowiedzi kobiet i 68,49% mężczyzn.

Dla 10,15% ogółu badanych; 11,63% kobiet i 7,53% mężczyzn tylko *niektóre symbole są czytelne*. Symbole liturgiczne są *nieczytelne* dla niespełna 1% badanych. Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 26,73% respondentów. Możliwe, że ankietowani nie podjęli tematu, bowiem nie wiedzą o co chodzi w zapytaniu, być może nie mają świadomości, że liturgia to w dużej mierze przestrzeń symbolu.

Zapytanie o jasność pojmowania znaczenia symboli miało charakter otwarty. Jednakże niewielu badanych zdecydowało się uzasadnić swoje wskazanie.

Niektórzy z nich mówili o indywidualnej formacji: *dla mnie są czytelne, ponieważ zostałem zapoznany z teorią i ciągle to sobie utrwalam* (M4); *teraz już tak, ale trzeba było wielu lat i rekolekcji* (K22) i formacji we wspólnocie: *ponieważ mi wytłumaczono wiele znaków podczas formacji we wspólnocie, to uważam za w miarę czytelne* (M12); *jeszcze 8 lat*

temu ich nie rozumiałam. Częste wyjazdy na rekolekcje, udział w formacjach charyzmatycznych, spotkaniach religijnych przyczyniły się do większego zrozumienia – stały się jasne (K165); uważam za jasne i czytelne. Zgłębiłam je uczestnicząc w formacji Domowego Kościoła oraz przeżywając rekolekcje (K239); tak, na tyle na ile jestem przygotowana do Mszy świętej (K36).

Inni wskazywali te momenty Mszy świętej, które według nich są symboliczne: tak – podniesienie (K60); znak krzyża świętego – wiadomo, kiedy zaczyna się i kończy Msza święta. Kiedy klękamy, to znaczy, że przychodzi Pan (M23); tak, tyle lat uczestniczę we Mszy świętej, więc rozumiem i język, i gesty (K64); tak, np. kadzenie – symbol wznoszenia modlitwy ku Bogu (K237); tak, podanie ręki na znak pokoju, znak krzyża, Baranek jako symbol męki (K243); tak, np. podniesienie (K34); tak, np. podniesienie – przemiana (K232); tak, symbole są dla mnie czytelne i jasne. Znak krzyża – zbawienie dokonane przez Jezusa. Znak pokoju – pojednanie i jedność między ludźmi. Język również uważam za czytelny i jasny. Kapłan w czasie Mszy Świętej zwraca się do wiernych w sposób zrozumiały, pieśni religijne są również dla mnie zrozumiałe - zarówno te starsze, jak i nowsze (M9).

Można odnieść ważnie, że niektórzy respondenci nie do końca zrozumieli treść zapytania. Uzasadniali swoje odpowiedzi argumentami lingwistycznymi: tak, dla mnie osobiście są czytelne dlatego, że Msza Święta sprawowana jest w języku polskim, to rozumiem, co się w niej dzieje (K11).

Niektóre uzasadnienia wydają się ogólnie niezgodne z intencją zapytania, przybierają niejednokrotnie charakter świadectwa czy osobistej refleksji: tak, od jakiegoś czasu jak otrzymuję łaskę rozumienia Pisma Świętego (M77); nie zawsze, to zależy w dużej mierze od kapłana (K1); w miarę wzrostu duchowego stają się coraz bardziej zrozumiałe, ale na początku ten język jest bardzo niezrozumiały, albo po prostu treść jaką one niosą jest trudna do zrozumienia. Nie znajdowałam dobrych odpowiedników tych zwrotów w życiu, w relacji do ludzi. Szczególnie sprawiały mi trudność słowa: łaska, Tobie cześć i chwała, aby lud wzrastał w miłości, przez Chrystusa z Chrystusem i w Chrystusie, idźcie w pokój Chrystusa itd. (K6)

Niektórzy ankietowani interpretowali zapytanie jako prośbę o wskazanie czy liturgia sama w sobie jest dla nich zrozumiała, nie odnosili do problemu symboliki: tak, uczestniczę w pełnym zrozumieniu tego co się dokonuje – ofiara Jezusa tak jak była od Ogrojca po Zmartwychwstanie i zesłanie Ducha Świętego (K26); tak, jednakże potrzeba dużego skupienia, aby nie mówić ich rutynowo, niejako z „automatu” (K48); tak, np. ofiarowanie z procesją i modlitwa nad darami to piękny czas na osobiste ofiarowanie Bogu swoich darów w sercu (K245).

Część ankietowanych przyznawała się także do niejasności w pojmowaniu symboli, z których nie wszystkie są dla nich jasne: *niektóre są jasne, np. znak pokoju. Niektóre intencje wydają się zrozumiałe. Niektórych nie rozumiem bez wyjaśnienia* (K95); *myślę, że nie są jasne i czytelne, bo zrozumiałam je dopiero gdy ktoś mi je wytłumaczył* (K238); *mam zbyt niską wiedzę, nie wszystko rozumiem* (K249); *nie zawsze. Uważam, że wiele osób nie rozumie sensu modlitwy eucharystycznej* (K231).

Dla znacznej większości respondentów odczytywanie symboliki mszalnej, którą znają, nie stanowi trudności. Badani potrafią wskazać na konkretne symbole i właściwie interpretują ich znaczenie.

\* \* \*

Czwarty rozdział dysertacji został poświęcony aktywizującym respondentów formom sprawowania Mszy świętej. Wykazano, że badani bardzo dobrze czują się we wspólnocie liturgicznej. Wykazali wiele czynników, które ich jednoczą, z kolei niekoniecznie są zainteresowani indywidualnym zaangażowaniem w posługi. Oznacza to, że obecność we wspólnocie jest dla nich komfortowa, natomiast indywidualne zaangażowanie się jest trudne. Pomimo tego wykazują potrzebę zaangażowania świeckich w posługi liturgiczne. Potrafią wymienić i wskazać posługi, które przynależą świeckim. Ankietowani przyznali także, że czynności liturgiczne, których są obserwatorami, w mniejszym lub większym stopniu pomagają im w przeżywaniu liturgii.

Respondenci potrafili wskazać miejsca w liturgii, które stanowią o dialogicznym charakterze celebracji Eucharystii. Zauważono, że obecność we wspólnocie ma wpływ na przeżywanie liturgii. Eucharystie sprawowane w mniejszej wspólnocie są dla badanych inspiracją, wyznacznikiem, materiałem dla porównań z Eucharystią parafialną,

Badani wskazali czynniki, zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne, które utrudniają im uczestnictwo we Mszy świętej. Tutaj również zauważono odniesienie do celebracji Eucharystii w mniejszej grupie poza wspólnotą parafialną. Prawidłowo nazwali postawy i gesty liturgiczne, które mają zastosowanie w czasie celebracji. Niekoniecznie jednak widzą potrzebę, przynajmniej niektórzy, w stosowaniu postaw jednolitych dla danego momentu liturgii. Chętnie widzieliby w celebracji parafialnej elementy z Mszy świętej sprawowanej w mniejszej grupie, np. gest wzniesienia rąk. Ankietowani wykazali rozumienie symboliki mszalnej, choć wydaje się ono bardziej intuicyjne lub wypływające z wieloletniego udziału we Mszy świętej niż z katechezy liturgicznej.



## ROZDZIAŁ V

### Formacja postaw wewnętrznego udziału w Eucharystii

Kościół pragnie, by wierni w pełni uczestniczyli w Najświętszej Ofierze. Pełne uczestnictwo obejmuje ciało i duszę, postawy zewnętrzne i wewnętrzne. O postawach zewnętrznych była mowa w poprzednim rozdziale niniejszej pracy. Kształtowanie postaw wewnętrznych takich jak dziękczynienie, uwielbienie, wstawiennictwo i błagania, a także wytrwanie w przymierzu chrzcielnym i potwierdzenie go przyjęciem Komunii, sprzyjają pełnemu uczestnictwu w Eucharystii<sup>1</sup>.

Za elementy tworzące formację wewnętrznego udziału w Eucharystii uznać należy: kształtowanie postawy nawrócenia i poczucia braterstwa z innymi ludźmi, rolę liturgii słowa w kształtowaniu chrześcijan, postawę współofiary i oddania życia Bogu oraz częste przyjmowanie Komunii świętej. Ważnym elementem jest też kształtowanie świadomości, co do misyjnego posłania Kościoła, czyli misji każdego ochrzczonego oraz współodpowiedzialność za wspólnotę i zbawienie każdego jej członka. Poszczególne elementy formacji postaw wewnętrznego udziału w Eucharystii zostaną omówione w niniejszym rozdziale.

#### 5.1 Kształtowanie postawy nawrócenia i poczucia braterstwa z innymi

Zgromadzenie liturgiczne, zjednoczone wokół Jezusa Chrystusa, jest podmiotem celebracji eucharystycznej. Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* ukazała Kościół jako mistyczne Ciało Chrystusa<sup>2</sup>, lud Boży<sup>3</sup>, Oblubienicę Chrystusa<sup>4</sup>, misterium i sakrament<sup>5</sup>. Trzeba zauważyć, że Konstytucja koncentruje się na aspekcie ujęcia Kościoła jako ludu Bożego<sup>6</sup>, który jest postrzegany „jako wspólnota w Chrystusie i Duchu Świętym”<sup>7</sup>. Ponadto

---

<sup>1</sup> Por. *Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą*, Katowice 1985, s. 56- 57.

<sup>2</sup> Por. SC 7, 26, 59, 84, 99.

<sup>3</sup> Por. SC 14, 21, 26, 33, 41.

<sup>4</sup> Por. SC 7, 47, 84, 85, 102.

<sup>5</sup> Por. SC 2, 5, 6, 26.

<sup>6</sup> Por. SC 1, 2, 6, 7, 9, 10, 23, 26, 33, 41, 43, 48, 53, 60, 83, 87, 90, 98, 99, 103, 106, 110, 112.

podkreśliła znaczenie wspólnot lokalnych, które najlepiej odzwierciedlają wspólnotowość Kościoła Powszechnego<sup>8</sup>.

Kościół ubogacony darami Ducha świętego jest znakiem sakramentalnym - prasakramentem. Dzieje Apostolskie, mówiąc o wspólnocie tych, którzy zostali ochrzczeni, wskazuje, że „trwali (...) w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach” (Dz 2,42). W świetle tego Eucharystia jawi się nie tylko jako centralne wydarzenie w życiu Kościoła, ale również element, który tę wspólnotę konstytuuje. Święty Paweł mówiąc o korynckim Kościele, miał na myśli tych, którzy gromadzili się na celebrowaniu Eucharystii<sup>9</sup>. Liturgiczna natura Kościoła została przywołana przez konstytucję *Lumen Gentium*, gdzie na wstępie odnaleźć można stwierdzenie: „Kościół jest w Chrystusie jakby sakramentem, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego”<sup>10</sup>. Cała wspólnota z Chrystusem jest podmiotem stanowiącym Kościół, który jest „dla wszystkich i dla każdego z osobna widzialnym sakramentem (...) zbawczej jedności”<sup>11</sup>. Dlatego „Bóg powołał zgromadzenie tych, co z wiarą spoglądają na Jezusa, sprawcę zbawienia i źródło pokoju oraz jedności i ustanowił Kościołem, aby ten Kościół był dla wszystkich razem i dla każdego z osobna widzialnym sakramentem owej zbawczej jedności”<sup>12</sup>.

Stąd też wszelkie czynności liturgiczne są działaniami Kościoła, odzwierciedlając tym samym jego naturę, gdyż „należą do całego Ciała Kościoła, uwidaczniają je i na nie oddziałują”<sup>13</sup>. Trzeba przy tym pamiętać, że wspólnota zgromadzona na celebracji eucharystycznej nie „wyczerpuje całości atrybutów Kościoła”<sup>14</sup>. Joseph Ratzinger zwracał uwagę, że Sobór „obok słowa «lud Boży» na pierwszy plan wysunął inne, drugie istotne dla Kościoła określenie: Kościół jako sakrament. Jesteśmy wierni soborowi tylko wtedy, kiedy obydwie te centralne sformułowania jego eklezjologii, sakrament i lud Boży czytamy łącznie i rozumiemy je jako nieodłączne od siebie. Widać tutaj, jak dalece sobór jest jeszcze przed

---

<sup>7</sup> P. Kulbacki, *Eklezjologia Eucharystyczna*, [w:] *Eucharystia – Tajemnica celebrowana*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Lublin 2018, s. 12.

<sup>8</sup> Por. SC 13, 42, 57, 91, 111. Zob. również. F. Blachnicki, *Teologia pastoralna ogólna*, Cz. 2, Warszawa 2015, s. 292-306.

<sup>9</sup> Zob. 1Kor 11, 17-27.

<sup>10</sup> LG 1. Por. LG 9,48.

<sup>11</sup> LG 9, Por. J. Ratzinger, *Kościół jako sakrament zbawienia*, [w:] tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Opera omnia*, red. K. Goździk, M. Górecka, T. 8/1, Lublin 2013, s. 222-225.

<sup>12</sup> LG 9.

<sup>13</sup> SC 26.

<sup>14</sup> P. Kulbacki, *Eklezjologia Eucharystyczna*, s. 16.

nami: idea Kościoła jako sakramentu nie bardzo doszła do naszej świadomości”<sup>15</sup>. Natura liturgii posiada zatem charakter eklezjalny i wspólnotowy. Także zasada *participatio actiosa* dopomina się pełnego zaangażowania wszystkich wiernych<sup>16</sup>. Bowiem *participatio actiosa* w świętych tajemnicach nie może wystąpić, jeśli wierny nie stara się równocześnie uczestniczyć czynnie w życiu kościelnym, jego całości, w czym mieści się także zaangażowanie misyjne polegające na wprowadzaniu miłości Chrystusa w życie społeczne”<sup>17</sup>.

Wspólnota Kościoła, jak podkreśla Jan Paweł II w encyklice *Ecclesia de Eucharistia*, ma wymiar widzialny<sup>18</sup>, który obejmuje Komunię w „zakresie nauczania Apostołów, sakramentów i porządku hierarchicznego” ale także „niewidzialny”, który zakłada życie w łasce. To dzięki temu wierni stają się „uczestnikami boskiej natury”; oraz „praktykują cnoty wiary, nadziei i miłości”. Tylko „w ten sposób wchodzi się w prawdziwą Komunię z Ojcem i Synem, i Duchem Świętym”<sup>19</sup>.

Wspólnota członków z Chrystusem, ale też wzajemnie między sobą, posiada dynamikę relacji. Jest wspólnotą wciąż dążącą do większej doskonałości, ukierunkowaną na jej szczyt. Eucharystia urzeczywistnia Kościół. Jest miejscem spotkania Boga z człowiekiem, eklezjalnym doświadczeniem jedności Boga z człowiekiem i człowieka z bliźnim.

To na Eucharystii wznosi się jedność Kościoła. Ona kształtuje wspólnotę i odnawia ją „na zbawczym zrębie ofiary samego Chrystusa”<sup>20</sup>.

Struktura liturgii mszalnej została tak ukształtowana, by podkreślić jej dynamikę, ale również uświadomić wiernym istotę nawrócenia, a także potrzebę budowania poczucia wspólnoty i braterstwa.

Msza święta rozpoczyna się obrzędami wstępnymi<sup>21</sup>. Zawierają one elementy konstytuujące zgromadzenie, dlatego bywają nazywane liturgią zgromadzenia<sup>22</sup>. Przygotowują one do słuchania słowa Bożego i składania ofiary eucharystycznej. Procesji wejścia, w której kroczy celebrans wraz ze służbą liturgiczną towarzyszy na ogół<sup>23</sup> śpiew na

---

<sup>15</sup> J. Ratzinger, *Eklezjologia II Soboru Watykańskiego*, [w:] tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Opera omnia*, red. K. Goździk, M. Górecka, T. 8/1, Lublin 2013, s. 250.

<sup>16</sup> Por. L. Balter, *Kapłaństwo ludu Bożego*, Warszawa 1982, s. 84.

<sup>17</sup> SCar 55.

<sup>18</sup> Trzeba podkreślić, że eklezjologii Komunii nie wolno zredukować jedynie do spraw organizacyjnych lub samych form władzy. Por. *II Nadzwyczajne Zgromadzenie Generalne Synodu Biskupów: Relacja końcowa (Relatio finalis)*, [w:] *Nadzwyczajny Synod Biskupów (1985), Kościół kierowany przez Słowo Boże sprawuje tajemnicę Chrystusa dla zbawienia świata*, Wrocław 1986, s. 7-38.

<sup>19</sup> Por. EdE 35-36.

<sup>20</sup> RH 20.

<sup>21</sup> Zob. A. G. Martimort, *The Church at Prayer. The Eucharist*, Minnesota 1986, s. 49-59.

<sup>22</sup> P. Kulbacki, *Eklezjologia Eucharystyczna*, s. 14.

<sup>23</sup> W przypadku braku śpiewu na wejście celebrans winien odczytać Antyfonę wskazaną w mszale. Por. OWMR 48.

wejście. Rozpoczyna on akcję liturgiczną. Poglębia jedność wiernych zgromadzonych wokół stołu Pańskiego. Treści śpiewu na wejście kierują uwagę zebranych na przeżywany obchód liturgiczny.

Kapłan wraz z ministrantami przyklęka przed tabernakulum, o ile znajduje się w prezbiterium, a następnie oddaje cześć ołtarzowi przez pocałunek, ewentualnie okadzenie. Po zakończeniu śpiewu na wejście kapłan i zgromadzeni wierni czynią znak krzyża. To przypomina, że zbawienie przyszło przez krzyż Chrystusa, a także podkreśla chrześcijańską tożsamość zebranych na Eucharystii i stanowi niejako wyznanie wiary w Trójjedynego Boga<sup>24</sup>.

Następuje pozdrowienie ludu przez celebransa. Ma ono potrójny charakter. Jest powitaniem, pozdrowieniem, ale także ogłoszeniem obecności zmartwychwstałego Pana w zgromadzeniu wiernych. Odpowiedź wiernych: „I z duchem twoim”, wyraża wiarę w obecność Chrystusa w osobie celebransa (*alter Christus*)<sup>25</sup>.

Każde autentyczne spotkanie Boga i człowieka wymaga uznania prawdy o Bogu, ale też o sobie samym. Dlatego uczestnicy liturgii są zapraszani: „Uznajmy przed Bogiem, że jesteśmy grzeszni”. Akt pokutny motywuje wiernych do przyjęcia postawy skruchy, żalu i pragnienia zmiany życia. Każę zapytać o stan i jakość relacji z Jezusem. Przystąpienie do wspólnotowego aktu pokutnego, nie skutkuje tak jak sakrament pokuty. Oczyszcza z grzechów lekkich i usposabia do pełnego uczestnictwa we mszy świętej<sup>26</sup>.

Akt pokuty uświadamia ludowi, że wszyscy wierni przychodzą, by stanąć w obecności Pana Boga razem z Aniołami i świętymi, by Bóg okazał miłosierdzie i dał nam zbawienie. Po odmówieniu formuły *Kyrie eleison*, następuje odśpiewanie uroczystego hymnu Chwała na wysokości Bogu (*Gloria*)<sup>27</sup>.

Obrzędy wstępne kończy wezwanie kapłana do modlitwy, „aby uświadomić sobie, że stoją w obecności Boga i by w modlitwie osobistej wypowiedzieć swoje prośby”<sup>28</sup>. Kolekta wyraża charakter obchodu liturgicznego.

Aby zbadać jak wstępne obrzędy mszy świętej kształtują wewnętrzną postawę wiernych najpierw zadano respondentom pytanie: *Które z podanych niżej czynności należą do*

---

<sup>24</sup> Por. OWMR 50.

<sup>25</sup> Por. A. Krzizok, *Katechezy o Eucharystii*, Wrocław 2019, s. 3.

<sup>26</sup> Por. K. Matwiejuk, *Celebracja Eucharystii w różnych obrządkach liturgicznych*, Ząbki 2014, s.194-198.

<sup>27</sup> Por. OWMR 53. W rycie rzymskim *Gloria* śpiewa się w niedziele (oprócz niedziel Adwentu i Wielkiego Postu), uroczystości i święta (w tym w czasie Adwentu i Wielkiego Postu) oraz w czasie oktav uroczystości Narodzenia Pańskiego i Zmartwychwstania Pańskiego.

<sup>28</sup> OWMR 32.

wstępnych obrzędów mszy świętej? Ankietowani wskazywali elementy spośród podanych do wyboru. Zestawienie procentowe prezentuje tabela 61.

Tabela 61  
Elementy wstępnych obrzędów mszy świętej <sup>29</sup>

| Odpowiedzi:                          | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                      | K    |       | M   |       |       |       |
|                                      | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| Komunia święta                       | 17   | 6,59  | 7   | 4,79  | 24    | 5,94  |
| czytanie słowa Bożego                | 45   | 17,44 | 17  | 11,64 | 62    | 15,35 |
| akt pokuty                           | 163  | 63,18 | 91  | 62,33 | 254   | 62,87 |
| pieśń na wejście                     | 202  | 78,29 | 114 | 78,08 | 316   | 78,22 |
| procesja do ołtarza kapłana i asysty | 143  | 55,43 | 81  | 55,48 | 224   | 55,45 |
| znak krzyża i pozdrowienie wiernych  | 174  | 67,44 | 96  | 65,75 | 270   | 66,83 |
| przygotowanie darów ofiarnych        | 15   | 5,81  | 16  | 10,96 | 31    | 7,67  |
| modlitwa (kolekta) przed czytaniem   | 74   | 28,68 | 46  | 31,51 | 120   | 29,70 |
| brak odpowiedzi                      | 9    | 3,49  | 5   | 3,42  | 14    | 3,47  |

Ankietowani dość dobrze potrafili wskazać na elementy obrzędów wstępnych. Najczęściej respondenci wskazywali na *pieśń na wejście* - 78,22% - porównywalnie kobiety - 78,29% i mężczyźni - 78,08%. *Znak krzyża i pozdrowienie wiernych* zostały wymienione przez 66,83% ankietowanych, porównywalnie 67,44% kobiet i 65,75% mężczyzn. *Akt pokuty* także należy do dobrze znanych elementów obrzędów wstępnych, wskazanych przez 62,87% ogółu badanych i znowu porównywalnie 63,18% kobiet i 62,33% mężczyzn. Nieco mniej respondentów wskazało na *procesję do ołtarza kapłana i asysty* – 55,45%, porównywalnie 55,43% kobiet i 55,48% mężczyzn. Najmniej, bo 29% badanych wskazało na *modlitwę (kolektę) przed czytaniem* – odpowiednio 28,68% kobiet i 31,51% mężczyzn.

Niektórzy spośród respondentów wymieniali błędnie inne części mszy świętej, myląc czytania biblijne w liturgii słowa z obrzędami wstępnymi - 15,45%, częściej kobiety - 17,44 % niż mężczyźni - 11,64% oraz Komunię w liturgii eucharystycznej - 5,94%, odpowiednio kobiety - 6,59% i mężczyźni - 4,79%.

Zgodnie z nauką Kościoła zadaniem obrzędów wstępnych jest kształtowanie postawy nawrócenia i poczucia braterskiej wspólnoty, bowiem wstępna część mszy świętej zmierza ku

<sup>29</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Wyliczeń procentowych dokonano w stosunku do liczby respondentów.

temu, „aby wierni, zbierający się razem, tworzyli wspólnotę i dobrze przygotowali się na słuchanie słowa Bożego i do godnego sprawowania Eucharystii”<sup>30</sup>.

W celu analizy świadomości członków grup parafialnych odnośnie kształtowania postaw duchowych w obrzędach wstępnych, badanym zadano kolejne pytanie zamknięte: *Jakie postawy duchowe powinno rozwijać się we wstępnych obrzędach mszy świętej?* Wynik przeprowadzonego badania przedstawia tabela 62.

Tabela 62

Postawy duchowe kształtowane w czasie wstępnych obrzędów mszy świętej<sup>31</sup>

| Rodzaje postaw:                                                                                   | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                                   | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                                   |      | %     | N   | %     | N     | %     |
| jedności i miłości                                                                                | 109  | 42,25 | 70  | 47,95 | 179   | 44,31 |
| pojednania, pokuty i przebaczenia                                                                 | 222  | 86,05 | 122 | 83,56 | 344   | 85,15 |
| dziękczynienia i wspólnoty                                                                        | 56   | 21,71 | 37  | 25,34 | 93    | 23,02 |
| bliskości Boga i ludzi                                                                            | 110  | 42,64 | 61  | 41,78 | 171   | 42,33 |
| otwarcia się na działanie Ducha Świętego, który z wielu rozproszonych czyni jedno ciało Chrystusa | 175  | 67,83 | 95  | 65,07 | 270   | 66,83 |
| zgody i życzliwości                                                                               | 39   | 15,12 | 23  | 15,75 | 62    | 15,35 |
| poczucia rodzinnego zespolenia                                                                    | 23   | 8,91  | 18  | 12,33 | 41    | 10,15 |
| ładu we wspólnocie                                                                                | 23   | 8,91  | 16  | 10,96 | 39    | 9,65  |
| inne                                                                                              | 0    | 0     | 0   | 0     | 0     | 0     |
| brak odpowiedzi                                                                                   | 11   | 4,26  | 3   | 2,05  | 14    | 3,47  |

W wyniku przeprowadzonego badania można stwierdzić, że ankietowani widzą w obrzędach wstępnych przede wszystkim konieczność kształtowania postawy *pojednania, pokuty i przebaczenia*. Takie zdanie posiada 85,15% respondentów – 86,05% kobiet i nieco mniej - 83,56% mężczyzn.

Znacząca część ankietowanych – 66,83%, odpowiednio - 67,83% kobiet i 65,07% mężczyzn postrzega potrzebę kształtowania postawy *otwarcia się na działanie Ducha Świętego, który z wielu rozproszonych czyni jedno ciało Chrystusa*.

Do częściej - ale poniżej połowy - wymienianych postaw należą także: *postawa jedności i miłości* – 44,31% badanych – (42,25% kobiet i nieco więcej 47,95% mężczyzn)

<sup>30</sup> SC 48.

<sup>31</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani wymieniali po kilka odpowiedzi. Wyliczeń procentowych dokonano w stosunku do liczby respondentów.

oraz *postawa bliskości Boga i ludzi* - 42,33% ankietowanych (42,64% kobiet i 41,78% mężczyzn).

Jeszcze mniej - poniżej 1/4 ankietowanych - wskazało pozostałe postawy wynikające z obrzędów wstępnych: *postawę dziękczynienia i wspólnoty* - 23,02%, *zgody i życzliwości* - 15,35%, *poczucia rodzinnego zespolenia* - 10,15%, *ładu we wspólnocie* - 9,65%, przy nieco większej ilości wskazań mężczyzn.

Przeprowadzone badanie wykazało, że w świadomości respondentów, zarówno mężczyzn jak i kobiet, wśród obrzędów wstępnych najważniejszy jest akt pokuty oraz otwartość na działanie Ducha Świętego, który jest Duchem jedności. Świadczy to o owocach formacji osób dorosłych, dla których osoba Ducha Świętego jest coraz bardziej znana. Mniejsza jest natomiast świadomość aspektu wspólnototwórczego, który w posoborowym nauczaniu Kościoła należy do istotnych celów kształtowania postaw duchowych gromadzącego się ludu. Należy przy tym zauważyć, że mężczyźni nieco lepiej postrzegają funkcję jednoczącą i porządkującą obrzędów wstępnych mszy świętej.

Chcąc głębiej zbadać procesy jakie zachodzą wśród uczestników liturgii mszalnej w czasie jej wstępnych obrzędów zadano ankietowanym następne pytanie: *Jaką postawę wewnętrznego udziału we mszy świętej akcentują wstępne obrzędy mszy świętej?* Uzyskane wyniki sondażu zostały zestawione w poniższej tabeli 63.

Tabela 63  
Akcentowane przez respondentów postawy wewnętrznego udziału  
w obrzędach wstępnych mszy świętej<sup>32</sup>

| Rodzaje postaw:                                             | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                             | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                             | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| nawiązanie bliskości i przyjaźni uczestników                | 24   | 9,30  | 29  | 19,86 | 53    | 13,11 |
| umocnienie wspólnoty międzyludzkiej                         | 53   | 20,54 | 26  | 17,81 | 79    | 19,55 |
| uświadomienie sobie grzechu i wzbudzenie żalu               | 214  | 82,95 | 119 | 81,51 | 333   | 82,43 |
| uzyskanie przebaczenia u Boga                               | 117  | 45,35 | 75  | 51,37 | 192   | 47,52 |
| włączenie we wspólnotę liturgiczną ludu Bożego              | 123  | 47,67 | 75  | 51,37 | 198   | 49,01 |
| określenie celu swojego udziału we mszy świętej             | 79   | 30,62 | 40  | 27,39 | 119   | 29,46 |
| włączenie spraw naszego życia w ofiarę Chrystusa i Kościoła | 74   | 28,68 | 43  | 29,45 | 117   | 28,96 |
| brak odpowiedzi                                             | 12   | 4,65  | 6   | 4,11  | 18    | 4,46  |

<sup>32</sup> Procenty nie sumują się, gdyż ankietowani mając do wyboru wymieniali po kilka odpowiedzi. Odsetki liczone względem ilości respondentów.

Powyższy sondaż potwierdza uzyskane w omawianym poprzednio pytaniu wyniki. Respondenci najbardziej akcentują w obrzędach wstępnych postawę *uświadomienia sobie grzechu i wzbudzenia żalu* - 82,43% oraz *postawę uzyskania przebaczenia u Boga* - 47,52%. Blisko połowa ankietowanych (49,01%) - nieco więcej mężczyzn niż kobiet, wskazała postawę *włączenia we wspólnotę liturgiczną ludu Bożego*.

Natomiast inne postawy wspólnototwórcze respondenci wymienili rzadziej: *umocnienie wspólnoty międzyludzkiej* - 19,55% badanych, zaś *nawiązanie bliskości i przyjaźni uczestników* - 13,11% ankietowanych. Uczestnicy grup parafialnych dostrzegają też wymiar ukierunkowania osobistego zaangażowania udziału we mszy świętej: *określenie celu swojego udziału we mszy świętej* akcentuje 29,46% ankietowanych; *włączenie spraw naszego życia w ofiarę Chrystusa i Kościoła* - 28,96%.

Wobec powyższego należałoby zanalizować bliżej rozumienie przez ankietowanych dorosłych aktu pokuty we mszy świętej. Reforma liturgiczna podkreśliła znaczenie aktu pokuty, uznanie swojej grzeszności, odbywający się na początku mszy<sup>33</sup>. Powszechna jest świadomość tego, że grzech powoduje rozłam między Bogiem, a człowiekiem oraz pomiędzy ludźmi, dlatego budowanie wspólnoty domaga się postawy pokuty i nawrócenia. Jest ono dziełem Ducha Świętego.

Kapłan wzywa do aktu pokuty, który spełnia cała wspólnota. Za podstawową formułę aktu pokuty uznaje się Spowiedź powszechną (*Confiteor*). Tak zresztą podają wszystkie edycje mszału posoborowego<sup>34</sup>.

Druga, proponowana formuła aktu pokuty to krótki dialog między celebransem, a ludem: *Zmiłuj się nad nami, Panie – Bo zgrzeszyliśmy przeciw Tobie.; Okaż nam, Panie, miłosierdzie swoje. - I daj nam swoje zbawienie*<sup>35</sup>.

Trzecia formuła jest nawiązaniem do starożytnych tropów, łączących strofy *Kyrie eleison-Christe eleison*<sup>36</sup>. Akt pokuty wieńczy prośba kapłana o odpuszczenie grzechów - tj. absolucja: *Niech się zmiłuje nad nami Bóg wszechmogący i odpuściwszy nam grzechy doprowadzi nas do życia wiecznego*<sup>37</sup>. Na nią wierni odpowiadają: *Amen*<sup>38</sup>. Prośba ta nie jest rozgrzeszeniem sakramentalnym.

---

<sup>33</sup> Por. SC 50.

<sup>34</sup> Por. P. Kulbacki, *Akt pokuty we współczesnym Mszału*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 12(2015) s. 184; MRDP s. 5\*.

<sup>35</sup> Por. MRDP s. 6\*.

<sup>36</sup> Por. MRDP s. 6\*-10\*, Por. OWMR 52; Zob. I. Pawlak, *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001, s.136-137; 298-300.

<sup>37</sup> Por. MRDP s. 5\*, 6\*, 7\*.

<sup>38</sup> Tamże.

Celem aktu pokuty jest usposobienie wiernych do właściwego uczestnictwa we mszy świętej<sup>39</sup>. Akt pokuty może być zastąpiony aspersionem – pokropieniem wodą pobłogosławioną, na pamiątkę chrztu. Do przekładu mszału na język polski z 1986 r. wkradła się nieścisłość terminologiczna: „w niedzielę, zwłaszcza w okresie wielkanocnym, zaleca się aspersion, jako formę aktu pokuty”<sup>40</sup>. Także polski ceremoniał biskupów określa, iż „na początku mszy niedzielnej ma miejsce czwarta forma aktu pokuty czyli aspersion”<sup>41</sup>. Rubryki tekstu mszału z 1986 roku traktują tożsamo aspersion jak i pozostałe formy aktu pokuty, nadając jej podtytuł „forma czwarta”<sup>42</sup>. Przy tym jednak dokładnie zaznaczono, że w niedzielę „zamiast aktu pokuty” można pobłogosławić wodę i pokropić nią wiernych<sup>43</sup>. Jednakże wskazane już sformułowanie podtytułu „forma czwarta” wprowadza zamęt terminologiczny<sup>44</sup>.

Tłumaczenie *Ogólnego Wprowadzenia* do trzeciego typicznego wydania mszału podkreśla właściwą interpretację<sup>45</sup>: „zamiast zwykłego aktu pokuty może się odbyć błogosławieństwo wody i pokropienie nią wiernych na pamiątkę chrztu”<sup>46</sup>.

Chcąc zobaczyć, czy ankietowani wiedzą jaki cel ma akt pokuty na początku Eucharystii zadano im następujące pytanie w formie otwartej: *Dlaczego na początku mszy świętej uznajemy naszą grzeszność przed Bogiem i bliźnimi oraz wzywamy Bożego zmiłowania przez formuły pokutne i śpiewanie słów „Panie zmiłuj się nad nami”?* Ocenę odpowiedzi przedstawia tabela 64.

---

<sup>39</sup> Por. K. Matwiejuk, *Celebracja Eucharystii w różnych obrządkach liturgicznych*, Ząbki 2014, s.194-198.

<sup>40</sup> Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* (9 V 2005), „Anamnesis” 11 (2005), nr 3 (42), s. 25-34.

<sup>41</sup> *Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów. Dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013, nr 112.

<sup>42</sup> Por. MRDP s. 10\*.

<sup>43</sup> Por. *Obrzęd poświęcenia wody i pokropienia wiernych*, MRDP s. (2)-(5).

<sup>44</sup> Nieodpowiedni przekład odnaleźć można również w liście apostoelskim *Dies Domini*, gdzie zapis oryginalny brzmi: *suadens aquae lustralis aspersionem veluti paenitentialem ritum sub initio Missae*, a oficjalne polskie tłumaczenie podaje: „aby akt pokutny rozpoczynający mszę św. miał postać pokropienia wodą święconą”. Por. P. Kulbacki, *Akt pokuty we współczesnym mszale*, s. 187; zob. DD 25.

<sup>45</sup> Por. P. Kulbacki, *Akt pokuty we współczesnym mszale*, s. 187.

<sup>46</sup> OWMR 51.

Tabela 64

Świadomość wśród respondentów czym jest akt pokutny w obrzędach wstępnych mszy świętej

| Ocena odpowiedzi:                     | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                       | K    |       | M   |       |       |       |
|                                       | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poprawne<br>(nie zawsze wyczerpujące) | 213  | 82,56 | 115 | 78,77 | 328   | 81,19 |
| błędne                                | 4    | 1,55  | 0   | 0     | 4     | 0,99  |
| brak odpowiedzi                       | 41   | 15,89 | 31  | 21,23 | 72    | 17,82 |
| razem                                 | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Ankietowani opisując czym jest akt pokuty w liturgii udzielali odpowiedzi poprawnych, choć nie zawsze wyczerpujących. Tak zostało ocenionych 81,19% wypowiedzi respondentów.

Odpowiedzi błędnych udzieliły tylko cztery kobiety (0,99%), zaś prawie co piąta osoba (17,82%) w ogóle nie wypowiedziała się na ten temat.

Jako błędne zakwalifikowano wypowiedzi typu: *dla pełnej świadomości* (K110), *akt pokuty to chwila ciszy, w której wzbudzamy akt żalu za grzechy* (K130), *bo nie jesteśmy Bogiem, a jego stworzeniem na ziemi* (K201), *formuły pokutne uwalniają nas od grzechów lekkich* (K55) – bowiem samo wypowiedzenie formuły jeszcze nie oczyszcza nas z grzechów.

Ankietowani poprawnie dostrzegali, że w akcie pokuty *stajemy w prawdzie na temat swojej grzeszności, prosząc o przebaczenie grzechów powszednich, możemy mieć nadzieję na pełną komunię z Bogiem* (M96). Niektórzy zwracali uwagę na fakt, iż *chcąc wykazać swą chęć poprawy musimy wpięrować swoją grzeszność* (M115). Podkreślali wagę aktu pokuty dla właściwej relacji z Bogiem: *uświadomienie własnej grzeszności jest konieczne do nawiązania relacji z Bogiem* (M118); *uznajemy przed Bogiem, że sami z siebie nie mamy siły powstać z naszych grzechów i błagamy o pomoc* (K167) i właściwej relacji z braćmi: *relacja we wspólnocie niepełna, bo jest to zgromadzenie święte i wymaga uświęcenia uczestników* (M86), *Jezus nauczał, że jeśli nie pojednamy się z braćmi, to nie możemy być pojednani z Bogiem, aby móc owocnie uczestniczyć we mszy należy najpierw wyrazić skruchę przed wspólnotą i Bogiem* (K85) czy jeszcze innymi słowami: *by móc budować jedność między nami i Bogiem* (K238). Respondenci widzą także zależność między dokonaniem szczerym aktem pokuty, a właściwym przygotowaniem do Eucharystii: *żeby w czystości serca i w zgodzie, pokoju z innymi przeżyć mszę świętą* (K180); *by godnie, w stanie ducha uczestniczyć we mszy świętej* (M101); *aby móc doświadczyć miłosierdzia i mieć udział*

w zbawczej mocy Eucharystii (K149). Zauważano znaczenie aktu pokuty dla konieczności oczyszczenia z grzechu: *bo tylko pokornym i czystym sercem możemy stanąć przed Panem i drugim człowiekiem* (K210); *jeżeli nie przebaczymy innym i nie uzyskamy odpuszczenia win uczestnictwo we mszy będzie bez sensu* (K257).

Podkreślono, iż akt pokuty służy „oczyszczeniu” serca: *by z czystym sercem uczestniczyć we mszy* (K103); *chcemy z czystym sercem brać udział w całej ofierze mszy świętej* (K11); *czyste serce* (K101, K91, K7, K9, K10, K28, K65, K8, K114). Akt pokuty jest ważny dla ankietowanych: *żeby w czystości serca i w przebaczeniu sobie i bliźnim, być bliżej Boga w Eucharystii* (K120). Jak widać z zestawienia tabelarycznego ponad 3/4 respondentów ma świadomość, czym jest akt pokuty i jaką rolę pełni w obrzędach wstępnych mszy świętej.

Prócz nielicznych, wspomnianych powyżej czterech wyjątków, nie pojawiły się odpowiedzi błędne, wykraczające poza naukę Kościoła katolickiego. Niektóre były mniej lub bardziej wyczerpujące. Ujawniły świadomość respondentów, co do aktu pokuty jako narzędzia oczyszczającego z grzechów lekkich, prowadzącego do przeżycia Eucharystii w postawie pokory i czystości serca. To z kolei ma prowadzić do godnego przygotowania do pełnego uczestnictwa we mszy świętej.

Jak już wspomniano, akt pokuty może zostać zastąpiony pokropieniem wiernych wodą pobłogosławioną, czyli aspersją<sup>47</sup>. Do Soboru Watykańskiego II obrzęd ten poprzedzał niedzielną sumę. Reforma posoborowa rozszerzyła możliwość zastosowania tego obrzędu. Aspersja nie jest już przynależna tylko do sumy niedzielnej, ale może być włączona do każdej Mszy niedzielnej, bez względu na miejsce celebry (kościół, kaplica) ale i czas – dopuszczono włączenie aspersji także w czasie mszy świętej w sobotni wieczór<sup>48</sup>. Jej zespolenie z Eucharystią podkreślone zostało poprzez zezwolenie na sprawowanie jej w ornatie. Promulgacja pozwolenia nastąpiła w 1967 roku w drugiej instrukcji wykonawczej<sup>49</sup> do *Sacrosanctum Concilium*<sup>50</sup>.

Poprzednio mszał potrydencki umiejscawiał aspersję przed mszą świętą, nadając jej charakter oczyszczenia i apotropaizmu<sup>51</sup>. Mszał posoborowy wpisuje aspersję, jako integralną część obrzędów wstępnych, interpretując ją jako pamiątkę chrztu będącą tym samym jednoznacznym nawiązaniem do przymierza chrzcielnego.

---

<sup>47</sup> Zob. P. Kulbacki, *The memory of baptism in the introductory rites of the Holy Mass*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015), nr 8., s. 62-68.

<sup>48</sup> Por. OWMR 52.

<sup>49</sup> Zob. P. Kulbacki, *Akt pokuty we współczesnym mszale*, s. 185.

<sup>50</sup> Instrukcja *Tres abhinc annos* (4 V 1967), nr 26.

<sup>51</sup> J. A. Nowowiejski, *Msza Święta*, Warszawa 2001, s. 462-467.

Aby zorientować się jaką wiedzę odnośnie tematu aspersji posiadają ankietowani, zadano im pytanie: *Zamiast aktu pokuty we mszy świętej niedzielnej zaleca się pokropienie wodą pobłogosławioną (aspersja). Co oznacza to pokropienie?* Badani otrzymali do wyboru sześć określeń. Wynik tak przeprowadzonego sondażu przedstawia tabela 65.

Tabela 65  
Znaczenie aspersji w świadomości respondentów<sup>52</sup>

| Odpowiedzi:                                                  | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                              | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                              | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| wzywa chrześcijanina do dobrego życia                        | 17   | 6,59  | 9  | 6,16  | 26    | 6,44  |
| jest znakiem naszej pokuty                                   | 79   | 30,62 | 46 | 31,51 | 125   | 30,94 |
| przypomina nam chrzest                                       | 173  | 67,05 | 97 | 66,44 | 270   | 66,83 |
| jest wyrazem podniosłego obchodu                             | 7    | 2,71  | 5  | 3,42  | 12    | 2,97  |
| chroni ludzi przed działaniem złego ducha                    | 49   | 18,99 | 21 | 14,38 | 70    | 17,33 |
| pobłogosławienie przyniesionych przez wiernych dewocjonaliów | 8    | 3,10  | 2  | 1,37  | 10    | 2,48  |
| inne                                                         | 4    | 1,55  | 3  | 2,05  | 7     | 1,73  |
| brak odpowiedzi                                              | 14   | 5,43  | 9  | 6,16  | 23    | 5,69  |

Ankietowani są świadomi, iż pokropienie wodą pobłogosławioną stanowi *przypomnienie sakramentu chrztu*. Spośród ankietowanych, 66,83% wskazuje na takie właśnie znaczenia aspersji. Dla 30,94% badanych aspersja jest *znakiem pokuty*, a 17,33% uważa, że *chroni ludzi przed działaniem złego ducha*. Tylko 6,44% osób zaznaczyło, że pokropienie wodą pobłogosławioną w ramach obrzędów wstępnych mszy świętej *wzywa chrześcijanina do dobrego życia*, dla 2,97% *stanowi wyraz podniosłego obchodu* [mszy świętej], a 2,48% badanych kojarzy się z *pobłogosławieniem przyniesionych dewocjonaliów*.

W kategorii *inne* znalazły się odpowiedzi wskazujące na rozumienie aspersji jako obmycie z grzechów: *obmycie z grzechów* (M96; K4); *obmycie z grzechów powszednich* (K10); *ma działanie oczyszczające* (K185). Jedna odpowiedź negowała akt pokuty w formie aspersji: *moim zdaniem to pokropienie nie może zastąpić aktu pokuty* (K14).

Jak widać z powyższego ponad połowa respondentów dobrze odczytuje znak pokropienia wodą pobłogosławioną, jako przypomnienie znaczenia chrztu.

Udział wiernych w Eucharystii ma prowadzić ich do służby bliźniemu. *Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*<sup>53</sup> zaleca, by wewnętrzne akty dziękczynienia

<sup>52</sup> Badani mogli wskazać kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

<sup>53</sup> Por. OWMR 78, 364.

i ofiarowania Hostii i siebie wierni uzewnętrznili nie tylko przez głębokie przeżycie religijne, ale także miłość braterską dla współuczestników liturgii<sup>54</sup>.

Teksty Mszalne wzywają do miłości braci, która jest owocem czynnego uczestnictwa w Eucharystii: „Obdarz swój Kościół pokojem i jednością, otaczaj opieką i rządz nim na całej ziemi. Pamiętaj, Boże, o swoich sługach i służebnicach, i o wszystkich tu zgromadzonych (...), za nich składamy Tobie tę ofiarę, a także oni ja składają (...) za siebie oraz za wszystkich swoich bliskich”<sup>55</sup>.

Kościół jest świadomy powołania do czynnej miłości. Czyny miłosierdzia są bowiem następstwem złożenia swojego życia Bogu na wzór Chrystusa. Teksty mszalne ujawniają tę myśl: „Otwórz nasze oczy na potrzeby i cierpienia braci, oświeć nas światłem swego słowa, abyśmy pocieszali utrudzonych i uciśnionych, spraw, abyśmy z miłością podejmowali posługę wobec ubogich i cierpiących”<sup>56</sup>. Wspólnotowy charakter liturgii nakłada na Kościół zobowiązanie do jedności, ale i miłości, która powinna się przejawiać w przebaczeniu, zgodzie i pomocy<sup>57</sup>.

Pragnąc zbadać w jakim stopniu udział we mszy świętej wpływa na poczucie braterstwa i wspólnoty postawiono pytanie: *Czy msza święta wzmacnia w tobie poczucie braterstwa i jedności z innymi?* Wynik badania został zaprezentowany w tabeli 66.

Tabela 66

Msza święta jako czynnik wzmocnienia jedności i braterstwa respondentów z innymi uczestnikami liturgii.<sup>58</sup>

| Odpowiedzi:                               | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                           | K    |       | M   |       |       |       |
|                                           | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak                                       | 241  | 93,41 | 131 | 89,73 | 372   | 92,08 |
| nie                                       | 10   | 3,88  | 9   | 6,16  | 19    | 4,70  |
| czuję się wyeliminowany i obcy (dlaczego) | 0    | 0     | 1   | 0,68  | 1     | 0,25  |
| brak danych                               | 7    | 2,71  | 5   | 3,42  | 12    | 2,97  |
| razem                                     | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

<sup>54</sup> Por. OWMR 78, 364; V. Reder, *Ofiara święta, żywa, Bogu przyjemna (Rz 12,1) ze św. Teresą z Lisieux na drogach kapłaństwa powszechnego*, „Anamnesis” 4 (1996), s. 87; W. Schenk, *Zanim złożysz Bogu ofiarę*, Znak 18 (1966), nr 141, s. 7.

<sup>55</sup> MRDP s. 303.

<sup>56</sup> MRDP s. 341. Por. A. Durak, *Treści uczestnictwa we Mszy świętej w świetle formuł eucharystycznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich (niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*, Piła 1992, s. 46–54; s. 110–111.

<sup>57</sup> Por. W. Kazimieruk, *Współofiara wiernych świeckich w ofierze Eucharystii*, „Liturgia Sacra” 20 (2014), nr 2, s.372.

<sup>58</sup> Pytanie z możliwością zaznaczenia kilku odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

Zdecydowana większość respondentów - 92,08% uważa, że udział we mszy świętej wzmacnia poczucie jedności i braterstwa wśród uczestników liturgii. Jedna osoba czuje się wyalienowana: *Tak - choć zdarza się też opcja c (wyalienowany) głównie w najważniejsze święta, jeśli przychodzę sama bez rodziny, a wszyscy znajomi przychodzą z rodzinami* (K238).

Tym, który jednoczy uczestników liturgii jest Jezus Chrystus. Zmartwychwstały gromadzi wokół siebie braci. Czyni ze wszystkich swoje Ciało: „A oto ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,20) Obietnica Chrystusa realizuje się i urzeczywistnia w zgromadzeniu Kościoła. Dlatego zapytano respondentów: *Co oznaczają słowa Chrystusa: „Gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam ja jestem pośród nich”?* Pytanie miało charakter otwarty. Pozostawiało miejsce na subiektywną interpretację. Ocenę odpowiedzi respondentów przedstawia poniższa tabela 67.

Tabela pyt 67  
Świadomość obecności Chrystusa w zgromadzeniu liturgicznym

| Odpowiedzi:     | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| poprawne        | 123  | 47,67 | 67  | 45,89 | 190   | 47,03 |
| niewłaściwe     | 83   | 32,17 | 46  | 31,51 | 129   | 31,93 |
| brak odpowiedzi | 52   | 20,16 | 33  | 22,60 | 85    | 21,04 |
| razem           | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Eucharystię konstituuje wymiar horyzontalny i wertykalny. Wyraźnie wskazuje na zapraszającego i gromadzącego wiernych. To nie ludzie spotykają się wzajemnie, by stworzyć swoją wspólnotę. To obecność Zbawiciela konstituuje święte zgromadzenie, jest jego celem i fundamentem<sup>59</sup>.

Wyniki analiz wypowiedzi wskazują, że tylko 47,03% potrafiło wyjaśnić poprawnie sens obietnicy Chrystusa w ludzie zgromadzonym w Jego imię. Próby wyjaśnienia tego sensu nie podjęło 21,04% badanych. Błędnych wypowiedzi odnotowano 31,93%.

Wypowiedzi zakwalifikowane jako poprawne, mówiły o obecności Pana w zgromadzeniu liturgicznym. Przykładowo: *Pan Jezus jest obecny we wspólnotcie, którą gromadzi i jednoczy* (K3); *słowa te oznaczają, że Jezus jest obecny zawsze, gdy przynajmniej dwie osoby modlą się, uczestniczą w Eucharystii* (K11); *Pan Jezus jest obecny z nami we mszy Świętej i we wspólnej modlitwie* (K36); *tam, gdzie wierzący spotykają się w Eucharystii, tam*

<sup>59</sup> D. Bourgeios, *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001, s. 570-571.

*jest z nimi Jezus pod postacią chleba i wina (M63); obecność Jezusa na Eucharystii (K57); oznaczają zapewnienie, że Bóg jest z nami podczas wspólnej modlitwy i ofiary mszy świętej (K122); oznaczają obecność Chrystusa na mszy świętej i wszędzie, gdzie zbieramy się w Jego imię (K153); Jezus Chrystus jest między nami na mszy świętej i nie tylko (M69); Oznaczają, że w czasie mszy świętej jest obecny Chrystus (M146); Chrystus jest obecny we wspólnocie ludu Bożego zebranego na mszy świętej (K196); rozumiem, że gdy na mszy świętej są tylko dwie osoby to Chrystus jest wśród nas (K223).*

Wypowiedzi zakwalifikowane jako poprawne odnosiły się także do obecności Jezusa we wspólnocie, szczególnie formacyjnej, zbierającej się na modlitwę: *Chrystus jest obecny i zbawia we wspólnocie (K244); żywą obecność Boga we wspólnocie (K98) Jezus przychodzi i obecny jest już we wspólnocie dwóch osób (K79); Chrystus jest obecny w modlącej się wspólnocie i modli się z nami do Ojca (M75); gdy się wspólnie modlimy, gdy się spotykamy na spotkaniach formacyjnych, gdy rozmawiamy o Chrystusie i Bogu – On jest z nami (K121); zapewnienie, że jest obecny we wspólnocie ludu Bożego (K174); tam gdzie dwoje ludzi lub więcej się modli lub uwielbia Boga tam obecny jest Chrystus. Każda modlitwa jest cudem od Boga, ale modlitwa w grupie jest świadomym i namacalnym przeżyciem więzi międzyludzkiej, a tym samym więzi z Bogiem (M14); to jest realna obecność Chrystusa podczas modlitwy kilku osób (M39); obecność Jezusa we wspólnocie (M122) wchodzi On swoją Obecnością do grupy ludzi, którzy się w Jego imię modlą i pozwala czerpać zebranych (M138); wierzymy, że Jezus jest obecny w zgromadzeniu wiernych (M140); jeżeli jest wspólnota, tam jest Jezus (M144).*

Z kolei większość wypowiedzi uznanych jako niewłaściwe wyraźnie przeakcentowała wspólnotę, szczególnie wartość i siłę modlitwy wspólnotowej nie wskazujących na realną obecność Chrystusa. Za egemplifikację tej kategorii mogą posłużyć wypowiedzi: *wspólnota wiernych to Kościół (K1) modlitwa wspólnotowa jest miła Bogu (K5); jest to zaproszenie do wspólnej modlitwy (K9); że Bóg daje wyjątkowe łaski we wspólnocie (K12); wspólnota ma dużą siłę (K18); modlitwa wspólnotowa łączy ludzi. Wspólnota ma większą moc modlitwy (K24); tworzy się wspólnota modlitwy w jedności intencji, serca, taki 'mały Kościół' (K26); we wspólnocie siła i moc (K56); oznacza to, że wspólnota jest bardziej skuteczna w modlitwach, w dotarciu do Boga (K70) zachęta do wspólnych modlitw (K211); większa siła modlitwy (K236); Pan Jezus chce być uwielbiany w modlitwie wspólnotowej (K252); moim zdaniem tworzenie wspólnoty z braćmi i Bogiem (K148); ważność wspólnoty (M35); proszą o łaskę Pana Jezusa (M70); trzeba dążyć do wspólnoty (M72); bardzo ważna jest modlitwa wspólnotowa (M78) najlepiej modlić się w kilka osób (M90); Pan mówi o wspólnocie*

*kochających się ludzi (M94); wspólnota ponad wszystko (M102); gdy modlimy się dużą grupą, wtedy jest większa siła modlitwy (M128); słowa te oznaczają, że taka modlitwa ma większą moc, niż modlitwa jednej osoby (M133).*

Niektóre wypowiedzi podkreślały wartość jedności: *jedność ludzi w czasie modlitwy pozwala stworzyć zgromadzenie z Chrystusem (M96); Pan Jezus jest obecny wśród nas, a wszystko o co prosi się razem z nim łatwiej się otrzymuje, gdyż Jezus jest obecny tam, gdzie miłość łączy serca i prosi Ojca o wszelkie łaski razem z nami (M117); Chrystus podkreśla, że mamy się jednoczyć z innymi (M61); żeby ludzie byli jednością (K72); tylko dwie osoby tworzą wspólnotę, a wspólnota to Kościół (K165); te słowa oznaczają, że możemy tworzyć kościół domowy za każdym razem, gdy modlimy się w domu z bliskimi (K166).*

Wskazywały także na jedność międzyreligijną: *łączenie się, być może łączenie różnych odłamów religijnych (K124) lub nie dawały wprost odpowiedzi na pytanie: Chrystus zawsze nas słucha i w swoim czasie nas wysłuchuje (K50).*

Można wyciągnąć zatem wniosek, że uczestnicy grup parafialnych, szczególnie tych, które stanowią wspólnoty modlitewne słabo rozumieją to, że Chrystus najpełniej jest obecny w Eucharystii, która jest najcenniejszym darem Kościoła, stanowi źródło jego życia i szczyt jego działalności. Osoby te bardziej odnajdują się na spotkaniu modlitewnym niż Eucharystii.

Zauważamy dysonans pomiędzy nauczaniem Kościoła o Eucharystii jako wzmacniającej poczucie braterstwa i jedności, a świadomością obecności Chrystusa w zgromadzeniu liturgicznym. Blisko połowa badanych, którzy widzą jedność i braterstwo między sobą, nie mają poprawnej świadomości realnej obecności Jezusa podczas zgromadzenia liturgicznego.

## **5.2 Znaczenie liturgii słowa w formacji chrześcijańskiej**

Słowo Boże jest związane z celebrą liturgiczną od początków Kościoła. Już w najstarszym zachowanym dokumencie, mówiącym o Eucharystii, czyli *Apologii* świętego Justyna znajdujemy opis: „W dniu zaś zwanym dniem Słońca odbywa się w oznaczonym miejscu zebranie wszystkich nas, zarówno z miast, jak ze wsi. Czyta się wtedy pamiątniki apostoelskie lub pisma prorockie, jak długo na to czas pozwala, gdy zaś lektor skończy, przełożony żywym słowem upomina i zachęca do naśladowania tych wzniosłych nauk. Następnie powstajemy z miejsc i modlimy się, po modlitwie zaś następują opisane już poprzednio ceremonie, mianowicie przynosi się chleb oraz wino z wodą, nad którymi

przełożony odprawia modły i dziękczynienia, ile tylko może, lud zaś odpowiada mu radosnym «amen» - wreszcie następuje rozdawanie każdemu części pokarmu eucharystycznego; nieobecnym zanoszą go diakoni. Kogo stać na to, a ma dobrą wolę, ofiarowuje datki, jakie chce i może, po czym całą zbiórkę składa się na ręce przełożonego”<sup>60</sup>. Z *Apologii* Justyna jasno wynika, że liturgia sprawowana przez chrześcijan dzieli się na dwie części. Pierwsza opiera się na czytaniu Słowa i komentowaniu go. Drugą część stanowi Eucharystia.

Choć brak świadectw z okresu wcześniejszego można pokusić się o przypuszczenie, że u chrześcijan pochodzenia żydowskiego odczytywanie Biblii w czasie liturgii eucharystycznej było naturalne. Święty Piotr wzmiankuje, że we wspólnotach chrześcijan odczytywano publicznie listy, kierowane do Kościołów: „Umiłowani, piszę do was już ten drugi list; w nich pobudzam wasz zdrowy rozsądek i pamięć, abyście przypomnieli sobie słowa, które były dawno już przepowiedziane przez świętych proroków, oraz przykazanie Pana i Zbawiciela, podane przez waszych apostołów.(...) a cierpliwość Pana naszego uważajcie za zbawienną, jak to również umiłowany nasz brat Paweł według danej mu mądrości napisał do was, jak również we wszystkich listach, w których mówi o tym. Są w nich trudne do zrozumienia pewne sprawy, które ludzie niedouczeni i mało utwierdzeni opacznie tłumaczą, tak samo jak i inne Pisma, na własną swoją zgubę” (2P 3, 1.15-16).

Czwarty wiek to czas kształtowania się układu czytań mszalnych. Jeśli idzie o sposób układu czytań wyróżniamy trzy tradycje. Rzym i Afryka preferowały czytania nowotestamentalne. Galia, Mediolan, Hiszpania i Antiochia podawały w czasie niedzielnej celebracji trzy czytania, w tym pierwsze ze Starego Testamentu. Kościoły wschodnie odczytywały co najmniej cztery czytania. Średniowiecze oddało celebrowanie liturgii mszalnej w ręce kleru. Stało się to głównie za sprawą używania łaciny, która nie była rozumiana przez wiernych. Dopiero z biegiem czasu zaczęły powstawać osobne księgi zawierające perykopy niedzielne w językach narodowych<sup>61</sup>.

Liturgia słowa jest integralną częścią Eucharystii. Nie powinno się jej traktować tylko jako swoistego wstępu do drugiej części mszy świętej - liturgii eucharystycznej. Jednakże katechizmy powstałe przed Soborem Watykańskim II deprecjonowały liturgię słowa. Można w nich znaleźć nauczanie, mówiące, że spóźnienie czy nawet opuszczenie liturgii słowa jest grzechem jedynie lekkim i w żadnej mierze nie zubaża obowiązku uczestnictwa we mszy

---

<sup>60</sup> Justyn Męczennik, *Apologia 67* [w:] M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, T. 1, Warszawa 1975, s. 97.

<sup>61</sup> Por. J. Miazek, *Liturgia Słowa jako uprzywilejowana przestrzeń Słowa Bożego według Adhortacji Apostolskiej Verbum Domini Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 23 (2010), nr 1, s. 270-271.

świętej<sup>62</sup>. Nauczanie posoborowe jednoznacznie reguluje te kwestie, stwierdzając, że nieobecność na liturgii słowa nie czyni zadość obowiązkowi niedzielnej mszy świętej<sup>63</sup>. Słowo Boże ma szczególne znaczenie, kiedy spotyka się z tajemnicą Eucharystii. Bowiem Biblia żyje w liturgii, a liturgia modli się Biblią<sup>64</sup>. Benedykt XVI wskazuje na sakramentalny charakter słowa Bożego twierdząc: „Chrystus, rzeczywiście obecny pod postaciami chleba i wina, w analogiczny sposób jest obecny w Słowie głoszonym w liturgii”<sup>65</sup>.

Głoszenie słowa Bożego to także przestrzeń działania Ducha Świętego. To dzięki Jego działaniu Słowo, słyszane przez każdego odbiorcę, uczestnika liturgii, staje się pokarmem konkretnym, odpowiadającym na indywidualną historię życia. Papież Franciszek w swojej pierwszej encyklice *Lumen fidei* podkreśla, że „św. Paweł posłużył się formułą, która stała się klasyczną: *fides ex auditu* - wiara rodzi się z tego, co się słyszy (Rz 10,17)”. Poznanie związane ze słowem jest zawsze poznaniem osobistym, rozpoznającym głos, otwierającym się na niego w wolności i idącym za nim w posłuszeństwie<sup>66</sup>. Duch Święty usposabia człowieka do usłyszenia i przyjęcia Słowa po to, by następnie móc doświadczać zbawczej mocy „ofiary i komunii Chrystusa”<sup>67</sup>; „słowo Boże jest skuteczne, bo Bóg głosi je niezmiennie, koncentrując jego działanie w Jezusie Chrystusie”<sup>68</sup>.

Konstytucja *Sacrosanctum Concilium* Soboru Watykańskiego II uczyła, że „Pismo święte ma doniosłe znaczenie w sprawowaniu liturgii. Z niego bowiem pochodzą czytania, które wyjaśnia się w homilii, oraz psalmy przeznaczone do śpiewu. Z niego czerpią natchnienie i ducha prośby, modlitwy i pieśni liturgiczne. W nim też trzeba szukać sensu czynności i znaków. Dlatego w trosce o odnowienie, rozwój i dostosowanie świętej liturgii należy rozbudzać serdeczne i żywe umiłowanie Pisma świętego, o którym świadczy czcigodna tradycja obrządków wschodnich i zachodnich”<sup>69</sup>. Konstytucja zaleciła także, aby „szerzej otworzyć skarbiec biblijny i obficie zastawić wiernym stół słowa Bożego”<sup>70</sup>.

---

<sup>62</sup> Por. M. Kunzler, *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999, s. 334.

<sup>63</sup> „przepowiadanie słowa wymagane jest do samego szafarstwa sakramentów, jako że są oba sakramentami wiary, rodzącej się i zasilającej słowem. Trzeba to powiedzieć szczególnie o odprawianiu Mszy, w którym liturgii słowa postawiono zadanie wyrabiania w sposób szczególny poczucia związku między głoszeniem słowa a tajemnicą eucharystyczną”. Instrukcja *Eucharisticum misterium* (25 V 1967) nr 10, [w:] *To czynicie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 163.

<sup>64</sup> „Biblia daje Liturgii to, co stanowi istotę jej języka, znaków i modlitwy, szczególnie w Psalmach” - Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Liturgia rzymska i inkulturacja: Czwarta instrukcja dla poprawnego wprowadzenia soborowej Konstytucji o Liturgii*, n 23.

<sup>65</sup> VD 56.

<sup>66</sup> LF 29.

<sup>67</sup> Por E. Mateja, *Chrystologiczny i pneumatyczny wymiar liturgii Słowa we Mszy Świętej*, [w:] *Liturgia uprzywilejowanym miejscem celebrowania Słowa Bożego*, red. W. Pałęcki, A. Megger, T. 13, Lublin 2017, s. 65.

<sup>68</sup> Por B. Migut, *Słowo Boże jako Sacramentum Audibile*, [w:] Tamże, s. 55.

<sup>69</sup> SC 24.

<sup>70</sup> SC 51.

W celu przeprowadzenia sondażu znajomości wśród ankietowanych roli słowa Bożego w liturgii mszalnej postawiono ankietowanym następujące pytanie o charakterze otwartym: *Czemu służy czytanie słowa Bożego (tekstów Pisma Świętego) we mszy świętej?* Świadomość respondentów referuje tabela 68.

Tabela 68

Rola słowa Bożego we mszy świętej w świadomości ankietowanych<sup>71</sup>

| Odpowiedzi:                                                                                     | płeć |       |    |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                                 | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                                 | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| umacnia, pogłębia wiarę, zbliża do Boga, do Chrystusa, buduje relacje z Bogiem, rozwija duchowo | 71   | 27,52 | 44 | 30,14 | 115   | 28,47 |
| zaznajamiam się z Pismem świętym i życiem Pana Jezusa, poznaje Boga                             | 65   | 25,19 | 49 | 33,56 | 114   | 28,22 |
| pogłębia wiedzę religijną                                                                       | 23   | 8,91  | 11 | 7,53  | 34    | 8,42  |
| kształtuje postępowanie chrześcijanina                                                          | 54   | 20,93 | 15 | 10,27 | 69    | 17,08 |
| jest podstawą kazania                                                                           | 3    | 1,16  | 0  | 0     | 3     | 0,74  |
| inne                                                                                            | 10   | 3,87  | 7  | 4,79  | 17    | 4,21  |
| odpowiedzi błędne                                                                               | 0    | 0     | 0  | 0     | 0     | 0     |
| brak odpowiedzi                                                                                 | 52   | 20,16 | 29 | 19,86 | 81    | 20,05 |

Z analizy wypowiedzi ankietowanych wynika, że 28,47% badanych, przy niewielkim zróżnicowaniu opinii kobiet i mężczyzn, widzi rolę słowa Bożego we mszy świętej, które *umacnia, pogłębia wiarę, zbliża do Boga, do Chrystusa, buduje relacje z Bogiem, rozwija duchowo*. Dla tej kategorii reprezentatywne odpowiedzi respondentów wybrzmiewały w następujący sposób: *słowo wypowiedziane ma moc, Słowo Boże usłyszane jest zwierciadłem dla mojego serca, w nim mogę się przejrzeć* (M12); *Słowo Boże prowadzi mnie ku Bogu, to jak zaproszenie na randkę. Bóg w swoim słowie zapowiada, co chce dziś uczynić dla mnie. Mogę odczytać Jego wolę dla mnie danego dnia* (M3); *pomaga budować relację z Bogiem* (K179); *pogłębieniu relacji osobowej z Bogiem* (K84); *śluchanie tego, co Bóg do nas mówi, odnajdywanie w tym Jego woli* (K185).

Porównywalny procent ankietowanych, bo 28,22% przy zróżnicowaniu wypowiedzi mężczyzn - 33,56 % do wypowiedzi kobiet - 25,19% uważa, że czytanie Biblii ma na celu *zaznajomienie z Pismem świętym i życiem Pana Jezusa, poznaniem Boga*. Przykładem może być wypowiedź: *upowszechnienie nauki Chrystusa* (M44).

<sup>71</sup> Badani podawali argumenty klasyfikowane w kilku kategoriach. Procenty nie sumują się.

Równocześnie dla 8,42% respondentów czytanie Pisma świętego w czasie Eucharystii *pogłębia wiedzę religijną*. Ankietowani stwierdzali: *bez znajomości Pisma Świętego nie można zrozumieć wiary* (M43); *słowo Boże przybliża prawdy wiary* (K164); *aby bardziej pojąć naukę Chrystusa* (K71); *pogłębianie znajomości Boga* (K6).

Dla 17,08% respondentów słowo Boże *kształtuje postępowanie chrześcijanina*. Należy tutaj zauważyć, że ta kwestia jest istotną dla dwukrotnie większej ilości kobiet - 20,96% niż mężczyzn - 10,27%. Przykładowo: *rozważanie słowa Boga, refleksja – nawrócenie, polepszenie swojego życia* (M10); *osobiście dla mnie Słowo Boże jest kierunkiem postępowania w codziennych sytuacjach, WIELOKROTNIEM DOŚWIADCZYŁEM POCZUCIA, ŻE PISMO ŚWIĘTE JEST ŻYWE, TZN. dotyczy obecnej chwili życia. Pismo Święte niesie ze sobą przesłanie mądrości, wiary, nadziei i przede wszystkim miłości* (M14 - zachowana pisownia oryginalna); *są to lekcje do „odrobienia” jak w szkole, tylko że tutaj chodzi o życie, które toczyć się będzie „poza murami” Kościoła* (M23); *poznaniu tego Słowa i „wzięcia sobie do serca” - życia tymi Słowami* (K246); *służy nam jako inspiracja do życia, czerpię z Niego rady od samego Boga skierowane bezpośrednio do mnie* (K152); *Bóg przez swoje Słowo troszczy się o nasz rozwój i dojrzałość, byśmy się przez Jego nauczanie stawali podobni do Niego* (K17); *do refleksji, konfrontacji własnego życia z nauką Jezusa Chrystusa* (K34). Niektórzy z respondentów podkreślali łączność liturgii słowa z liturgią eucharystyczną. Zauważali rolę Słowa Bożego, które *przygotowuje nas do tego, co dokona się za chwilę, czyli że „Słowo stanie się Ciałem”* (K11); *służy logicznemu myśleniu o Eucharystii* (K188).

Tylko 3 kobiety (0,74%), zauważyły, że odczytane w czasie mszy świętej słowo Boże *jest podstawą kazania*. Wśród ankietowanych 1/5, nie udzieliła żadnej odpowiedzi na postawione pytanie.

Respondenci wyakcentowali przede wszystkim aspekt wiary oraz rolę poznawczą - informatywną liturgii słowa<sup>72</sup>. Dla mniej niż 1/5 ankietowanych ważny jest aspekt kształtowania postaw moralnych.

Dla dużej części badanych rolą słowa Bożego w liturgii jest umocnienie i pogłębienie wiary, a także samo poznanie Pisma Świętego. Z analizy danych ankietowych wynika, że nieliczna część respondentów dostrzega związek między liturgią słowa a liturgią eucharystyczną. Słowo jest drogą do sakramentu, i taki jest wg nauki Kościoła jeden z podstawowych wymiarów jedności dwóch stołów – Słowa i Eucharystii. Należy zwrócić większą uwagę na łączność pomiędzy obiema częściami liturgii mszalnej. Słowo Boże jest

---

<sup>72</sup> Zob. P. Kulbacki, *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, s. 238.

celebrowane nie dla utrzymania właściwego mu porządku, ale by było przyjęte w całej swojej sile i prawdzie<sup>73</sup>.

Szczytem liturgii słowa jest przepowiadanie Dobrej Nowiny – Ewangelii. Początkowo odczytywana była z księgi Pisma świętego, gdzie perykopy przeznaczone do odczytywania specjalnie oznaczono. Z biegiem rozwoju ksiąg liturgicznych, Ewangelie zamieszczono w odrębnej księdze nazywanej ewangeliarzem (ewangelistą). Dla Ojców Kościoła obecność Chrystusa w Słowie była tak realna i oczywista, że przyrównywali ją z obecnością w postaciach eucharystycznych.

Wśród obrzędów liturgii słowa należy szczególnie zaznaczyć cześć okazywaną czytaniu Ewangelii<sup>74</sup>. Jej proklamacja jest szczytowym momentem liturgii słowa, której towarzyszył zawsze bogaty ceremoniał. Sama księga ewangeliarza, będąca widzialnym znakiem obecności Chrystusa wśród wiernych otaczana była szczególnym szacunkiem wyrażanym poprzez procesyjne wnoszenie go, okadzanie, pocałunek, czy błogosławienie nim<sup>75</sup>.

Odczytujący ewangeliczną perykopę, diakon lub celebrans, prosi Boga o pomoc, by móc godnie obwieszczać Dobrą Nowinę. Następnie księga Ewangeliarza jest przenoszona z ołtarza na ambonę. Samo odczytanie poprzedzone jest wezwaniem «Pan z Wami», co ma przypomnieć zgromadzonemu o obecności Chrystusa pośród zgromadzenia. Znak krzyża, który proklamujący składa na Ewangelii, uzmysławia, że Słowo, które za chwilę ma być głoszone pochodzi od Jezusa, który oddał swoje życie za nas.

Cześć Zbawicielowi oddaje się też poprzez okadzenie księgi. Wierni przyjmują słowo Ewangelii w postawie stojącej<sup>76</sup>.

Okadzanie ewangeliarza, otaczanie go świecami i wprowadzenie w uroczystej procesji w czasie potrydenckim zarezerwowane było dla mszy z asystą. Jednak już instrukcja z 1964 r. wprowadziła możliwość stosowania tych obrzędów w każdej mszy świętej z udziałem ludu.

Sama czynność okadzenia ma wymiar symboliczny. Ma być znakiem czystej, bezinteresownej miłości. Stosowane w liturgii zwraca uwagę na osobę Jezusa jako ofiarę doskonałą i czystą. Może też być powiązane z wiernymi, którzy ofiarowują swoje życie.

W końcu dym kadzidła ma wznosić ku niebu modlitwy zgromadzenia<sup>77</sup>.

---

<sup>73</sup> Por. B. Nadolski, *Msza Święta*, Kraków 2005, s. 47.

<sup>74</sup> Por. OWMR 35, 95.

<sup>75</sup> Por. Z. Kiernikowski, *Blżej liturgii*, Siedlce 2012, s. 46.

<sup>76</sup> Zob. OWMR 60.

<sup>77</sup> Por. *Mały leksykon liturgii*, s.103. Można w tym miejscu zacytować chociażby: Niech moja modlitwa będzie stale przed Tobą jak kadzidło; wzniesienie rąk moich - jak ofiara wieczorna! (Ps. 141,2); I przyszedł inny anioł, i stanął przy ołtarzu, mając złote naczynie na żar\*, i dano mu wiele kadzideł, aby dał je w ofierze jako modlitwy

Po odczycaniu perykopy, celebrans całuje księgę, mówiąc cicho: „Niech słowa Ewangelii zgładzą nasze grzechy”<sup>78</sup>. Elementem oddania szacunku Ewangelii jest również złożenie na niej pocałunku. Gest ma wieloaspektową wymowę. Po pierwsze daje wyraz wiary w moc słów Ewangelii, która może gładzić grzechy. Tutaj pocałunkowi przypisać można symbolikę oczyszczenia. Po wtóre gest ten świadczy o miłości do Jezusa i jego słów. Należy zauważyć, że „ucałowanie ołtarza i księgi to nie tylko gest kapłana i diakona, ale jest to przede wszystkim pocałunek, który na ich ustach składa sam Chrystus, napełniając ich mocą do miłowania, sprawowania Eucharystii i głoszenia wielkich dzieł Bożych”<sup>79</sup>.

Obrzędy towarzyszące przepowiadaniu Ewangelii mają uzmysłwić wiernym realną obecność żywego Boga pośród zgromadzonych. Zwracają szczególną uwagę na Tego, który gromadzi wszystkich wokół stołu słowa i stołu eucharystycznego. To znak obecności Chrystusa, który przemawia w liturgii.

Tak bogata oprawa proklamowania Ewangelii motywuje do sprawdzenia, w jaki sposób respondenci odbierają formę przepowiadania Dobrej Nowiny i czy są w stanie uzasadnić dlaczego przybiera ona uroczystą oprawę. W tym celu zadano ankietowanym pytanie o charakterze otwartym: *Dlaczego księgę Ewangelii całuje się i okadza?* Odpowiedzi zestawia tabela 69.

Tabela 69  
Przyczyny okadzania i całowania księgi Ewangelii we mszy świętej w świadomości ankietowanych<sup>80</sup>

| Przyczyny:                                                                                                      | płeć |       |    |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                                                 | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                                                 | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| szacunek dla Księgi, dla słowa Bożego, cześć, hołd, miłość, uwielbienie, szacunek ze względu na świętość Księgi | 126  | 48,84 | 66 | 45,21 | 192   | 47,52 |
| są to słowa Jezusa, Boga                                                                                        | 67   | 25,97 | 44 | 30,14 | 111   | 27,48 |
| tradycja, potrzeba liturgiczna,                                                                                 | 3    | 1,16  | 0  | 0     | 3     | 0,74  |
| inne                                                                                                            | 6    | 2,32  | 4  | 2,74  | 10    | 2,48  |
| brak odpowiedzi                                                                                                 | 65   | 25,19 | 37 | 25,34 | 102   | 25,25 |

Powyższe zestawienie wskazuje, iż dla większości ankietowanych powodem okadzania i ucałowania księgi Ewangelii jest okazanie *szacunku dla Księgi, słowa Bożego*,

---

wszystkich świętych, na złoty ołtarz, który jest przed tronem. 4 I wzniósł się dym kadzideł, jako modlitwy świętych, z ręki anioła przed Bogiem. (Ap 8, 3-4).

<sup>78</sup> OWMR 134.

<sup>79</sup> K. Lijka, *Ucałowanie ołtarza i ewangelii*, „Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars” 2015, 21/1(45), s. 87.

<sup>80</sup> Kategorie wyłonione na podstawie analizy wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

ze względu na świętość Księgi ale też okazanie czci, hołdu, miłości i uwielbienia. Odpowiedzi sklasyfikowanych w tej kategorii udzieliło 47,52% badanych - 48,84% kobiet i 45,21% mężczyzn. Jako przykłady można podać następujące wypowiedzi: *oddaje się szacunek Panu Bogu* (K67); *na znak miłości całuje się i okadza* (K169).

Dla 27,48% badanych Księgę Ewangelii traktuje się tak wyjątkowo, bowiem *są to słowa Jezusa, Boga*. Tak odpowiedziało 30,14% mężczyzn i 25,97% kobiet.

Odpowiedzi innych odnotowano 2,48% ogółu, 2,32% kobiet i 2,74 mężczyzn. Przykładowo: *znak łączności Boga z nami* (M129); *są to obrzędy* (K170); *dla oczyszczenia* (K27); *Kadzenie jest mile Bogu* (K255); *jako Kościół jesteśmy nosicielami obecności Zmartwychwstałego* (K45); *aby Słowa Ewangelii zgładzały nasze grzechy a zapach kadzidła, aby odpędzał złe duchy i sygnalizował niezwykłość spotkania z samym Bogiem* (K101); *dlatego, że nasze modlitwy mają się wnosić do Pana Boga*. (M60); *nie wiem. Ale to dla mnie zbędny gest, ja i tak kocham słowo Boże* (M3). W kilku wypowiedziach jako dodatkowa myśl przewija się ochrona przed złem, złym duchem. *Na znak miłości całuje się a okadza, aby żadne zło nie miało dostępu* (K169).

Na okadzanie i ucałowanie Ewangeliarza jako elementy *tradycji czy potrzeby liturgicznej* wskazało jedynie 0,74% respondentów – tylko 3 kobiety. Przykładowo: *Jest pamiątką kadzenia ołtarza przez Izraelitów dla Pana po wszystkie czasy* (K 130).

Odpowiedzi na zapytanie ankietowe nie udzieliła 1/4 badanych – porównywalnie 25,19% kobiet i 25,34% mężczyzn.

Skoro księga Ewangelii jest obdarzana w całym Kościele tak wyjątkowym szacunkiem, a cała liturgia słowa stanowi przestrzeń do wsłuchiwania się w słowo Boga, należy zatroszczyć się o właściwe wyjaśnienie tegoż Słowa, czy też nakierowanie uwagi słuchaczy na konkretne wskazania w Nim zawarte. Już Justyn pisał: „gdy zaś lektor skończy czytać, ten, który przewodniczy, upomina nas i zachęca do wprowadzenia w życie tych pięknych pouczeń”<sup>81</sup>. To wskazuje, że miejsce homilii w liturgii słowa ma charakter pierwotny<sup>82</sup>. Najogólniej mówiąc homilia „to rodzaj przepowiadania kościelnego polegający na popularnym wyjaśnianiu, komentowaniu, aktualizacji i praktycznym zastosowaniu tekstów biblijnych oraz liturgicznych”<sup>83</sup>.

---

<sup>81</sup> Justyn Męczennik, *Apologia* 67 [w:] M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, T. 1, Warszawa 1975, s. 91.

<sup>82</sup> Por. L. Pintal, *Z pogranicza literatury i przepowiadania homilijnego*, „Roczniki liturgiczne”, 56 (2009), s. 365 - 381.

<sup>83</sup> W. Głowa, *Liturgia źródłem i miejscem przepowiadania*, Przemyśl 1999 s. 102.

Pierwsze wieki chrześcijaństwa to czas tzw. homilii patrystycznych. Rozwój formy homiletycznej samej w sobie jak również jako zespolonej z liturgią przypada na wiek IV i V. Wtedy pojawiają się homilie mistagogiczne, objaśniające celebrowane misteria, homilie egzegetyczne, wyjaśniające treść Pisma Świętego. W wieku XIII można zaobserwować rozluźnienie przywiązania homilii do tekstów biblijnych. Powrót do źródeł, czyli Pisma świętego i pism ojców Kościoła jako fundamentów budowania homilii nastąpiła w czasie renesansu i reformacji. Wiek XVII znów przyniósł kryzys homiletyki. Poprawa nastąpiła w czasie Oświecenia. Odnowa homiletyki nastąpiły w wieku XIX i XX<sup>84</sup>.

Sobór Watykański II daje pierwszeństwo homilii jako najważniejszej z form przepowiadania Słowa Bożego<sup>85</sup>. Ojcowie Soboru, w konstytucji *Sacrosanctum Concilium* zwrócili uwagę, iż „zaleca się bardzo, by homilia, w której w ciągu roku liturgicznego przedstawia się na podstawie świętego tekstu tajemnice wiary i zasady chrześcijańskiego życia, była częścią sprawowanej liturgii. Bez ważnego powodu nie należy jej opuszczać we Mszach świętych sprawowanych z udziałem wiernych w niedziele i święta”<sup>86</sup>.

Homilia funkcjonuje dzięki liturgii, jest jej integralną częścią<sup>87</sup>. Konstytucja *Dei verbum* również wskazała na rolę, jaką odgrywa homilia w liturgii słowa: „tym samym słowem Pisma skutecznie żywi się oraz święcie umacnia także posługa słowa, to jest kaznodziejstwo, nadto katecheza i wszelkie nauczanie chrześcijańskie, w którym homilia liturgiczna powinna zajmować naczelne miejsce”<sup>88</sup>. Sobór wskazał, że homilia „wyjaśnia tajemnice wiary i zasady życia chrześcijańskiego – na podstawie czytań Pisma świętego lub innych tekstów liturgicznych zaczerpniętych czy to z porządku Mszy św., czy z części zmiennych danego dnia”<sup>89</sup>.

Obowiązek głoszenia homilii w niedzielę i święta podkreślił także *Kodeks Prawa Kanonicznego*<sup>90</sup>. Trzeba też przypomnieć, że nakaz ten dotyczy także mszy z niedzieli i święta nakazanego, sprawowanej poprzedniego dnia wieczorem. Prócz tego *Kodeks* zaznacza również: „Gdy jest wystarczająca liczba wiernych, bardzo zaleca się homilię także w mszach świętych celebrowanych w dni powszednie, zwłaszcza w okresie adwentu i wielkiego postu, albo z racji jakiegoś święta lub wydarzenia żałobnego”<sup>91</sup>. Z kolei

---

<sup>84</sup> M. Brzozowski, B. Nadolski, *Homilia* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, T. 6, kol. 1175-1179.

<sup>85</sup> Por. L. Pintal, *Z pogranicza literatury i przepowiadania homilijnego*, s. 366.

<sup>86</sup> SC 52.

<sup>87</sup> Por. Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja Inter Oecumenici*, nr 54.

<sup>88</sup> DV 24.

<sup>89</sup> SC 52.

<sup>90</sup> We wszystkich Mszach świętych w niedzielę i święta nakazane, celebrowanych z udziałem wiernych, homilia jest obowiązkowa i nie wolno jej opuszczać bez poważnej przyczyny. KPK kan. 1248 § 1.

<sup>91</sup> KPK kan. 1248 § 2.

*Dyrektorium homiletyczne* zaznacza: „homilia, będąca częścią liturgii, jest bardzo zalecana, stanowi bowiem pokarm konieczny do podtrzymania chrześcijańskiego życia”<sup>92</sup>.

Homilia ma ścisły związek z Ewangelią ale nie jest ważniejsza od niej. Służy Słowu Bożemu. Tłumaczenie Słowa winno zawsze być dostosowane do możliwości poznawczych słuchaczy, odniesione do współczesnych problemów<sup>93</sup>.

Homilia jest połączeniem trzech elementów decydujących o jej istocie. Pierwszy z nich to sprawowane misterium. Drugim elementem jest tekst biblijny. Trzeci, to aktualna sytuacja życiowa konkretnych słuchaczy<sup>94</sup>. Przepowiadane orędzie zbawienia powinno łączyć się z liturgią, a jedno i drugie z życiem słuchaczy<sup>95</sup>. Paralełą dla homilii jest kazanie. W tradycji, życiu codziennym, duszpasterstwie nagminnie spotyka się traktowanie tych dwóch pojęć synonimicznie. Jest to zabieg niewłaściwy, bowiem między homilią, a kazaniem występują zasadnicze różnice począwszy od miejsca ich głoszenia. Przestrzenią dla głoszenia kazań są najczęściej nabożeństwa ludu chrześcijańskiego (kazania pasyjne, stanowe, nowennowe, majowe, czerwcowe, październikowe). Trzeba też pamiętać o kazaniach katechizmowych, zawierających syntetyczną wykładnię prawd wiary w oparciu o *Katechizm Kościoła Katolickiego*. Kazanie z kontekstem liturgicznym utrzymuje, co najwyżej, sztucznie podtrzymywany związek, będąc w liturgii elementem obcym<sup>96</sup>. Głoszenie kazań odbywa się poza liturgią. Przepowiadanie pozaliturgiczne omawia *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* z 2001 r.<sup>97</sup> *Dyrektorium* wskazuje termin „homilia” jako zarezerwowany dla przepowiadania w ramach liturgii, a termin „kazanie” dla przepowiadania poza jej ramami, najczęściej w różnego typu nabożeństwach<sup>98</sup>. Naczelnym celem kazań winna być ewangelizacja pobożności ludowej przez budowanie silniejszej więzi z Ewangelią<sup>99</sup>.

Mając w założeniu przedstawić znaczenie homilii w liturgii oraz odróżnienie jej od innej formy przepowiadania czyli kazania postanowiono zapytać respondentów: *Czy słuchasz*

---

<sup>92</sup> Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, nr 9. Podobne stwierdzenie odnajdujemy w OWMR 65: „Homilia stanowi pokarm konieczny dla podtrzymania chrześcijańskiego życia”.

<sup>93</sup> J. Kudasiewicz, *Pism o święte jako księga ludu Bożego i jej znaczenie duszpasterskie*, [w:] *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, red. J. Homerski, Poznań 1973, s. 398.

<sup>94</sup> L. Szewczyk, *Homilia czy kazanie? O nieuzasadnionym sentymencie kaznodziejów do kazań katechizmowych*, „Przegląd Homiletyczny” 14 (2010), s. 8.

<sup>95</sup> Por. W. Broński, *Homilia* [w:] *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, s. 288.

<sup>96</sup> G. Siwek, *Blaski i cienie współczesnego przepowiadania*, Kraków 2007, s. 204, 209.

<sup>97</sup> Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań 2003.

<sup>98</sup> *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, nr 66.

<sup>99</sup> Tamże, nr 80, 95. Por. L. Szewczyk, *Odnova przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*, Katowice 2009, s. 28.

z uwagą homilii lub kazania? Pytanie miało charakter otwarty. Odpowiedzi przedstawia tabela 70.

Tabela 70

Stan zainteresowania homiliami lub kazaniem wśród ankietowanych<sup>100</sup>

| Słucham z uwagą homilii lub kazania:                                                                                                                       | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                                                                                            | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                                                                                            | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| tak                                                                                                                                                        | 130  | 50,39 | 65  | 44,52 | 195   | 48,27 |
| <i>tak, słucham, co mówi do mnie Jezus, Bóg</i>                                                                                                            | 18   | 6,98  | 14  | 9,59  | 32    | 7,92  |
| <i>tak, chcę się czegoś nauczyć, dowiedzieć, coś zrozumieć</i>                                                                                             | 42   | 16,28 | 23  | 15,75 | 65    | 16,09 |
| <i>tak, mogę znaleźć cenne wskazówki dla siebie, dla życia, Słowo to drogowskaz, Słowo mnie przemienia, kształtuje, umacnia, pogłębia jedność z Bogiem</i> | 46   | 17,83 | 29  | 19,86 | 75    | 18,56 |
| <i>tak, inne</i>                                                                                                                                           | 6    | 2,33  | 3   | 2,05  | 9     | 2,23  |
| razem - tak,                                                                                                                                               | 242  | 93,80 | 134 | 91,78 | 376   | 93,07 |
| nie                                                                                                                                                        | 5    | 1,94  | 6   | 4,11  | 11    | 2,72  |
| brak odpowiedzi                                                                                                                                            | 11   | 4,26  | 6   | 4,11  | 17    | 4,21  |
| razem                                                                                                                                                      | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Z powyższego zestawienia wynika, że zdecydowana większość respondentów, bo 93,07 % z uwagą słucha kazania mszalnego. Tak zadeklarowało 93,80% kobiet i 91,78% mężczyzn. Odpowiedzi twierdzącej, bez uzasadnienia dlaczego z uwagą słuchają kazania udzieliło 49,27% badanych, 50,39% kobiet i 44,52% mężczyzn. Z kolei 18,56% ankietowanych w uzasadnieniu odpowiedzi twierdzącej zawierali stwierdzenia typu *mogę znaleźć cenne wskazówki dla siebie, dla życia, Słowo to drogowskaz, Słowo mnie przemienia, kształtuje, umacnia, pogłębia jedność z Bogiem*. W tej kategorii sklasyfikowano 17,83% odpowiedzi kobiet i 19,86% odpowiedzi mężczyzn. Przykładowo: *otrzymuję konkretne wskazówki jak naśladować Chrystusa i jak podążać za dobrem a wystrzegać się zła. Czasem otrzymuję wskazówki jak mam postąpić* (K9). Kolejnym uzasadnieniem było stwierdzenie 16,09% badanych *tak, chcę się czegoś nauczyć, dowiedzieć, coś zrozumieć*. Ten sens uważnego słuchania kazania motywuje 16,28% kobiet i 15,75% mężczyzn. Dla przykładu: *staram się (słuchać uważnie), bo to jest głos Kościoła* (K168); *tak, chcę wskazówek w rozumieniu przeczytanych fragmentów* (M141); *chcę coś wziąć z tego do mojego życia. A jak jestem zmęczony, to po prostu siedzę a słowo Boże „działa”, czy śpię, czy czuwam* (M23).

<sup>100</sup> Kategorie wyłonione na podstawie analizy wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

Spośród 7,92 % ogółu respondentów, 6,98% kobiet i 9,59% mężczyzn, uważnie słucha kazania: *słucham, co mówi do mnie Jezus, Bóg*. Zacytować można tu wypowiedź: *bo Jezus mówi przez kapłanów – oni są Jego narzędziem* (M11).

Do uzasadnień w kategorii *inne* zakwalifikowano 2,23% odpowiedzi ogółu respondentów. Za egzemplifikację tej grupy odpowiedzi mogą posłużyć wypowiedzi: *bo ksiądz, który odprawia mszę świętą na którą chodzę, jest zawsze przygotowany* (K50); *poznaję wtedy duchowość danego kapłana* (K84); *bo są zazwyczaj ciekawe* (M91); *interesuje mnie* (M107).

Do nieuwważnego słuchania kazania przyznało się 2,72% respondentów; 4,11% mężczyzn i 1,94% kobiet. Pytanie bez odpowiedzi pozostawiło 4,21 respondentów – porównywalnie 4,11% mężczyzn i 4,26% kobiet.

Jak już wspomniano, ankietowani w zdecydowanej większości zadeklarowali koncentrację swojej uwagi na treści kazania, za wiodącą motywację podając poszukiwanie w nim treści i wskazówek do życia w codzienności. Rolf Zeffass, niemiecki teolog podkreślał, że „homilia jest nie tylko przerwą w toku Mszy świętej, przerywa także bieg życia, zapraszając do refleksji nad tym, co się dokonuje. Homilia umieszcza całe życie w świetle słowa Bożego: «Twoje słowo, o Panie, jest światłem na mojej ścieżce» (Ps 119, 105). Potem przychodzi samo życie”<sup>101</sup>.

Skoro zatem, w ogólnym sondażu możliwe okazało się wskazania powodów dla których badania z uwagą śledzą treść kazania, zasadnym jest skonkretyzowane pytanie: *Jaki rodzaj homilii lub kazania bardziej Ci odpowiada?* Tym razem pytanie miało charakter zamknięty. Respondentom przedstawiono siedem możliwych odpowiedzi oraz pozostawiono przestrzeń, kategorię *inne*, na własną refleksję. Wyniki badania przedstawia poniższa tabela 71.

Tabela 71

Rodzaje homilii lub kazań odpowiadających ankietowanym<sup>102</sup>

| Rodzaje homilii lub kazań:              | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                         | K    |       | M   |       |       |       |
|                                         | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| wyjaśniające teksty mszy świętej        | 83   | 32,17 | 39  | 26,71 | 122   | 30,20 |
| wyjaśniające Ewangelię i inne czytania  | 202  | 78,29 | 116 | 79,45 | 318   | 78,71 |
| na dowolne tematy z przykładami z życia | 90   | 34,88 | 48  | 32,88 | 138   | 34,16 |

<sup>101</sup> R. Zeffass. *Od perykopy do homilii*, Kraków 1995, s. 11.

<sup>102</sup> Badani wskazywali po kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

|                                                                   |    |       |    |       |     |       |
|-------------------------------------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| wyjaśniające systematycznie prawdy wiary                          | 91 | 35,27 | 53 | 36,30 | 144 | 35,64 |
| listy pasterskie                                                  | 13 | 5,04  | 6  | 4,11  | 19  | 4,70  |
| wyjaśniające systematycznie zasady moralne                        | 53 | 20,54 | 34 | 23,29 | 87  | 21,53 |
| podające wzorce postępowania z uwzględnieniem sytuacji społecznej | 51 | 19,77 | 40 | 27,40 | 91  | 22,52 |
| inne                                                              | 11 | 4,26  | 3  | 2,05  | 14  | 3,47  |
| brak odpowiedzi                                                   | 6  | 2,33  | 5  | 3,42  | 11  | 2,72  |

Badanie sondażowe wykazało, że ankietowanym najbardziej odpowiada kazanie *wyjaśniające Ewangelię i inne czytania*. Takiej odpowiedzi udzieliło 78,71% respondentów, 78,29 % kobiet i 79,45% mężczyzn. Kolejną formą kazania, które w dużym stopniu odpowiada badanym jest *wyjaśniające systematycznie prawdy wiary*. Za tą odpowiedzią opowiedziało się 35,64% ogółu; 35,27% kobiet i 36,30% mężczyzn. Niewiele mniej, bo 34,16% ogółu wskazało jako odpowiadające im kazanie *na dowolne tematy z przykładami z życia*. Takiej odpowiedzi udzieliło 34,88% kobiet i 32,88% mężczyzn. Zainteresowanie kazaniem, które *wyjaśnia teksty mszy świętej* zadeklarowało 30,20% badanych – 32,17% kobiet i mniej, bo 26,71% mężczyzn.

Kazania podające wzorce postępowania z uwzględnieniem sytuacji społecznej wskazało 22,52% badanych, natomiast wyjaśniające systematycznie zasady moralne jest odpowiednie dla 21,53% respondentów.

Najmniejszym zainteresowaniem cieszą listy pasterskie. Ich odczytywanie w miejscu kazania odpowiada 4,70% badanych, 5,04% kobiet i 4,11% mężczyzn.

W kategorii *inne* sklasyfikowano wypowiedzi 3,47% badanych: Przykładowo: *zależnie od sytuacji. Różnie* (M43). Niektóre odpowiedzi łączyły zaproponowane kategorie, a zostały uwzględnione przez ankietowanych w osobnej wypowiedzi. Egzemplifikując: *wyjaśniające teksty czytane i Ewangelii, ale odnoszące do mojego życia* (K79). Inne z kolei opisywały proponowaną wcześniej kategorię: *czego Bóg od nas oczekuje na podstawie słowa Bożego* (K59) lub *ukazujące żywego, prawdziwego Boga* (K168); *związane z obecną sytuacją polityczną w kraju i na świecie i logiczne połączenie tego z obecną sytuacją Kościoła i upadkiem wiary* (K16); *ewentualnie teksty nawiązujące do nauki społecznej kościoła* (K101); *listy pasterskie z omówieniem, nie czytane od początku do końca* (K204).

Ankietowani podkreślali we własnych wypowiedziach wpływ osoby Ducha Świętego na samo kazanie czy też jego jakość: *kiedy kapłan w Duchu Świętym mówi bezpośrednio do mnie, odpowiadając na moje problemy* (K161); *w mocy Ducha Świętego* (K12). Odnosili się także do kazań, które można rozumieć, mają dla nich dużą wartość: *rozwijające duchowość*

(K2); *Świadectwa!!!!* (K10); o konkretnych świętych (K21); patriotyczne (M24) dotyczące życia konkretnej wspólnoty przez pryzmat przeczytanego słowa Bożego (M34).

Z odpowiedzi na to pytanie zrezygnowało 2,72 % badanych.

Jak wynika z powyższego dla dużej części respondentów odpowiednie jest kazanie, w którym objaśniana jest Ewangelia i inne czytania. Pozostałe odpowiedzi, kształtujące się na progu odpowiedzi 1/3 badanych dotyczą wyjaśnienia prawd wiary, mszy świętej czy optują za przykładami z życia w kazaniu. Kolejne, w granicy 1/3 odpowiedzi ogółu, wskazują za odpowiednie kazania dotyczące problematyki moralnej i wzorców postępowania. Zauważyć można dysonans w zestawieniu powyższych odpowiedzi do refleksji respondentów co do uzasadnienia uważnego słuchania homilii, gdzie nie znalazło się odniesienie do wyjaśnienia słów Ewangelii. Większość odpowiedzi koncentrowała się właśnie na potrzebie uwzględnienia w kazaniu przykładów z życia i poszukiwaniu wskazówek dla życia we współczesnym świecie.

Rozdźwięk w zestawieniu powyższych dwóch analiz tym bardziej motywuje do pogłębionej analizy i zadania kolejnego pytania, tym razem otwartego: *Jaki rodzaj homilii lub kazania bardziej Ci odpowiada?* Odpowiedzi zestawia tabela 72.

Tabela 72

Treść i forma homilii lub kazań nie odpowiadająca ankietowanym<sup>103</sup>

| Nie lubię w homiliach lub kazaniach:                                                                                                                                                                                                                    | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                                                                                                                                                                                                         | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                                                                                                                                                                                                         | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| braku uwzględnienia życiowych problemów respondentów, braku przykładów z życia                                                                                                                                                                          | 10   | 3,86  | 10 | 6,85  | 20    | 4,95  |
| polityki                                                                                                                                                                                                                                                | 35   | 13,57 | 17 | 11,64 | 52    | 12,87 |
| ciągłego krytykowania, przesłania narzekającego i grzmiącego, wytykania wad, krzyczenia, brak odniesień podmiotowych                                                                                                                                    | 15   | 5,81  | 6  | 4,11  | 21    | 5,20  |
| listów pasterskich                                                                                                                                                                                                                                      | 8    | 3,10  | 3  | 2,05  | 11    | 2,72  |
| braku odniesień do czytań biblijnych, Ewangelii, spraw wiary                                                                                                                                                                                            | 26   | 10,08 | 11 | 7,53  | 37    | 9,16  |
| nie lubię homilii nie na temat, podejmujących zbyt wiele wątków, zbyt długich, ogólnikowych, bez przygotowania, zaangażowania kapłana, jego nieumiejętnego przekazu - monotonnego, bez odpowiedniej dykcji, zbyt teologicznego i filozoficznego języka, | 100  | 38,76 | 57 | 39,04 | 157   | 38,86 |
| nie lubię homilii ściągniętych z internetu, książek, pomocy homiletycznych, czytanych                                                                                                                                                                   | 12   | 4,65  | 9  | 6,16  | 21    | 5,20  |

<sup>103</sup> Kategorie wyłonione na podstawie analizy wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

|                                     |    |       |    |       |     |       |
|-------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| z kartki                            |    |       |    |       |     |       |
| wszystko mi odpowiada, podobają się | 15 | 5,81  | 8  | 5,48  | 23  | 5,69  |
| inne                                | 6  | 2,33  | 3  | 2,05  | 9   | 2,23  |
| brak opinii                         | 73 | 28,29 | 37 | 25,34 | 110 | 27,23 |

Z analizy wynika, że ankietowanym najbardziej nie odpowiadają kazania lub homilie *nie na temat, podejmujących zbyt wiele wątków, zbyt długich, ogólnikowych, bez przygotowania, zaangażowania kapłana, jego nieumiejętnego przekazu - monotonna, bez odpowiedniej dykcji, zbyt teologicznego i filozoficznego języka* - tak zadeklarowało 38,86% badanych – 38,76% kobiet i 39,04 % mężczyzn, 12,87% badanych nie lubi w kazaniach polityki.

Ponadto ankietowani nie lubią w kazaniach: *braku odniesień do czytań biblijnych, Ewangelii, spraw wiary* - 9,16% ogółu; *homilii ściągniętych z internetu, książek, pomocy homiletycznych, czytanych z kartki* - 5,20 % wszystkich badanych. Przykładowo: *nie podobają mi się kazania odczytywane monotonnie z kartki, jak również często używany przez księży archaiczny język, często też prowadzone są przez księży rozważania teologiczne niekoniecznie zrozumiałe przez większość wiernych (K16); brak przygotowania i mówienie banałów (K4). Mówienie rzeczy takich, które pasują rozmówcy (M20)*. Tyleż samo ankietowanych - 5,20%, stwierdziło, że *nie lubią w kazaniach ciągłego krytykowania, przesłania narzekającego i grzmiącego, wytykania wad, krzyczenia, braku odniesień podmiotowych*. Egzemplifikując: *pouczanie, moralizatorstwo, stronniczość, krytykowanie przez uszczypliwości, wyolbrzymianie złych cech czyichś, grubiańskie aluzje (K6). Braku uwzględnienia życiowych problemów respondentów, braku przykładów z życia* nie lubi 4,95% respondentów. *Listy pasterskie* nie są lubiane przez 2,72% badanych. Tylko niewielka liczba ankietowanych - 5,69% stwierdziła, że *wszystko im się podoba* i nie mają zastrzeżeń, co do treści głoszonych kazań lub homilii.

Odpowiedzi sklasyfikowanych jako *inne* udzieliło 2,23% badanych. Tutaj zacytować można: *uwagam, że nie mam prawa oceniać, ponieważ dla kogoś innego może być ważna (K14); roszczeniowość księży (K50); brak łączności kapłana z Jezusem. rutyna (K84)*.

Zapytanie ankietowe pominęło 27,23%, nie udzielając odpowiedzi na zadane pytanie.

Ankietowani nie rozróżniają czym jest homilia, a czym kazanie. Wynikać to może ze wspomnianego na wstępie modelu wzajemnego zastępowania się tych pojęć i braku wprowadzania różnicowania ich. Z zestawienia sondażowego dotyczącego homilii jasno wynika, że ankietowani poszukują w przepowiadaniu Słowa elementów „dla siebie” tych, które dadzą im wskazówki do życia, nakierują na właściwą interpretację swojej życiowej historii. Czasami słuchają w przeświadczeniu, że mówi do nich Chrystus, czasami, że poznają

bliżej naukę Kościoła lub dowiedzą się jakie jest stanowisko Kościoła w danej kwestii społecznej, moralnej czy etycznej. Dopiero nakierowani przez propozycję pytania zamkniętego uznali za oczywistość, że homilia ma być w pierwszej kolejności miejscem wyjaśnienia Ewangelii. Taki stan rzeczy może świadczyć o braku formacji katechizmowej i liturgicznej. W tym kontekście powraca po raz kolejny wniosek o zindywidualizowanym podejściu ankietowanych do przeżywania liturgii, w której poszukują tego co dla nich odpowiednie, miłe i ubogacające, a niekoniecznie to co jednoczy, daje wzrost duchowy poprzez trwanie na modlitwie we wspólnocie Kościoła na Eucharystii. Należy jeszcze zauważyć, że jeśli większość mówi, że nie lubi homilii nie na temat, to pozostaje pytanie, co dla ankietowanych jest, powinno być tematem kazania/homilii, skoro oparcie o usłyszane Słowo jest oczywiste jedynie po wskazaniu odpowiedzi do wyboru.

### **5.3. Ofiarowanie mszalne jako wyraz świadomego uczestnictwa wiernych i oddania się Bogu przez Chrystusa**

Pierwsze wieki chrześcijaństwa rozumiały mszę świętą nie tylko jako ofiarę Zbawiciela, lecz również ofiarę całego Kościoła. Eucharystia zyskiwała więc aspekt i wymiar społeczny. Eucharystia była kwestią, zadaniem całej gminy chrześcijańskiej – prezbiterów i wiernych<sup>104</sup>. Reformacja w XVI wieku odeszła od pojmowania mszy świętej jako ofiary, wskazując jedynie na Eucharystię jako miejsce spotkania z Jezusem i pewien symbol, przestrzeń jednoczącą społeczność wiernych<sup>105</sup>. Sobór Trydencki zaznaczał, że Chrystus „ustanowił nową Paschę, w której On sam ma być ofiarowany w Kościele przez kapłanów pod znakami widzialnymi”<sup>106</sup>.

Polemika z protestantyzmem akcentowała prawdziwość i rzeczywistość ofiary Jezusa jako bezkrwawego uobecnienia ofiary krzyżowej. Teologia współczesna podkreśla, iż głównym zadaniem uczestnictwa w Eucharystii jest współofiarowanie<sup>107</sup>. Uczta eucharystyczna jest integralną częścią ofiary Jezusa. Staje się przy tym jednocześnie ofiarą składaną przez cały Kościół, a celebrowaną w znaku chleba i wina. Kościół święty składa wraz z ofiarą Chrystusa sam siebie Bogu Ojcu przez Jezusa Chrystusa w Duchu Świętym. Każda Eucharystia, nawet ta sprawowana prywatnie, jest ofiarą Jezusa i Kościoła. Kościół,

---

<sup>104</sup> W. Schenk, *Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny*, Lublin 1960, s. 5.

<sup>105</sup> A. Szafrński, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974, s. 112.

<sup>106</sup> Sess. XXII. Doctrina de sanctissimo Missae sacriificio. Cap. 1: „(Christus) novum instituit Pascha, se ipsum ab Ecclesia per sacerdotes sub signis visibilibus immolandum”. Denz 938, BF 319.

<sup>107</sup> Por. MD 31, SC 48.

który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa, składa w ofierze siebie jako „ofiarę powszechną”<sup>108</sup>.

Wierni zgromadzeni na mszy świętej, z mocy wspólnego kapłaństwa, stanowiącego udział w boskim kapłaństwie Jezusa, współdziałają w passze ofiarnej razem z Chrystusem. Są miłą Bogu żertwą ofiarną, wiecznym darem dla Niego, żywą i świętą ofiarą<sup>109</sup>. Prawdę tę akcentują teksty liturgiczne. Za przykład może posłużyć modlitwa nad darami z uroczystości Najświętszej Trójcy: „Panie nasz Boże, uświęć nasze dary, nad którymi wzywamy Twojego imienia i przez tę Ofiarę uczyn nas samych wiecznym darem dla Ciebie”<sup>110</sup>.

Pierwsza modlitwa eucharystyczna uwypukla tę prawdę w słowach: „Boże, przyjmij łaskawie tę ofiarę od nas sług Twoich. (...) Prosimy Cię Boże, uświęć tę Ofiarę pełnią swojego błogosławieństwa, mocą Twojego Ducha uczyn ją doskonałą i miłą sobie, aby się stała dla nas Ciałem i Krwią Twojego umiłowanego Syna, naszego Pana Jezusa Chrystusa (...) niech Twój święty Anioł zanieś tę ofiarę na ołtarz w niebie przed oblicze boskiego majestatu Twego, abyśmy przyjmując z tego ołtarza Najświętsze Ciało i Krew Twojego Syna, otrzymali obfite błogosławieństwo i łaskę”<sup>111</sup>. Z kolei czwarta modlitwa eucharystyczna akcentuje: „wejrzyj, Boże, na ofiarę, którą sam dałeś swojemu Kościołowi i spraw, aby wszyscy, którzy będą spożywali ten sam Chleb i pili z jednego Kielicha, zostali przez Ducha Świętego złączeni w jedno ciało i stali się w Chrystusie żywą ofiarą ku Twojej chwale”<sup>112</sup>. Powyższe teksty eucharystyczne wskazują na prawdę, iż Kościół powszechny sprawujący Najświętszą Ofiarę, razem z Jezusem staje się ofiarą, która jest miłą Panu Bogu<sup>113</sup>.

Współofiarowanie łączy się z punktem kulminacyjnym każdej Eucharystii, kiedy Chrystus uobecnia się realnie w Ciele i Krwi swojej<sup>114</sup>. To przedstawienie ofiary Jezusa Bogu „jest głównym aktem liturgicznym wiernych zgromadzonych na Eucharystii”<sup>115</sup>. Ofiara złożona jest w sposób właściwy wiernym, ściśle zsynchronizowany z liturgicznymi działaniami kapłana. Z jednej strony ofiara uczestników liturgii jest składana przez ręce

<sup>108</sup> Por. Paweł VI, Encyklika *Mysterium Fidei* (3 IX 1965), [w:] *To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987, s. 20.

<sup>109</sup> SC 48.

<sup>110</sup> MRDP, s. 276.

<sup>111</sup> MRDP, s. 308\*. 310\*.

<sup>112</sup> MRDP, s. 332\*. Można tu przywołać także tekst modlitwy po Komunii z 13 niedzieli zwykłej: „Boże, nasz Ojczy, spraw, niech święta Hostia, którąśmy ofiarowali i przyjęli, odnowi nasze życie, abyśmy nieustannie zjednoczeni z Tobą w miłości, przynosili owoce trwające na wieki”. (Tamże, s. 254).

<sup>113</sup> Por. A. Durak, *Treści uczestnictwa we Mszy świętej w świetle formuł eucharystycznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich (niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*, Piła 1992, s. 46-54; J. Janicki, *Misterium paschalne w Mszału Rzymskim Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne okresu wielkanocnego*, Warszawa 1992, s. 182-184.

<sup>114</sup> Z. Janiec, *Maryja wzorem uczestnictwa we Mszy świętej* „Roczniki Liturgiczne” 1 (2009), s. 171.

<sup>115</sup> W. Kazmieruk, *Współofiarą wiernych świeckich w ofierze Eucharystii*, „Liturgia Sacra” 20 (2014), nr 2, s. 367.

celebransa, ale też niejako przez nich samych razem z nim<sup>116</sup>. Wierni przedstawiają ofiarę w jedność z kapłanem, gdyż to on przestawia i oddaje ją Bogu jako ofiarę całego Kościoła. Są z nim w łączności i zjednoczeniu, a przez to jednoczą się z samym Chrystusem<sup>117</sup>. Ów akt ofiarniczy nie jest ani zupełnie samodzielny czy niezależny. Można mówić o zjednoczeniu wiernych w ofierze Kościoła i Jezusa. Dlatego mówimy o współofierze wiernych wraz z kapłanem i Chrystusem<sup>118</sup>.

Współofiarę rozumieć należy wielopłaszczyznowo. Pojęcie jej dotyczy nie tylko współofiarowania Hostii, ale także składania w ofierze samego siebie, przyjęcie postawy miłości i posłuszeństwa, a także służby bliźnim<sup>119</sup>. Pius XII w encyklice *Mediator Dei* stwierdził, że: „cały Kościół przez Chrystusa składa ofiarę. Natomiast ofiarowanie przez lud wraz z kapłanem nie na tym polega, żeby członki Kościoła dopełniały tak samo jak kapłan widzialnego obrzędu liturgicznego, co wyłącznie jest rzeczą kapłana, do tego przez Boga upoważnionego, ale polega na tym, że lud jednoczy swe wyrazy uwielbienia, prośby, zadośćuczynienia i dziękczynienia wraz z intencjami kapłana - a nawet Najwyższego Kapłana, w tym celu, aby w samej ofierze Hostii Bogu Ojcu również zostały przedstawione w zewnętrznym obrzędzie. Konieczne jest bowiem, aby obrządek zewnętrzny ofiary wyrażał kult wewnętrzny: ofiara zaś Nowego Przymierza wyraża zaś ów najwyższy hołd, który główny ofiarnik Chrystus, a wraz z Nim i przez Niego wszystkie Jego członki mistyczne - składają ze czcią nabożną i uwielbieniem Boga”<sup>120</sup>.

Druga modlitwa eucharystyczna daje obraz ofiarowania Bogu przez zgromadzony lud Boży Chleba życia i Kielicha zbawienia. Z gestem ofiarowania łączy się dziękczynienie za zaszczyt wybrania, by być przed Nim i móc Mu służyć<sup>121</sup>. W tym wybraniu zauważyć należy naturalne skojarzenie z godnością kapłańską daną ludowi Bożemu. Wierni sprawujący wraz z celebransem pamiątkę ofiary Chrystusa, sprawują przed Bogiem swoją kapłańską służbę<sup>122</sup>.

---

<sup>116</sup> Por. OWMR 78-79.

<sup>117</sup> Por. S. Mojek, *Eucharystia w centrum kapłańskiej egzystencji*, [w:] *Jezus eucharystyczny*, red. M. Rusecki, M. Cisło, Lublin 1997, s. 122-127.

<sup>118</sup> Por. J. Grześkowiak, *Oto wielka tajemnica wiary*, Poznań 1987, s. 188.

<sup>119</sup> Por. E. Ozorowski, *Nauka o Eucharystii w wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła*, Ateneum Kapłańskie 75 (1983), z. 2, s. 211.

<sup>120</sup> MD 30; A. L. Szafrński, *Kapłaństwo hierarchiczne i kapłaństwo wiernych w sprawowaniu liturgii Kościoła*, [w:] WdL s. 112; J. Szymik, *Msza święta ofiarą Chrystusa i Kościoła*, [w:] *Eucharystia. Misterium – Ofiara – Kult*, red. J. J. Kopeć, Lublin 1997, s. 74-76; S. Mojek, *Eucharystia sercem kapłańskiej egzystencji według Piusa XII*, [w:] *Eucharystia*, red. Słomka, Nowak, s. 205-212.

<sup>121</sup> Por. MRDR, s. 318\*.

<sup>122</sup> Por. J. Miazek, *Eucharystia – Kult – Obrządek*, „Ateneum Kapłańskie” 75(1983), nr 448, s. 322; S. Czerwik, *Liturgia Eucharystii – zagadnienia wybrane*, [w:] *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, red. J. Kudsiewicz, Warszawa 1981, s. 282.

Chrześcijanie są włączeni w kapłaństwo Chrystusa<sup>123</sup>, współdziałają w ofierze mszy świętej. To królewskie kapłaństwo będące udziałem zarówno wiernych świeckich jak i kapłanów, jednoczy kapłaństwo hierarchiczne z powszechnym kapłaństwem wiernych świeckich. Kapłan najpełniej wypełnia swoją posługę w sprawowaniu Eucharystii<sup>124</sup>. Tajemnica misterium Chrystusa, poprzez posługę kapłana, promieniuje na wiernych.

Wierni czynnie uczestniczą w Eucharystii włączając się w ofiarowanie Panu Bogu konsekrowanej Hostii i razem z Chrystusem w niej ukrytym ofiarowują ją dołączając uwielbienie, zadośćuczynienie i dziękczynienie do aktów i intencji<sup>125</sup>. Pius XII stwierdził, że „koniecznym jest, aby wierni samych siebie składali w ofierze”<sup>126</sup>. Ojcowie soborowi w konstytucji *Lumen Gentium* podali, że wierni „uczestnicząc w Ofierze eucharystycznej, w źródle i zarazem szczycie całego życia chrześcijańskiego, składają Bogu Boską Żertwę ofiarną, a wraz z Nią samych siebie”<sup>127</sup>. Oddanie, ofiarowanie Bogu Syna, a także siebie samych tworzy jedność.

Współofiarowanie siebie, motywowane jest Chrystusową mocą. Ofiara wiernych, ofiara z samych z siebie nie jest, jak już zostało wspomniane aktem niezależnym, ale uzależnionym od ofiary Jezusa. To On jest współdziałającym w oddaniu się wiernych. Dokonuje się to w czasie, kiedy sam siebie ofiarowuje. Ofiara Jezusa i ofiara ludu, zjednoczone w Jezusie wzajemnie się przenikają<sup>128</sup>.

Ofiarowanie Bogu samych siebie w czasie mszy świętej, każe wiernym przyjmować postawę ofiarniczą. Akt ten obejmuje całego człowieka, który wychodzi na spotkanie z Bogiem. W Eucharystii każdy człowiek składa dar z siebie. W Eucharystii człowiek oddaje Bogu wszystko: swoją historię, doczesność czy przejawy życia nadprzyrodzonego. Eucharystia będąca pamiątką Paschy Pana pozwala wiernym ofiarować to wszystko co z nimi związane, i co naznaczone jest znakami męki Jezusa – cierpienie, ból, prześladowanie, niezrozumienie, śmierć. Ofiarować można to, co jest znakiem świadomego zwycięstwa tak jak powrót z drogi grzechu do życia w łasce, posłuszeństwo przykazaniom<sup>129</sup>. Trzeba ofiarować Bogu: „wszystkie uczynki, modlitwy i apostolskie przedsięwzięcia, życie małżeńskie i rodzinne, codzienną pracę, wypoczynek ducha i ciała (...) a nawet utrapienia

---

<sup>123</sup> F. Greniuk, R. Zielasko, *Liturgia w życiu Kościoła*, [w:] *Liturgika Ogólna*, red. F. Blachnicki i in., Lublin 1973, s. 26-30.

<sup>124</sup> Por. LG 28.

<sup>125</sup> Por. L. Balter, *Kapłaństwo ludu Bożego*, Warszawa 1982, s. 87.

<sup>126</sup> MD 31.

<sup>127</sup> LG 11.

<sup>128</sup> Por. J. Grześkowiak, *Istota współofiary wiernych w Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 78 (1972), nr 379, s. 323.

<sup>129</sup> Por. W. Danielski, *Uczestnictwo wiernych we Mszy w świetle jej struktury liturgicznej*, [w:] WdL s. 271.

życia, jeśli cierpliwie są znoszone (...) składane z największą czcią Ojcu podczas celebrowania Eucharystii wraz z ofiarą Ciała Pańskiego”<sup>130</sup>.

Istotę współofiarowania wyraża modlitwa nad darami 34 tygodnia zwykłego: „wszechmogący Boże, przyjmij święte Dary, które poleciłeś składać na Twoją chwałę, i spraw, abyśmy posłuszni Twoim przykazaniom stali się również miłą Tobie ofiarą”<sup>131</sup>. Prawdziwe współofiarowanie Chrystusowego Ciała i Krwi zakłada ofiarowanie siebie<sup>132</sup>.

Aby dokonać analizy świadomości członków grup parafialnych, co do współofiarowania mszalnego postawiono w pierwotnym pytaniu o powszechne kapłaństwo wiernych: *msza święta jest kapłańską ofiarą Chrystusa i Kościoła - Ludu Bożego. Co rozumiesz pod mianem powszechnego kapłaństwa wiernych?* Uzyskane wypowiedzi sklasyfikowano w poniższej tabeli 73.

Tabela 73

Powszechne kapłaństwo wiernych w rozumieniu badanych

| Odpowiedzi podkreślające aspekt:                                  | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                   | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                   | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| świadectwa życia chrześcijańskiego i apostołstwa                  | 33   | 12,79 | 13  | 8,90  | 46    | 11,39 |
| pełnego, czynnego, uczestnictwa we mszy świętej                   | 13   | 5,04  | 7   | 4,80  | 20    | 4,95  |
| ofiarowania, oddania się Bogu, współudział w ofierze mszy świętej | 54   | 20,93 | 43  | 29,45 | 97    | 24,01 |
| wiary i wspólnoty Kościoła                                        | 40   | 15,50 | 24  | 16,44 | 64    | 15,84 |
| nie rozumiem, nie wiem                                            | 21   | 8,14  | 11  | 7,53  | 32    | 7,92  |
| odpowiedzi błędne                                                 | 9    | 3,49  | 2   | 1,37  | 11    | 2,72  |
| brak odpowiedzi                                                   | 88   | 34,11 | 46  | 31,51 | 134   | 33,17 |
| razem                                                             | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Respondenci najczęściej, 24,01% ogółu, kojarzyli powszechne kapłaństwo wiernych z *ofiarowaniem się Bogu i współudziałem w ofierze mszy świętej*. Takiej odpowiedzi udzieliło 29,45% mężczyzn i 20,93% kobiet. Przykładowo: *mamy ofiarować wszystkie swoje radości i smutki, trudy i cierpienia dla wspólnego budowania Królestwa już tu na ziemi i dla włączania się w dzieło odkupienia Chrystusa* (K9); *Chrystus jako odwieczny Kapłan złożył ofiarę doskonałą ze swojego życia na przebłaganie za grzech całego świata, także za moje [grzechy]. My natomiast uczestnicząc we mszy świętej mamy udział w tej Ofierze Chrystusa ofiarując Bogu swój czas i siebie* (K11); *współofiarowanie siebie Bogu z Jezusem, w Nim*

<sup>130</sup> LG 34.

<sup>131</sup> MRDP, s. 275.

<sup>132</sup> J. Grzeškowiak, *Istota współofiary*, s. 322.

*i przez Niego (K27); wierni wraz z kapłanem uczestniczą w ofierze Jezusa Chrystusa i tym samym wszyscy jesteśmy szafarzami jego ofiary (K34).*

Z kolei dla 15,84% badanych, 15,50% kobiet i 16,44% mężczyzn, w powszechnym kapłaństwie wiernych uwypukliło aspekt *wiary i wspólnoty Kościoła*. Ankietowani podkreślali znaczenia chrztu, jako sakramentu inicjującego i wspólnototwórczego: *przez chrzest zostaliśmy zjednoczeni z Chrystusem - Kapłanem, upodobnieni do niego. Mamy udział w powszechnym kapłaństwie (K100); cały Kościół jest ludem kapłańskim. Przez chrzest wszyscy uczestniczymy w kapłaństwie Chrystusa. Moim zdaniem oznacza to, że wszyscy ochrzczeni mogą w sposób duchowy składać ofiarę Bogu (M8).*

Natomiast 11,39% badanych utożsamia kapłaństwo powszechne wiernych ze *świadcstwem życia chrześcijańskiego i apostołstwa*. Za egzemplifikację tego aspektu mogą posłużyć wypowiedzi: *to odpowiedzialność wszystkich ludzi wierzących za składanie świadectwa wiary całym życiem (K3); każdy człowiek ma obowiązek głoszenia Chrystusa przez świadectwo życia, słowo (K38); jesteśmy powołani do przekazywania Dobrej Nowiny o Zbawicielu człowieka – Chrystusie (K40).*

Ankietowani (4,95%) zwrócili uwagę na realizację powszechnego kapłaństwa wiernych poprzez *pełne i czynne uczestnictwo we mszy świętej*. Aspekt ten zaznaczał się w wypowiedziach: *bierzemy czynny udział w liturgii (K57); biorąc pełny udział w Eucharystii, stajemy się współcelebrującymi (M4).*

Do niezrozumienia pytania przyznało się 7,92% badanych. Odpowiedzi błędnych udzieliło 2,72% respondentów. Ich zacytowanie wynika z potrzeby wskazania niedostatków formacji w grupach, lub pewnych manier, przyzwyczajęń czy indywidualnych przekonań: *wszyscy składamy ofiarę, kapłan tylko przewodniczy (K4); kapłan jest moją drogą do Boga (K31); msza święta tylko dla kapłanów, nie dla wiernych. (K106); nie odbieram tak mszy świętej (K120); jest to doktryna znana we wszystkich doktrynach chrześcijańskich zwłaszcza w protestantyzmie (M40).* Na pytanie nie odpowiedziało 33,17% ogółu grupy badawczej.

Widząc we współofiarowaniu warunek czynnego uczestnictwa wiernych w liturgii eucharystycznej postanowiono sprawdzić jak to założenie funkcjonuje w świadomości ankietowanych członków grup parafialnych. W tym celu postawiono pytanie otwarte: *Co oznacza, że wierni w czasie mszy świętej mają siebie ofiarować wraz z Chrystusem?* Zestawienie sklasyfikowanych odpowiedzi prezentuje tabela 74.

Tabela 74

Znajomość sensu ofiarowania się Bogu w czasie mszy świętej wśród badanych

| Odpowiedzi:                                                        | płeć |       |     |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                    | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                    | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| ofiarowanie, oddanie Bogu siebie, swych problemów i radości        | 68   | 26,36 | 27  | 18,49 | 95    | 23,51 |
| zaufanie, zawierzenie Bogu, postawa wiary                          | 20   | 7,75  | 16  | 10,96 | 36    | 8,91  |
| głęboki udział we mszy świętej, udział w misterium Boga i Kościoła | 15   | 5,81  | 15  | 10,27 | 30    | 7,43  |
| zjednoczenie z Bogiem i Kościołem                                  | 39   | 15,12 | 23  | 15,75 | 62    | 15,35 |
| świadcstwo życia, realizacja woli Bożej                            | 20   | 7,75  | 3   | 2,06  | 23    | 5,69  |
| posłuszeństwo Bogu, poddanie Bogu, Jego woli                       | 3    | 1,16  | 3   | 2,06  | 6     | 1,49  |
| brak odpowiedzi, nie wiem                                          | 93   | 36,05 | 59  | 40,41 | 152   | 37,62 |
| razem                                                              | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Ankietowani najczęściej wskazywali, iż współofiarowanie mszalne polega na *ofiarowaniu, oddaniu Bogu siebie, swych problemów i radości*. Tak stwierdziło 23,51% ogółu, w tym więcej kobiet 26,36% oraz mniej, bo 18,49% mężczyzn. Egzemplifikację dla tej kategorii stanowią wypowiedzi: *ofiaruję się Bogu i polecam wszystkich tych, którzy prosili mnie o modlitwę (K104); msza święta jest ofiarą Chrystusa, a skoro w niej uczestniczymy to jesteśmy razem z Nim i razem z Nim oddajemy się Bogu (K16); mają ofiarować swoje dobre uczynki razem z ofiarą Chrystusa (M39); według mnie jako wierni możemy ofiarować Bogu całe nasze życie, trudności dnia codziennego (M8); oddać się całkowicie do dyspozycji Boga (K139) lub gdy przyjmuję szczególnie Komunię świętą (K8).*

Na *zjednoczenie z Bogiem i Kościołem* wskazało 15,35% respondentów, przy porównywalnym udziale procentowym odpowiedzi kobiet i mężczyzn. Przykładowo: *mają się zjednoczyć z Chrystusem w Jego ofierze duchowo, a następnie dać temu zjednoczeniu wyraz w znaku zewnętrznym jakim jest przyjmowanie Komunii Świętej (K 8) jesteśmy jednym ciałem, jedną wspólnotą, której głową jest Kościół (K18).*

Dla 8,91% badanych sens współofiarowania wyraża się w *zaufaniu, zawierzeniu Bogu, w postawie wiary*. Takiego zdania jest 7,75% kobiet, i nieco więcej - 10,96% mężczyzn. Kategorię tę reprezentują wypowiedzi typu: *dać Bogu swoje życie pod Jego panowanie, kierowanie, aby w codzienności być świętobliwym świadkiem Jego miłości (M33); w ten sposób okazujemy miłość, pokorę, głęboką wiarę (K147); zawierzenie Jezusowi w pełni (K124).*

Z kolei 7,43% respondentów sens współofiарowania widzi w *głębokim udziale we mszy świętej, udziale w misterium Boga i Kościoła*. Jako reprezentatywne można wskazać wypowiedzi: *zanurzają się w zbawczej krwi Chrystusa, aby razem z nim zmartwychwstać* (K145); *mamy być rzeczywistymi współuczestnikami ofiary Chrystusa* (K122); *ofiарowanie się Bogu na mszy świętej wraz z Chrystusem to też przyjęcie zmartwychwstania Chrystusa, które odniesie skutki w moim obecnym życiu* (K6); *jest włączeniem się w ofiарę Chrystusa i współtworzenie jej* (M10) lub *współuczestnictwo w męce Chrystusa* (K211); *mamy naśladować Chrystusa w Jego oddaniu się Bogu aż do końca* (K18).

Na *świadczenie życia, realizację woli Bożej* jako sens współofiарowania mszalnego wskazało 5,69% respondentów, a dla 1,49% badanych współofiарowanie mszalne wyraża się w *posłuszeństwie Bogu, poddaniu Bogu i Jego woli*. Taką postawę oddają sformułowania: *to znaczy, że jestem gotowa w imię Jezusa świadczyć, a jakby była potrzeba oddać życie* (K253); *oddać się całkowicie do dyspozycji Boga* (K139); *gdy modłę się i kieruję swoim życiem zgodnie z wolą Bożą, czyniąc dobro* (K18); co do posłuszeństwa: *wszczepienie w krzew winny, Jezusa Chrystusa jego dzieło, totalne oddanie się pod działanie jego opatrności* (M16); *nie uciekać spod krzyża, uwielbiać a nie narzekać* (M7).

Jednak 37,62% ogółu respondentów nie udzieliło lub nie umiało odpowiedzieć na pytanie: *nie wiem co to oznacza we mszy świętej* (K179); *nie wiem co to znaczy ofiарować siebie, łatwo się mówi, ale trudno oddaje* (K22).

Jak wynika z powyższego respondentom trudno własnymi słowami wytłumaczyć, co to znaczy, że mają się ofiарować razem z Chrystusem. Intuicyjnie wskazują na ofiарowanie codzienności, problemów jak również zjednoczenie z Bogiem i Kościołem.

Kościół uczy, że prócz ofiарowania siebie współofiарa mszalna oznacza także głęboką przemienę człowieka, która wyzwala go z mocy grzechu i daje możliwość do jeszcze pełniejszego życia w zjednoczeniu z Bogiem<sup>133</sup>. Eucharystia daje człowiekowi doświadczenie miłości Boga, która porusza serca i umysły, motywuje do wewnętrznego posłuszeństwa wobec Bożej woli. Wzór takiej postawy daje sam Jezus, który „odszedłszy nieco dalej, upadł na twarz i modlił się tymi słowami: «Ojcze mój, jeśli to możliwe, niech Mnie ominie ten kielich! Wszakże nie jak Ja chcę, ale jak Ty». Potem przyszedł do uczniów i zastał ich śpiących. Rzekł więc do Piotra: «Tak, jednej godziny nie mogliście czuwać ze Mną? Czuwajcie i módlcie się, abyście nie ulegli pokusie; duch wprawdzie ochoczy, ale ciało słabe». Powtórnie odszedł i tak się modlił: «Ojcze mój, jeśli nie może ominąć Mnie ten

---

<sup>133</sup> Por. MD 31. J. Grześkowiak, *Oto wielka tajemnica wiary*, s. 196.

kielich, i muszę go wypić, niech się stanie wola Twoja!» (Mt 26,39-42). Świadection o tym daje św. Paweł w *Liście do Filipian*: „uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci - i to śmierci krzyżowej” (Flp 2,8). Kiedy miłość złączymy z posłuszeństwem wzorując się na Chrystusie wzrastamy w nim i dojrzewamy do jak najpełniejszego i w pełni świadomego aktu współofiarowania<sup>134</sup>.

Kolejne pytanie ankietowe służyło pogłębieniu analizy stanu wiedzy ankietowanych o współofiarowaniu razem z Chrystusem kapłanem. Pytanie: *Jaką postawę Chrystusa kapłana powinien przyswoić sobie chrześcijanin w czasie mszy świętej?* miało charakter otwarty, także wymagało od respondentów odpowiedzi własnych, niesugerowanych podpowiedziami do wyboru. Zestawienie kategorii powstałych na podstawie wypowiedzi respondentów, prezentuje tabela 75.

Tabela75

Właściwe postawy uczestników mszy świętej w świadomości respondentów<sup>135</sup>

| Odpowiedzi:                                                     | płeć |       |    |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                 | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                 | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| miłość, miłosierdzie                                            | 27   | 10,47 | 17 | 11,64 | 44    | 10,89 |
| pokora, uniżenie                                                | 57   | 22,09 | 26 | 17,81 | 83    | 20,54 |
| zaufanie, zawierzenie                                           | 14   | 5,43  | 3  | 2,05  | 17    | 4,21  |
| służba, ofiarowanie, oddanie się Bogu,<br>wypełnienie Jego woli | 67   | 25,97 | 43 | 29,45 | 110   | 27,23 |
| służba, oddanie, miłość dla drugiego człowieka                  | 9    | 3,49  | 12 | 8,22  | 21    | 5,20  |
| zjednoczenie z Panem Bogiem                                     | 4    | 1,55  | 2  | 1,37  | 6     | 1,49  |
| skupienie, szacunek dla miejsca, pobożność                      | 9    | 3,49  | 3  | 2,05  | 12    | 2,97  |
| wsluchanie w Słowo                                              | 3    | 1,16  | 4  | 2,74  | 7     | 1,73  |
| uwielbienie, dziękczynienie i wdzięczność                       | 22   | 8,53  | 2  | 1,37  | 24    | 5,94  |
| nie rozumiem pytania                                            | 5    | 1,94  | 0  | 0     | 5     | 1,24  |
| nie wiem                                                        | 9    | 3,49  | 8  | 5,48  | 17    | 4,21  |
| brak odpowiedzi                                                 | 95   | 36,82 | 49 | 33,56 | 144   | 35,64 |

Ankietowani w swoich wypowiedziach wskazywali najczęściej, iż postawą Chrystusa kapłana, jaką przyjąć może wierny jest *służba, ofiarowanie, oddanie się Bogu, wypełnienie Jego woli*. Tak stwierdziło 27,23% badanych. Na *postawę pokory, uniżenia* wskazało 20,54 % ogółu, a na *postawę miłości i miłosierdzia* 10,89% ankietowanych.

<sup>134</sup> Por. J. Grzeškowiak, *Istota współofiary*, s. 325.

<sup>135</sup> Kategorie utworzono na podstawie wypowiedzi ankietowanych. Procenty nie sumują się.

W dalszej kolejności respondenci opowiadali się za postawami: *uwielbienia, dziękczynienia i wdzięczności* - 5,94%, *służby, oddanie, miłość dla drugiego człowieka* – 5,20% ogółu, *zaufania zawierzenia* – 4,21%. Na postawę *szacunku dla miejsca i pobożność* uwagę zwróciło 2,97% badanych, a na postawę *zjednoczenia z panem Bogiem* wskazało 1,49%. *Wysłuchanie się w Słowo* jako właściwą postawę uczestnika mszy świętej deklarowało 1,73% badanych.

Do niezrozumienia pytania przyznało się 1,24% respondentów. Odpowiedzi *nie wiem* udzieliło 4,21% ankietowanych. Pytanie zostało bez odpowiedzi u 35,64% badanych.

Patrząc na te wyniki należy przypuszczać, że duża część badanych nie bardzo rozumiała zagadnienie, którego dotyczyło pytanie ankietowe.

Jak już wspomniano z ofiarą Jezusa związane jest ofiarowanie samego siebie<sup>136</sup>. Ofiara tylko wtedy ma sens i jest prawdziwa, gdy jest wyrazem oddania Bogu samego siebie. Jeśli ktoś chce ofiarować się Panu, powinien odnaleźć się w Jego usposobieniu. Sytuację tę wyjaśnia święty Paweł w *Liście do Filipian*: „To dążenie niech was ożywia; ono też było w Chrystusie Jezusie”(Flp 2,5). Oznacza to, że „przede wszystkim więc chodzi o Chrystusowe usposobienie pełnienia woli Bożej i usposobienie ofiarne”<sup>137</sup>.

Stąd respondentom postawiono następne pytanie sondujące świadomość korelacji określonych momentów mszy świętej ze współofiowaniem. Pytanie otwarte brzmiało: *W którym momencie mszy świętej należy wzbudzić akt współofiary?* Zestawienie odpowiedzi prezentuje tabela 76.

Tabela 76

Właściwy moment mszy świętej wzbudzenia aktu współofiary w świadomości respondentów<sup>138</sup>

| Akt współofiary powinno się wzbudzić w czasie: | płeć |      |   |      | razem |      |
|------------------------------------------------|------|------|---|------|-------|------|
|                                                | K    |      | M |      |       |      |
|                                                | N    | %    | N | %    | N     | %    |
| przed liturgią                                 | 2    | 0,78 | 1 | 0,68 | 3     | 0,74 |
| na początku                                    | 7    | 2,71 | 4 | 2,74 | 11    | 2,72 |
| aktu pokuty                                    | 7    | 2,71 | 4 | 2,74 | 11    | 2,72 |
| kolekty, modlitwy wiernych                     | 1    | 0,39 | 6 | 4,11 | 7     | 1,73 |

<sup>136</sup> „Pełna skuteczność ofiary, którą wierni składają Ojcu Niebieskiemu we Mszy św. wymaga jeszcze jednego akcentu: mianowicie koniecznym jest, aby wierni siebie samych składali w ofierze”. MD 31.

<sup>137</sup> R. Zielasko, *Msza św. i uczestnictwo w niej według teologii współczesnej*, [w:] WdL s. 248-249.

<sup>138</sup> Kategorie utworzono na podstawie wypowiedzi ankietowanych. Procenty nie sumują się.

|                                              |    |       |    |       |     |       |
|----------------------------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| wyznania wiary                               | 1  | 0,39  | 2  | 1,38  | 3   | 0,74  |
| w czasie liturgii – modlitwy eucharystycznej | 4  | 1,55  | 3  | 2,05  | 7   | 1,73  |
| przygotowania darów, ofiarowania             | 57 | 22,09 | 34 | 23,29 | 91  | 22,52 |
| przeistoczenia – podniesienia                | 75 | 29,07 | 35 | 23,97 | 110 | 27,23 |
| doksologii                                   | 3  | 1,16  | 1  | 0,68  | 4   | 0,99  |
| przekazywania znaku pokoju                   | 3  | 1,16  | 2  | 1,37  | 5   | 1,24  |
| Komunii święta                               | 15 | 5,81  | 9  | 6,16  | 24  | 5,94  |
| w każdym, cały czas                          | 12 | 4,65  | 3  | 2,05  | 15  | 3,71  |
| inne odpowiedzi                              | 1  | 0,39  | 2  | 1,37  | 3   | 0,74  |
| brak odpowiedzi/nie wiem                     | 90 | 34,88 | 51 | 34,93 | 141 | 34,90 |

Okazało się, że ankietowani wskazywali zasadniczo dwa elementy mszy świętej, tj. *przygotowanie darów, ofiarowanie* - 22,52% odpowiedzi oraz *przeistoczenie, podniesienie* - 27,23%. Respondenci, 5,94% wszystkich wypowiedzi, wskazali również czas *Komunii* jako odpowiedni moment współofiarowania.

Na pozostałe elementy wskazywała niewielka ilość badanych. Niektórzy - 3,71% oświadczyli, że współofiarowania można *dokonywać w każdym momencie, przez cały czas trwania mszy świętej*.

Należy zauważyć, że 34,90% nie podało odpowiedzi na zadaną kwestię. To koreluje z wynikami poprzednich pytań sondażowych, dających obraz braku świadomości 1/3 badanych co do zagadnienia współofiarowania mszalnego.

Powyższe kolejny raz potwierdza, iż ankietowani nie mają wystarczającej, dostatecznie dobrej orientacji w tematyce współofiarowania mszalnego.

Kolejne pytanie dotyczące form uczestnictwa w liturgii brzmiało: *W jaki sposób uczestniczysz we mszy świętej w czasie i po przeistoczeniu?*. Badani mieli do wyboru kilka propozycji form uczestnictwa w tych momentach Eucharystii. Wynik sondażu prezentuje tabela 77.

Tabela 77

Sposób uczestnictwa badanych respondentów we mszy świętej w czasie przeistoczenia i bezpośrednio po nim<sup>139</sup>

| Sposób uczestnictwa:                                          | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                               | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                               | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| składam całe życie Ojcu wraz z Chrystusem w miłości i oddaniu | 131  | 50,78 | 66 | 45,21 | 197   | 48,76 |
| z namaszczeniem i uwielbieniem słucham słów konsekracji       | 109  | 42,25 | 56 | 38,36 | 165   | 40,84 |
| odmawiam w myśli akt uwielbienia Chrystusa                    | 117  | 45,35 | 60 | 41,10 | 177   | 43,81 |
| biję się w piersi i żałuję za swoje grzechy                   | 60   | 23,26 | 38 | 26,03 | 98    | 24,26 |
| nie angażuję się i robię to co inni                           | 3    | 1,16  | 4  | 2,74  | 7     | 1,73  |
| inne                                                          | 15   | 5,81  | 7  | 4,79  | 22    | 5,45  |
| brak odpowiedzi                                               | 9    | 3,49  | 8  | 5,48  | 17    | 4,21  |

Najczęstszym, wskazywanym przez respondentów sposobem uczestnictwa we mszy świętej w czasie przeistoczenia i bezpośrednio po nim jest *złożenie całego życia Ojcu wraz z Chrystusem w miłości i oddaniu*. Taki sposób uczestnictwa jest bliski 48,76% badanych, nieco bardziej kobietom - 50,78% niż mężczyznom - 45,21%. Te wypowiedzi wskazują na naukę z *Konstytucji o liturgii świętej* mówiącą, by siebie składać w ofierze za pośrednictwem Chrystusa<sup>140</sup>.

Na *cichy, myślny sposób uwielbienia Chrystusa* wskazało nieco mniej, bo 43,81% badanych przy większym procentowo udziale odpowiedzi kobiet - 45,35% niż mężczyzn - 41,10%.

Z kolei dla 40,84% badanych (42,25% kobiet i 38,36% mężczyzn) sposobem uczestnictwa w przeistoczeniu i czasie bezpośrednio po nim jest *wysłuchanie słów konsekracji z namaszczeniem i uwielbieniem*. Tutaj wypowiedź z uwagą interpretacyjną: *powiedziałabym, że nie tyle słucham, co przeżywam słowa konsekracji* (K238); a jeszcze inaczej: *słucham uważnie słów konsekracji i podczas przyklęknienia kapłana wymawiam słowa miłości i skruchy do Boga* (K246).

Dla 24,26% respondentów, tym razem dla większej ilości mężczyzn - 26,03% niż kobiet - 23,26%, właściwym sposobem uczestniczenia w przeistoczeniu i po nim jest *bicie się w piersi i żal za swoje grzechy*. Taką postawę pokory i skruchy wobec swej grzeszności

<sup>139</sup> Respondenci wskazywali kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

<sup>140</sup> Por. SC 48.

można uznać za wyraz wdzięczności dla Chrystusa Zbawcy za ofiarę krzyża i nasze Odkupienie.

Wśród innych wypowiedzi znalazły się następujące: *w zależności od skupienia. Inaczej gdy jestem sama a inaczej z trójką małych dzieci, czasem trudno skupić się* (K185); *uczę się Jego obecności w kawałku chleba* (K214); *zawsze mówię Jezusowi to samo: „Pan mój i Bóg mój na wieki”* (K22); a także *Pan mój i Bóg mój* (M2); lub innymi słowami uwielbienia: *uwielbiam Jezusa i jestem mu wdzięczna, mówię słowa „Jezu ufam Tobie”* (K251) i *odpowiednio do pełnionych posług lub ich braku* (M105). Niektórzy zaznaczali odczucie realnej obecności Chrystusa w czasie przeistoczenia: *czasem w czasie przeistoczenia uświadamiam sobie że Jezus jest obecny. Po przeistoczeniu po prostu dalej uczestniczę we mszy Świętej* (M109) lub inaczej: *kiedy odpowiadam słowami „Panie nie jestem godzien, abyś przyszedł do mnie...” staram się uświadomić sobie wtedy, że to mi się nie należy, ale że to sam Pan Jezus przychodzi i ofiaruje się w moje ręce* (M23).

Tylko niewielka ilość osób stwierdziła, że nie angażuje się i robi to co inni - 5,45 %. Jak wynika z analizy poszczególnych pytań, mniej niż 30% badanych udzieliła poprawnej odpowiedzi na zadane kwestie w pytaniach otwartych. W pytaniu zamkniętym, gdzie zasugerowano wskazanie wybranych postaw, niecałe 50% ankietowanych wybrało współofiarowanie jako wyraz świadomego uczestnictwa wiernych i oddania się Bogu przez Chrystusa. Tematu nie podjęła 1/3 badanych. To może świadczyć o braku świadomości czym jest współofiarowanie we mszy świętej, co z kolei przekłada się na małą owocność uczestnictwa wiernych we mszy świętej.

Dla znacznej ilości ankietowanych są to pojęcia nieznane, niezrozumiałe. Można tu powziąć postulat o potrzebie katechez wprowadzających w teoretyczno-teologiczną warstwę mszy świętej, gdzie doświadczenie duchowe zostanie wzmocnione świadomą wiedzą, co do misterium w którym się uczestniczy.

#### **5.4 Częsta Komunia jako znak pogłębionego uczestnictwa we mszy świętej**

Starożytność chrześcijańska pozostawiła po sobie świadectwa wskazujące na powszechność praktyki przyjmowania Komunii świętej. Przyjmowanie Komunii świętej w czasie Eucharystii było oczywiste. Łamanie chleba odbywało się zasadniczo w niedzielę. *Dzieje Apostolskie* przekazują świadectwo, iż pierwsi chrześcijanie trwali w nauce Apostołów

„we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach<sup>141</sup>. Komunia dawała im moc potrzebną do głoszenia świadectwa wiary, okupionego nawet męczeństwem<sup>142</sup>. W początkach chrześcijaństwa, do Komunii przystępowali wszyscy zgromadzeni na Eucharystii. Najstarsze pozabiblijne źródło przedstawiające życie chrześcijan - *Didache* traktuje Komunię jako część Eucharystii, a warunkiem pełnego uczestnictwa w niej jest chrzest i utrzymywanie pełnej łączności ze wspólnotą<sup>143</sup>. Gdy od IV wieku wykształciło się praktykowanie pokuty publicznej, odbywający ją wierni mogli uczestniczyć w liturgii, natomiast przyjmować Chleb i Wino dopiero na ostatnim etapie pokutowania. Ignacy Antiocheński przypominał świętemu Polikarpowi, by częściej sprawował Eucharystię, co może wskazywać, przynajmniej w Azji, na częstsze przyjmowanie Komunii, także w dni powszednie<sup>144</sup>. Justyn wspominał o zanoszeniu Komunii nieobecnym-chorym<sup>145</sup>. W czasach prześladowań zabierano Chleb Pański do domów, by rozdzielać go nieobecnym na liturgii. Tak też postępowano w przypadku przekazywania Komunii pustelnikom<sup>146</sup>. Święty Bazyli pisał: „co do nas, to komunikujemy cztery razy w tygodniu, to jest w dniu Pańskim (w niedzielę), w dniu czwartym (środa), w dniu przygotowania (*paraskeue* – ‘piątek’) i w szabat (sobota), tudzież w inne dni, kiedy przypada uroczystość jakiegoś świętego. Gdy zaś w czasie prześladowania jest ktoś, zmuszony z braku kapłana lub diakona, wziąć Komunię własną ręką, to nie jest to grzechem i nie potrzebuje tego udowadniać, albowiem potwierdza to długotrwały zwyczaj oparty na samych faktach. Wszyscy bowiem mnisi żyjący pojedynczo w pustelniach, gdzie nie ma kapłana, przechowują w domu Komunię i przyjmują ją z własnych rąk. W Aleksandrii i w Egipcie ma w swoim domu Komunię każdy, nawet po największej części również i świeccy, i udziela jej sobie, kiedy chce”<sup>147</sup>.

Wiek IV przyniósł chrześcijaństwu wolność - staje się ono religią powszechną. Dyscyplina kościelna uległa rozluźnieniu. Zmniejszyły się także wymagania dotyczące przygotowania do chrztu. Zastrzeżenia budziła moralność wyznawców Chrystusa<sup>148</sup>. Z tych względów budziły się wątpliwości, co do godnego przyjmowania Komunii. Ojcowie Kościoła

---

<sup>141</sup> Zob. Dz 2,42.

<sup>142</sup> Por. S. Żukowski, *Częsta i codzienna Komunia św. w świetle dekretu „Sacra Tridantina” i dekretów późniejszych*, Lwów 1911, s. 54.

<sup>143</sup> Por. *Didache czyli nauka dwunastu apostołów*, Warszawa 1923, s. 23-34.

<sup>144</sup> Por. J. Bilczewski, *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych*, Lwów-Kraków 2004, s. 339.

<sup>145</sup> Justyn, *Apologia I*.

<sup>146</sup> Por. J. Sroka, *Obrzęd komunii*, [w:] *Msza święta*, red. W. Świerżawski, Kraków 1992, s. 301.

<sup>147</sup> Cyt. za: Bazyli Wielki, *List 93. Do Patrycjuszki Cezarii o przyjmowaniu Komunii*, [w:] Św. Bazyli Wielki, *Listy*, Warszawa 1972, s. 132-133.

<sup>148</sup> Por. A. Żurek, *Codzienna Komunia Święta w starożytności chrześcijańskiej. Aspekt duszpasterski i teologiczny*, „Vox Patrum” 28 (2008), s. 11-13.

napominali i przestrzegali przed pochopnym przystąpieniem<sup>149</sup>. W wiernych narastał lęk, coraz rzadziej przystępowali do stołu Pańskiego. Taka sytuacja prowadziła do stopniowego zaniku częstego przyjmowania Komunii świętej. Wierni owszem, w Eucharystii uczestniczyli, ale rezygnowali z przyjęcia Chleba Eucharystycznego<sup>150</sup>, choć pod koniec IV wieku święty Ambroży napominał: „jeśli jest to chleb powszedni, to dlaczego przyjmujesz go po roku?... Przyjmuj go codziennie, gdyż codziennie może ci udzielić pomocy! Tak żyj, abyś mógł przyjmować każdego dnia! Kto nie jest godzien przyjmować codziennie, nie jest godzien również po roku”<sup>151</sup>.

Przyczyn odejścia od częstego przyjmowania Komunii można wskazać kilka. Rosnąca liczebność członków Kościoła utrudniała ścisłą formację. Wiara neofitów nie była ugruntowana. Wiernych zniechęcała praktyka pokuty i postu. Zaczęła pojawiać się bariera językowa, bowiem łacina przestawała być językiem znanym przez wszystkich. Prócz tego, pozostałe po walce z arianizmem, przeakcentowanie bóstwa Chrystusa, napawało ludzi lękiem o godność przyjęcia Ciała Pańskiego<sup>152</sup>. Te wszystkie czynniki sprawiły, że Komunia zaczęła być pokarmem dla ludzi o wykazanym, wysokim poziomie doskonałości. Pojawiały się opinie, że zbyt częste przyjmowanie Komunii prowadzi do jej lekceważenia. Wierni nie czekali na czas rozdzielania Komunii świętej i opuszczali zgromadzenia liturgiczne po Ojciec nasz<sup>153</sup>. Synod w Agde (506 r.) nakazał wiernym przyjmowanie Komunii świętej trzy razy w roku: podczas Bożego Narodzenia, Wielkanocy i Zesłania Ducha Świętego. Każdego, kto we wskazane dni nie przystąpił do Komunii nie uważano już za katolika<sup>154</sup>.

Od IX wieku wierni coraz rzadziej przyjmowali Komunię świętą podczas Eucharystii. W odpowiedzi na tę sytuację Innocenty III na Soborze Laterańskim IV (1215) zarządził, aby każdy chrześcijanin przynajmniej na uroczystość wielkanocną przystępował do Komunii. Można jednak dostrzec, że to postanowienie zostało wydane z wielką przykrością i zastosowane jako środek ostateczny, „albowiem zawsze było pragnieniem Kościoła, aby wierni przy każdej Ofierze przystępowali do Stołu Pańskiego”<sup>155</sup>. Częsta Komunia święta nie

---

<sup>149</sup> Por. J. Słomka, *Praktyka eucharystyczna w starożytności. Wybrane świadectwa*, [w:] *Eucharystia w życiu Kościoła*, red. A. Żądło, Katowice 2005, s. 91.

<sup>150</sup> Por. J. Słomka, *Praktyka eucharystyczna w starożytności*, s. 100.

<sup>151</sup> Por. *Eucharystia pierwszych chrześcijan*, [w:] *Ojcowie żywi*, oprac. M. Starowieyski, T. 7, Kraków 1987, s. 381.

<sup>152</sup> Por. P. Petryk, *Komunia święta wiernych*, [w:] „Roczniki Teologiczne” 53 (2006), nr 8, s. 268.

<sup>153</sup> Por. M. Szablewski, *Msza bez ludu. Znak jedności czy podziału?*, Kraków 2004, s. 52.

<sup>154</sup> Por. S. Żukowski, *Częsta i codzienna Komunia św. ...*, s. 48.

<sup>155</sup> Por. Leon XII, *Mirae caritatis*, [w:] EWPSA, s. 24-25; „Wszyscy wierni obojga płci, osiągnąwszy pełnoletniość, powinni osobiście przynajmniej raz w roku wiernie wyznać wszystkie swoje grzechy własnemu kapłanowi i w miarę sił odprawić zadaną pokutę, przyjmując z uszanowaniem przynajmniej w czasie Paschy sakrament Eucharystii, chyba że za radą własnego kapłana uznają, że z rozsądnej przyczyny powinni przez jakiś czas powstrzymać się od jego przyjmowania. Gdyby ktoś tego nie uczynił, to za życia nie należy wpuszczać go

była popularyzowana przez średniowiecznych teologów i scholastyków. Sobór Trydencki dał wykładnię (zgodnie z nauczaniem Soboru Laterańskiego IV), iż do Komunii przystąpić powinni ci, którzy doszli do lat rozeznania, przynajmniej raz w roku, na Wielkanoc. Zaznaczył jednak, by Komunia wiernych była częstsza: „święty Sobór życzyłby sobie, aby wierni obecni na każdej mszy przyjmowali Komunię nie tylko duchownym pragnieniem, ale także sakramentalnym przyjęciem Eucharystii, a dzięki temu przypadł im obfitszy owoc Najświętszej Ofiary”<sup>156</sup>. Kolejne wieki „usamodzielniały” Komunię, która coraz częściej była udzielana po ofierze mszy świętej. Zatracała się świadomość ofiarniczego charakteru mszy świętej i Komunii<sup>157</sup>.

W wieku XIX następuje powrót do praktyki częstego przyjmowania Komunii świętej<sup>158</sup>. Papież Pius IX polecał codzienną Komunię dzieciom i dorosłym<sup>159</sup>. Z kolei Leon XIII w encyklice *Mirae caritatis* wskazywał: „jest rzeczą sprawdzoną historycznie, że zwykle obumierało natężenie życia chrześcijańskiego, gdy tylko ludzie zaczęli gardzić i lekceważyć chlebem eucharystycznym”<sup>160</sup>. Z kolei Pius XII w *Mediator Dei* podkreślał, że Kościół „życzy sobie w szczególności, aby chrześcijanie, zwłaszcza gdy trudno im przyjąć eucharystyczny pokarm w rzeczy samej, przyjmowali go przynajmniej pragnieniem; mianowicie w ten sposób, by wzbudziwszy żywą wiarę i sercem w czci pokornym oraz całkowicie ufnym wobec woli Boskiego Odkupiciela, zjednoczyli się z nim najpłomienniejszym jak tylko mogą uczuciem miłości. Ale to jemu nie wystarcza. Skoro bowiem możemy uczestniczyć w Ofierze: jak wyżej powiedziano – «sakramentalną» również komunią, przez biesiadę Anielskiego Chleba, to matka Kościół, pragnąc, byśmy w skuteczniejszy sposób «stale czuli w sobie owoc odkupienia», powtarza do każdego z synów swoich zaproszenie Chrystusa Pana: «Bierzcie i jedzcie... To czyńcie na moją

---

do kościoła, a po śmierci trzeba pozbawić chrześcijańskiego pogrzebu”. Cyt. za: Sobór Laterański IV (1215) – *O nakazie spowiedzi i związanej z nią tajemnicy oraz o obowiązku przyjmowania Komunii świętej przynajmniej w czasie Paschy, konstytucja 21, 1-2*, [w:] *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, T. 2 (869-1312), Kraków 2002, s. 259.

<sup>156</sup> Cyt. za: Sobór Trydencki, Sesja 22, rozdział 6 – *Msza, podczas której tylko kapłan przyjmuje Komunię*, [w:] *Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, T.4 (1511-1870), Kraków 2005, s. 643.

<sup>157</sup> Por. W. Schenk, *Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny*, s. 231.

<sup>158</sup> Ten zwrot w kierunku częstego przyjmowania Komunii świętej można uznać za przejaw przezwyciężenia jansenizmu wg którego Komunia święta jest m.in. nagrodą dla doskonałych. Powstrzymywanie się od jej przyjmowania odbierano jako znak najwyższej pokory, a długie przerwy pomiędzy komunikowaniem należało wypełniać pokutami i umartwieniem. Por. B. Przedpełski, *Kontrowersje wokół jansenizmu*, „Rocznik Teologiczny”, 52 (2010), nr 1-2, s. 233-256.

<sup>159</sup> Por. Dekret Kongregacji dla Spraw Sakramentów Świętych o wcześniejszym dopuszczaniu dzieci do Pierwszej Komunii św. *Quam singulari Christus amore* (8 VIII 1910), AAS 2 (1910) s.577-583, EWPSA s. 37-44.

<sup>160</sup> Por. Leon XIII, *Mirae caritatis*, [w:] EWPSA, s. 24-25.

pamiętkę»<sup>161</sup>. Sobór Watykański II potwierdził stanowisko Piusa XII, co więcej nazwał przyjmowanie Komunii świętej „doskonalszym sposobem uczestnictwa we mszy świętej”<sup>162</sup>

Paweł VI w encyklice *Mysterium fidei* całościowo przedstawił nauczanie Kościoła, co do przyjmowania Komunii świętej stwierdzając: „jest to oczywiste, że dzięki częstemu lub codziennemu przyjmowaniu najświętszej Eucharystii potęguje się zjednoczenie z Chrystusem, obficie zasila się życie duchowe, zasobniej uposaża się dusza w cnoty i niewątpliwie bardziej niezawodnie otrzymuje przyjmujący rękojmię wiecznej szczęśliwości, dlatego proboszczowie, spowiednicy i kaznodzieje [...] niech zachęcają lud chrześcijański częstym nawoływaniem i z wielką usilnością do tej tak pobożnej i tak zbawiennej praktyki”<sup>163</sup>.

Kościół naucza, że po pierwszym przyjęciu Sakramentu Ołtarza wierni mają obowiązek przystępować do niej przynajmniej raz w roku. Jednakże zaleca jak najczęstsze przyjmowanie Komunii świętej, określanej mianem „najbardziej czcigodnego sakramentu”<sup>164</sup>. Trzeba pamiętać także, *aby* „wierni przyjmowali Komunię świętą podczas sprawowania Eucharystii. Proszącym jednak o nią dla słusznej racji poza mszą świętą, należy udzielić, zachowując obrzędy liturgiczne”<sup>165</sup>. Uczestnicy mszy świętej poprzez przyjęcie Komunii świętej ofiarują się Ojcu wraz z Chrystusem, żyją razem z Nim i dzielą z Nim swoje życie<sup>166</sup>. Katechizm Kościoła Katolickiego stwierdza, że „Komunia święta pogłębia nasze zjednoczenie z Chrystusem”<sup>167</sup>.

Zważając na historyczne uwarunkowania częstego przyjmowania Komunii świętej i współczesne nauczanie Kościoła zadawano ankietowanym pytania dotyczące częstotliwości przystępowania do Komunii i uzasadnienia tej postawy. Proszono o ocenę potrzeby częstego komunikowania, określenie związku między mszą świętą, a Komunią. Pytano także o postawy i sposoby przyjmowania Komunii świętej.

Pierwszym z pytań zadanych respondentom było: *Kiedy ostatni raz przystępowałeś do Komunii świętej?* Odpowiedzi do wyboru zestawia tabela 78.

---

<sup>161</sup> MD 34.

<sup>162</sup> SC 55.

<sup>163</sup> Paweł VI, *Mysterium fidei*, [w:] EWPSA, s. 85.

<sup>164</sup>KPK kan. 897.

<sup>165</sup>KPK kan. 918.

<sup>166</sup> Por. W. Schenk, *Komunia pod dwiema postaciami*, [w:] WdL s. 112-121.

<sup>167</sup> KKK 1391.

Tabela 78

## Przystępowanie do Komunii świętej wśród badanych

| Ostatnio przyjęta Komunia święta: | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                   | K    |       | M   |       |       |       |
|                                   | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| w ostatnim tygodniu               | 205  | 79,48 | 110 | 75,35 | 315   | 77,97 |
| w ostatnim miesiącu               | 29   | 11,24 | 19  | 13,01 | 48    | 11,88 |
| przed paroma miesiącami           | 5    | 1,94  | 4   | 2,74  | 9     | 2,23  |
| w okresie ostatniej Wielkanocy    | 4    | 1,55  | 3   | 2,05  | 7     | 1,73  |
| przed rokiem                      | 0    | 0     | 0   | 0     | 0     | 0     |
| przed kilkoma laty                | 6    | 2,32  | 7   | 4,80  | 13    | 3,22  |
| ani razu od dzieciństwa           | 2    | 0,77  | 1   | 0,68  | 3     | 0,74  |
| wcale nie przystępuję             | 1    | 0,38  | 0   | 0     | 1     | 0,25  |
| brak odpowiedzi                   | 6    | 2,32  | 2   | 1,37  | 8     | 1,98  |
| razem                             | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Należy zauważyć, że ponad 3/4 ankietowanych tj. 77,97% ogółu (79,48% kobiet i 75,35% mężczyzn) deklaruje przystąpienie do Komunii świętej w ostatnim tygodniu. Natomiast 11,88% (11,24% kobiet i 13,01% mężczyzn) przyjęło Komunię w ostatnim miesiącu. Razem stanowi to 89,85% badanych. Około zatem 10% ankietowanych przystępowało do Komunii świętej o wiele rzadziej, wręcz sporadycznie.

Ilość osób przystępujących do Komunii w ostatnim tygodniu jest porównywalna z wynikami analiz dotyczących ilości osób realizujących niedzielny obowiązek uczestnictwa we mszy świętej. Nieprzystępowanie do Komunii może być spowodowane życiem w związku niesakramentalnym albo dopiero początkiem formacji w określonej grupie parafialnej.

Celem kolejnego pytania było wskazanie jak często ankietowani przyjmowali Komunię świętą w ciągu ostatniego miesiąca. Pytanie uszczegółowione brzmiało: *Ile razy w ciągu ostatniego miesiąca przystąpiłeś do Komunii świętej?* Uzyskane wyniki przedstawia tabela 79.

Tabela 79

## Częstotliwość przystępowania do Komunii świętej w ostatnim miesiącu

| Komunia święta w ostatnim miesiącu: | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                     | K    |       | M   |       |       |       |
|                                     | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| jeden raz                           | 11   | 4,27  | 3   | 2,05  | 14    | 3,46  |
| dwa razy                            | 14   | 5,43  | 8   | 5,48  | 22    | 5,44  |
| trzy i więcej razy                  | 211  | 81,78 | 118 | 80,83 | 329   | 81,46 |
| wcale                               | 15   | 5,81  | 14  | 9,59  | 29    | 7,18  |
| brak odpowiedzi                     | 7    | 2,71  | 3   | 2,05  | 10    | 2,46  |
| razem                               | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Trzy i więcej razy do Komunii świętej w ostatnim miesiącu przystąpiło 81,46% ankietowanych, dwa razy 5,44%, jeden raz 3,46%.

Dane te są zbieżne z wynikami wcześniejszej analizy danych sondażowych i uwidaczniają, że w danej grupie badawczej 90,36% respondentów, porównywalnie taka sama liczba mężczyzn i kobiet, przystępuje do Komunii świętej przynajmniej raz w miesiącu.

Kolejne pytanie dotyczyło motywacji przystępowania do Komunii świętej. Zapytano o nauczanie Kościoła mówiące o praktyce częstej Komunii świętej. Pytanie miało charakter otwarty i brzmiało: *Dlaczego Kościół zachęca nas do częstego przystępowania do Komunii świętej?* Skategoryzowane odpowiedzi respondentów zamieszczono w tabeli 80.

Tabela 80

Uzasadnienie częstej Komunii świętej przez Kościół w świadomości badanych<sup>168</sup>

| Uzasadnienia:                                                               | płeć |       |    |       | razem |       |
|-----------------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                             | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                             | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| zbliża, jednoczy z Bogiem i z Chrystusem                                    | 96   | 37,21 | 50 | 34,25 | 146   | 36,14 |
| wzmacnia duchowo, daje rozwój życia duchowego i wiary, utrzymuje stan łaski | 60   | 23,26 | 31 | 21,23 | 91    | 22,52 |
| prowadzi do przemiany życia, stawania się lepszymi                          | 17   | 6,59  | 11 | 7,53  | 28    | 6,93  |
| jest to pełne uczestnictwo we mszy świętej                                  | 15   | 5,81  | 9  | 6,16  | 24    | 5,94  |
| jest pokarmem, drogą prowadząca do życia wiecznego, do zbawienia            | 27   | 10,47 | 17 | 11,64 | 44    | 10,89 |
| inne                                                                        | 13   | 5,04  | 7  | 4,79  | 20    | 4,95  |
| brak odpowiedzi                                                             | 60   | 23,26 | 35 | 23,97 | 95    | 23,51 |

<sup>168</sup> Kategorie utworzono na podstawie wypowiedzi ankietowanych. Procenty nie sumują się.

Najczęstszym uzasadnieniem wskazanym przez respondentów dla częstej Komunii świętej jest fakt, iż Eucharystia *zbliża, jednoczy z Bogiem i z Chrystusem*. Takiego zdania jest 36,14% przy niewielkim zróżnicowaniu ilości odpowiedzi ankietowanych kobiet - 37,21% i mężczyzn - 34,25%. Jako przykład: *w Komunii świętej jednoczymy się z Bogiem, Komunia jest pokarmem duszy dla której jest umocnieniem. chroni przed grzechem i jednoczy z ludźmi* (K171); *bo dzięki Komunii trwamy w jedności z Bogiem i drugim człowiekiem* (K34); *ponieważ pogłębia ona nasze zjednoczenie z Chrystusem* (M138); *by żyć w łączności i przyjaźni z Bogiem, by dbać o swoje sumienie* (K98); *aby cały czas być bardziej zjednoczonym z Bogiem* (K19); *najpełniejsza jedność z Bogiem która nas uświęca, przemienia i promieniuje na każdą naszą chwilę życia* (M135); *abyśmy byli jednością z Bogiem* (K 222); *aby być w ciągłej łączności z Bogiem* (K4); *aby utrzymać jedność z Chrystusem* (K207).

Dla 22,52% badanych częsta Komunia święta *wzmacnia duchowo, daje rozwój życia duchowego i wiary, utrzymuje stan łaski*. Zdanie takie wypowiada 23,26% kobiet i 21,23% mężczyzn. Przykładem dla tej kategorii są wypowiedzi typu: *bo jest to bardzo ważne, umacnia nas i jesteśmy wtedy w stanie łaski uświęcającej* (K152). Ankietowani podkreślali istotę trwania w łasce uświęcającej: *aby być w łasce uświęcającej* (K158); *aby codziennie być w łasce uświęcającej* (K197); *korzyścią dla osoby jest bycie w stanie łaski uświęcającej* (M139); *żyjąc w łasce uświęcającej nie stoczymy się w otchłań grzechu* (M92); *trwanie w łasce nadaje rytm życiu duchowemu, dlatego przyjmowanie Komunii jest istotne, bowiem pobudza nas do częstszego rachunku sumienia* (M21); *i by jakość naszego życia duchowego była jak najlepsza i byśmy w każdej chwili byli gotowi na spotkanie z Bogiem* (K237).

Uzasadniając częste przyjmowanie Komunii świętej respondenci (10,89%) mówili także o Eucharystii, która *jest pokarmem, drogą prowadzącą do życia wiecznego, do zbawienia*. Badani twierdzili: *Ciało Chrystusa jest pokarmem, który nas wzmacnia* (K251); *to jest pokarm, który daje życie wieczne i daje siłę w życiu doczesnym* (K28); *zaspokaja w nas głód Boga* (K190); *jest pokarmem potrzebnym do wzrostu wiary* (K164); *ponieważ z Bogiem będziemy lepszymi ludźmi* (K166); *ponieważ karmimy się Ciałem i Krwią Chrystusa, to jest gwarancja na życie z Nim w niebie* (K245); *bo sam Chrystus dał nam siebie za pokarm, On chce być, trwać w nas, w miłości do nas*. (K210); *Jezus jest pokarmem na życie wieczne i lekarstwem na różne choroby*. (M47); *jest on pokarmem w drodze do zbawienia*. (M37); *bo bez tego pokarmu dusza umiera* (M34).

Zdaniem ankietowanych częsta Komunia święta *prowadzi do przemiany życia, stawania się lepszymi* (6,93% badanych): *abyśmy byli lepsi* (K219); *Komunia jest naszą podporą, lekarstwem i umocnieniem* (K179); *żywy Jezus w Komunii świętej przemienia nas*

na lepsze, umacnia naszą wiarę (K37); bo tylko Pan Jezus będący w moim sercu wszystko może zmienić w moim życiu (M41).

Badani uznali także, że częsta Komunia stanowi o *pełnym uczestnictwie we mszy świętej* (5,94% ogółu badanych). Dla przykładu: *bo jest pełnym uczestnictwem we mszy Świętej* (K200); *żeby w pełni uczestniczyć we mszy świętej* (K165); *bo jest umocnieniem, pełnią uczestnictwa* (K204); *bo to jest pełne uczestnictwo w Eucharystii* (M121).

Odpowiedzi skategoryzowanych jako *inne* odnotowano 4,95%. Przykładowo: *myślę, że Komunia określa trochę jakim jestem chrześcijaninem, a poza tym nie wiem co myśli Kościół i dlaczego nas zachęca* (K161). Z tym cytatem koresponduje inna wypowiedź: *ja czuję taką wewnętrzną potrzebę, a dlaczego Kościół to trzeba się go zapytać* (M132). Wśród innych wyróżnić można jeszcze: *bo jest to Ciało i Krew Jezusa, darem samego Boga* (K159); *bo to jest nienaturalne i nielogiczne jeśli jesteśmy na Eucharystii, a nie przystępujemy do Komunii* (K238); *bo takie jest pragnienie Jezusa* (M11).

Na pytanie otwarte proszące o uzasadnienie zaproszenia Kościoła do częstej Komunii świętej nie odpowiedziało 23,51% respondentów.

Kolejne pytanie miało wskazać osobiste motywacje respondentów do częstego przyjmowania Komunii świętej. Ankietowani mogli wybrać odpowiedź na pytanie: *Które z podanych motywów częstej Komunii świętej uważasz dla siebie osobiście za najważniejsze?*

Zestawienie przedstawia tabela 81.

Tabela 81

Motywy częstej Komunii świętej preferowane przez respondentów<sup>169</sup>

| Rodzaje motywów:                                                   | płeć |       |    |       | razem |       |
|--------------------------------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                                                    | K    |       | M  |       |       |       |
|                                                                    | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| Komunia święta:<br>jest znakiem pełniejszego zjednoczenia z Bogiem | 166  | 64,34 | 91 | 62,33 | 257   | 63,61 |
| jest pokarmem nieodzownym dla rozwoju życia<br>Chrześcijańskiego   | 134  | 51,94 | 79 | 54,11 | 213   | 52,72 |
| jest realizacją pełnego uczestnictwa we mszy świętej               | 126  | 48,84 | 72 | 49,32 | 198   | 49,01 |
| umacnia nas w dobrym i uzdalnia do działań<br>szlachetnych         | 80   | 31,01 | 50 | 34,25 | 130   | 32,18 |
| umacnia w nas wiarę i miłość do Chrystusa                          | 141  | 54,65 | 65 | 44,52 | 206   | 50,99 |
| jest źródłem rozwoju doskonałości oraz kształtowania<br>osobowości | 47   | 18,22 | 31 | 21,23 | 78    | 19,31 |
| buduje wspólnotę Kościoła                                          | 40   | 15,50 | 27 | 18,49 | 67    | 16,58 |

<sup>169</sup> Respondenci wskazywali kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

|                             |    |       |    |       |     |       |
|-----------------------------|----|-------|----|-------|-----|-------|
| napelnia nas Duchem Świętym | 90 | 34,88 | 50 | 34,25 | 140 | 34,65 |
| inne                        | 7  | 2,71  | 5  | 3,42  | 12  | 2,97  |
| brak odpowiedzi             | 8  | 3,10  | 5  | 3,42  | 13  | 3,22  |

Największy odsetek ankietowanych - 63,61% badanych spośród wskazanych motywów wybrał uzasadnienie mówiące o Komunii świętej, *która jest znakiem pełniejszego zjednoczenia z Bogiem*. Tak uznało 64,34% kobiet i 62,33% mężczyzn.

Kolejnym motywem – 52,72% odpowiedzi ogółu jest wskazanie na chleb eucharystyczny, który jest dla badanych *pokarmem nieodzownym dla rozwoju życia chrześcijańskiego*. Na taką osobistą motywację wskazało 51,94% kobiet i 54,11% mężczyzn.

Połowa respondentów – 50,99% badanych, jako motywację dla częstego przyjmowania Pana Jezusa wskazała *umocnienie wiary i miłości do Chrystusa*. Takiej odpowiedzi udzieliło 54,65% kobiet i zauważalnie mniej, bo 44,52% mężczyzn.

Minimalnie mniej, bo 49,01% badanych uważa, że częsta Komunia święta jest realizacją *pełnego uczestnictwa we mszy świętej*. Procentowy udział odpowiedzi kobiet i mężczyzn jest zbliżony.

Według 34,65 % badanych częsta Komunia święta *umacnia nas w dobrym i uzdalnia do działań szlachetnych*, a dla 32,18% respondentów *napelnia Duchem świętym*.

Eucharystia jako *źródło rozwoju doskonałości oraz kształtowania osobowości* motywuje do częstego jej spożywania 19,31% badanych. Natomiast 16,58% widzi w częstym jej przyjmowaniu budulec *wspólnoty Kościoła*.

Tylko 2,97% badanych udzieliło odpowiedzi skategoryzowanych w grupie *inne*.

Wśród nich wyróżniono następujące: *przyjmuję żywego realnego Jezusa* (K168); *przeważnie ofiaruję ją w intencji różnych osób w celu uzyskania odpustu – oni nie mogą czekać* (K161); *przemienia, uzdrawia, nawraca* (K100); *po przyjęciu Komunii świętej czuję wewnętrzny pokój i staję się lepszym człowiekiem [owocuję]* (K79); *uzdrowienie wewnętrzne, pomoc w nawróceniu i uzdrowienie ciała* (K10); *Jezus jest moim Lekarzem, lekarstwem na wszystkie dolegliwości. Przyjmując Jezusa–Miłość w Komunii świętej mogę tę Miłość–Jezusa nieść innym braciom i siostram [innym ludziom]* (K19); *jest przyłgnięciem do Boga, przyjęciem Jego Miłości – uwalnia, przemienia, uzdrawia, jest sensem życia każdego dnia i odpowiedzią na Bożą Miłość miłością* (K26); *spotkanie z przyjacielem* (M23); *przyjęcie samego Chrystusa ukrytego w hostii* (M2); *według mnie Eucharystia daje życie i uzdrawia życie* (M14); *upodabnia do Chrystusa* (M94); *przemienia nas* (M95).

Swojego zdania we wskazanym zapytaniu nie wyraziło 3,22% respondentów.

Jak ujawniono respondenci mieli problem z samodzielnym wskazaniem motywacji częstej Komunii świętej. Próby odpowiedzi nie podjęła blisko 1/4 badanych. Pytanie zamknięte, gdzie ankietę sugerowała wybrane motywy częstego przyjmowania Chleba Pańskiego zostało bez odpowiedzi w niewielkim procentowym udziale ankietowanych. Kategorie wyłonione na podstawie analiz pytania otwartego pokrywają się z propozycjami wskazanymi w pytaniu zamkniętym. Trzeba zauważyć jednak, że procentowy udział odpowiedzi w oparciu o sugerowane propozycje jest stosunkowo wyższy, czasami nawet dwukrotnie, niż ten wyłoniony z otwartych wypowiedzi.

Kontynuacją prowadzonych analiz jest wgląd w świadomość respondentów co do związku między mszą świętą, a Komunią świętą. Stąd postawiono pytanie: *Jaki istnieje związek między mszą świętą a Komunią świętą?* Badani mieli do wyboru dwie odpowiedzi. Zestawienie procentowe przedstawia tabela 82.

Tabela 82

Związek między mszą świętą, a Komunią świętą w świadomości badanych

| Rodzaje związku:                                                                                                             | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                                                              | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                                                              | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| istnieje ścisły związek                                                                                                      | 229  | 88,76 | 137 | 93,84 | 365   | 90,35 |
| jest to związek nieistotny i dlatego równie dobrze można przyjąć Komunię świętą w czasie mszy świętej jak i poza mszą świętą | 13   | 5,04  | 8   | 5,48  | 21    | 5,20  |
| brak odpowiedzi                                                                                                              | 16   | 6,20  | 1   | 0,68  | 18    | 4,45  |
| razem                                                                                                                        | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Jak można zauważyć, zdecydowana większość badanych, bo aż 90,35 % respondentów widzi *ścisły związek* między mszą świętą, a przyjmowaniem Komunii świętej. Tak zadeklarowało 88,76% kobiet i 93,84% mężczyzn.

Dla 5,20% ankietowanych *jest to związek nieistotny i dlatego równie dobrze można przyjąć Komunię świętą w czasie mszy świętej jak i poza nią*. Takiego zdania jest 5,04% kobiet i 5,48% mężczyzn.

Odpowiedzi na pytanie nie udzieliło 4,45% badanych.

Skoro ankietowani potrafią wskazać szereg motywacji, choć nie do końca uwewnętrznionej i uświadomionej, przyjmowania częstej Komunii świętej, co więcej, zdecydowana większość zauważa ścisły związek między praktyką przyjmowania Chleba Eucharystycznego, a uczestniczeniem we mszy świętej poproszono o ocenę praktykowania

częstej Komunii świętej. Odpowiedzi na pytanie zamknięte: *Co sądzisz o częstym przyjmowaniu Komunii?* zestawia tabela 83.

Tabela 83

Opinia respondentów dotycząca praktyki częstej Komunii świętej

| Komunię świętą powinno się przyjmować:                                          | płeć |       |     |       | razem |       |
|---------------------------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| w czasie każdej mszy świętej                                                    | 225  | 87,21 | 129 | 88,36 | 354   | 87,62 |
| tylko w wielkie uroczystości                                                    | 1    | 0,39  | 0   | 0     | 1     | 0,25  |
| w osobiste święta życiowe                                                       | 6    | 2,33  | 1   | 0,68  | 7     | 1,73  |
| raz w roku zgodnie z przykazaniem kościelnym<br>i to jest w pełni wystarczające | 1    | 0,39  | 0   | 0     | 1     | 0,25  |
| przyjęcie Komunii świętej jest moją osobistą sprawą                             | 30   | 11,63 | 20  | 13,70 | 50    | 12,38 |
| inne                                                                            | 8    | 3,10  | 2   | 1,37  | 10    | 2,48  |
| brak odpowiedzi                                                                 | 5    | 1,94  | 2   | 1,37  | 7     | 1,73  |

Wyniki sondażu stanowią potwierdzenie wcześniejszych analiz. 87,62% badanych twierdzi, że powinno się przyjmować Komunię świętą *w czasie każdej mszy świętej*. Taką ocenę wyraziło 87,21% kobiet i 88,36% mężczyzn.

Indywidualizm respondentów przejawiający się w odpowiedzi, że przyjęcie Komunii świętej *jest moją prywatną sprawą* ujawnia 12,38% ogółu badanych. Częściej zdanie to było akcentowane przez mężczyzn - 13,70% niż kobiety - 11,63%.

W kategorii *inne* respondenci zapisali swoje spostrzeżenia, co do oceny częstotliwości przyjmowania Komunii świętej. W ocenie respondentów *tylko po przyjęciu Komunii świętej, zjednoczeni z Bogiem, Jezusem Chrystusem mamy szansę dokonywać właściwych wyborów w życiu. Mają Bożą opiekę* (K153); *powinno się ją przyjmować jak najczęściej* (K183); *Przyjęcie Komunii świętej jest wielką łaską, a tym samym powinno się przyjmować jak najczęściej* (K161); *przyjmować powinniśmy Komunię świętą jak najczęściej to tylko możliwe, jeśli nie ma żadnych przeciwwskazań* (K179); *powinno się często przyjmować Komunię, ale musi to być przyjmowanie z serca, ale serca czystego bez złych intencji i spełnienia obowiązków* (K127); *aby się umacniać w naśladowaniu Chrystusa mam potrzebę częstego przyjmowania Komunii świętej w czasie mszy świętej jak i również poza mszą* (K123). Respondenci wskazywali na dyspozycje co do przyjęcia Eucharystii: *nie wolno zapomnieć*

*o byciu dysponowanym do przyjęcia Komunii świętej (M138); jak najczęściej o ile to nie koliduje z obowiązkami stanu (K182). Zauważyli także, że częsta Komunia jest przeznaczona szczególnie dla ludzi chorych czy przed śmiercią (K79).*

Powyższy sondaż potwierdza, iż ankietowani posiadają motywację do częstego przystępowania do Komunii świętej, choć świadomość ta nie jest uwewnętrzniona.

Praktyka przyjmowania Komunii świętej jest związana z obieraniem stosownej postawy. Najstarszy pozabiblijny tekst opisujący Eucharystię - Apologia świętego Justyna, koncentruje się na opisie mszy, pomija szczegóły dotyczące gestów i postaw przy przyjmowaniu Komunii. Z tego tekstu dowiadujemy się, że diakoni zanoszą nieobecnym Komunię świętą<sup>170</sup>. Cyryl Jerozolimski przekazuje świadectwo z przygotowań neofitów do przyjęcia Ciała i Krwi Pańskiej: „pójdź dalej. Nie wyciągaj przy tym płasko ręki i nie rozłączaj palców. Podstaw dłoń lewą pod prawą niby tron, gdyż masz przyjąć Króla. Do wklęsłej ręki przyjmij Ciało Chrystusa i powiedz: «Amen». Uświęć też ostrożnie oczy swoje przez zetknięcie ich ze świętym Ciałem, bacząc, byś zeń nic nie uronił. To bowiem, co by spadło na ziemię, byłoby utratą jakby części twych członków. Bo czyż nie niósłbyś złotych ziarenek z największą uwagą, by ci żadne nie zginęło i byś nie poniósł szkody? Tym bardziej zatem winieneś uważać, żebyś nawet okruszyny nie zgubił z tego, co jest o wiele droższe od złota i innych szlachetnych kamieni. A kiedy już spożyłeś Ciało Chrystusowe, przystąp do kielicha Krwi. Nie wyciągaj tu rąk, lecz skłoń się ze czcią, mówiąc w hołdzie: «Amen»”<sup>171</sup>.

Praktyka udzielania Komunii świętej na rękę była powszechna w Kościele starożytnym. W IX wieku zaczęto od niej odchodzić. Powodów było kilka. Odnaleźć je można w dokumentach synodu w Cordoue (839) i synodu w Rouen (878)<sup>172</sup>. Uwagę zwracano na materię, z której hostia jest wykonana, chleb niekwaszony, który był cieńszy i bardziej kruchy. Do tego stopniowo zaczęto odsuwać świeckich od czynności liturgicznych, oddając czynne uczestnictwo sprawowania liturgii duchownym<sup>173</sup>. Zmiana praktyki mogła też wynikać z większej świadomości wiernych, co do obcowania z żywym Bogiem, uczestnictwie w tajemnicy, co rodziło „nabożny lęk”<sup>174</sup>. Do tego dochodziło jeszcze przekonanie, że przyjęcie Komunii bezpośrednio do ust zmniejszało ryzyko profanacji<sup>175</sup>.

---

<sup>170</sup> Por. Justyn, *Apologia* 66.

<sup>171</sup> Cyryl Jerozolimski, *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne*, Kraków 2000, s. 344.

<sup>172</sup> B. Nadolski, *Komunia święta „na rękę”*, Kraków 2005, s. 18-19.

<sup>173</sup> P. Majer, *Normy prawno-liturgiczne o przyjmowaniu Komunii Św. na rękę*, „Prawo Kanoniczne” 2000, nr 1-2..., s. 82; por. B. Nadolski, *Komunia...*, s. 21-23

<sup>174</sup> Por. P. Jantos, *Prawo do komunii św. na rękę*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 3/2013, s. 35.

<sup>175</sup> Por. P. Majer, *Normy...*, s. 82. Majer stwierdza jednak, że ten argument jest nietrafiony, bowiem literatura podaje przykłady profanacji również przy praktykowaniu udzielania Komunii św. do ust.

Druga połowa XX wieku przynosi oczekiwania środowisk wiernych, którzy domagali się przywrócenia Komunii na rękę jako powrót do starożytnej tradycji Kościoła<sup>176</sup>.

Z uwagi na samowolne realizowanie owych oczekiwań oraz pojawiającą się praktykę przyjmowania Komunii świętej na rękę bez zgody Stolicy Apostolskiej papież Paweł VI w 1968 roku nakazał biskupom Kościoła łacińskiego wypowiedzieć się w podanej kwestii w ankiecie. Jej wyniki przedstawiono w promulgowanej przez Kongregację do Spraw Kultu Bożego instrukcji *Memoriale Domini* dotyczącej sposobu udzielania Komunii świętej. Dokument podkreślał, że sposób tradycyjny nie powinien ulec zmianie<sup>177</sup>, ale jeśli w danym miejscu rozwinęła się praktyka komunikowania na rękę, jest możliwym udzielenie przez Watykan stosownej zgody na jej zastosowanie<sup>178</sup>.

Kongregacja ds. Dyscypliny Sakramentów w instrukcji *Immensae caritatis* z 1973 roku przypominała, że w Kościele katolickim obowiązującą jest zasada przyjmowania Komunii świętej „do ust”, a udzielanie jej „na rękę” jest możliwe po otrzymaniu pozwolenia Watykanu<sup>179</sup>. Wspomniane pozwolenia były wydawane na prośby Episkopatów wielu krajów<sup>180</sup>.

Instrukcja *Redemptionis sacramentum*, z 23 kwietnia 2004 roku dała możliwość udzielania Komunii świętej na rękę: „Chociaż każdy wierny zawsze ma prawo według swego uznania przyjąć Komunię świętą do ust, jeśli ktoś chce ją przyjąć na rękę, w regionach, gdzie Konferencja Biskupów, za zgodą Stolicy Apostolskiej, na to zezwala, należy mu podać konsekrowaną Hostię. Ze szczególną troską trzeba jednak czuwać, aby natychmiast na oczach szafarza ją spożył, aby nikt nie odszedł, niosąc w ręku postacie eucharystyczne. Jeśli mogłoby zachodzić niebezpieczeństwo profanacji, nie należy udzielać wiernym Komunii świętej na rękę”<sup>181</sup>.

W Polsce ojcowie synodalni zebrani na II Polskim Synodzie Plenarnym (1991-1999 r.), ustalili: „Synod Plenarny potwierdza i wyraża szacunek dla zwyczaju przyjmowania Komunii św. »do ust« w postawie zarówno klęczącej, jak i stojącej, nie wykluczając jednak innych form przyjmowania Komunii św., z zachowaniem najwyższej czci dla Eucharystii<sup>182</sup>. Dokumenty Synodu zostały zatwierdzone przez Stolicę Apostolską w 2001 roku.

---

<sup>176</sup> P. Majer, *Normy...*, s. 82.

<sup>177</sup> Por. Instrukcja dotycząca Sposobu Udzielania Komunii świętej *Memoriale Domini*, n.15

<sup>178</sup> *Memoriale Domini*, n. 17.

<sup>179</sup> Por. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów: Instrukcja *Immensae caritatis* (1973), n 270.

<sup>180</sup> Por. DC.

<sup>181</sup> Por. Kongregacja do spraw Dyscypliny Sakramentów: Instrukcja *Redemptionis sacramentum* (2004), n. 577.

<sup>182</sup> *II Polski Synod Plenarny* (1991–1999). Poznań 2001 s. 206.

Wielowiekowa tradycja udzielania Komunii do ust oraz stanowisko KEP, iż główną formą przyjęcia Komunii jest Komunia do ust, nie negują otwartości czy ważności innych, zatwierdzonych przez Kościół form przystępowania do tego sakramentu.

Pojawienie się pandemii koronawirusa sprawiło, że na nowo rozgorzała dyskusja, co do godnego przyjmowania Ciała Pańskiego. W czasie pandemii pojawiały się zalecenia, by Ciało Pańskie, ze względów sanitarnych, przyjmować w postawie stojącej i na rękę. W wielu środowiskach zalecenie to zostało przyjęte i realizowane. W niektórych wywołało spór o szacunek i godną formę przyjmowania Komunii. W Komunikacie Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP z 3 października 2020 roku czytamy: „Niewłaściwe i krzywdzące wiernych jest twierdzenie, że przyjmowanie Komunii św. na rękę, jest brakiem szacunku wobec Najświętszego Sakramentu. Podobnie niesprawiedliwe jest ukazywanie osób przyjmujących Komunię św. na rękę jako tych, którzy „winni są Ciała i Krwi Pańskiej”, z założeniem, że czynią to bez uszanowania, którego domaga się św. Paweł w 1 Liście do Koryntian.(...) Nie można też stwierdzić, iż Komunia św. na rękę jest sama z siebie profanacją. W ten sposób zarzucałoby się Stolicy Apostolskiej, która dopuszcza Komunię na rękę, że akceptuje profanację”<sup>183</sup>.

Badanie sondażowe przeprowadzono w czasie przedpandemicznym, kiedy w Polsce faktycznie wiodącą formą przyjmowania Komunii była forma do ust. Warto tu jednak nadmienić, iż w katolickich wspólnotach neoakatechumenalnych, których statuty zatwierdzone są przez Stolicę Apostolską Komunię świętą „na rękę” przyjmuje się od wielu lat. Co do postawy, uzależnione jest to od osobistej wrażliwości ankietowanego lub tradycji i zwyczajów lokalnych.

Postanowiono zatem sprawdzić jaka jest świadomość respondentów co do form i sposobów udzielania Komunii świętej. Poproszono ich o zakończenie stwierdzenia: *Komunię świętą powinno się Twoim zdaniem przyjmować w postawie...* . Ankietowani mieli do wyboru cztery odpowiedzi. Zestawienie sondażu przedstawia tabela 84.

---

<sup>183</sup> Komunikat Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP z 3 października 2020.

Tabela 84

Właściwa postawa w czasie przyjmowania Komunii świętej w świadomości respondentów<sup>184</sup>

| Rodzaje postaw:                          | płeć |       |    |       | razem |       |
|------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                          | K    |       | M  |       |       |       |
|                                          | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| stojąca                                  | 58   | 22,48 | 41 | 28,08 | 99    | 24,50 |
| klęcząca                                 | 135  | 52,33 | 63 | 43,15 | 198   | 49,01 |
| w procesji osób podchodzących do ołtarza | 93   | 36,05 | 62 | 42,47 | 155   | 38,37 |
| nie mam zdania                           | 19   | 7,36  | 21 | 14,38 | 40    | 9,90  |
| brak odpowiedzi                          | 3    | 1,16  | 4  | 2,74  | 7     | 1,73  |

Blisko połowa ankietowanych, bo 49,01% uważa, że właściwą postawą przyjmowania Komunii jest postawa klęcząca. Takie zdanie ujawniło 52,33% kobiet i 43,15 % mężczyzn. Postawa procesyjna jest właściwą dla 38,37% badanych, rzadziej dla kobiet - 36,05% niż mężczyzn - 42,47%. Na postawę stojącą jako właściwą do przyjęcia Komunii wskazało 24,50% badanych. Zdania w zadanej kwestii nie miało 9,90 % respondentów, 7,36% kobiet, i dwa razy więcej - 14,38% mężczyzn. Odpowiedź nie została udzielona przez 1,73 % badanych.

Kolejne pytanie dotyczyło formy przyjmowania Komunii świętej. Stąd zadano ankietowanym pytanie zamknięte: *W jakiej formie najczęściej przyjmujesz Komunię świętą?* Odpowiedzi zestawia poniższa tabela 85.

Tabela 85

Preferowane przez respondentów formy udzielania Komunii świętej<sup>185</sup>

| Forma udzielania Komunii świętej:                              | płeć |       |     |       | razem |       |
|----------------------------------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                                                | K    |       | M   |       |       |       |
|                                                                | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| do ust                                                         | 250  | 96,90 | 139 | 95,21 | 389   | 96,29 |
| na rękę                                                        | 6    | 2,33  | 0   | 0     | 6     | 1,49  |
| pod dwiema postaciami                                          | 15   | 5,81  | 7   | 4,79  | 22    | 5,45  |
| udzielana przez nadzwyczajnych szafarzy (świeckich pomocników) | 7    | 2,71  | 4   | 2,73  | 11    | 2,72  |
| brak odpowiedzi                                                | 4    | 1,55  | 2   | 1,37  | 6     | 1,49  |

<sup>184</sup> Niekiedy ankietowani wskazywali kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

<sup>185</sup> Niekiedy ankietowani wskazywali kilka odpowiedzi. Procenty nie sumują się.

Zdecydowana większość respondentów za preferowaną formę przyjęcia Komunii uznaje Komunię świętą „do ust”. Tak wypowiedziało się 96,29% badanych, 96,90% kobiet i 95,21% mężczyzn.

Formę „na rękę” wskazało 1,49 % ankietowanych. Odpowiedzi takiej udzieliła jedynie grupa żeńska (2,33% kobiet). Komunię świętą przyjętą pod dwiema postaciami preferuje 5,45% badanych – 5,81% kobiet i 4,79% mężczyzn.

Niewielka liczba, bo 2,72% badanych jako preferencję wskazało Komunię udzielaną przez nadzwyczajnych szafarzy. Na pytanie nie odpowiedziało 1,49% respondentów. Jak już wspomniano ankietę przeprowadzono przed pandemią, stąd wyniki analiz nie dziwią i obrazują tradycje polskiego Kościoła.

Respondenci często przystępują do Komunii świętej. Jest dla nich oczywiste, że pełne, pogłębione uczestnictwo we mszy świętej łączy się z przyjmowaniem Komunii świętej. Jednakże większość z nich nie ma świadomości nauki Kościoła, co do motywacji. Potrafią ją właściwie wskazać, kiedy odpowiedzi sugerują propozycje w pytaniach zamkniętych.

### **5.5. Wezwanie uczestników Mszy świętej do misyjnej odpowiedzialności za zbawienie świata**

Kościół realizował otrzymaną od Chrystusa misję głoszenia Ewangelii od początku swego istnienia<sup>186</sup>. Świadection o tym pozostawili Ewangelisci; Mateusz: „Uczcie je zachowywać wszystko, co wam przykazałem. A oto Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata (Mt 28,20), Marek: „I rzekł do nich: «Idźcie na cały świat i głoscie Ewangelię wszelkiemu stworzeniu» (Mk 16,15), Łukasz: „W imię Jego głoszone będzie nawrócenie i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, począwszy od Jerozolimy.” (Łk 24,47); (J 20,23). Misyjna natura Kościoła bierze bowiem swój początek z posłania przez Boga Syna i Ducha Świętego<sup>187</sup>.

Na przestrzeni wieków działania misyjne były prowadzone w zależności od czynników zarówno wewnętrznych jak i zewnętrznych.

Czasy Konstantyna Wielkiego i wieki późniejsze pokazały, że misje, rozumiane jako niesienie chrześcijaństwa do pogan, były ściśle związane z podbojami i wielkimi odkryciami

---

<sup>186</sup> Zob. też: J 20,23.

<sup>187</sup> Por. Sobór Watykański II, *Dekret o misyjnej działalności Kościoła Ad Gentes Divinitus*, n 2; "Kościół pielgrzymujący jest misyjny ze swej natury, ponieważ swój początek bierze wedle zamysłu Ojca z posłania Syna i z posłania Ducha Świętego" KKK 850.

geograficznymi oraz kolonizacją zdobytych ziem. Wprowadzenie swojej polityki na zdobytych ziemiach wiązało się z wprowadzeniem zarówno nowej kultury jak i religii.

Sobór Watykański II definiuje misję jako realizację zadania „głoszenia Ewangelii i zakładania Kościoła wśród narodów lub grup społecznych jeszcze nie wierzących w Chrystusa; dochodzą one do skutku przez działalność misyjną, a przeważnie prowadzi się je na pewnych terenach uznanych przez Stolicę Apostolską”<sup>188</sup>.

Paweł VI w *Evangelii nuntiandi* przypomina, „że nakaz głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom jest pierwszorzędnym i naturalnym posłannictwem Kościoła; nakaz ten i posłannictwo zobowiązuje tym bardziej w dobie wielkich i poważnych przemian w dzisiejszym społeczeństwie. Obowiązek ewangelizacji należy uważać za łaskę i właściwe powołanie Kościoła; wyraża on najprawdziwszą jego właściwość”<sup>189</sup>.

Wyjaśniał także, w jaki sposób ewangelizacja powinna być skuteczniejsza. Ewangelizacja powinna dotyczyć nie zewnętrznej warstwy człowieka będąc czymś na zasadzie ozdoby, czy narzuconej barwy, ale powinna wypływać z wnętrza człowieka i do wnętrza trafiać. Dlatego Ewangelia powinna przenikać kulturę społeczną, w tym też kulturę człowieka<sup>190</sup>. Jan Paweł II mówiąc o posłannictwie świeckich przypominał: „Z pewnością nakaz Jezusa: „Idźcie i głoscie Ewangelię” zawsze pozostaje tak samo ważny i przynaglający. Jednak sytuacja *aktualna* nie tylko świata, ale także różnych części Kościoła *absolutnie wymaga*, aby na słowo Chrystusa odpowiedzieć *posłuszeństwem bardziej zdecydowanym i wielkodusznym*. Każdy uczeń jest wezwany osobiście. Nikomu nie wolno się uchylać od osobistej odpowiedzi: „Biada mi, gdybym nie głosił Ewangelii!” (1Kor 9, 16)”<sup>191</sup>.

Jan Paweł II wskazał trzy główne obszary, gdzie działalność misyjna powinna być prowadzona. Pierwszym z nich są obszary misyjne uznawane za takie przez Stolicę Apostolską. Drugim, nowe aglomeracje miejskie i inne skupiska ludzi, trzecim środki masowego przekazu<sup>192</sup>. Troskę o misję i ewangelizację we współczesności wykazał też papież Benedykt XVI powołując Papieską Radę do spraw Nowej Ewangelizacji<sup>193</sup> czy zwołując XIII Zwyczajne Zgromadzenie Synodu Biskupów (2012 r.) pod hasłem „Nowa ewangelizacja dla przekazu wiary chrześcijańskiej”.

---

<sup>188</sup> Por. *Ad Gentes Divinitus*, 6.

<sup>189</sup> EN 14.

<sup>190</sup> Tamże, 20.

<sup>191</sup> ChL 33. Zob. B. Biela, *Parafia środowiskiem formacji uczniów*, „Teologia Praktyczna” 8 (2007), s. 38.

<sup>192</sup> RM 37.

<sup>193</sup> Zob. Benedykt XVI, *Motu proprio Ubicumque et semper* (21 września 2010).

Papież Franciszek w *Evangelii gaudium* wskazuje, że prawdziwe duszpasterstwo powinno być w „permanentnym stanie misji”<sup>194</sup>.

Nakaz misyjny jest więc obowiązkiem każdego ochrzczonego. Człowiek będący we wspólnocie Kościoła powinien świadczyć o Chrystusie swoim życiem i postępowaniem. Działania te nie mogą pozostać w próżni, lub być traktowane obojętnie. Czasami można odnieść wrażenie, że misja ta pozostawiona jest jedynie osobom zdefiniowanym jako misjonarze świeccy czy duchowni. Trzeba zatem pochylić się nad zagadnieniem misji - ewangelizacji, których głosicielami są „zwykli” chrześcijanie. Ewangelizować to działać w wielu kierunkach i ogarniać wiele aspektów. Paweł VI widział w ewangelizacji wszelakie działania Kościoła, których celem była przemiana świata według woli Boga: „Ewangelizacja jest tym samym, co zanoszenie Dobrej Nowiny do wszelkich kręgów rodzaju ludzkiego, aby przenikając je swą mocą od wewnątrz, tworzyła z nich nową ludzkość”<sup>195</sup>.

Proces ewangelizacji można podzielić na etapy: świadectwo naszego życia, jakie dajemy światu; głoszenie słowem nauczania Chrystusa; przyjęcie sercem tego, co głoszone. Ostatnim etapem jest świadectwo apostołskie, bowiem kto już przyjął Chrystusa, musi ewangelizować innych<sup>196</sup>.

Także wszystko, co Kościół robi w duchu ewangelizacji, chrystianizacji świata powinno być spójne, integralne ale i dynamiczne. Powinno nadążać za światem, rozwojem technologii, nauki trwając jednak niezmiennie na fundamencie, którym jest Chrystus. Odbiorcami działań ewangelizacyjnych są katolicy, wyznawcy innych religii chrześcijańskich i niechrześcijanie. Ewangelizacja to zadanie, które ma wypełniać każdy chrześcijanin. Podjęcie i realizacja tych zadań mówi o dojrzałości chrześcijańskiej i odpowiedzialności za wspólne dzieło<sup>197</sup> jakim jest wspólnota chrześcijańska. Potrzeba głoszenia Dobrej Nowiny wpływa przecież z tęsknoty, by Jezus był poznany i umiłowany przez świat i każdego człowieka. Jan Paweł II w *Redemptoris missio* ukazuje jedną misję Kościoła, która może być realizowana na różne sposoby. Wśród nich wyszczególnia misje ad gentes, misje powszechne czy nową ewangelizację nazwaną inaczej reewangelizacją. Zapał ten ma swoje źródło w doświadczeniu Pięćdziesiątnicy. W *Evangelii nuntiandi* Paweł VI jasno mówi, że „Nigdy nie może zaistnieć przepowiadanie bez pomocy Ducha Świętego [...]. Jak w początkach Kościoła, tak i dzisiaj On działa w każdym głosicielu Ewangelii, jeśli tylko poddaje się Jego kierownictwu. On

---

<sup>194</sup> EG 25.

<sup>195</sup> EN 18.

<sup>196</sup> Por. P. Tomasik, *Ewangelizacja-katechizacja - nauczanie religii w szkole*, [w]: *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 25-26.

<sup>197</sup> Por. J. Górski, *Nowy paradygmat misji*, Warszawa 2006, s. 7.

podsuwa mu słowa, jakie tylko On jeden może poddać [...]. Również najlepsze przygotowanie głosiciela nie da wyniku bez Niego [...]. Można więc powiedzieć, że Duch Święty jest głównym sprawcą w szerzeniu Ewangelii, ponieważ On pobudza do przepowiadania i przygotowuje serce człowieka do przyjęcia i rozumienia słowa zbawienia”<sup>198</sup>.

Głosicielem Dobrej Nowiny może być każdy. Z tym, że „trzeba, żeby głosiciel prawdy poświęcił jej cały swój czas i wszystkie siły, a jeśli zajdzie konieczność, aby i życie samo złożył w ofierze”<sup>199</sup>. Trzeba mieć też na uwadze, że ewangelizacja nie ogranicza się jedynie do mówienia kazań czy działalności typowo duszpasterskiej.

Ewangelizacja to nic innego, jak głoszenie Chrystusa swoim życiem. Trudno jest uwierzyć głoszonym słowom, których poparcia nie można odnaleźć w konkretnych przykładach lub rozpoznać w konkretnych czynach<sup>200</sup>. Jan Paweł II w *Redemptoris missio* podkreślił, że: „nie ma świadectwa bez świadków, tak jak nie ma misji bez misjonarzy”<sup>201</sup>.

Patrząc w ten sposób na posłanie chrześcijan i ich misję w świecie zapytano respondentów w jaki sposób msza święta motywuje ich do dawania świadectwo o Jezusie. Pytanie: *Czy udział w Eucharystii mobilizuje Cię do lepszego życia i świadectwa o Chrystusie?* miało charakter zamknięty. Odpowiedzi zestawia poniższa tabela 86.

Tabela 86

Wpływ mszy świętej na mobilizację do lepszego życia i świadectwa o Chrystusie

| Udział w Eucharystii:              | płeć |       |     |       | razem |       |
|------------------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                                    | K    |       | M   |       |       |       |
|                                    | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| ma wpływ                           | 248  | 96,12 | 140 | 95,90 | 388   | 96,04 |
| nie ma wpływu na moje postępowanie | 5    | 1,94  | 3   | 2,05  | 8     | 1,98  |
| brak odpowiedzi                    | 5    | 1,94  | 3   | 2,05  | 8     | 1,98  |
| razem                              | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Zdecydowana większość respondentów, bo 96,04% ogółu; 96,12% kobiet i 95,90% mężczyzn uważa, że udział we mszy świętej mobilizuje ich do lepszego życia i świadczenia o Chrystusie. Tylko dla 1,98% udział w Eucharystii nie ma wpływu na codzienne postępowanie. Tyleż samo badanych nie zabrało głosu w zadanej kwestii.

<sup>198</sup> EN 75.

<sup>199</sup> EN 5.

<sup>200</sup> EG 150.

<sup>201</sup> RM 61.

Jak wynika z powyższego, deklarowany przez respondentów udział w Eucharystii nie ma swojego zakończenia wraz z zakończeniem akcji liturgicznej. Co więcej znajduje swoje przedłużenie w życiu. Skoro zatem ankietowani widzą w Eucharystii motywację do lepszego życia i dawania świadectwa zapytano ich: *Co to znaczy, że przeżyte właściwie msze święte powinniśmy dalej kontynuować w życiu przez posłannictwo miłości?* Pytanie miało charakter otwarty. Kategorie odpowiedzi przedstawia tabela 87.

Tabela 87

Stan świadomości badanych dotyczący kontynuacji liturgii mszalnej w życiu<sup>202</sup>

| Kontynuacja mszy świętej w życiu polega na: | płeć |       |    |       | razem |       |
|---------------------------------------------|------|-------|----|-------|-------|-------|
|                                             | K    |       | M  |       |       |       |
|                                             | N    | %     | N  | %     | N     | %     |
| miłości bliźniego                           | 86   | 33,33 | 34 | 23,29 | 120   | 29,70 |
| apostolstwie, świadczeniu o Jezusie         | 51   | 19,77 | 27 | 18,49 | 78    | 19,31 |
| zmianie postępowania, przemianie życia      | 28   | 10,85 | 19 | 13,01 | 47    | 11,63 |
| realizowaniu Słowa w życiu codziennym       | 30   | 11,63 | 25 | 17,12 | 55    | 13,61 |
| inne                                        | 20   | 7,75  | 2  | 1,37  | 22    | 5,44  |
| nie rozumiem, nie wiem                      | 5    | 1,94  | 4  | 2,74  | 9     | 2,23  |
| brak odpowiedzi                             | 61   | 23,64 | 44 | 30,14 | 105   | 25,99 |

Dla 29,70% respondentów kontynuacja mszy świętej w życiu polega na realizacji *miłości bliźniego*. Tak uważa 33,33% kobiet i 23,19% mężczyzn. Dla przykładu: *realizacja największego przykazania (K95); żyć życiem prawdziwego chrześcijanina z posługą samarytańską (K122); to znaczy, że przeżyta dobrze msza święta wprowadzająca nas w łączność z Chrystusem powinna przekładać się na postawę wobec innych ludzi przez życzliwość, łagodność. Powinniśmy promienieć na innych miłością Bożą (K203); powinniśmy miłować bliźniego (M108); kochać ludzi tak jak Bóg nas kocha (K12); abyśmy żyli w miłości do bliźniego (M38); oznacza, że powinniśmy żyć przykazaniem miłości na co dzień (M133); „Po tym nas poznacie że się wzajemnie miłujemy”. Powinniśmy w naszym życiu widzieć Chrystusa, który do końca nas umiłował i nie czynić nikomu co nam niemiłe, nawet tym którzy nie wierzą i nami pogardzają (M115); zjednoczenie z Bogiem oznacza zjednoczenie z innymi. Nie może być tak, że jestem uduchowiona, rozmodlona, w bliskości z Bogiem, a nie widzę tych, których On też kocha i za których tak jak za mnie oddał życie. Jeśli wybieram Jezusa wybieram miłość i służbę innym (K88); Msza to liturgia Miłości i tą Miłość powinno się zanieść innym, zwłaszcza tym, którzy są nieświadomi swojej wiary (M14); poprzez*

<sup>202</sup> Kategorie zbudowane na podstawie wypowiedzi respondentów. Procenty nie sumują się.

*miłosierdzie, pomoc wzajemną (M56); pełne uczestnictwo we mszy świętej, przesłuchanie Słowa Bożego, nakarmiona Chlebem Żywym-Miłością zobowiązuje mnie do dzielenia się tą Miłością, do świadczenia o tej miłości, a przede wszystkim ujrzenie tej Miłości-Boga w każdym człowieku nawet w moim wrogu (K13); Uzasadniali też: dzielnie się miłością Boga z innymi, bycie świadkiem miłości aby Boże Królestwo miłości i pokoju rozlewało się w serca i w całym świecie (K26); to znaczy dla mnie, że doskonaląc się w przeżywaniu mszy świętej doskonale się w miłości i niosę ją z sobą do swego środowiska (K77); realizujemy przykazanie miłości bliźniego, tak jak Jezus nas umiłował (K62); być cierpliwym, wyrozumiałym i życzliwym i przebaczącym dla innych ludzi (K17); znaczy kochać jak Jezus, nie wymawiać się z posługi, znać kapłanów i proboszcza, poświęcać się dla innych, opowiadać o Jezusie, zachęcać do formacji (M7); jeśli doświadczam na mszy świętej spotkania z Bogiem- Miłością, to tę miłość chcę nieść innym, bliskim i wszystkim których spotkam. Podczas mszy świętej uczę się patrzeć oczami Jezusa i kochać pomimo wszystko (K8).*

Kontynuację posłannictwa w apostołstwie i świadczeniu o Jezusie dostrzega 19,31% badanych. Taka postawa jest bliska 19,77% kobiet i 18,49% mężczyzn. Przykładowo: *powinniśmy starać się, aby nasze życie prawdziwie było Eucharystią, czyli dziękczynieniem a nasze czyny powinny świadczyć o Jezusie, którego nosimy w naszych sercach (K250); jesteśmy wszyscy powołani do głoszenia Ewangelii, powinniśmy dawać przykład miłości Chrystusa swoim życiem i postawą (K234); wychodzimy do domu jako posłani, aby dzielić się ewangelią z innymi (K227); powinniśmy dawać świadectwo w naszym życiu, że jesteśmy chrześcijanami, czasami jest to bardzo trudne (K47); przyjmując Jezusa powinniśmy nieść go do naszych rodzin, wspólnot, a zwłaszcza do tych, którzy Go jeszcze nie znają (K92); uczestniczyć we wszystkich posługach do których inspiruje Duch Święty (K84); wychodząc z kościoła po zakończonej mszy świętej powinniśmy dalej głosić to co przeżyliśmy, nie powinniśmy tego zatrzymywać tylko dla siebie (K56); mamy być lepszymi w codzienności, bardziej otwarci, ofiarni, pokazywać swoją osobą jedność z Jezusem, być jego świadkiem każdego dnia (M135); światło, które daje Bóg w Eucharystii powinno się potem stać życiem w codzienności (M140); Pan Bóg nas tak umiłował, że poświęcił swoje życie, więc musimy Go naśladować (M18).*

Ta kategoria mieści wypowiedzi, które wprost mówią o ewangelizowaniu: *głosić Ewangelię, to znaczy dobrą nowinę o zbawieniu (K78); ewangelizować (K36); tak jak Jezus głosić Ewangelię i ofiarować siebie (K3); wierny napełniony błogosławieństwem celebracji Eucharystii winien starać się być ewangeliczną solą tej ziemi poprzez posłannictwo miłości, której widzialnym obrazem jest Jezus Chrystus (M93); iść i głosić Ewangelię światu (K96);*

*próbować ewangelizować innych ludzi (M49); idźcie i głoscie co doświadczyliście, rozgłaszajcie (M47).*

*Realizacja słowa Bożego w życiu codziennym jest formą kontynuowania posłannictwa mszalnego dla 13,61% badanych. Za egzemplifikację tej kategorii można wskazać wypowiedzi: usłyszane słowo Boże należy wprowadzać w swoje życie (K215); żyć wartościami w niej zawartymi i słowem Bożym (M54); przenieść to do czego inspiruje nas Bóg, słuchać Jego Słowa i stosować w życiu (K57); wcielać w czyn słowo Boże (K5); żeby wprowadzać w swoje życie i żyć według Ewangelii i przykazań (K28); wprowadzanie słowa Bożego w życie i dawanie swoją postawą i świadectwem przykładu miłości Chrystusowej (M139); wprowadzone słowo do życia (M84).*

*Na zmianę postępowania i przemianę życia jako kontynuację posłannictwa Eucharystii wskazało 11,63% ankietowanych. Respondenci wskazywali: być lepszymi na co dzień po każdej kolejnej Eucharystii (K242); właściwie przeżyta msza święta powinna prowadzić do nawrócenia serca i otwierać je na Boga i ludzi (K100); no po prostu powinniśmy stawać się lepszymi ludźmi, więcej zawierzać Panu Bogu (K38); mają nas one przemieniać. Jeśli np. zobaczę w czasie mszy, że komuś wyrządziłam krzywdę, to idę się z nim pojednać, prosić o przebaczenie (K98); dalej nieść ludziom, którzy nie chodzą do kościoła, aby dać im świadectwo (K21); po opuszczeniu budynku kościoła nie debatujemy nad jakością kazania, tylko wdramy przekazane wartości w swoje życie (M102).*

Odpowiedzi skategoryzowanych jako *inne* odnotowano 5,44% ogółu. Respondenci uważali, że kontynuowanie posłannictwa miłości oznacza to, że msze święte są dla nas wszystkim (K225). Formułowali też inne uzasadnienia: *bo taka jest nauka Kościoła (K71); tak nakazuje nam wiara (K147)*. Dzielili się też osobistymi refleksjami: *na spotkanie z Bogiem w każdej mszy świętej biegnę z radością i wiem, że on tam czeka z utęsknieniem na mnie (K210); msza święta ustanowiona została przez Jezusa Chrystusa z miłości do ludzi, właściwie przeżyta przynosi nam potrzebne łaski dla naszego odkupienia (K64); by uczyć naszego Pana (K66).*

Do niezrozumienia pytania przyznało się 2,23% badanych, natomiast 25,99% nie udzieliło odpowiedzi.

Pierwszym miejscem gdzie misyjne posłannictwo Kościoła realizuje się w pełni jest wspólnota małżeńska. Jan Paweł II w *Familiaris consortio* przeanalizował sytuację rodzin we współczesnym świecie. Przedstawił zamysł Boży względem małżeństwa i rodziny, zwracając szczególną uwagę na Komunię osób zarówno z Bogiem, jak i w rodzinie. Na tym tle zarysował naukę określającą zadania rodziny chrześcijańskiej. Należą do nich: 1) tworzenie

wspólnoty osób; 2) służba życiu – przekazanie życia i wychowanie; 3) uczestnictwo w rozwoju społeczeństwa; 4) uczestnictwo w życiu i misji Kościoła<sup>203</sup>.

Ostatnia część adhortacji podaje wskazania dla pracy duszpasterstwa rodzin. Jan Paweł II stwierdził, że „działalność duszpasterska Kościoła winna być progresywna także w sensie pójścia za rodziną i towarzyszenia jej krok w krok na różnych etapach jej formacji i rozwoju”.

Komunia między Bogiem i ludźmi, która wypełnia się ostatecznie w Jezusie Chrystusie, znajduje swój wymowny wyraz w przymierzu oblubieńczym zawartym pomiędzy mężczyzną i kobietą<sup>204</sup>. Małżonkowie doświadczający łaski sakramentu małżeństwa mają za zadanie upamiętniać zbawcze dzieła Boga, świadczyć o nich wobec dzieci, wprowadzać w życie wobec siebie i wobec dzieci wymogi miłości, świadczyć o nadziei przyszłego spotkania z Chrystusem<sup>205</sup>. Komunia małżeńska wynika z prawa naturalnego. Jest owocem i znakiem potrzeby głęboko ludzkiej, którą Bóg czyni doskonałą w sakramencie małżeństwa. Jest darem łaski Chrystusowej<sup>206</sup>.

*Familiaris consortio* wskazuje na nierozzerwalność komunii małżeńskiej. Jan Paweł II określa nierozzerwalność i wierność małżeńską jako bezcenny dar<sup>207</sup>. Komunia małżeńska jest fundamentem, na którym buduje się szersza komunია rodziny poprzez świadectwo miłości małżeńskiej oraz wymianę wychowawczą między rodzicami i dziećmi<sup>208</sup>.

Jedność „uwzniosła i udoskonała społeczny wymiar życia, przyznaje jej najwspanialszy sens, promuje dobro dzieci i daje im najlepsze warunki dla ich dojrzewania i wychowania”. Należy zauważyć, że papież Franciszek, podobnie jak Jan Paweł II, sprawę jedności w małżeństwie a zatem relacji międzyosobowej traktuje priorytetowo, dobro zaś dzieci ukazuje w bezpośrednim, głębokim związku jedności miłości małżeńskiej. To ma wpływ na jakość i wartość życia całego społeczeństwa. Zatem komunია małżonków służy społeczności. Papież Franciszek mówi o serdecznej i głębokiej radości Kościoła wynikającej ze świadectwa miłości rodzin, ich nierozzerwalności i wierności na zawsze. W swojej adhortacji *Amoris laetitia* przypomina, że w rodzinie, która „jest Kościołem domowym dojrzewa pierwsze doświadczenie komunii między osobami, w której odzwierciedla się dzięki łasce tajemnica Trójcy Świętej”. Stwierdza, że w rodzinie „uczymy się wytrwałości i radości

---

<sup>203</sup> Por. FC 17.

<sup>204</sup> Por. FC 12-13.

<sup>205</sup> Por. FC 13.

<sup>206</sup> Por. FC 19.

<sup>207</sup> Por. FC 20.

<sup>208</sup> Por. FC 21.

pracy, miłości braterskiej, wielkodusznego przebaczenia, nawet wielokrotnego, a zwłaszcza oddawania czci Bogu przez modlitwę i ofiarę ze swego życia”<sup>209</sup>.

Mając na uwadze chrześcijańską wizję rodziny budowanej na komunii współmałżonków zadano respondentom pytanie: *Czy uczestniczysz we mszy świętej razem ze współmałżonkiem?* Wynik badania przedstawia poniższa tabela 88.

Tabela 88  
Uczestnictwo we mszy świętej ze współmałżonkiem

| Uczestniczę:    | płeć |       |     |       | razem |       |
|-----------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                 | K    |       | M   |       |       |       |
|                 | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| często          | 109  | 42,24 | 87  | 59,59 | 196   | 48,51 |
| rzadko          | 24   | 9,30  | 9   | 6,16  | 33    | 8,17  |
| wcale           | 10   | 3,88  | 3   | 2,06  | 13    | 3,22  |
| nie dotyczy     | 101  | 39,15 | 46  | 31,51 | 147   | 36,39 |
| brak odpowiedzi | 14   | 5,43  | 1   | 0,68  | 15    | 3,71  |
| razem           | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

W zadanej kwestii 48,51% respondentów wskazało, że uczestniczy w Eucharystii razem ze współmałżonkiem. Takiej odpowiedzi udzieliło 59,59% mężczyzn i 42,24% kobiet. Małżeństwa rzadko uczestniczą razem we mszy według doświadczenia 8,17% ogółu - 9,30% kobiet i 6,16% mężczyzn. W Eucharystii nie uczestniczy wspólnie (odp. *wcale*) 3,22% badanych - 3,88% kobiet i 2,06% mężczyzn.

Odpowiedzi na zadane pytanie nie udzieliło 3,71%. Badani ujawnili, iż zapytanie *nie dotyczy* 36,39% spośród nich.

Analizując odpowiedzi ankietowanych zauważa się, że w większości małżonkowie uczestniczą wspólnie we Mszy świętej. Dlatego postawiono następne pytanie: *Czy udział we mszy świętej pomaga Tobie w budowaniu więzi małżeńskiej?* Odpowiedź na to pytanie zestawia tabela 89.

<sup>209</sup>Por. AL 86.

Tabela 89

## Znaczenie uczestnictwa we mszy świętej dla budowania więzi małżeńskiej

| Odpowiedzi:             | płeć |       |     |       | razem |       |
|-------------------------|------|-------|-----|-------|-------|-------|
|                         | K    |       | M   |       |       |       |
|                         | N    | %     | N   | %     | N     | %     |
| ma wielkie znaczenie    | 117  | 45,35 | 91  | 62,33 | 208   | 51,49 |
| ma niewielkie znaczenie | 18   | 6,98  | 5   | 3,42  | 23    | 5,69  |
| nie ma znaczenia        | 7    | 2,71  | 1   | 0,68  | 8     | 1,98  |
| nie dotyczy             | 101  | 39,15 | 46  | 31,51 | 147   | 36,39 |
| brak odpowiedzi         | 15   | 5,81  | 3   | 2,06  | 18    | 4,45  |
| razem                   | 258  | 100   | 146 | 100   | 404   | 100   |

Tak jak poprzednio, pytanie nie dotyczyło sytuacji 36,39% badanych. Tak zadeklarowało 39,15% kobiet i 31,51% mężczyzn. Dla ponad połowy respondentów - 51,49% ogółu, wspólne uczestniczenie we mszy świętej ma znaczenie dla budowania więzi małżeńskiej. Tak wskazało 45,35% kobiet i 62,33% mężczyzn.

Tylko dla 5,69% badanych - 6,98% kobiet i 3,42% mężczyzn udział w Eucharystii ma niewielki wpływ na budowanie więzi małżeńskiej. Z kolei 1,98% uznało, że uczestnictwo we mszy nie ma w ogóle znaczenia dla tworzenia wspólnoty małżeńskiej. Na zadane pytanie nie odpowiedziało 4,45% badanych.

Dla większości osób, które żyją w małżeństwie uczestnictwo we mszy świętej pomaga w budowaniu więzi małżeńskiej.

Respondenci pozostający w związku małżeńskim mają świadomość misyjnej kontynuacji misji głoszenia Chrystusa w codzienności. Ich posłanie wynika z właściwego przeżycia liturgii Eucharystii. W zdecydowanej większości widzą rolę, jaką odgrywa wspólne przeżywanie mszy świętej. Świadome i pełne uczestnictwo małżonków we mszy przyczynia się do pogłębienia więzi komunii małżeńskiej.

Komunia miłości małżonków jest znakiem obecności i miłości Boga dla wszystkich ludzi.

\* \* \*

W piątym rozdziale niniejszej pracy omówiono elementy formacji postaw wewnętrznego udziału we mszy świętej. Badani, w swych wypowiedziach, zwracali uwagę na wpływ Ducha świętego działającego w liturgii. Pytania ujawniły dość dobrą znajomość przez respondentów obrzędów wstępnych mszy świętej. Rzadziej wskazywali element wspólnototwórczy i porządkujący akcję liturgiczną, kiedy mowa o roli obrzędów wstępnych.

Wypowiedzi badanych ujawniły, że przywiązują oni wielką wagę do aktu pokuty w czasie obrzędów wstępnych, potrafią prawidłowo wskazać jego miejsce w czasie liturgii, uzasadnić je, a także podać jego znaczenie dla indywidualnego wiernego i całej wspólnoty eucharystycznej.

Badani rozumieją rolę słowa Bożego w zgromadzeniu, choć opierają się w dużej mierze na własnych przeżyciach i doświadczeniach, rzadziej na wiedzy liturgicznej. Sondaże wskazały także na homilię, jako istotny dla respondentów element liturgii słowa oraz na ich oczekiwania, by była ona właściwie wyjaśnieniem Ewangelii i czytań, poparta przykładami z życia. Badani wykazali dezaprobatę dla homilii „politycznych”, nieprzygotowanych, czy postrzeganych jako odtwórcze przeczytanie gotowego tekstu z książki.

Respondenci stanowią grupę, która z dużą częstotliwością przystępuje do Komunii świętej. Potrafią prawidłowo wskazać motywację. W zdecydowanej większości widzą związek pomiędzy mszą świętą, a przyjmowaniem Komunii świętej.

Ankietowani nie do końca rozumieją pojęcie współofiarowania mszalnego. Nie widzą też w nim warunku do czynnego uczestnictwa w Eucharystii. Zauważają wpływ Eucharystii na ich życie, oraz na ich stosunek do bliźniego. Jednak już nie w pełni potrafią przełożyć tę deklarację na misyjne posłannictwo Kościoła i realizację tych założeń w życiu codziennym. Biorąc pod uwagę, że pierwszym miejscem realizacji misji Kościoła jest wspólnota małżeńska trzeba przyznać, że dla większość badanych, którzy żyją w związkach sakramentalnych wspólne uczestnictwo we mszy świętej oraz przyjmowanie Komunii pomaga w budowaniu wspólnoty małżeńskiej. Co więcej, widzą oni, że ich postawa jest kontynuacją misyjnej działalności głoszenia Chrystusa w Kościele i życiu codziennym.



## **ROZDZIAŁ VI**

### **Kondycja formacji liturgicznej członków grup parafialnych Łodzi – próba syntezy.**

Przeprowadzone wśród członków łódzkich grup parafialnych badania ankietowe dały obraz formacji liturgicznej reprezentantów poszczególnych wspólnot. Trzeba zaznaczyć, że badaniu poddani zostali wierni należący do różnych grup, dlatego wnioski rozpatrywane są globalnie. Nie koncentrowały się na jednej wspólnocie, bowiem nie badano członków jednej, konkretnej wspólnoty. Tak zakrojona skala badań dała możliwość oceny stanu formacji, bez prowokowania zarzutów o lepszą czy gorszą formację w danym zespole.

Za wartość dodaną można też przyjąć rozpiętość wieku respondentów, co również tworzy obraz całościowy, nieograniczony do grupy wiekowej. To również sprzyja pełniej charakterystyce grupy badawczej. Pozwala szerzej spojrzeć na formację, ale też sytuację wspólnot, bo zasadniczo najbardziej reprezentatywną okazała się grupa oscylująca w ramach 40-60-latków, czyli osoby zakwalifikowane do tzw. wieku średniego. Badany materiał umożliwił spojrzenie także na formację wiernych w młodym wieku i zwrócenie uwagi na znaczenie katechezy szkolnej i parafialnej.

Badania pokazały, że mamy do czynienia z grupą, która jest ponadprzeciętnie zaangażowana w życie religijne. Taki stan można uzasadnić członkostwem badanych we wspólnotach. Jest to niewątpliwa, dodatkowa motywacja do uczestniczenia w życiu parafialnym ale i liturgicznym.

Z naturalnych względów, respondenci określili siebie jako osoby wierzące i praktykujące, stąd wnioskować można, że ich ustosunkowanie się do pewnych kwestii, może i negatywne czy krytyczne nie wynika z chęci obrażania uczuć religijnych odbiorców ankiety, czy włączenia się w narrację atakującą Kościół Katolicki. Można je uznać za przejaw troski o wspólnotę Kościoła, poszukiwanie własnego miejsca w tej wspólnocie, czy chęć poprawy i zmiany tego, co zauważono jako błędne, gorszące czy niedostateczne.

## 6.1 Bogactwo Kościoła Łódzkiego

Proces odnowy liturgicznej, którą przyniósł Sobór Watykański II zaowocował także pojawieniem się w strukturach Kościoła wielu ruchów i wspólnot. Każdy ochrzczony powołany jest do świętości. Jednakże realizacja tej drogi nie może odbywać się na ścieżce indywidualnego rozwoju. Stąd też Kościół nie ma być pojmowany jedynie w kategoriach struktur organizacyjnych lecz także w świetle wspólnoty, gdzie członkowie, troszcząc się o siebie wzajemnie, kroczą wspólną drogą ku świętości. Powszechny Kościół korzysta z powołań, charyzmatów, zadań, by w wielości tych posług i darów uwypuklić swoją jedność, która jest niewątpliwie owocem działania Ducha Świętego. Jak widzimy na przykładzie części Kościoła Powszechnego, jakim są łódzkie parafie, obszar ten bogaty jest we wspólnoty i stowarzyszenia, które istniały w Kościele wydaje się od zawsze. Mowa o tych zespołach, które gromadziły wiernych odpowiedzialnych za wszelkie posługi w Kościele. W tej grupie można wskazać: ministrantów, scholę, chór parafialny, asystę parafialną. W ostatnich latach pojawiła się także formacja Nadzwyczajnych Szafarzy Komunii Świętej, której reprezentant również był w grupie badawczej.

W Kościele Łódzkim aktywnie działają wspólnoty takie jak: Akcja Katolicka, Odnowa w Duchu Świętym, Ruch Światło Życie, Caritas, Neokatechumenat.

Ujawniły się także wspólnoty, które gromadzą tylko kobiety: Żywa Róża (żeńska) oraz wspólnota Wdów Konsekwowanych. Inne przeznaczone są dla mężczyzn: grupa męska św. Józefa, Męska Róża Różańcowa, Rycerze Kolumba.

Istotna jest także obecność ruchów i stowarzyszeń skupiająca rodziny: Przymierze Rodzin „Mamre”, Spotkania Mażeńskie. Stowarzyszenia powołane do Działania w Archidiecezji Łódzkiej, często działają przy parafiach wspierają ich działalność na różnych płaszczyznach. Wskazać tu można: Stowarzyszenie bł. Edmunda Bojanowskiego, Stowarzyszenie Pomocników Mariańskich, Stowarzyszenie Rodzin Katolickich. Istnieją także wspólnoty, które tworzą się przy zgromadzeniach zakonnych, działając szczególnie w posłudze miłosierdzia: Wspólnota przy Zgromadzeniu Sióstr Misjonarek Miłości, Wspólnota św. Franciszka Salezego, Trzeci Zakon św. Franciszka. Zauważamy także, że same nazwy wspólnot sugerują odbiorcy ich szczególny charyzmat: Wspólnota Krwi Chrystusa, Legion Małych Dusz, Apostolat Maryi; w tym wspólnoty obejmujące modlitwę w sposób szczególny kapłanów: Cordia Pia, Koinonia Jana Chrzciciela, Wieczernik Modlitwy za Kapłanów. Przeprowadzone badanie ankietowe pokazuje, że na religijnej mapie Łodzi spotkać można

wspólnoty: Krąg Biblijny, Szkoła Nowej Ewangelizacji, Alpha, New Pastoral, Koło Przyjaciół Radia Maryja. Są też grupy stanowiące Zespoły Synodalne.

Na bazie tego doświadczenia, możemy uznać, że badanie ankietowe nie było przeprowadzone w religijnej próżni, lub jednorodnej wspólnotcie. Od strony badacza pokazuje bogactwo Kościoła Łódzkiego ujawnione we wspólnotach i ruchach. Daje też obraz grupy badawczej, bardzo różnicowej pod względem posług, charyzmatów, ścieżek wtajemniczenia chrześcijańskiego. Dlatego należy uznać, że wyniki badań są wiarygodne, obiektywne i charakteryzują cały zespół respondentów, nie konkretne wspólnoty.

## **6.2 Niedzielną Eucharystią miejscem spotkania z Bogiem i z człowiekiem**

Większość respondentów traktuje uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii jako rzecz oczywistą. Budujące jest, że zdecydowana większość respondentów zdaje sobie sprawę z istnienia obowiązku uczestniczenia we mszy świętej w niedzielę. Wie z czego obowiązek ów wypływa i jakie są konsekwencje jego nieprzestrzegania.

Trudno jest określić czy podejście ankietowanych do tematu wiąże się jedynie z przyjęciem tego faktu jako obowiązku, czy potrzeby duchowego, głębszego przeżycia Dnia Pańskiego. W odniesieniu do całości analiz trudność sprawia także ocena na ile uczestnictwo w niedzielnej Eucharystii wypływa z troski o wspólnotę, ma w sobie przyczynek do budowania i umacniania wspólnoty, nie tylko parafialnej ale i parafialnej. Czy nie jest uczestnictwem traktowanym indywidualistycznie, spełnieniem jednostkowego obowiązku, czy powinności, ducha lub tradycji, która sprowadza wielu, do jednego miejsca jakim jest świątynia.

Można oczywiście przyjąć, że głębokie zaangażowanie w Eucharystię jest wynikiem formacji parafialnej. Nie można zupełnie zanegować takiego twierdzenia. Jednakże analizy wykazujące poszukiwanie siebie w przestrzeni liturgii osłabiają ten argument. Choć trzeba przyznać, iż ankietowani upatrują w Eucharystii czegoś więcej, a świadomość obowiązku jest dla nich motywacją dodaną. Prócz tego ankietowani jasno motywują udział w Eucharystii głównie wewnętrzną potrzebą religijną. Są świadomi wewnętrznego, duchowego charakteru przeżycia liturgicznego.

Ich potrzeba Eucharystii motywowana jest spotkaniem z Jezusem, daje przypuszczenie, że badani są świadomi realizowania siebie w misterium Chrystusa. Prócz tego, ich uczestnictwo we mszy świętej także w dni powszednie świadczy o stosunku do Eucharystii, którą

w większości, stawiają w centrum życia religijnego, nie traktując jedynie jako wynikającego z przepisów prawa obowiązku.

### 6.3 Wspólnota a indywidualizm

Choć stosunek respondentów do Eucharystii jako centrum życia religijnego oceniony został pozytywnie, to trudno jednoznacznie określić, w którym kierunku zmierza formacja ankietowanych członków grup parafialnych Łodzi. Zróżnicowane są ich wypowiedzi dotyczące uczestnictwa w Eucharystii. Bo choć większość wskazuje na potrzebę uczestnictwa w Eucharystii, motywując to względami duchowymi, to jednak status tego przeżycia, względem wspólnoty eucharystycznej nie jest już tak oczywisty. Część respondentów, w zależności od zapytania i kontekstu odpowiedzi wskazuje, że jest dla nich bardzo istotne wspólnotowe przeżywanie Eucharystii. Wielokrotnie wspominali oni to, opisując mszę, które wywarła na nich wielkie wrażenie. Tu motyw budowania wspólnoty, atmosfery jedności zdecydowanie przeważał. Natomiast odpowiedzi na pytania wprost mówiące o braterstwie i jedności nie potwierdzały tego obrazu.

Respondenci mają świadomość wspólnototwórczej roli Eucharystii, ale oczekują od niej zaspokojenia indywidualnych swoich potrzeb i oczekiwań duchowych.

Wiedzą, że zachowanie jednolitych gestów i postaw podkreśla wspólnotowość liturgii. Jednak sami przyznają, że w Eucharystii zmieniliby choćby postawę w czasie modlitwy *Ojciec nasz* tak, by mieć wzniesione ręce lub trzymać się za dłonie. Doświadczenie duszpasterskie pokazuje, że członkowie wspólnot czynią tak w czasie mszy świętych parafialnych. Wybierają to, co im osobiście odpowiada.

Praktykowanie, dawanie świadectwa i pragnienie wewnętrznego zjednoczenia z Chrystusem można uznać za oznaki liturgicznej świadomości respondentów, bazujące jednak na indywidualnych potrzebach i odczuciach.

Priorytetową korzyścią jaką wskazali dla swojego życia religijnego i moralnego, płynącą z uczestnictwa w Eucharystii jest więź z Bogiem.

Badania wskazały, że największe korzyści z uczestnictwa w Eucharystii odnoszą w życiu osobistym. Ukierunkowani są na czerpanie korzyści dla siebie w określonym miejscu i czasie. Respondenci w zaskakująco małym stopniu zauważają korzyści płynące ze mszy, które mogą realizować w życiu codziennym i społecznym. Ich postawa jest zamknięta. To, co otrzymują zachowują dla siebie. Relacja z Bogiem ogranicza się do duchowego przeżycia w kościele. W takim aspekcie Eucharystia przestaje być dla nich źródłem szczytem życia.

Sfera *sacrum* nie przenika do *profanum* codzienności. Sacrum i profanum funkcjonują jak dwie odrębne sfery rzeczywistości. Tworzenie relacji z Bogiem, nie ma przełożenia na życie w świecie.

Z badań wynika, że Eucharystia służy ankietowanym w budowaniu relacji z Bogiem. Jest to godne zauważenia. Niestety nie ma to przełożenia na budowanie relacji w domu, pracy, małżeństwie, rodzinie. Odpowiedzi badanych nie uwypuklają troski o świadome, pełne, czynne uczestnictwo we mszy świętej.

Nie wybrzmiało także, by Eucharystia była dla ankietowanych centrum życia wspólnotowego. Wręcz przeciwnie. Ujawniono, że we wspólnocie badani, w większości poszukują drugiego człowieka, komfortu przebywania w grupie. Fundament, którym powinien być Chrystus zaciera się. Wspólnota funkcjonuje dla wspólnoty. Można odnieść wrażenie, że wspólnota staje się celem samym w sobie.

Wspólnota jest też miejscem, które inspiruje do przeżywania liturgii. Jednak w wynikach badań nie przejawia się chęć zrozumienia idei jedności w różnorodności. Bardziej ujawnia się chęć przełożenia specyfiki liturgii wewnątrzwspólnotowej na grunt parafii. Ankietowani podkreślają to, co jest dla nich istotne w przeżywaniu liturgii we własnej wspólnocie. Zauważa się, że brakuje im całościowego wejrzenia na dobro Kościoła, a także pełnego spojrzenia na mszę świętą, która nie jest ograniczona do jednej wspólnoty.

Pozostaje wątpliwość, co lub Kto jest dla ankietowanych ważnym czy najważniejszym w Eucharystii.

#### **6.4 Nadzwyczajna Forma Rytu Rzymskiego – troska o tradycję a zagrożenie jedności**

Analiza wypowiedzi respondentów wykazała, że nie rozróżniają oni pojęć formy i rytu traktując je synonimicznie. Ankietowani odnosząc się do form rytu traktują je, jako osobne obrządku. Jak zauważono, stosunkowo mała ilość respondentów brała udział w mszy świętej sprawowanej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego. Mimo to, dość jaskrawie uwidocznił się ich stosunek do tej formy. Analiza odpowiedzi wykazała, że ankietowani wybierają Eucharystię, czy miejsce gdzie w niej uczestniczą ze względu na odpowiadającą godzinę, wystrój świątyni, ulubionego kaznodzieję. Wskazywali na motywy zewnętrzne, ułatwiające im organizację Dnia Pańskiego.

Nie można pominąć faktu, że w gronie respondentów znalazły się osoby, które uczestniczyły w liturgii przedsoborowej w dzieciństwie i wynikało to z naturalnego faktu, iż była to jedyna obowiązująca forma. Podkreślali oni, że ze względu na łacinę mało rozumieli ze mszy.

Obecnie doceniają liturgię sprawowaną w języku narodowym. Mają świadomość, że ich uczestnictwo jest bardziej świadome i pełniejsze. Doceniają, że liturgia jest odprawiana w języku ojczystym, co pomaga im w pełni świadomie uczestniczyć w liturgii. Zauważają korzyści płynące z podjęcia dialogu z kapłanem, jego zwrócenie w kierunku wiernych.

Wśród uczestników NFRR ujawniło się, że traktują tę formę jako ważniejszą, czy wręcz najważniejszą. Tym samym dotykają istoty mszy świętej, która w ich rozumieniu, tylko celebrowana w tej konkretnej formie, jest jedyną, najważniejszą mszą wszechczasów, deprecjonując Eucharystię sprawowaną w formie zwyczajnej.

Dla niektórych forma nadzwyczajna jest pewną ciekawostką historyczną. Uczestniczą w niej z ciekawości, czy ze względu na panującą modę. Fascynuje ich liturgia jako przestrzeń niezrozumiała, łacina wzmaga tajemniczość i „misteryjność”. Motywacje tego typu należy pozostawić do rozstrzygnięcia w sumieniu osób badanych. Takie spłylenie motywu uczestnictwa w Eucharystii budzi zaniepokojenie.

W wypowiedziach badanych dało się zauważyć wyraźny podział między zwolennikami NFRR, a osobami mającymi inne zdanie. Świadczy to o nadużyciach i nierespektowaniu norm zawartych w *Motu proprio Summorum Pontificum* Benedykta XVI. Powstał rozdzźwięk między intencjami papieża seniora, o zachowanie jedności i wzajemne uświęcenie. Doświadczenie duszpasterskie, potwierdzone odpowiedziami na pytanie otwarte pokazuje rozłam jedności. Przykre, że dotknęło to również osoby, formujące się we wspólnotach parafialnych. Dla osób skrajnie oddanych NFRR msza święta sprawowana w tej formie jest traktowana jako „msza wszechczasów”. Za najgodniejszy i jedyny sposób przystępowania do Komunii świętej uznają postawę klęczącą i przyjęcie bezpośrednio do ust. Odrzucają racjonalne argumenty i naukę Kościoła. Badania potwierdzają obserwacje wynikające z praktyki pastoralnej autora dysertacji.

Z uwagi na taką sytuację decyzję papieża Franciszka, o ograniczeniu swobód celebracji w NFRR należy przyjąć z uznaniem motywowanym troską o jedność wewnątrz Kościoła.

## 6.5 Potrzeba katechezy parafialnej

Analiza ankiet jako materiału badawczego, oraz odpowiedzi w nich zawartych wskazały jednoznacznie na potrzebę katechezy liturgicznej. Zauważono niedostatki w formacji ankietowanych dotyczące czysto teoretycznej części ankiety, gdzie pytania odwoływały się do wiedzy respondentów. O ile potrafia wskazać części mszy świętej, to wielką trudność sprawia im zidentyfikowanie elementów liturgii słowa i liturgii eucharystycznej. Ujawniona świadomość form i rytu domaga się pogłębienia wiedzy w tym zakresie, przekazywanej oczywiście w sposób trafiający do odbiorców.

Biorąc pod uwagę praktykę duszpasterską należy zwrócić uwagę na katechezy przygotowujące do I Komunii świętej oraz przyjęcia sakramentu bierzmowania. Są to okoliczności, gdzie działania katechetyczne w szkole powinny korespondować z przygotowaniem parafialnym, dając tym samym możliwość zanurzenia młodego człowieka w przestrzeni *sacrum*.

Przestrzeni dla katechezy liturgicznej można szukać w wygłaszanych homiliach, ale także w spotkaniach przeznaczonych dla niej obejmujących te zagadnienia. Katecheza taka może być wspomagana materiałami audiowizualnymi, multimedialnymi. Wszystko po to, by u wiernych młodszych i starszych wzbudzić lub pogłębić świadomość czym jest Eucharystia. Uzmysłować rolę czynnego udziału w Eucharystii dla formacji wewnętrznej oraz życia codziennego.

Dobrym rozwiązaniem może być włączenie wiernych świeckich w katechezę liturgiczną. Tak, by wraz z duszpasterzem poczuli się oni odpowiedzialni za formację grupy. Powszechnie zauważa się, że katecheza parafialna, nawet jeśli jest prowadzona, i to rzetelnie, nie przyciąga parafian. Frekwencja na tego typu spotkaniach jest zazwyczaj niska. Wspólnoty parafialne również nie prowadzą katechizacji mszalnej. Jest to temat pomijany i dlatego badani uczestniczący w Eucharystii bazują na swoich doświadczeniach, przeżyciach osobistych. Brak zauważalnego poczucia, że Eucharystia stanowi szczyt wspólnoty, a charyzmaty czy powołania poszczególnych wspólnot powinny być w niej zakorzenione.

Na potrzebę katechezy liturgicznej wskazują także ewaluacyjne wypowiedzi respondentów, którzy sami przyznają się, że ankieta wzbudziła w nich potrzebę pogłębienia wiedzy. Motywowała ich do przeczytania czegoś, chociażby OWMR (K238). Innych zachęciła do zakupu katechizmu (K5). Respondenci przyznawali, że zauważyli luki w swojej wiedzy liturgicznej (M23). Wypowiedzi na temat zewnętrznego udziału, respondenci odebrali

jako własne przygotowanie do liturgii. Nie potrafili odnieść pytania do konkretnej wiedzy liturgicznej.

Jak już wspomniano nie oczekuje się od członków grup parafialnych osiągnięcia szczytów liturgicznej erudycji. Chodzi o uzmysłowienie wiernym, czym jest Eucharystia i przeprowadzenie ich do świadomego uczestniczenia w niej. Tak, by wierni zdawali sobie sprawę, że są podmiotem liturgii, nie tylko jej obserwatorami, by mieli wiedzę jaka jest rola jej poszczególnych elementów. Potrzebna jest pogłębiona wiedza o liturgii. Uporządkowana wiedza winna służyć dobremu i owocnemu przeżyciu każdej Eucharystii.

Badani nie mają pełnej świadomości, jakie przymioty cechują uczestnictwo w Eucharystii. Odnotować należy także, że respondenci posiadają nikłą znajomość nauki Soboru mówiącą o świadomym, pełnym i czynnym udziale we mszy świętej. Formacja duchowa powinna korespondować z wiedzą merytoryczną, choćby w podstawowym zakresie. To dopełnia kształtu formacji religijnej, jaką powinni odbierać w swoich wspólnotach ich członkowie.

Oczywiście nie można nie docenić indywidualnych poszukiwań badanych dla pogłębienia wiedzy religijnej. Jak sami wskazali korzystają z różnego typu literatury, prasy katolickiej, a także możliwości internetu. Opierają się na informacjach zaczerpniętych z blogów religijnych, które wybierają zgodnie ze swoimi preferencjami. Trudno w tych przypadkach o weryfikację danego źródła. Stąd zaleca się ostrożność w korzystaniu z tych pomocy.

Rzetelniejszym źródłem może okazać się youtube. Filmy i prezentacje liturgiczne na ogół publikowane są przez znanych duszpasterzy, którzy posiadają tożsamość medialną, są rozpoznawani przez szerokie grono odbiorców. Pandemia spowodowała mnogość youtubowych kanałów parafialnych, na których, prócz transmisji mszy i nabożeństw<sup>1</sup> niejednokrotnie pojawiały się blogi miejscowych kapłanów, którzy tłumaczyli zagadnienia liturgiczne czy prowadzili spotkania ze słowem Bożym.

Przeprowadzone wśród członków łódzkich wspólnot parafialnych badanie ankietowe, dostarczyło szczegółowego materiału, który w sposób dość przejrzysty zilustrował stan formacji liturgicznej grupy badawczej. Wypowiedzi respondentów dały obraz niespełniający oczekiwań. Po członkach wspólnot spodziewać się można było głębszego zaangażowania w przestrzeń liturgiczną, przeniesienia poczucia wspólnoty z małej grupy na społeczność

---

<sup>1</sup> Zob. Por. P. Kulbacki, *Liturgia w mediach*, „Liturgia Sacra” 21(2015), n. 1, s. 61–64; W. Bartocha, *Liturgia „zmediatyzowana” w świetle Dyktorium Konferencji Episkopatu Polski w prawie celebracji mszy świętej transmitowanej przez telewizję*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 28(2019) n. 4, s. 61-62.

parafialną. Niezadowalająco kształtuje się także stan recepcji nauki Soboru Watykańskiego II. Zarówno wspólnoty tradycyjne, jak i nowsze, poza wyjątkami, nie znają, lub nie pogłębiły nauczania Soboru o liturgii. Badanie ujawniło skupioną wokół parafii społeczność, która niekoniecznie identyfikuje się ze wspólnotą parafialną, a dążenie do komfortu i poszukiwania siebie w przestrzeni *sacrum* przysłania poczucie braterstwa i jedności. Tym co może być budujące to częstotliwość uczęszczania członków wspólnot parafialnych na niedzielą Eucharystię, poczucie duchowej jedności z Bogiem i nawiązywanie relacji z Nim. Daje to perspektywę dalszej formacji.



## ZAKOŃCZENIE

Prowadzone poszukiwania naukowe miały na celu zbadanie, na podstawie danych ankietowych i w świetle nauczania Kościoła, w jaki sposób członkowie grup parafialnych zostali uformowani do czynnego uczestnictwa we mszy świętej. Należało zbadać jaki stan formacji liturgicznej ujawniają członkowie zespołów/grup parafialnych. Czy formacja, której byli lub są uczestnikami, przygotowuje ich do czynnego uczestnictwa we mszy świętej? Czy w ramach formacji ankietowani zdobyli wiedzę teologiczną na temat mszy świętej. W jaki sposób wpłynęło to na ich uczestnictwo we mszy świętej i postawienie Eucharystii w centrum ich życia?

Problem badawczy został rozwiązany dzięki przeprowadzonej analizie zebranych odpowiedzi. Dla opracowania materiału badawczego pracowano w kluczu paradygmatu pastoralnego, posługiwano się metodami innych dyscyplin teologicznych, a także elementami badań stosowanymi w naukach społecznych np. w socjologii. Dzięki zastosowanej metodologii możliwe było obiektywne wnioskowanie we wskazywanych obszarach badawczych.

Wyniki badań, pozyskane w procesie analizy wypowiedzi ankietowanych członków grup parafialnych funkcjonujących w łódzkich parafiach dostarczyły unikalnego materiału. Przeprowadzone badania pozwoliły przedstawić dość obszerną panoramę życia liturgicznego respondentów, zaczynając od autodeklaracji wiary, poprzez ich zaangażowanie w liturgię, kończąc na informacjach o wiedzy badanych dotyczących mszy świętej.

Walorem badawczym było pozyskanie grupy respondentów spośród różnych wspólnot parafialnych. Choć z założenia należało przyjąć, iż są to osoby wierzące i praktykujące, to na polu rozważań dotyczących już ściśle formacji do czynnego uczestnictwa w Eucharystii jak również zaangażowania w posługi czy wpływu Eucharystii na obszary życia badanych, wypowiedzi dostarczyły oryginalnego materiału, często prowadzącego do zaskakujących wniosków i niejednoznacznych ocen. Zdarzały się bowiem sytuacje, kiedy wypowiedzi uzyskane w wyniku odpowiedzi na pytania zamknięte nie korelowały z wypowiedziami indywidualnymi z refleksji zawartych w pytaniach otwartych. Ujawnił się dysonans pomiędzy wiedzą respondentów, a ich zaangażowaniem i odbiorem liturgii.

W dysertacji podjęto temat bezsprzecznie istotny. Omówiono konkretne dane ankietowe pozyskane na ściśle określonym obszarze terytorialnym - miasto Łódź, jak również w skonkretyzowanej grupie badawczej jaką stanowią członkowie zespołów parafialnych działających przy łódzkich parafiach. Tak zakrojone badania nie mają obrazu porównawczego. Dotychczas badaniom formacji do czynnego uczestnictwa we mszy świętej z zasady poddawano młodzież. Nie prowadzono badań formacji do czynnego uczestnictwa w liturgii członków grup parafialnych. Badania są innowacyjne, bowiem dotyczyły one nie tylko formacji badanych w życiu dorosłym, ale pozwoliły zaobserwować owoce formacji religijnej w młodszym wieku. Niestety niemożliwe jest dokonanie takiej syntezy porównawczej w jednym programie badawczym. Badaniem objęci byli członkowie różnych wspólnot parafialnych. To dało obraz stanu formacji do czynnego udziału w Eucharystii szerszego grona badanych, osób działających w różnych wspólnotach. Dzięki temu uniknięto prób oceny formacji osób przynależnych do poszczególnych grup parafialnych. Ankieta zawierała szczegółowe badania, co dało dysertacji walor ogólnego opracowania, umożliwiającego obiektywizm badawczy, inspirującego do poszerzenia badań w różnych grupach na terenie miasta lub też stworzenia programu badawczego dla wspólnot o tożsamej duchowości lub wspólnot działających przy konkretnej parafii.

W trakcie prowadzenia badań zauważono także brak studiów porównawczych, które przyczyniłyby się do poszerzenia omawianego zagadnienia. Nie odnotowano zbliżonych opracowań na terenie archidiecezji łódzkiej. To nie dało możliwości porównania wyników badań z innymi pozyskanymi z tego obszaru. Dlatego nie można potwierdzić zależności wyników badań od innych autorów i koncepcji. Trudno też mówić o jakichkolwiek zależnościach zewnętrznych pracując na oryginalnym materiale badawczym zebranym w konkretnej grupie badawczej.

Wnioski pozyskane w oparciu o wyniki badań empirycznych oraz ich krytyczną analizę rzucają światło na możliwość zastosowania ich w praktyce duszpasterskiej. Wdrożenia w parafiach wymagają postulatów szerzej opisane w rozdziale szóstym. Tym co wydaje się istotne jest potrzeba pogłębienia pracy z grupami formowanymi przy parafiach i skorygowanie dotychczasowych działań formacyjnych we wspólnotach parafialnych. Wydaje się istotne położenie większego nacisku na katechezę mistagogiczną. Badania doprowadziły do sformułowania syntezy postulatów pastoralnych, które mogą być pomocne przy formacji liturgicznej:

1. Wprowadzanie wiernych w celebrację Eucharystii we wspólnocie, której fundamentem jest Chrystus.

2. Permanentna katecheza liturgiczna, z uwzględnieniem elementów formacji katechumenalnej.
3. Formowanie członków grup parafialnych do wspólnoty wspólnot.
4. Przynaglenie, by sposób celebry liturgii, również tej w grupach parafialnych był oparty na wzorcach określonych w księgach liturgicznych.
5. Uwypuklenie roli Eucharystii dla komunii małżonków.
6. Pogłębienie formacji eucharystycznej w zespołach parafialnych
7. Koncentrowanie uwagi duszpasterskiej na formie i treści homilii.

Badania ujawniły, że respondenci mają teoretyczną wiedzę na temat liturgii, wiedzą, że ma ona wpływ na różne płaszczyzny życia natomiast nie zawsze w wypowiedziach indywidualnych dawali temu wyraz. Budują oni swoją wiedzę na osobistych, subiektywnych doświadczeniach, które wykazały problem autonomicznego traktowania kwestii wiary i jej wpływu na życie respondentów.

Zauważa się potrzebę podejmowania w parafiach czy grupach parafialnych funkcji animatora liturgicznego, odpowiedzialnego z formację do czynnego uczestnictwa we mszy świętej tak jak czyni się to np. w Ruchu Światło - Życie. Pozyskane wnioski oraz proponowane postulaty można wykorzystać dla opracowania programu katechezy liturgicznej dla grup parafialnych.

W zakresie samego przedmiotu materialnego i formalnego zasadnym wydaje się kontynuacja badań dla grup parafialnych w innych ośrodkach w Polsce, zarówno wielkomiejskich, co dałoby materiał porównawczy dla opracowanych tu badań, jak również w obszarach małomiasteczkowych. Uzasadnionym wydaje się stworzenie narzędzia badawczego umożliwiającego badania owoców formacji w przekroju wieloletnim, co 5 lub 10 lat.

Ważnym byłoby podjęcie badań w kierunku wykazania w jaki sposób formacja w grupie parafialnej kształtuje osobę, na jakim poziomie ta formacja pozostaje, na jakich założeniach się opiera i jakie skutki przynosi w życiu wspólnotowym, rodzinnym i zawodowym. Eksploracji można również poddać wewnętrzną formację konkretnej wspólnoty. Pożytecznym wydaje się poddanie pod dyskusję problemu zaangażowania wiernych świeckich w działania parafii i czynne zaangażowanie w liturgię. Zwłaszcza wynika to z postulatów wykazanych we wnioskach, gdzie badani z jednej strony wykazują niezadowolenie z braku dla nich przestrzeni do zaangażowania się w liturgii, z drugiej nie wykazują zainteresowania podjęciem posług liturgicznych. Analizie trzeba poddać obecność, oraz działania koordynatorów, odpowiedzialnych za formację liturgiczną w parafiach.

Wszelkie działania, podjęte w celu rozszerzenia świadomości liturgicznej, zwrócenia uwagi na Eucharystię jako centrum życia chrześcijańskiego mają za zadanie ukazanie chrześcijaństwa i jego największego skarbu jako propozycji dynamicznej i wciąż aktualizującej się dla współczesnego człowieka wierzącego lub poszukującego.

## BIBLIOGRAFIA

### ŹRÓDŁA

*Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu* [Biblia Tysiąclecia, wyd. 5], Poznań 2000.

### I. Nauczanie Kościoła

#### 1. Dokumenty *Vaticanum II*

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4 XII 1963), SW s. 40-70.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* (21 XI 1964), SW s. 105-170.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18 XI 1965), SW s. 350-362.

Dekret o apostołstwie świeckich *Apostolicam actuositatem* (18 XI 1965), SW s. 379-404.

Dekret o misyjnej działalności Kościoła *Ad gentes divinitus* (18 XI 1965), SW s. 433-471.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7 XII 1965), SW s. 537-620.

#### 2. Nauczanie Papieży

Pius X, Motu proprio *Tra le sollecitudini* (22 XI 1903), Płock 1904.

Pius XII, Encyklika *Mystici Corporis* (29 VI 1943), Wrocław 2001.

Pius XII, Encyklika *Mediator Dei* (20 XI 1947), Kielce 1948.

Jan XXIII, Encyklika *Mater et magistra* (15 V 1961), Kraków 1969.

Paweł VI, Encyklika *Mysterium fidei* (3 IX 1965), EDK s. 13-32.

Paweł VI, Motu proprio *Ministeria quaedam* (15 VIII 1972), AAS 64(1972) 529-534, PPK V 9333-9359.

Paweł VI, Adhortacja *Evangelii nuntiandi* (8 XII 1975), Wrocław 2001.

Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* (4 III 1979).

Jan Paweł II, Adhortacja apostolska *Catechesi tradendae* (16 X 1979).

Jan Paweł II, List apostolski *Dominicae cenae* (24 II 1980).

Jan Paweł II, List do kapłanów na Wielki Czwartek (1980).

Jan Paweł II, Adhortacja *Familiaris consortio* (22 XI 1981).

Jan Paweł II, Adhortacja *Christifideles laici* (30 XII 1988).

Jan Paweł II, List apostolski *Vicesimus quintus annus* (4 XII 1988).

Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (7 XII 1990).

Jan Paweł II, List *Gratissimam sane* (2 II 1994).

Jan Paweł II, List apostolski *Dies Domini* (31 V 1998).

Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17 IV 2003).

Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy świętej z Pierwszą Komunią świętą dzieci, Łódź 13 czerwca 1987* [w:] *Trzecia Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia. Dokumentacja*, red. M. Nowaczyńska, D. Strzałko, Poznań 1987, s. 153-161.

Jan Paweł II, *Przemówienie do włóknienek z Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. obrońców Pokoju „Uniontex” (13.06.1987)*, [w:] *Trzecia Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. Przemówienia. Dokumentacja*, red. M. Nowaczyńska, D. Strzałko, Poznań 1987, s. 164-172.

Benedykt XVI, Adhortacja *Sacramentum caritatis* (22 II 2007).

Benedykt XVI, Motu proprio *Summorum Pontificum* (7 VII 2007).

Benedykt XVI, Motu proprio *Ubicumque et semper* (21 IX 2010).

Benedykt XVI, Adhortacja *Verbum Domini* (30 XI 2010).

Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* (29 VI 2013).

Franciszek, Adhortacja *Evangelii gaudium* (24 XI 2013).

Franciszek, Adhortacja *Amoris laetitia* (19 III 2016).

Franciszek, Motu proprio *Spiritus Domini* (10.01.2021).

Franciszek, List apostolski *Traditionis custodes* (16 VII 2021).

Franciszek, List Ojca Świętego Franciszka do Biskupów całego świata w celu przedstawienia Motu Proprio „Traditionis custodes” o stosowaniu liturgii rzymskiej sprzed reformy z 1970 r (16 VII 2021), „Anamnesis” 27 (2021), nr 4, s. 13-18.

Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi* (29 VI 2022).

### **3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej**

Kongregacja Soboru, Dekret *Sacra Tridentina Synodus* (20 XII 1905), ASS 38 (1906) s. 400-404; EWPSA s. 31-36.

Kongregacja dla Spraw Sakramentów Świętych, Dekret *Quam singulari* (8 VIII 1910), AAS 2 (1910) s.577-583; EWPSA s. 37-44.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *De musica sacra et sacra liturgia* (3 IX 1958), AAS 50 (1958) 601-663, „Gorzowskie Wiadomości Kościelne” 3 (1959), s. 407-444.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Inter Oecumenici* (26 IX 1964), AAS 56 (1964) s. 877-900, WdL s. 609-626.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Musicam sacram.* (5 III 1967), AAS 59 (1967) 300-320; PPK I 1226-1299.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Tres abhinc annos* (4 V 1967), AAS 59 (1967) 442-448; PPK I 977-1014.

Kongregacja Obrzędów, Instrukcja *Eucharisticum mysterium* (25 V 1967), AAS 59 (1967) 539-573; EDK s. 154-190.

Kongregacja ds. Kultu Bożego, Instrukcja *Actio pastoralis* (15 V 1969), AAS 61 (1969) 806-811; EDK s. 213-218.

Kongregacja Sakramentów, Instrukcja *Immensae caritatis* (20 I 1973), AAS 65 (1973) 264-271; PPK VI 11257-11299.

Kongregacja Sakramentów i Kultu Bożego, Instrukcja w sprawie niektórych norm dotyczących kultu tajemnicy eucharystycznej *Inaestimabile donum*. (3 IV 1980), AAS 72 (1980) 331-343; EDK s. 268-277.

Kodeks Prawa Kanonicznego (25 I 1983), Poznań 2022.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Indult *Quattuor abhinc annos* (3 X 1984), AAS 76 (1984), s. 1088-1089,  
<https://vademecumliturgiczne.pl/2018/01/11/indult-kongregacji-ds-kultu-bozego-i-dyscypliny-sakramentow-quattuor-abhinc-annos/>, [dostęp 21.11.2021].

*II Nadzwyczajne Zgromadzenie Generalne Synodu Biskupów: Relacja końcowa (Relatio finalis)*, [w:] *Nadzwyczajny Synod Biskupów (1985), Kościół kierowany przez Słowo Boże sprawuje tajemnicę Chrystusa dla zbawienia świata*, Wrocław 1986, s. 7-38.

Katechizm Kościoła Katolickiego (11 X 1992), Poznań 2020.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Liturgia rzymska i inkulturacja: IV instrukcja dla poprawnego wprowadzenia soborowej Konstytucji o liturgii (art. 37-40)*. (25 I 1994),  
[https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/de\\_liturgia\\_romana\\_25011994.html](https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/de_liturgia_romana_25011994.html), [dostęp: 19.08.2021].

Kongregacja Nauki Wiary, Instrukcja na temat modlitw w celu osiągnięcia uzdrowienia pochodzącego od Boga *Ardens felicitatis desiderium* (14 IX 2000), [w:] *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1995 – 2000*, red. J. Królikowski, Z. Zimowski, Tarnów 2002, s. 95-104.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* (17 XII 2001), Poznań 2003.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Instrukcja *Redemptionis Sacramentum* (25 III 2004), Poznań 2004

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, List okólny *Znaczenie rytualne daru pokoju podczas Mszy św.*, (08 VI 2014), „Anamnesis” 79 (2014), nr 4, s. 13-16.

Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium homiletyczne*, (29 VI 2014), Poznań 2015.

Kongregacja Nauki Wiary, List *Iuvenescit Ecclesia* do Biskupów Kościoła katolickiego na temat relacji między darami hierarchicznymi a charyzmatycznymi dla życia i misji Kościoła (15 V 2016), <http://episkopat.pl/relacja-miedzy-darami-hierarchicznymi-a-charyzmatycznymi-list-kongregacji-nauki-wiary/>, [dostęp: 20.12.2019].

#### **4. Dokumenty Kościoła w Polsce**

*II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001.

*List Episkopatu Polski na temat przykazań kościelnych* (21 X 2003), <https://episkopat.pl/list-episkopatu-polski-na-temat-przykazan-koscielnych/>, [dostęp: 20.12.2019]

*Komunikat z 331. Zebrania Plenarnego Konferencji Episkopatu Polski* (9 III 2005), <https://episkopat.pl/komunikat-z-331-zebrania-plenarnego-konferencji-episkopatu-polski/> [dostęp: 20.02.2020].

*Komunikat Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów KEP z 3 października 2020*, <https://episkopat.pl/komisja-liturgiczna-episkopatu-komunia-na-reke-nie-jest-profanacja-2/>, [dostęp: 18.11.2021].

Konferencja Episkopatu Polski, *Wskazania po ogłoszeniu nowego wydania Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* (9 III 2005), „Anamnesis” 11 (2005), nr 3 (42), s. 25-34.

#### **5. Zbiory dokumentów Kościoła**

*Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. S. Głowa, I. Bieda, Poznań 1988.

*Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, T. 2 (869-1312), Kraków 2002.

*Dokumenty soborów powszechnych*, oprac. A. Baron, H. Pietras, T. 4 (1511-1870), Kraków 2005.

*Eucharystia w wypowiedziach papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.*, red. R. Rak, Londyn 1987.

*Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, red. E. Szafrowski, T. 1-12, Warszawa 1968-1983.

*To czyńcie na moją pamiątkę. Eucharystia w dokumentach Kościoła*, oprac. J. Miazek, Warszawa 1987.

## **II. Księgi liturgiczne i pomocnicze**

*Ceremoniał liturgicznej posługi biskupów. Dostosowany do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2013.

*Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą świętą*, Katowice 1985.

*Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 2013.

*Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego*, Poznań 2004.

## **OPRACOWANIA**

Araszczyk S., *Paradygmat liturgiczny w ujęciu prof. Jerzego Józefa Kopcia CP*, „Roczniki Liturgiczno-Homiletyczne”, 4/60 (2013), s. 7-20.

Balter L., *Kapłaństwo ludu Bożego*, Warszawa 1982.

Biela B., *Parafia środowiskiem formacji uczniów*, „Teologia Praktyczna” 8 (2007), s. 35-48.

Biela B., *Kościół - Wspólnota. Wspólnota jako zasada urzeczywistniania się Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego (1921-1987)*, Katowice 1993.

Blachnicki F., *Eucharystia pokarm na śmierć i życie*, Kraków 2004.

- Blachnicki F., *Katecheza o Mszy świętej w świetle soborowej odnowy liturgii*, RBL 19 (1966), nr 4–5, s. 243-254.
- Blachnicki F., *Kościół jako wspólnota*, Lublin 1994.
- Blachnicki F., *Liturgia dialogiem*, Lublin 1996.
- Blachnicki F., *Liturgia jako zbawczy dialog*, [w:] *Liturgika ogólna, Skrypt dla studentów KUL*, red. F. Blachnicki i in., Lublin 1973, s. 95-139.
- Butler S., *Quaestio Disputata In Persona Christi*, „Theological Studies” 56 (1995), nr 1, s. 81-91.
- Cordes P. J., *Czynne uczestnictwo w Eucharystii. Sprawowanie Eucharystii w małych grupach*, Warszawa 1998.
- Czenczek M., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów Rzeszowa*, Lublin 1997 [BKUL mps].
- Czenczek M., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów Rzeszowa*, Lublin 1997.
- Czerwik S., *Odnova liturgii w świetle Konstytucji i Instrukcji liturgicznej*, RBL 18 (1965), nr 3, 162–174
- Czerwik S., *Pojęcie i natura liturgii*, [w:] *Euntes docete*, red. S. Koperek i in., Kraków 1993, s. 41-58.
- Czerwik S., *Symbole wspólnototwórcze w celebracji Eucharystii*, „Studia Theologica Varsaviensia” 38 (2000), nr 2, s. 67-105.
- Danielski W., Kopeć J. J., *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*, „Liturgia Sacra” 1 (1995), nr 1-2, s. 19-30.
- Danielski W., *Uczestnictwo wiernych we Mszy w świetle jej struktury liturgicznej*, [w:] WdL 253-287.
- Durak A., *Treści uczestnictwa we Mszy świętej w świetle formuł eucharystycznych Mszału Rzymskiego dla diecezji polskich (niedziele Wielkiego Postu i Paschy)*, Piła 1992.

- Filipowicz K., *Liturgia jako zbawczy dialog i święta wymiana*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2011), nr 1, s. 133-142.
- Giraud C., *Traktat o Eucharystii. Wprowadzenie w misterium*, Kraków, s. 585-586.
- Głowa W., *Posługi i funkcje w zgromadzeniu liturgicznym*, [w:] *Mszal księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986, s. 313-333.
- Gręźlikowski J., *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Toruń 2005.
- Grzelak A., «To czyńcie na moją pamiątkę». Z dziejów liturgii Mszy świętej sprawowanej w Kościele zachodnim, „Teologia Praktyczna” 7 (2006), s. 147-163.
- Grześkowiak J., *Istota współofiary wiernych w Eucharystii*, „Ateneum Kapłańskie” 78 (1972), nr 379, s. 314-329.
- Hajduk A., *Katecheza i liturgia*, Kraków 1999.
- Janicki J., *Misterium paschalne w Mszałe Rzymskim Pawła VI. Studium liturgiczno-teologiczne eschatologii okresu wielkanocnego*, Warszawa 1992.
- Janiec Z., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1993 [BKUL mps].
- Janiec Z., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Przemyśla*, Lublin 1994.
- Jantos P., *Prawo do Komunii św. na rękę*, „Kortowski Przegląd Prawniczy”, 3 (2013), s. 34 -39.
- Joncas J. M., *Musical Elements in the Ordo Missae of Paul VI*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 209-245.
- Kałużny J., *Miejsce spotkań eucharystycznych młodego Kościoła w świetle źródeł nowotestamentalnych*, [w:] *Pietas et Studium*, red. A.J. Błachut, T. 2, Kraków 2009, s. 371-382.

- Kamiński R., *Metody teologii pastoralnej*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 21-26.
- Kazimieruk W., *Współofiara wiernych świeckich w ofierze Eucharystii*, „Liturgia Sacra” 20 (2014), nr 2, s. 365-374.
- Klimski W., *Churching. Rzecz o wędrujących parafiach*, [w:] *Religia wobec wyzwań współczesności z perspektywy nauk społecznych*, red. I. Borowik, S. Gołębiewska, P. Stawiński, Warszawa 2018, s. 261-181.
- Kopeć J. J., *Formacja liturgiczna w warunkach Kościoła Polskiego*, [w:] *Wprowadzenie Soborowej Odnowy Liturgicznej*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole 1999, s. 95-122.
- Kopeć J. J., *Liturgia "culmen et fons" duchowego życia chrześcijanina*, „Seminare” 21 (2005), s. 249-264.
- Kopeć J. J., *Liturgia źródłem formacji życia chrześcijańskiego według ks. Wojciecha Danielskiego*, [w:] *Człowiek paschalny*, red. J. J. Kopeć, Carlsberg 1986, s. 139-168.
- Kopeć J. J., *Modlitwa powszechna czyli modlitwa wiernych*, [w:] *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1989, s. 339-353.
- Kopeć J. J., *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*, RBL 38 (1985), nr 4-5, s. 265-285.
- Kotlimowski R., *Eucharystia a młodzież*, Grodno 2005.
- Kotlimowski R., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi uczniów klas IX-XII w Grodnie na Białorusi*, Lublin 2004 [BKUL mps].
- Kulbacki P., *Akt pokuty we współczesnym mszale*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 12 (2015), s. 177-188.
- Kulbacki P., *Eklezjologia Eucharystyczna* [w:] *Eucharystia – Tajemnica celebrowana*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Lublin 2018, s. 11-20.
- Kulbacki P., *Eucharystia i ewangelizacja młodzieży*, Łódź 1998.

- Kulbacki P., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi uczniów klas III liceów ogólnokształcących miasta Łodzi*, Lublin 1996 [BKUL mps];
- Kulbacki P., „Łączność duchowa” w przestrzeni cyfrowej a celebracja liturgii, „Kultura-Media-Teologia” 2022(51), nr 3, s. 43-57.
- Kulbacki P., *The memory of baptism in the introductory rites of the Holy Mass*, „Roczniki Teologiczne” 62 (2015) nr 8, s. 57-70.
- Lijka K., *Ucałowanie ołtarza i ewangeliarza*, „Liturgia Sacra” 21 (2015), nr 1, s. 73-88.
- Majer P., *Normy prawno-liturgiczne o przyjmowaniu Komunii Św. na rękę*, „Prawo Kanoniczne” 43 (2000) nr 1-2, s. 79-93.
- Markuszewski R., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Białegostoku*, Lublin 2021 [BKUL mps].
- Mateja E., *Chrystologiczny i pneumatyczny wymiar liturgii Słowa we Mszy Świętej*, [w:] *Liturgia uprzywilejowanym miejscem celebrowania Słowa Bożego*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Lublin 2017, s. 59-70.
- Matuszewski M., *Gesty i postawy liturgiczne wyrazem wiary*, „Studia Liturgiczne” 10 (2014), s. 85-91.
- Mejzer M., *Świętować czy odpoczywać? Refleksje o przeżywaniu niedzieli w pierwotnym Kościele*, [w:] *Pamiętaj, abyś dzień święty święcił*, red. K. Konecki, Toruń 2011, s. 33–50.
- Miazek J., *Eucharystia – Kult – Obrzęd*, „Ateneum Kapłańskie” 75(1983), nr 448, s. 315-335.
- Miazek J., *Liturgia Słowa jako uprzywilejowana przestrzeń Słowa Bożego według Adhortacji Apostolskiej Verbum Domini Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 23 (2010), nr 1, s. 269-279.
- Mierzejewski K., *Obowiązek uczestniczenia we Mszy świętej w niedziele i święta nakazane*, „Prawo Kanoniczne” 57 (2014) nr 4, s. 65-88.

- Migut B., *Słowo Boże jako Sacramentum Audibile*, [w:] *Liturgia uprzywilejowanym miejscem celebrowania Słowa Bożego*, red. W. Pałęcki, A. Megger, Lublin 2017, s. 41-58.
- Migut B., *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*, Lublin 2007.
- Milek M., *Eucharystia w życiu młodych uczniów Pana*, Włocławek 2003.
- Milek M., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Konina*, Lublin 2001 [BKUL mps].
- Mojek S., *Eucharystia w centrum kapłańskiej egzystencji*, [w:] *Jezus eucharystyczny*, red. M. Rusecki, M. Cisło, Lublin 1997, s. 122-127.
- Mojek S., *Eucharystia sercem kapłańskiej egzystencji według Piusa XII*, [w:] *Eucharystia miłość i dziękczynienie*, red. W. Słomka, A. J. Nowak, Lublin 1992, s. 205-212.
- Nadolski B., *Komunia święta "na rękę"*, Kraków 2005.
- Nocent A., *The Roman Lectionary for Mass*, [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 177-208.
- Nowak J., *Liturgia genetycznie wpisana w Kościół*, „Liturgia Sacra” 24 (2018), nr 1, s. 5-16.
- Nowak W., *Katecheza dorosłych i liturgia*, [w:] *Katecheza dorosłych w teorii i praktyce. Impulsy-wyzwania-perspektywy*, red. C. Rogowski, Lublin – Olsztyn 2001, s. 137-157.
- Nowakowski P., *Liturgia musi być piękna. O pięknie liturgii Kościołów różnych tradycji*, „Liturgia Sacra” 20 (2014), nr 1, s. 5-14
- Noworyta A., *Eucharystyczna świadomość młodzieży*, Kraków 2015.
- Noworyta A., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy św. w świetle wypowiedzi maturzystów Suchej Beskidzkiej*, Lublin 2015 [BKUL mps].
- Nowowiejski J. A., *Msza Święta*, Warszawa 2001.
- Ochocki A., *Zastępowalność pokoleń, migracje i przekształcenia struktury wieku ludności w archidiecezji łódzkiej*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, red. W. Zdaniewicz i in., Łódź 2002, s. 13-20.

- Pajurek T., *Formacja liturgiczna w Oazie Rodzin*, Lublin 2012.
- Pawlak I., *Liturgia i muzyka – wzajemne relacje*, „Annales Lublinenses pro Musica Sacra” 5 (2014), nr 5, s. 49-62.
- Pawlak I., *Muzyka liturgiczna po Soborze Watykańskim II w świetle dokumentów Kościoła*, Lublin 2001.
- Petryk P., *Komunia święta wiernych*, „Roczniki Teologiczne” 53 (2006), nr 8, s. 268-275.
- Pierskała R., *Liturgia w grupach specjalnych*, [w:] *Wprowadzenie Soborowej Odnowy Liturgicznej*, red. E. Mateja, R. Pierskała, Opole 1999, s. 145-162.
- Pierskała R., *Uczestnictwo wiernych w odnowionej liturgii: blaski i cienie*, „Liturgia Sacra” 19 (2013), nr 2, s. 371–384.
- Piwowarski W., *Religijność miejska w rejonie uprzemysłowionym*, Warszawa 1977.
- Power D. N., *Theology of Eucharistic Celebration*, [w:] *Handbok for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 321-366
- Rak R., *Eucharystia w życiu chrześcijańskim*, Katowice 1984.
- Religijność Polaków i ocena sytuacji Kościoła katolickiego. Komunikat z badań CBOS 147/2018*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2018.
- Roguet A. M., *Msza św. dzisiaj*, Kraków 1972.
- Rosenkiewicz K., *Śródmiejskie wędrówki wiernych (churching) jako nowa perspektywa zadań życia miasta*, „Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk” 2018, nr 271, s. 125-150.
- Santorski A., *Duchowość sakramentów chrześcijańskiej inicjacji*, [w:] *Teologia duchowości katolickiej*, red. W. Słomka i in. Lublin 1993, s. 168-178.
- Sartore D., *The homily* [w:] *Handbook for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 189-209.
- Schäfer P., *Eucharystia źródłem życia*, [w:] *Eucharystia źródłem życia*, red. S. Grzybek, Kraków 1987, s. 199-205.

Schenk W., *Komunia pod dwiema postaciami*, WdL s. 112-121.

Schenk W., *Liturgika-Liturgia-Kult*, WdL s. 9-18.

Schenk W., *Zanim złożysz Bogu ofiarę*, Znak 18 (1966), nr 141, s. 338-341.

Siwek G., *Blaski i cienie współczesnego przepowiadania*, Kraków 2007.

Snela B., *Przestrzeń kościelna*, [w:] *Liturgika ogólna*, red. F. Blachnicki i in., Lublin 1973, s. 171-245.

Sobeczko H. J., *Podstawy wewnętrzne i zewnętrzne w czynnym uczestnictwie wiernych we Mszy świętej*, RBL 42 (1989), nr 3, s. 207-224.

Sobeczko H. J., *Zgromadzeni w imię Pana. Teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999.

Sorrentino A., *Zreformować reformę?*, Kielce 2019.

Sozańska E., *Rodzina jako środowisko wychowania w wartościach*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 3 (2014), s. 39-51.

Sroka J., *Obrzęd komunii*, [w:] *Msza święta*, red. W. Świerzawski, Kraków 1992, s. 293-313.

Stencel E., *Formacja liturgiczna młodzieży akademickiej do czynnego udziału we Mszy Świętej w świetle wypowiedzi studentów związanych z ośrodkiem duszpasterstwa akademickiego „Emaus” w Bydgoszczy-Fordonie*, Lublin 1991 [BKUL mps].

Stencel E., *Niedzielną Mszą św. w świetle wypowiedzi młodzieży*, RBL 47 (1994), nr 3, s. 211-217.

Szablewski M., *Msza bez ludu. Znak jedności czy podziału?*, Kraków 2004.

Szafrąński A., *Kapłaństwo hierarchiczne i kapłaństwo wiernych w sprawowaniu liturgii Kościoła*, WdL s. 99-122

Szczepaniec S., *Posługi liturgiczne w zgromadzeniu eucharystycznym*, RBL 40 (1987), nr 6, s. 534 - 541.

- Szewczyk L., *Homilia czy kazanie? O nieuzasadnionym sentymencie kaznodziejów do kazań katechizmowych*, „Przegląd Homiletyczny” 14 (2010), s.7-17.
- Szymik J., *Msza święta ofiarą Chrystusa i Kościoła*, [w:] *Eucharystia. Misterium – Ofiara – Kult*, red. J. J. Kopeć, Lublin 1997, s. 69-91.
- Tomasik P., *Ewangelizacja - katechizacja - nauczanie religii w szkole*, [w:] *Ewangelizować czy katechizować?*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2002, s. 23-51.
- Walesa C., *Rozwój religijności człowieka*, [w:] *Podstawowe zagadnienia psychologii religii*, red. S. Głaz, Kraków 2006, s. 111-147.
- Wit Z., *Msza św. w grupach specjalnych*, [w:] *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986, s. 451-468.
- Wolicki M., *Rola ojca w rodzinie według nauczania Jana Pawła II*, [w:] *Katecheza w ujęciu Jana Pawła II*, red. J. Zimny, Sandomierz 2004, s. 74-80.
- Wprowadzenie, [w:] *Modlitwa Powszechna*, red. F. Małaczyński, Katowice 1970, s. 9-23.
- Vansačova S.M., *Formacja eucharystyczna młodzieży do czynnego udziału we Mszy świętej w świetle wypowiedzi maturzystów miasta Košic*, Lublin 2000 [BKUL mps].
- Zdaniewicz W., *Wspólnota chrześcijańska archidiecezji łódzkiej*, [w:] *Postawy społeczno-religijne mieszkańców archidiecezji łódzkiej*, red. W. Zdaniewicz i in., Łódź 2002, s. 129-134.
- Zerfass R., *Od perykopy do homilii*, Kraków 1995.
- Zmiany w zakresie podstawowych wskaźników religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II. Komunikat z badań CBOS 26/2015*, oprac. R. Boguszewski, Warszawa 2015, s. 1-16.
- Zuberbier A., *Homilia pomocą w przyjmowaniu słowa Bożego*, „Współczesna Ambona” 13 (1985) nr 3, s. 186-189.
- Żukowski S., *Częsta i codzienna Komunia św. w świetle dekretu „Sacra Tridentina” i dekretów późniejszych*, Lwów 1911.

Żurek A., *Codzienna Komunia Święta w starożytności chrześcijańskiej. Aspekt duszpasterski i teologiczny*, „Vox Patrum” 28 (2008), s. 1381-1395.

#### LITERATURA POMOCNICZA

Augé M., *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, Kraków 2013.

Augustyn J., *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999.

Balcerzan E., *Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty*, Toruń 2013.

Baniak J., *Religijność miejska w warunkach uprzemysłowienia i ruralizacji na przykładzie Kalisza*, Kraków 1990.

Bardski K., *W kręgu symboli biblijnych*, Kraków 2010

Bartnik Cz., *Vaticanum II jako wydarzenie historyczne i doktrynalne*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja-doświadczenia-perspektywy*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin, s.41-58.

Bartocha W., *Liturgia „zmediatyzowana” w świetle Dyrektorium Konferencji Episkopatu Polski w sprawie celebracji mszy świętej transmitowanej przez telewizję*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 28 (2019), nr 4, s. 55-69.

Bazyli Wielki, *List 93. Do Patrycjuszki Cezarii o przyjmowaniu Komunii*, [w:] Św. Bazyli Wielki, *Listy*, Warszawa 1972, s. 132-133.

Bielecki S., *Znaki czasu i ich rozpoznawanie*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 223-249.

Bielecki S., *Znaki czasu*, [w:] *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 923-926.

Bilczewski J., *Eucharystia w świetle najdawniejszych pomników piśmiennych, ikonograficznych, epigraficznych*, Lwów-Kraków 2004.

Blachnicki F., *Katechetyka fundamentalna*, Lublin 1970.

Blachnicki F., *Teologia pastoralna ogólna*, Cz. 2, Warszawa 2015.

- Boscione F., *Gesty Jezusa*, Kraków 2004.
- Bourgeois D., *Duszpasterstwo Kościoła*, Poznań 2001.
- Broński W., *Homilia*, [w:] *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fijałkowski, Lublin 2006, s. 288–291.
- Brzozowski M., Nadolski B., *Homilia* [w:] *Encyklopedia Katolicka*, T. 6, kol. 1175-1179.
- Charytański J., *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992.
- Chlewiński Z., *Formacja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, T. 5, Lublin 1989, kol. 389
- Cichy S., *Ruch liturgiczny jako przejście Ducha świętego w Kościele*, „Seminare” 21 (2005), s. 173-188.
- Cyryl Jerozolimski, *Katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne*, Kraków 2000.
- Czerwik S., *Liturgia Eucharystii - zagadnienia wybrane*, [w:] *Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego*, red. J. Kudasiewicz, Warszawa 1981, s. 233-263.
- Didache czyli nauka dwunastu apostołów*, tł. J. Jankowski, Warszawa 1923.
- Dolata I., *Związek między sposobem słuchania oraz poziomem ekspresji ruchowej wykonawcy a percepcją utworu muzycznego*, „Studia Psychologica: Theoria et praxis”, red. J. Ciecuch i in., 10 (2010), nr 1, s. 225-249.
- Durak A., *O Mszy świętej dla Ciebie*, Warszawa 1990.
- Dyk S., Migut B., Głowacki Z., *Instytut Liturgiki i Homiletyki*, [w:] *100 lat teologii na KUL*, red. S. Nowosad, J. Mastej, Lublin 2018, s. 117-119.
- Encyklopedia Socjologii*, T. 3, Warszawa 2000.
- Eucharystia pierwszych chrześcijan*, oprac. M. Starowieyski, Kraków 1987.
- Forstner D., *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990.
- Forycki R., *Duszpasterstwo małych wspólnot*, [w:] *W służbie ludowi Bożemu*, red. B. Bejze, Poznań 1983, s. 465-478.

Frankl V.E., *Homo patiens*, Warszawa 1984.

Gądecki S., *List pasterski o sposobach przyjmowania Komunii świętej*, Poznań, 13 marca 2005, <http://archpozn.pl/upload/pdf/synod/t213.pdf>, [dostęp: 18.11.2021].

Gerken A., *Teologia Eucharystii*, Warszawa 1977.

Głowa W., *Liturgia źródłem i miejscem przepowiadania*, Przemyśl 1999.

Górski J., *Nowy paradygmat misji*, Warszawa 2006.

Greniuk F., *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym*, [w:] WdL s. 136 - 261.

Greniuk F., Zielasko R., *Liturgia w życiu Kościoła*, [w:] *Liturgika ogólna*, red. F. Blachnicki i in., Lublin 1973, s. 26-30.

Grzelak A., *Działanie Ducha świętego w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 46 (1999), nr 8, s. 67-73.

Grzeškowiak J., *Czytelność znaków odnowionej liturgii*, „Collectanea Theologica” 45 (1975), nr 4, s. 87-95.

Grzeškowiak J., *Oto wielka tajemnica wiary*, Poznań 1987.

Gutowski W., *Pokusy nicości i tajemnice Pełni. Młodopolskie obrazy eschatologii*, [w:] *W kręgu Młodej Polski. Prace ofiarowane Marii Podrazie - Kwiatkowskiej*, red. M. Stala, F. Ziejka, Kraków 2001, s. 13-46.

Jakubiak T., *Uczestnictwo we Mszy świętej w uchwałach synodów Archidiecezji Warszawskiej i Kodeksach Prawa Kanonicznego z 1917 i 1983 roku*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2011), nr 1, s. 335-360.

Janiec Z., *Maryja wzorem uczestnictwa we Mszy świętej*, „Roczniki Liturgiczne” 1/57 (2009), s. 171-179.

Justyn Męczennik, *Apologia*, [w:] M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, Warszawa 1975, s. 91-99.

Kamiński R., *Działalność zbawcza Kościoła w teorii i praktyce pastoralnej*, Lublin 2007.

- Kamiński R., *Duszpasterstwo jako działalność zorganizowana*, [w:] *Teologia pastoralna*, red. R. Kamiński, T. 1, Lublin 2000, s. 423-443.
- Kamiński R., *Przynależność do parafii katolickiej. Studium pastoralne*, Lublin 1987.
- Kamiński R., *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*, Kraków 2001.
- Kasper W., *Sakrament jedności. Eucharystia i Kościół*, Kielce 2005.
- Kawula S., Brągiel J., Janke A. W., *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, Toruń 2007.
- Kaźmierska K., *O parafii w Archidiecezji Łódzkiej. Szkic do portretu*, Łódź 2020.
- Kiernikowski Z., *Bliżej liturgii*, Siedlce 2012.
- Kłoczkowski A., *Symbol*, [w:] *Religia. Encyklopedia*, T. 9, Warszawa 2003, s.168.
- Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, red. K. Romaniuk, A. Jankowski, L. Stachowiak, T. 2, Poznań-Kraków 1999.
- Krakowiak C., *Liturgia Mszy św. z udziałem dzieci*, [w:] *Mszał księgą życia chrześcijańskiego*, red. B. Nadolski, Poznań 1986.
- Krakowiak C., *Wiara. Kościół. Liturgia*, Lublin 2016.
- Krzizok A., *Katechezy o Eucharystii*, Wrocław 2019.
- Kudasiewicz J., *Pismo święte jako księga ludu Bożego i jego znaczenie duszpasterskie*, [w:] *Wstęp ogólny do Pisma świętego*, red. J. Homerski, Poznań 1973, s. 372-382.
- Kulbacki P., *Liturgia w mediach*, „Liturgia Sacra” 21 (2015), nr 1, s. 59-72.
- Kunzler M., *Liturgia Kościoła*, Poznań 1999.
- Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.
- Łuczak J., *Rola milczenia w liturgii*, „Communio” 3 (1993), s. 83-98.
- Łuka D., *Telewizyjna transmisja Mszy św. – przygotowanie, przebieg, propozycje pastoralne*, „Liturgia Sacra” 9 (2003), nr 1, s. 61-76.

- Maciaszek P., *W bliskości Boga. Jak żyć liturgią?*, Częstochowa 2012.
- Majka J., *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981.
- Majka J., *Przemiany społeczne a religijność*, [w:] *W nurcie zagadnień posoborowych*, red. B. Bejze, T. 4, Warszawa 1970, s. 165-179.
- Majka J., *Sens „znaków czasu”*, „Chrześcijanin w Świecie” 5 (1973), nr 1, s. 3-12.
- Mały leksykon liturgii*, red. Krzyżewski P., Zjawin J., Poznań 2011.
- Mariański J., *Apostolstwo świeckich w Kościele*, [w:] *W dwudziestolecie Soboru Watykańskiego II. Recepcja. Doświadczenia. Perspektywy.*, red. J. Homerski, F. Szulc, Lublin 1987, s. 95-117.
- Mariański J., *Katolicyzm polski w procesie przemian*, „Władza Sądzenia” 6 (2015), s. 31-45.
- Mariański J., *Religia i Kościół w społeczeństwie pluralistycznym*, Lublin 1993.
- Marini P., *Liturgia i piękno. Nobilis pulchritudo*, Pelplin 2007.
- Martimort A. G., *The Church at Prayer. The Eucharist*, Minnesota 1986.
- Mascall E. L., *Chrześcijańska koncepcja człowieka (zagadnienia wybrane)*, Warszawa 1962.
- Matwiejuk K., *Celebracja Eucharystii w różnych obrządkach liturgicznych*, Ząbki 2014.
- Mazza E., *The Eucharist in the First Four Centuries*, [w:] *Handbok for Liturgical Studies. The Eucharist*, red. A. J. Chupungco, Minnesota 1997, s. 9-61.
- Miazek J., *Motu proprio „Summorum Pontificum” Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 21 (2008), s. 171-182.
- Michalski M., *Antologia literatury patrystycznej*, T. 1, Warszawa 1975.
- Mierzwiński B., *Mężczyzna jako mąż i ojciec*, [w:] *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*, red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń, Lublin 2013, s. 658-682.

- Mierzwiński. B., *Teologia pastoralna czy teologia praktyczna. Spór o nazwę czy o koncepcję?*, „Ateneum kapłańskie” 144 (2005), nr 576, s. 224-233.
- Mokrzycki B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983.
- Mokrzycki B., *Uroczystość Objawienia Pańskiego. Wprowadzenie homiletyczne*, [w:] *Chrystus żywy w sakramentach. Materiały III kursu homiletyczno-katechetycznego dla duchowieństwa odbytego w Akademii Teologii Katolickiej w dniach 8-9 września 1969*, oprac. J. Myśków, Warszawa 1970, s. 189-202.
- Nadolski B., *Misterium Boga Ojca w liturgii*, „Roczniki Teologiczne” 46 (1999), nr 8, s. 23-33;
- Nadolski B., *Msza święta*, Kraków 2003.
- Nadolski B., *Liturgika. Liturgika fundamentalna*, T. 1, Poznań 1989.
- Nadolski B., *Ukochać Mszę świętą*, Warszawa 1987.
- Nadolski B., *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004.
- Nadolski B., *W trosce o piękno liturgii*, Poznań 2013.
- Napiórkowski C., *Jak uprawiać teologię*, Wrocław 2002.
- Nossol A., *Teologia na usługach wiary*, Opole 1978.
- Nowak S., *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970.
- Nowak M., *Życ Mszą świętą*, Warszawa 1986.
- O’Keefe M., *Etyka a duchowość*, Kraków 1998.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
- Ozorowski E., *Nauka o Eucharystii w wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 75 (1983), nr 2, s. 197-212.
- Pawluczuk W., *Religia*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*, T. 3, Warszawa 2000, s. 293.
- Pilch T., *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa 1977.

- Pintal L., *Z pogranicza literatury i przepowiadania homilijnego*, „Roczniki liturgiczne”, 1/56 (2009), s. 365-381.
- Pisarzak M., *Udział wiernych w przygotowaniu i sprawowaniu niedzielnej Eucharystii*, RBL 47 (1994), nr 3, s. 204-211.
- Piwowarski W., *Socjologia religii*, Lublin 1996.
- Podręcznik socjologicznych badań ankietowych*, red. Z. Sawiński, Warszawa 1992.
- Pohl M., *Sakramenty i życie*, Warszawa 2009.
- Przedpełski B., *Kontrowersje wokół jansenizmu*, „Rocznik Teologiczny”, 52 (2010), nr 1-2, s. 233-256.
- Przybecki A., *Pojęcie modelu duszpasterstwa w teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 9 (2008), s. 127-135.
- Przybylska R., *Formuły performatywne prowokujące do agresji*, [w:] *Silva rerum philologicarum: studia ofiarowane Profesor Marii Strycharskiej-Brzezynie z okazji Jej jubileuszu*, red. J. Gruchała, H. Kurek, Kraków 2010, s. 295 – 311.
- Przygoda W., *Paradygmaty metodologiczne we współczesnej teologii pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 10 (2009), s. 31-43.
- Ratzinger J., *Bóg i świat*, Kraków 2001.
- Ratzinger J., *Eklezjologia II Soboru Watykańskiego*, [w:] tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Opera omnia*, T. VIII/1, red. K. Goździk, M. Górecka, Lublin 2013, s. 235-257.
- Ratzinger J., *Kościół jako sakrament zbawienia*, [w:] tenże, *Kościół – znak wśród narodów. Opera omnia*, T. VIII/1, red. K. Goździk, M. Górecka, Lublin 2013, s. 222-234.
- Ratzinger J., *Nowa pieśń dla Pana*, Kraków 1999.
- Reder V., *„Ofiara święta, żywa, Bogu przyjemna” (Rz 12,1). Ze św. Teresą z Lisieux na drogach kapłaństwa powszechnego*, „Anamnesis” 2 (1996/1997), nr 4 (11), s. 95-98.
- Schenk W., *Udział ludu w ofierze Mszy świętej. Zarys historyczny*, Lublin 1960.

- Sinka T., *Symbole liturgiczne*, Kraków 2005.
- Sinka T., *Zarys liturgiki*, Gościkowo-Paradyż 1988.
- Słomka J., *Praktyka eucharystyczna w starożytności. Wybrane świadectwa*, [w:] *Eucharystia w życiu Kościoła*, red. A. Żądło, Katowice 2005, s. 84-100.
- Szczepaniec S., *Liturgiczna formacja*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, T. 10, Lublin 2004, kol. 1219.
- Świerzawski W. J., *Sztuka w służbie liturgii: w poszukiwaniu ducha sztuki*, [w:] *Sztuka w liturgii*, red. W. Świerzawski, Zawichost–Kraków–Sandomierz 2013, s. 459-503.
- Špidlik T., *Eucharystia – lekarstwo nieśmiertelności*, Kraków 2017.
- Szafrński A., *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974.
- Szewczyk L., *Odnowa przepowiadania słowa Bożego w (archi)diecezji katowickiej po Soborze Watykańskim II. Studium homiletyczne*, Katowice 2009.
- Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Warszawa 1984.
- Wronka A., *Liturgia po Soborze*, „Collectanea Theologica” 36 (1966), nr 1-4, s. 31-41.
- Zaczyński W., *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 2003.
- Zielasko R., *Msza św. i uczestnictwo w niej według teologii współczesnej*, WdL s. 239-253.
- Żądło A., *Z nauczaniem II Soboru Watykańskiego o Kościele w trzecie millenium*, „Collectanea Theologica” 72 (2002), nr 4, s. 123-148.